

**Divi Caroli Quinti Politiae ac Reipublicae imperialis
constitutio, in clarissima civitate Augusta Vindelicorum, Anno
Domini 1548, Germanicè publicata**

<https://hdl.handle.net/1874/433579>

cc

4

DIVI CAROLI QVINTI
POLITIAE AC REI
PVBLICAE IMPERIALIS CONSTITVTIO, IN

CLARISSIMA CIVITATE AVGVSTA VINDELICORVM, ANNO
Domini 1548. Germanicè publicata: nunc uerò per Doctorem lu-
stinum Goblerum Goarinum, *Iureconsultum*, ciuem
Francofortensem, Latinè interpretata,
& explicata.

*Cum dedicatoria Epistola ad Amplissimum Senatuum eius-
dem urbis Augspurgensis.*

Et **INDICE** copioso addito.

Cuiq; suum tribuo, iusta omnia pendere lance Gaudio: iustitia stat sua firma fides:

Cum Gratia & Priuilegio Imperiali nouo.

FRANCOFORTI, APVD HAEREDES
Christiani Egenolphi.

Anno M. D. LXVI.

DIVI CAROLI QUINTI
POLITIAE AC REI
PUBLICAE IMPERIALIS CONSTITVTIO
CLARISSIMA CIVITATE AVGVSTAE VINDOBONAE ANNO
Domini 1553 Germanice tractata per Johannem
Hinnium Gubernum Germaniae Hungaricae, Curiam
Francorvm, et alia in quibus
et sequens.

Quod de rebus publicis et imperialis Germaniae
cum rebus publicis
Et rebus publicis ad
et sequens.

Imprimatur
FRANCORTII AD M. 1553
Chinboldi
Annus M. D. LXXIII

PRAESTANTISSIMO,

OMNIBVSQVE MODIS AMPLISSIMO SENA
TVI, AC DECVRIONVM ORDINI, CLARISSIMAE CIVITATIS
Augustæ Vindelicorum, Dominis suis colendis, Doctor
Iustinus Goblerus Goarinus, Iureconsultus, ac ciuis Fran-
cofortensis, S. D. P.

VM POLITIAM HANC IN
ter ceteras Constitutiones Diuus Imperator
Carolus Quintus Augustus, in urbe uestra ce-
leberrima, Patres prudentissimi, magnificiꝫ uiri,
Domini Consules ac Senatores, iam antea consti-
tuisset: & ego illam properanter utcunqꝫ, pro mei
ingenij mediocritate in Latinum uertissem explicu-
issemqꝫ, pluribus rationibus adductus sum, ut eam
operam meam uobis præstantissimis uiris, dominis
colendis, tam nominatim inscriberem. Cùm enim eiusdem Imperatoris
nostri Augustissimi publicorum iudiciorum, seu de criminalibus causis &
pœnis Constitutionem prius ex lingua Germanica in Latinã translulsem,
& auctario iusto æquoqꝫ (ut mihi uidebar) accessionis uice ornassem: ac sub
illius Cæsarea Maiestate, ceu tutelari numine atqꝫ patrocinio in publi-
cum edidissem, ab hinc anno plusquam uigesimo: Deinde multo post Imper-
ialis quoque iudicij Camerae ordinationem cum suis additionibus, isthic in
urbe uestra Augustana eminentissima ac florentissima sancitã euulgatamqꝫ,
latine reddidissem, & iam proximo anno, in honorem ac decus Cæsarei
numinis, diui Maximiliani Secundi, semper Augusti, totiusqꝫ Imperij Ger-
manici ac Reipublicæ utilitatem, Typographo editionem permissem, ui-
sum mihi omnibus modis aptum conueniensqꝫ fore, hanc forturam meam, te-
nuem licet exiguaqꝫ, nec satis ob aduersam & afflictam hoc tempore ualetu-
dinem meam, prout mihi proposueram, amplificatam & elaboratam, uobis
tamen amplissimis & præstantissimis uiris ac dominis honorificè iuxta ac
reuerenter dedicare, cùm quod amplitudinem uestram eo studio atqꝫ officio
meo prædignam arbitrarer, tum quod uiros politissimos uos in urbe politis-
sima Augustana uidelicet, nullum librum alium perinde decere ex se marem,
atqꝫ de politica scriptum, & quidem de politica Germanica, Germanorumqꝫ
Reipublica in urbe uestra politissima, primùm ab Imperatore D. Carolo
V. ipso Augusto, efformata & exædificata.

Cupio enim Reipublicæ Germaniæ, ceu communi patriæ, pro mea uir-
tuti, quibuscunqꝫ modis potero, prodesse & gratificari: in qua re multum
certè impediatur hoc tempore maligna ualetudine & cruciatibus calculi, sic
ut argumenti materiam totam, uestræ eminentiæ & claritudini con-
uenientem, iam tractare & explicare nequiverim, quod tamen alias, ut

Cicero 3.
Officior.

spero, mihi opportunius, Dei benignitate, concedetur. Ita sum etenim haec
 tenus per uitam meam, quantum licuit ac potui, annisus mea comparare stuz
 dia, eoq; actiones meas dirigere, ut amicis non priuatim modo, sed etiam
 in commune, quantum fieri datum est, Reipublicae prodessem. Perpen
 dens apud animum meum illam pulcherrimam diuini Platonis, ac saepe à
 Cicerone repetitam sententiam, Nobis nos non solum natos esse, sed & pas
 triae, parentibus, propinquis & amicis, adeoq; uniuersae Reipublicae: hoc
 est, quemadmodum alibi dicit, consulere & seruire humanae societati, ac
 meminisse nos ea lege natos esse, ut ea habeamus principia naturae, quibus
 parere, & quae semper sequi debeamus: ut utilitas tua communis utilitatis
 sit, uicissimq; ea communis utilitas tua sit. Bonorum autem uirorum est,
 & ingenuorum iuuenum, cum primis studere Reipublicae commodo ac u
 tilitati, ne ignauam aut ociosam ducant uitam, quemadmodum & Crispus
 Salustius adhortari uidetur, Omnes homines, inquit, qui sese student pra
 stare caeteris animantibus, summa ope niti decet, ne uitam silentio transi
 rant, ueluti pecora, quae natura prona, atq; uentri obedientia finxit. Sed
 omnis nostra uis in animo & corpore sita est: Animi imperio, corporis
 seruitio magis utimur. Alterum nobis cum Dijs, alterum cum beluis
 commune est. Quo mihi rectius esse uidetur, ingenij, quam uirium opibus
 gloriam quaerere: & quoniam uita ipsa, qua fruimur, breuis est, memori
 am nostri quam maximè longam efficere. Nam diuitiarum & formae glo
 ria fluxa atq; fragilis est: uirtus clara aeternaq; habetur. Quapropter is
 demum mihi uiuere atq; frui anima uidetur, qui honesto aliquo negotio &
 Reipublicae intentus, praecleari facinoris, aut artis bonae famam quaerit.

Pulchrum autem est ac laudabile, benefacere Reipublicae: ad quod
 se adsuefacere iuuentus initio debet, ut sibi hac uia & exercitatione ad se
 neclutem quasi uiaticum, quemadmodum Aristoteles dicere solitus est, parat,
 inquit enim: καλίστην ἐποδίου εἶναι τὴν γῆρα παιδείαν. Nimirum optimum
 senectuti uiaticum esse, disciplinam & eruditionem, qua Respublica ho
 noratur & excolitur. Aiunt porro de politijs ciuitatum Aristotelem
 scripsisse libros centum viginti octo: & seorsum de democratia, oligar
 chia, aristocratia, & tyrannide. Quos autem Plato libros, quos Xeno
 phon, quos Cicero, quos Plutarchus & alij scripserint, eruditi norunt.
 Nec tamen quisquam neget, uel etiam dubitet, hoc tempore has pau
 cas pagellas Caesareae Maiestatis, Germanis politijs & Rebuspublicis
 multo conducere magis, ac conuenientiores uideri. Sunt enim nunc alia
 tempora, & magna est rerum uicissitudo atque uarietas, iuxta Graeci Au
 toris sententiam: τὰ θνητὰ πάντα μεταβολὰς πολλὰς ἔχει: καὶ μὴ τὸ παρὸν αἰὲν
 βαρὺ τοῖς ἀνθρώποις. Laudabile apud Romanos & hoc, olim iam primum
 iuuentus simul ac belli patiens erat, in castris per laborem usu militiam
 discibat.

DEDICATORIA.

discebat, magisq; in decoris armis, & militaribus exercitijs, quam in scortis & conuiujs libidinem agebant. Igitur talibus uiris non labor insolitus, non locus ullus asper aut arduus erat, non armatus hostis formidulosus: uirtus omnia domuerat, sed gloriae maximum certamen inter ipsos erat. Sic se quisque hostem ferire, murum ascendere, conspici, dum tale facinus faceret, properabat: eas diuitias, eam bonam famam, magnamque nobilitatem portabant. Laudis auidi, pecuniae liberales erant, gloriam ingentes diuitias putabant.

Vestrae autem, ornatissimi Senatores, politicae me, Reipublicae applaudere & acclamare aequum est, in qua tot tantaq; praecleara ornamenta omnis generis uirtutum & bonorum conspiciuntur: bonorum, inquam animi, ac morum corporis item ac fortunae, utpote rerum, non solum ad uitam tuendam, & annonae necessariorum copiam, opes, aedificia, arma, apparatus, sed etiam ad affluentiam, decus, & ornamentum, adeoq; ad miraculum quasi. Quae tametsi omnia per sese sunt celeberrima & praestantissima in uestra Republica, tamen non minora sunt decora, quin etiam uelut nerui ac bases uestrae politicae, iustitia, leges, disciplina, iudicia, honestas publica, sancta religio, eiusq; recta traditio in Ecclesia patriae & Schola bene & liberaliter instituta, quod summum profecto fortunatissimae urbis Augspurgensis uestrae κειμήλιον, decusq; esse, nemo iuerit inficias. Quapropter huiusmodi eulogion uobis, patres amplissimi, uestraeq; Reipublicae merito occinetur, quod alibi carmine extare comperit est, in hunc modum:

Sed qua dicitur sanctus mihi laude Senatus,
 Et facer ordo patrum, ex quo qui legibus urbem
 Iustis prudenti populosam mente gubernans
 Commissas sapiens plebis moderatur habenas,
 Iudicat, & trutina nil non expendit in aequa:
 Ponderat & iusta prudenter angulante.
 Vim non exercet crudelem, nullaq; facti
 Dedecoris, diriue extant exempla patrat.
 Magnae imò est, tenuis, neque & infima portio laudis,
 Ad miseros dextram promptam, facilemq; iuuandos
 Extendit, donisq; pijs sustentat & auget.
 Quos mala fata premunt, aut tristis torquet egestas,
 Illibata uiget populi concordia, pacis
 Sedula cura animis, & amor, studiumq; tuendae.
 Hinc summo quoque flore uigens accreuit, & aucta est,
 Omnibus accumulata bonis, opibusq; referta,
 Prospera nunc pollens Urbis Respublica uestrae.

Cui equidem iam applaudere, & acclamare haec, simul & studium erga uos amplissimos uiros, uestramq; laudatissimam Rempublicam hoc

EPISTOLA DEDICATORIA.

qualicumque dedicationis officio publicè testari uolebam : uos Dominos
patres ornatissimos, pro uestra summa ac maxima humanitate orans, ut tes-
tue hoc munusculum officiumq; meum benigno animo fauoreq; iam susci-
piatis, & boni consulatis, donec melius olim aptiusq; uestræ præ-
stantissimæ amplitudini conquiesero. Valete. Ex
Francoforto Moeni. Calendis Septem-
bribus, Anno Domini
1565.

IN LAV.

IN LAUDEM CLARISSIMAE VR.
 BIS AVGVSTANAE VINDELICORVM, EPI
 gramma Doctoris Iustini Gobleri Goarini Iurecon
 sulti, ciuis Francofortensis ad Mœnum.

VRbs hæc Vindelicis sita florentissima terris,
 Nobile ab Augusto Casare nomen habet:
 Diues opum, locuplesq; uirum, ditissima mercis,
 Præ cunctis alijs laude beata uiget.
 Vna parte sui Licus latè alluit ipsam,
 Qua celsas Alpes cernere posse datur.
 Nec procul ab alio latere est pellucidus amnis
 Aenus, ubi emmeunt Rhetica iuncta iuga:
 Vindelicos, Rhetosq; suo qui diuidit aluco,
 Occiduas Rheni tramite spectat aquas.
 Mœnibus urbs firmis, ornataq; legibus æquis:
 Martis honore simul diuitijsq; potens.
 Hanc adeo dextrè pinxit Gassarus Achilles,
 Non opus ut fuerit dexteriore manu.
 Ergo nec externæ est uelut ullius indiga laudis,
 Quæ laudatorem tantum habet ipsa domi.

*ACHILLES GASSARVS ME.
dicinæ Doctor, de ciuitate Augustana,
& ciuibus eius.*

RIVITAS nostra celeberrima habet omnis generis Panoplia, præcipuè æneorum tormentorum, quæ bombardas uocamus, aliquot domus elegantissima copia refertissimas, simul & publicas aliorum artificum, tum tabernas, tum officinas operosissimas, quibus non tam toti orbi usurpatissima, quàm Mercatorum suorum numerosissimis monopolijs notissima paucis retrò annis euasit. Ad hæc pauperum curam unice gerit: extant enim præter xenodochia ægrorum ac orphanorum hospitalia, speciales adhuc ædes, quibus gratis uel peste infecti suo fouentur tempore, uel Gallica hic laborantes curantur, uel deniq; leprosi seorsim adseruantur. Deniq; ingenti eleemosyna, tum reliquos inopes passim liberalissimè leuat, tum studiosos pueros, non parum multos ex his domi humanioribus literis emancipat, forisq; stipendijs non pœnitendis alit. Quin uel soli Fuggari, penuria laborantibus, sed frugi municipibus, Anno 1519. supra centum habitaciones, tanquam iustam ciuitatulam, de suo apud Iacobinum suburbium fundarunt. Iam qua æquitate, clementia, & prouidentia Magistratus, quàm politicè hic polleat, quæue prosperitate, industria, humanitate, & uirtute reliqui ciues inter sese, aut cum alijs, tum in negocijs, uel apud Antipodes, ac utrumq; mundi polum gerundis, tum in educandorum liberorum honestissima liberalitate, tum deniq; in domesticæ supellectilis nitore ad insolentiam usque certent, nemo facile dixerit.

Sunt enim plerunq; homines illi (in primis blandæ scemellæ) forma pulchri, uestitu splendidi, uictu uoluptuarij, congressu & uerbis ceremoniosi, actionibus astuti, moribus exotici, & opulentia φιλαυτοί. Ex quibus plebs hominibus sedula opere & quæstu officiosissima, sorte sua contenta existit. Mercatorum uerò aliquot & patricij magno numero natalibus sunt restituti, multi Baronum nobilitate eminent, nonnulli etiam comitum prærogatiuis gaudent, sed & integrum regnum quidam apud Indos possident, adeò ut in uniuersum Senatus, populusq; Augspurgensis instar Alabandæ fortunatissimi (ut prouerbio habetur) censeri planè debeant possintq;. Quibus redditibus uerò, aurisq; & argenti diuitijs ærarium ciuitatis locupletatum sit, uel inde conijciat argutus lector, quòd Senatus exceptis annuis fabricarum (ut sic loquar) publicarum conducti famularij certorum officiorum, adeoq; belli maximi infinitis impensis, pro sola obtinenda pace supra trecenta millia aureorum Rhenensium, citra priuatas ciuium contributiones proximis exposuerit prompta pecunia comitijs. Vt autem tanquam conditio lustrò, etiam ciuium capita curiosus aliquis ceu pertransennam obiter queat æstimare & colligere, sciendum pro certo, quòd anno 1549. proximè iam lapsò, mille septingenti & quinque infantes Baptismo adhibiti, ac communibus cœmeterijs mille ducenta uiginti septem humana cadauera, nulla epidemia grassante, sepulta Augspurgi fuerint.

APPEN-

APPENDIX DOCTORIS IVSTI
ni Gobleri Interpretis, ad clarissimum Senatum
Augspurgensem.

 R ad uos (præstantissimi uiri Domini Senatores) & Rempubicam uestram Augspurgensem, iam hanc commentationem meam Cæsareæ politiæ, eiusque interpretationis perscripserim, fecit præter cætera, cum ipsius urbis uestræ singularis genius, tum ueterum in ea amicorum meorum præcipua cultura & obseruantia. Quæ enim mihi quondam cum nobilissimis, magnificis & clarissimis uiris, dominis, Antonio Fuggero, Doctore Claudio Peutingero, Doctoribus Seldijs Fratribus, optimatibus, patritijs, & Iureconsultis. Item cum strenuis, nobilibus, equestris & militaris ordinis uiris dominis, Sebastiano Schertilo, Marco Phistero, Petro Herboto, Theisone Schelo, Doct. Heelo, Nicolao Meyero, Georgio Lato, Programmatario, Vuolffgango Musculo, Achille Gassaro Physico, D. Ioh. Botzemo, D. Hieronymo Vuolffio, utriusque linguæ, Græcæ & Latinæ, doctissimo, unâ cum Diffsteteris institutoribus, cum Vetteris Georgio & Vito, ac alijs multis isthic notitia & familiaritas fuit, occasionem non leuem modicamq; huic scriptioni & interpellationi meæ obtulit, quam, uiri prudentissimi, æquo animo uos benignoq; ferre spero, oroq;. Ac rursus ualete quàm felicissimè.

AVTO.

AVTORES, QVI IN HIS COM-
mentarijs & Annotationibus Politicæ citantur.

Aelianus.	Hippocrates.
Alexander ab Alexandro.	Homerus.
Alexander Macedo.	Horatius.
Aleman.	Ioannes Plateanus.
Alphonſus Aragonum Rex.	Iodocus Damhouderus.
Ambroſius Taurinensis.	Iuſtinianus Imperator.
Andreas Alciatus.	Laurentius de Rodolphis.
Antonius Niger phyſicus.	Laurentius Mollerus.
Ariſtoteles.	Leo Auguſtus.
Auguſtinus.	Lucanus, Lucilius poëtæ.
Aulus Gellius.	Macrobius.
Baptiſta Guarinus.	Matthæus de Afflictis.
Bernhartus Diacius.	Maximilianus Imperator.
Carolus V. Imperator Aug.	Moses legiſlator, dux Iſraël, &
Carolus dux Burgundiæ.	propheta.
Calderinus.	Mufonius.
Cato.	Ouidius.
Chryſippus.	Palatinus dux.
Cicero.	Philippus Melanthon.
Conradus Paul. Brunſuiceniſis.	Plato.
Conſtantineſ Imp. Aug.	Plautus Comicus.
Criſpus Saluſtius.	Polybius.
Cyprianus.	Pythagoras.
Daniel propheta.	Salomon.
Demofthenes.	Seneca.
Epicharmus.	Sophocles.
Ericus dux Brunſuig.	Terentius Comicus.
Euripides.	Theodoricus Greſmundus.
Ferdinandus Cæſar.	Thucydides.
Franciſcus Hotomanus.	Titus Liuius.
Franciſcus Lucanus.	Vegetius.
Galenus Medicus.	Vilhelmus Bantus, Louani-
Georgius Haloander.	enſis.
Guido papa.	Xenophon.
Henricus Landtgravius Heſſiæ.	Zaſius.
Heſiodus.	Zonaras.
Hieronymus Schiurpff.	

INDEX

INDEX.

INDEX IN POLITIAM
Imp. Caroli V.

A.

Aduocati sint diligentes. 30
 Agricole terram mutuans non teneat. 90.
 Ambulones, Cantores, Rhythmologi prohibentur. 28.
 Anabaptistarum & Sacramentatorum corruptele 99
 Anabaptistæ fanatici & seditiosi homines 38
 Animum hominis corrumpere fœdissimum scelus est 99
 Architectonica formas ædificiorum describit 38
 Argentarie mense exercitores qui 82
 Argentariorum uis & iustitia conseruanda 85
 Articuli s. bti. ff. Formule iuramentorum militum 7
 Articulorum militarium formula 49
 Artificum & opificum collusio improbat 33
 Artium & literarum commendatio 105
 Ascopi & acoironi uagantes milites 8
 Astus, artes & doli mali iudicis 109
 Ataxia & luxus uestium prohibetur 10. 11
 Auaritia est Reipubl. pestis 72
 Aurifabri dolo malo utuntur 22

B.

Baptistæ Guarini carmen in Iudeos 94
 Baudenrot machen 24
 Βαρυκαρδία est, quæ fraus sit hodie 98
 Blasphemia & impij puniuntur à Deo 47. 98
 Blasphemia definitio ex Ambrosio 42
 Blasphemia, deierationes, execrationes puniuntur 23

C.

Caliga nostratium militum quales 66
 Calones & lixæ serui militum 51
 Cambium est permutationis nomen 76
 καπυλιον est natura & legibus improbat 86
 Centesima usura 100 mense & quat sortem 76
 Christi contentio erga Iudeos blasphemus 43
 Circus & unio Saxonum & Vuestphalorum 54
 Ciuitas quæq; suos mendicos alat 27
 Computationes & ebrietates prohibite 9
 Concilia quatuor principalia seruanda 78
 Concubitus uagi damnatur 101
 Concurfus & conuenicula militum prohibentur 53
 Coniugum desertio 26
 Constitutiones Imperat. con. grass. milites 59. 68
 Contractus liciti & illiciti qui 75
 Corpore & canicie graues alendi sunt 102

D.

Danielis locus de politijs & Regnis 37
 Disciplina & iusurandum est neruus rei militaris 49
 Diui Maximiliani Cesaris formula milit. 49
 Diuinitio ex inspecto lotio 111
 Decalogus & decem præcepta sunt obseruanda 1
 Defensio nominis sui cuiusq; non est iniusta 116
 Doctor Martinus Lutherus uir Dei 109
 Donariorum conuiuialium abrogatio 34

E.

Ebrietatis & belluationum detestatio 62, 63, 64
 Ecclesiastica & politica discrimen 37
 Eleemosinarum dandarum consideratio 101
 Emblemata aurea & argentea 13
 Ennius castissimus poeta 39
 Epphipia & ornamenta equorum 13
 Equitum serui & ministri 25
 Ericus Dux Braunsf. & Lunenburg. præcipuus commissarius & Dux exercitus Maximiliani 49
 Euangelium longè differt à politia 37. 38

F.

Famosi libelli & pictura prohibentur 91. 116
 Fœnerator est turpis rei quæstor 73
 Fœnerator peior est fure 73
 Fœneraticij & usurarij contractus prohibiti 17. 72
 Fœnus exercere, est cum iure nature pugnare 73
 Frumentarie leges & constitutiones citantur 89
 Frumentorum & fructuum in agris uenditio 21
 Fraus obaratorum fugentium taxatur 98
 Fures & raptores improbissimi 98

G.

Genita sum similia gignentibus 73
 Getæ nostrates aurem seræ admouentes 100
 Gimgberis uenditio 25

H.

Hospitalia inspiciantur & uisitentur 27

I.

Ignominiosa quæ non existimantur 116
 Impostores rei medicæ taxantur 112. 113
 Inertes urbe expelluntur 102
 Iudæi blasphemus in Christum 42
 Iudæis usura sunt prohibite 22, 80
 Iudæorum politia prorsus est abrogata 91
 Iudæorum usura damnantur 22
 Iudici uarijs modis eluduntur 108
 Iudices & præfelli constituti à Moise 32
 Iudices iustitiam administrant 50
 Iudicis exacta cura quæ sit 85
 Iudicum correptio grauis 103
 Iudicum improborum artes & doli 108
 Iudex est iustitiæ antistes 110
 Iudex improbus & perniciosus 108
 Iusurandum uetus militare honestiss. 51
 Iustitiæ imago apud ueteres picta 110
 Iustitiam constitutio in blasphemus 43. 47
 Iustitiam Imp. constitutio 43. 81. 160

L.

Labor hominibus commendatur 103
 Lanones & piscatores alijsq; taxantur 88
 Leuis & inhonesta cobabitatio 26
 Lex, respiciendum ff. de pœnis, per doct. Iustinum 117
 Lotium inspiciere in febribus utile est 112
 Luxuriæ conuiuiorum & sumptuum detestatio 70. 71

M.

Magistratus blasphemus punire debet. 48
 Malicia

INDEX.

Malitia prauorū hominum non est per impunitatem alenda	116	Φιλοπραγμοσύνη	114
Maleficus aegestate laborare debet	116	Πλεονεξία est sibi melius malle quam alteri	73
Μαϋδία, ars Medicina similis	111	Plutarchi sententia de danistarum usuris	76
Matrimonium politie initium est	100	Politie nomen Græcum est	37
Mendicantes ualidi explorandi	101	Politie nomen absq; duplici ll. scribendum	37
Mendicantes, uagantes, ociosi	26	Politie est gubernatio ciuilis iuxta leges	37
Mendicirrobusti ignaui inutilia terræ pondera	162	Populus iudicandus est iusto iudicio	109
Mercatores ob æs alienum solum uerientes	24	Principes & Status Saxon. & Vuestph. circi	56
Milesia Asiatica capite plectitur	111	Procuratores ab iniurijs abstineant	30
Militibus & prouincialibus omnibus posita lex	90	Propole & negociatores reprehenduntur	86
Modus & ratio arcendorum uagantium militum	54	Puniendi seueritas impijs obijcienda est	116
Monopola bonis proprijs expoliandus est	86	Pupillis & minoribus tutores & curatores dētur	29
Monopolia & propolia damnantur.	19	R.	
Monopolia omnium rerum caritatem inferunt	86	Res ecclesiasticæ Ecclesiasticis curæ sint	108
Monopolion est detestabile crimen	86	Respubl. est conuersatio hominum	38
Monopolia legi naturæ contraria sunt	86	S.	
Monopolitarum pœnæ	24. 25.	Salaria & mercedes ministrorum	26
Moratoria, quinquennalia	104	Schelkropij atrocis blasphemia Maguntia	44
Moriones iocis principes delectant	28	Seneca locus contra Ebrietatem	63
Moriones in comitijs ferendi non sunt	79	Septuaginta interpretum commendatio	95
Moses Hebræis concessit usuras contra gentes	109	Serui corrupti & fugitiui	25
Munerum corruptela in iudicijs	107	Seruorum & ministrorum corruptela	99
Musica ars est diuina	76	Seruus pœnæ non est Cæsaris	118
Mutui contractus quis	88	Sportule, iudiciales expensæ exigendæ	85
Μυσσηϋτοι, circumfranei, circulatores	30	Susurronum genus malitiosissimum	100
Myropolia & Apothece uisitentur quotannis	30	Συναλλαγμα, contractus & commutatio	75
N.		T.	
Naualia instrumenta bellica	52	Textorum & pannidarum fraudes	98
Naute & aurigæ improbi taxantur	16	τόκος, scænus, & usura damnatur	73
Nautarū, aurigarum & cauponum doli & furta	72	Tutele testamentaria & datiuæ quæ	108
Negotiatio reipublicæ utilis non improbat	86	Tutorum & curatorum officium necessarium	107
Nocens infamatur merito & iure	116	Tutorum & curatorum excusationes uariæ	107
Non assumes nomen Domini Dei tui in uanum	2	Tutorum & curatorum improbitas taxatur	107
Numus: cur repertus sit	73	V.	
O.		Valentes laborare non mendicent	102
Ocium & ignauia damnantur	102. 103	Venenarij capite puniuntur	119
Opifices monopolij pœnas committunt	88	Vestitus abusus & luxus	66. 67. 68. 98
Opificum collusio punienda	119	Vrina est sanguinis serum in hepate natum	113
Opificum dolosæ pactiones damnantur	88	Vsuraria arte numus ex numo paratur	73
Opificum liberi honesti recipiantur	33	Vsurarum molus quis ab agricolis accipiendus	90
Ouis una contagiosa multas inficit	100	Vsurarum scriptorum nomenclatura	97
P.		Vsurarum quæstus est contra naturam, pietatem, et charitatem proximi	79
Pannorum laneorum uenditiones	22. 23	Vsus inspiciendæ urinae uerus	112
Peccata pœnis puniuntur grauiss.	40	Z.	
Pecunia inuenta est ad comparandas res uitæ necessarias	73	Zastus delectatur usuras	76
Personæ in bellis priuilegatæ	51	Zobelinae pelles preciosæ	83
		Zygeuneri proscribuntur & expelluntur	37

Correctura Erratorum Politie Imperialis.

Folio 19 linea 19. lege, Indagationibus, non indignibus. Fol. 21. lin. 6. leg. de plano, non, de pleno. Fol. 25. lin. 3. leg. in corpore, & rebus suis. Eod. fol. lin. 22. leg. Id quidem, nõ, uel quidem. Fol. 26. lin. 34. leg. Infirmitas, nõ in formitas. Eodem lin. 38. leg. addicentur. Fo. 37. lin. 36. leg. Iniuriatus, id est, iniuriam passus. Fo. 37. lin. 5. leg. Diuus, non do minus. Fo. 52. lin. 45. leg. biremes leues. Fo. 54. lin. 37. leg. plectentur, leg. ibi, non mihi. Fo. 55. lin. 6. leg. Verum autem ubi ea, omitte, non. Fo. 58. lin. 34. leg. Burdardus a Cram, non Bernhardus. Fo. 91. lin. 22. leg. recte, uel rite, non certè. Fo. 93. lin. 20. le. politie. Fo. 97. lin. 10. le. quod, nõ quo. Fo. 101. lin. 36. le. segniticm. Fo. 103. lin. 4. le. cognitio, non agnitio. Fo. 109. lin. 4. le. confessorum, non confessorum. Fo. 111. lin. 52. le. perrarò, non, peccato.

Cætra inter legendum facile emendat ipse lector.

POLITIAE ROMANI

GERMANICQUE IMPERII CONSTITVTIO,

AVTORE DIVO CAROLO QVINTO, IMPERATORE AVGVSTO,

Anno Domini 1548. in Ciuitate Augustana Vindelicorum publicata.

Interprete Doctore Iustino Goblero Goarino Iuriscon.

Cum eiusdem Annotationibus.

AROLVS DIVINA FAVEN

te clementia Romanorū Imperator, semper Augustus, Rex Germaniæ, Castiliæ, Arragoniæ, Legioniæ, utriusq; Siciliæ, Hierusalem, Vngariæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Nauarræ, Granatæ, Toleti, Valentia, Galliciæ, Maioricarum, Hispalis, Sardinia, Corduba, Corsicæ, Murtiæ, Giennis, Algarbii, Algezira, Gibraltar, Insularum Cana-

riæ, Indiarumq; & Terræ firmæ, maris Oceani &c. Archidux Austria, Dux Burgundiæ, Lotharingiæ, Brabantia, Steyria, Corinthia, Crania, Limburgiæ, Lutzenburgiæ, Geldria, Calabria, Athenarum, Neopatria, & Vuirtembergæ &c. Comes Habsburgi, Flandria, Tyrolis, Gortia, Barcinonis, Arthois, & Burgundiæ, Comes Palatinus, Hennegoia, Holandia, Selandia, Phirdæ, Kiburgi, Marmurci, Rossilionis, Ceritania, Zurphenia. Landtgravius Alsatia, Marchio Burgoiæ, Oristani, Gotiani, ac sacri Romani Imperii princeps in Sueuia, Cathalonia, Asturia &c. Dominus Phrysiæ, Vandalicorum, Portenoia, Pistaia, Molinis, Salinarum, Tripoli, & Mechlinia &c. Nunciamus omnibus & singulis nostris, & sacri Imperii subditis ac fidelibus, adeoq; generaliter unicuiq; Christiano fidei homini, cuiuscunque dignitatis, status, conditionisq; sit, quibus hæc nostra Reformatio & ordinatio, eiusue Antigraphus seu descriptio uisa lectaue fuerit, clemētiā nostrā, omneq; bonū, ac notū uobis hisce mediātibus facimns: Quandoquidē Deus omnipotēs creator noster in Decalogo, decemq; præceptis, quæ unusquisq; singuliq; homines mediante animæ suæ salute obseruare tenentur, ordinauit ac mandauit, Diuinum nomen eius uenerari coliq; nec uanè usurpari, non seruandæ, minariue, à quoquam mortaliū. Cui præcepto nos inherendo sequendoq; prædecessores nostros sacri Imperii, Romanos scilicet Imperatores, laudatæ ac felicis memoriæ, imitando, tandem quoque in Comitijs Augustanis Anno 1530. salubriter præuidimus, & acriter seuerèq; præcepimus, ne nomen eius sanctumq; membraq; deierentur omnibus modis cauēri ac euitari. Quòd si autem eam admonitionem

Decalogus
& decem
præcepta
sunt ob-
seruanda.

2 POLITIAE ROM. IMP. CONSTITVTIO,

*Iuxta se-
cundum
præceptū
Decalogi:
Non assu-
mes nomen
domini Dei
tuum in uanū,
Non enim
habebit Do-
minus in-
fontem eū,
qui assum-
pserit no-
men Domi-
ni in uanū.
Deut. 6.*

& mandatum quis transgressus fuerit, ut idem deierator, omnesq; il-
li, qui talia flagitia audiunt, nec eis contradicunt, aut ad Magistratum
deferunt, puniantur, ita, quemadmodum Imperiales constitutiones,
nostræq; Reformationes & Ordinationes de eiusmodi & alijs faci-
noribus & criminibus prolixè sanciant, disponunt, atq; declarant.
Verum autem diuina illa præcepta, nostrorumq; antecessorū consti-
tutiones, ordinationes, & adhortationes, huc usq; parum aut nihil
profuerunt, quinimò ferè obliuioni traditæ sunt, atq; neglectui con-
temptuiq; habitæ, adeò quidem, ut per oscitantiam & cessationem
Magistratus debitæ iustæq; pœnæ non fuerint secutæ, neque ad-
hibite. Quocirca Deus omnipotēs, creator noster, iusta ira, merita
que indignatione erga homines commotus & accensus, famem, bel-
la, pestem, aliasq; multiplices pœnas in terris grassari permittit &c.
Hæc uerò omnia nos unà cum Electoribus, Principibus & Statibus
sacri Imperij, & absentium nuncijs grauius admodum in animum
reuocantes, his nostris Comitijs hic deliberando consultandoq;, qua
uia modoq; eiusmodi deierationibus atq; blasphemijs, alijsq; perni-
ciosis criminibus, & prohibitis usurarum contractibus, item bellua-
tionibus & frequentibus asotijs, immoderatæ uestium luxuriæ,
& similibus ataxijs seu inordinationibus, uitijs & defectibus obui-
etur & aduersum eatur, eaq; omnia deinceps præuideantur, euitentur
ac prohibeantur, Transgressores uerò illorum facinorum & crimina-
rum puniantur. Itaq; antecessorum nostrorum sacri Imperij, nos-
trasq; Reformationes & Ordinationes prædictis in Comitijs Au-
gustanis conclusas, ac typis euulgatas in manus sumpsimus, reuidi-
mus, in compendium contraximus, alicubi correximus, auximus, &
mutauimus, deliberato maturoq; consilio tandem in hanc sequentē
Reformationem & Ordinationem redegimus atq; conclusimus:
quam nos uobis omnibus coniunctim & diuisim, priuatim ac pu-
blicè; generaliter autem & in commune Christi fidelibus ho-
minibus, his mediātibus denunciamus, acriter ac seuerè mandantes
& uolentes, ut huic Reformationi & Ordinationi in omnibus suis
punctis, totoq; tenore, sub pœna cuiuslibet articulo annexa, strenuè ac
firmiter singuli per sese pareatis, uestros eò adducatis et compellatis,
ut huic Reformationi ac ordinationi nostræ, sub euitatione eiusdem
pœnæ, inuiolabiliter pareant & obsequantur.

*De blasphemijs in Deum. Titulus primus, &
Capitulum primum.*

M in diuinis & canonicis scripturis, ac ciuili iure, bla-
sphemix execratio, seu maledictio nominis Dei, sub gra-
uissimis pœnis prohibita sit, atq; per eiusmodi pessimam
ac flagi-

ac flagitiosam impietatem Deus omnipotens non solum aduersus blasphemos ipsos & uituperatores Dei, suiq; nominis, uerum etiam contra Magistratus, quos talia prohibere oportebat, ad indignationem, & iræ opera horribiliter, ad temporaneas iuxta ac ciuiles poenas infligendas commoueri & excitari soleat. Proinde quò tale præceptum in uniuerso sacro Imperio diligentius obseruetur ac custodiatur, neque quisquam ignorantia se alicuius excusare possit: sancimus, ordinamus, ac uolumus, ut omnes ac singuli Magistratus suis Parochis & Concionatoribus dent in mandatis, plebem omnibus Dominicis diebus diligenter admoneant, à sacrilegis illis conuitijs, maledictionibus & infamationibus nominis Dei, sacræq; passionis, uulneri, uirtutis, potentia eius, aliarumq; similium execrationum & blasphemiarum, sese contineant & abstineant penitus atque omnino, ueluti ipsis Parochis & Concionatoribus eiusce consignationis formula per Magistratum præscripta tradetur. Deinde quoque Parochi & Concionatores in cæteris omnibus & generalibus præcationibus plebem populumq; fideliter commonefaciant & adhortentur ad orandum, quò Deus omnipotens tales tantasq; blasphemias et execrationes à Christiano populo clementer auertere dignetur. Ut autem Magistratus, eorumq; Iudices eò certior norint atq; intelligant, quo modo blasphemiarum & execrationum illarum, quouè discrimine rectè mulctandæ puniendæq; sint, ex merito & delicto cuiusque, statuentes, uolumus quemlibet Magistratum & Iudicem sequenti Ordinatione nostra instructum esse, eamq; in infligendis poenis obseruare, ut sequitur: Videlicet, si aliquis, cuiuscunque dignitatis, statusue fuerit, qui Deo tribueret, quod eius diuinam Maiestatem non deceat, aut potestatem, nec ipsi conueniat, aut uoce uerbisq; suis, id quod ad Deum pertinet, detraheret, ac si Deus non posset, nec iustus esset, aut similia quædam iniuriosa & contumeliosa uerba effutiret contra Deum absq; medio, & aduersus sanctissimam eius humanitatem, contraq; diuina Sacramenta euomeret, talis capite damnetur ac puniatur, membris aliquot abscisis, iuxta conditionem personæ criminosi delinquentis & blasphemiarum, tum & ex iuris præscripto ordine. Facta autem eiusmodi maledictione & execratione, presentibus duabus aut pluribus personis, teneantur singulae id Magistratui indicare confestim, & ad summum intra octiduum proximè subsequens. Simul & indicando eos qui præterea interfuissent, & contumelias illas in Deum audiuisent. Quos & Magistratus (nisi ipsimet se indicauerint) uocet, & singulos priuatim, alijs absentibus, audiat, atq; diligenter examinet, uidelicet an execrationes illas seu maledictiones similesue ipse audia-

De contemptu in Deum et blasphemijs in Christum, Sebastia. Brandt fol. 77. & 78.

Quomodo et per quos probetur blasphemia

uisset, & quo id modo, qua forma contigisset, omnibus circumstantijs diligenter percunctandis.

Vbi autem Magistratus uerè comperiet, rem delationi conformem, & blasphemiam in Deum factam esse, blasphemos utique, siue Cericus, siue Secularis fuerit, per ordinariam potestatem, non loci, ubi delictum patratum est, iuxta maius & minus, & qualitatem personæ, mulctetur aut puniatur.

Si qui uerò maledictionem seu execrationem prædictam audierint, uel in ædibus suis factam tacitè sustinuerint, nec Magistratui loci indicauerint, ij præter id, & absq; eo, quòd Deum grauer offendant, etiam à Magistratu suo, secundum qualitatem causæ, mulctentur punianturue.

Quòd si quis uerò prædictam blasphemiam, quam audisset, ad requisitionem ordinariæ potestatis suæ, dolosè aut fraudulenter reticuerit, uolumus eundem à Magistratu ut collusorem blasphemix pro qualitate & conditione facti causæq; in corpore uel bonis grauius plecti.

Si quis autem Electoris cuiusquam, uel Principis, uel Comitis, uel Domini, aut Communitatis, uel alterius cuiusquam Officialis, aut ex Nobilibus, aut alijs, quibus sunt iudicia, uel eis præsumunt, propter munera, dona, aut fauores illos quos detulerunt, aut comperissent ipsi, blasphemos in Deum fuisse, nec, ut antèdictum est, puniant, sed scientes & prudentes subprimerent ac subicerent, tales quidem Officiati, Nobiles, & cæteri, per suos Magistratus, utpotè Principes, Comites, Dominos & Communitates, confestim simul atque ipsis innotuerit, adeò puniantur seuerè, quòd cognoscatur paritèr, ipsis inuitis nec consentientibus contigisse. Quòd si uerò Elector, Princeps, Prælatus, Comes, Dominus, Nobilis, uel Communitas, suos Amptmannos, Officiatos, Præfectos uel subditos non puniunt, uel ipsi blasphemiam admittunt, aduersus eos Fiscalis noster contumaciæ & inobedienciæ ergò tanquam contra permissores & collusores, seu patratores ipsos eiusdem modi blasphemix & execrationis, prout æquum est, procedat.

Si autem Magistratus supradictos blasphemos punire nequirit, tunc quidem Cæsareo Fiscali, sub pœna decem Marcarum auri, indicet atq; proponat, qui contra eos, ut æquum est, seuerè procedat. Atqui uerò si talis blasphemus prædictus à quopiam, cuiusnam status, sublimis ne an humilis fuerit, debito modo capitali mortisue pœna plecti non posset, is quidem blasphemus, sicubi blasphemix crimine conuictus fuerit, infamis propterea erit, &

& ab omnibus pro tali haberi debet, eaq; infamia notari, nec eò minus, quodcumq; fieri potest, criminaliter & capitaliter, ut antè dictum est, capitis & membrorum poenam, iuxta qualitatem patratì criminis, luere.

Qui item præterea delatos blasphemos, ut suprà ponitur, scienter ac temerè in familiam suam, seu pro ministris asciscit, cum illis negociatur aut agit, promouet uel recepat, ne plectantur aut puniantur, sed poenā ut effugiant, contra eos, seu fuerint sublimis seu humilis status, Cæsareus noster Fiscalis corā Imperiali nostro Iudicio Cameræ ad poenam arbitrariam procedere debet. Si quis uerò prædictarum blasphemiarum ergò iudicium declinaret, uel profugeret, eo nihilominus contra ipsum & res suas, prout in huiusmodi casibus de iure æquum est, agi procediq; decebit.

De criminationibus & deierationibus, uel execrationibus nominis diuini. Capitulum secundum.

QVANDO QUIDEM uerò uulgo ac frequenter fit hoc tempore, ut pleriq; homines, uim uirtutemq; Dei, & potentiam, corpus, membra, uulnera, mortem, passionem, cruciatus & Sacramenta, Domini nostri ac Saluatoris Iesu Christi sæpe multūq; leuiter, temerè, prauèq; deierent, criminantur & execrentur: ob quod Magistratibus quidem impensius atq; attentius equū est ac decet in illos animaduertere. Quocirca arbitramur, uolumus ac iubemus seuerè, sicubi ciuis quispiam, seu operarius uel manuarius opifex, aut agricola, seu rusticus, aut talismodi priuatæ ac cœlibes persone, incolæ seu extraneæ, suprascripto modo semel aut iterum deierauerint, ab illo, qui audiuerit initiò benignè admoneatur, & familiariter rogent, ut ab ea re desināt atq; desistant, & de cætero abstineāt, ne Magistratui deferre necesse habeat aut opus sit, quò debita poena corripiantur. Quòd si uerò non desistant, Magistratui uel Maioritati ecclesiasticæ aut seculari, iuxta qualitatem personæ indicentur confestim: delinquens autē incarceretur uel mulctetur seuerè, iuxta modum & grauitatem delicti perpetrati.

De criminatione & blasphemia aduersus genitricem Christi, & sanctos Dei. Caput tertium.

SI quis aduersus matrem Christi saluatoris nostri, aut dilectos sanctos Dei malignè deieraret, is primū humaniter familiariterq; admoneatur, ut cesset atq; desistat: quod si non fecerit, nec maledicere desierit, mox absq; mora, ut suprà dictū est, indicetur: & delinquens corpore aut ære, iuxta conditionem personæ, & qualitatem patratæ &

*Circumstantie
sunt diligenter
expendende.*

commisſe blaſphemiae, per Magiſtratum ac ſuperioritatem competentem corripiatur. In his uero poenis omnibus non ſolum magnitudo uel enormitas criminationis & blaſphemiae, ſeu quantitas ipſa delicti attendatur, uerum etiam, an eadem perſonae ſapientius in eodem crimine peccauerint, & quoties illud exceſſerint, qua occasione, quo motu ſeu inſtinctu id fecerint: cuius ſtatus aut conditionis eae perſonae ſint, expendendum erit, ut ita demum poena ex praſcripto & forma Iuris magna uel modica irrogetur. Quod ſi quiſq; Elector, Princeps, aut Status, cauſa talium blaſphemiarum & criminationum aliquod decretum ſeu conſtitutionem, hac forte grauiorem ſeuerioreme uel euulgaret, aut in poſterum deinceps ſimilem editurus eſſet, ei quidem per hanc ordinationem nihil derogetur, quin omnibus modis permittatur & concedatur. Magiſtratus item ſi exiſtimauerit, eiſmodi poenam blaſphematorum & deieratorum acuendam & exaſperandam fore, eius rei, ex qualitate negotij, facimus ipſis damuſq; poteſtatem. Ne uero eiſmodi criminationes Dei & blaſphemiae reticeantur, quiſq; Magiſtratus, puniendi & mulctandi poteſtatem habens, exploret & expiſcetur talia delicta ſedulò atq; diligenter.

De Nobiliſ, & eorum equitum blaſphemijs & criminationibus. Caput quartum.

AM &, quò praedictae blaſphemiae, apud Comites, Dominos, & Nobiles (quos minus illa quam uulgum aut plebem decent) & eorum miniſtros ſeu familiares ceſſent ac omittantur, nec caeteri homines per ipſos offendantur: Volumus ac iubemus, ut quiſq; Electorum, Principum, Comitum, Dominorum, Nobiliſ, Communitatum, & ipſimet hanc noſtram Ordinationem & Conſtitutionem ſub praedicta poena euitanda obſeruent: ſimiliter & apud ſuos aulicos ac miniſtros ſeuerè praecipiant atq; conſtituant ſub debita iuſtaq; poena & mulcta, ita ut praefatae criminationes, deierationes & blaſphemiae apud ſuos aulicos, miniſtros, & familiares, non minus quam apud reliquos deieratores & blaſphemos, ut ſupra dictum eſt & conſtitutum, euitentur, mulctentur quoq; & puniantur. Porro ſi qui Comites, Domini, Communitates, aut Nobiles, peculiariter et in ſpecie, Electoribus aut Principibus non ſubſint, ſed immediatè ſoliq; nobis & ſacro Imperio attineant: Volumus atq; iubemus eoſdem, ſub iuramentis ipſorum, quibus mediantibus deuincti ſunt nobis & ſacro Imperio, ſeſe à praedictis blaſphemijs & deierationibus abſtineant ipſi, miniſtri, famuliq; eorū, familiares & coniuges, omnibus modis, prout ſupra dictum eſt, de Electoribus, Principibus, Comitibus, Baronibus ſeu Dominis, Commu-

Communitatibus, & alijs nobilibus, qui Electoribus & Principibus subsunt, & eorum ministris & familiaribus, expressè clareq; constitutum est. In quibus omnibus ita sese Electores, Principes, Comites, Barones, Domini & alij nobiles, Clerici & Laici, sedulos ac diligentes exhibeant gerantq; , quò ipsorum iustis moribus ac uita, honor & gloria Dei, ut diximus, plus promoueatur ac prouehatur, minùs ue impediatur, aut remoretur, quemadmodum alioquin ob statum ipsorum ante tenuiores minoresq; personas facere teneantur.

De uulgarium militum blasphemijs & deierationibus.

Caput quintum.

CM inter uulgò milites seu bellatores in usu sit, formulis eorum Iuramentorum id quoq; contineri, ut deierationes, maledictiones & blasphemias puniant, eosce in criminosos quandoq; capitaliter animaduertant, sed tamen propter prædictas blasphemias & criminationes seu deierationes nulla pœna mulctæue constituta sit: Idcirco præcipimus & mandamus nos seuerè omnibus Electoribus, Principibus, Statibus, Communitatibus sacri Imperij, ac militum etiam tribunis, præfectis seu capitaneis: & uolumus atq; iubemus, si qui deinceps milites conscribent suscipiētq; , ut in omnibus eorum formulis & catalogis articuloꝝ iuratis ponant, se non solùm pœnarum & mulctarum causa erga personas, quæ Deum creatorem nostrum, redemptorem & saluatorem, ac Mariam benedictam matrem eius, & dilectos sanctos Dei blasphemantes, uerùm etiam earum deierationum & blasphemiarũ nomine, pœnas, ac mulctas, quæ stipendijs eorum detrahantur, obsecuturos fore, quæ mulctæ quidem deinceps pauperibus priuatorũ in alimoniam, aut uirginibus pauperibus conferantur præbeanturq;. Capitanei uerò, Tribuni, Centuriones, seu prouisoꝝ militum, seuerè & acriter dent operam, studeātq; , ut blasphemie, criminationes & deierationes, de quibus antea mentio facta est, ab uniuersa, totaq; calonum & lixarum turba euitetur similiter caueaturq; , sub pœna capitali.

Articulus
brieff.

Quæ res in militum ac bello priuilegiatæ sint.

Caput sextum.

IN ueteri militia apud priscos Imperatores ac principes exercituum laudabiliter usitatum est, quemadmodum & historiæ multifariam perhibent atq; demonstrant, Ecclesias & alia sacra loca immunia & priuilegiata: Sacerdotes item & Ecclesiasticæ personæ, senes & ægroti homines, agricolæ, grauidæ mulieres, puerperæ, inge-

nuæ foeminæ, & uirgines in rebus & negocijs militaribus ac bellis non spoliatae nec ui uolentiaue obrutæ sint, neq; ut spolientur, aut uiolentur, seuerè & acriter caueri. Propterea & nos præcipimus omnibus Tribunis, Centurionibus, et Capitaneis, his mediâtibus seuerè & acriter mandantibus, ut apud omnes eorum milites in formulis articulorum & iuramentorum statuunt & caueant provideantq; ne Ecclesiæ, aliaq; sacra loca, adeoq; Sacerdotes, priuilegiatae personæ, senes & infirmi, seu ægroti, Agricolaë item, grauidæ mulieres, puerperæ, ingenuæ & honestæ foeminæ, uirgines & infantes, ab omnibus ipsorum calonibus et lixis, totaq; calonum turba securgetutæq; sint, nec deprædentur, nec uim uiolentiamue patiant, & nequaquam molestentur aut prægruentur. Quicumq; uerò cõtrà fecerint, corpore & capitaliter puniantur. Huius autem nostræ ordinationis singuli pedites, Tribuni, Ceteriones, Capitanei, antigrapha apud se habeant eiusdem tenoris, ac militibus unà cum formulis articulorum iuraturis legenda præbeant, & seuerè obseruare præcipiant. Similiter & eorum prouisoreshorum mandatorum ac præceptorum antigrapha seu copias habeant, eaq; præcepta seuerè & acriter custodiant atq; conseruent. Si qui equites autem nullo sub uexillo, signis aut ordine, sed alicubi in oppidis, uicis, & uillis degant seu laborent, contra eosdem poenarum & multarum omnium ratione ac modo, quemadmodum & contra incolas ipsos, res gerenda, negociumq; exercendum fuerit.

De ascopis, & acotronis, id est, uagantium militum conuentibus, uulgum plebemq; grauantibus. Caput septimum.

I qua porrò accideret, in Electoris cuiusquam, principis, alteriusue status ecclesiastici aut secularis, principatu seu dominio, peregrinos equites aut pedites congregari, singulatim, cateruatim, aut alio modo, agmine quodam magnoq; numero, præter Electoris, Principis, aut Domini, cuiusq; loci, uoluntatem, ac permissionem ingredi, uel populari etiam conarentur: ex tunc Elector quidem, Princeps, aut Status, in cuius dominio seu territorio eiusmodi milites sese conglomerant, interpellat, queratq; ab eis, cuius domino militent ac seruiant, ducanturue: quod si nos aut dilectum fratrem nostrum, Romanorum Regem, nuncupauerint, idq; literis seu diplomate aliquo demonstrauerint, obedienter proficisci suis impensis permittantur. Quod si uerò herum uel autorem non habeant, quem uerè indicare possent, aut etiã si nominauerint, sed eum collectum militem, cuiuscunq; nomine fuerit congregatus, citra no-

stram

stram permissionem, citraq; cognitās, urgentes & rationabiles causas conscribendi non haberet potestatem, ac demonstrare nequiret: tunc quidem Elector, Princeps, aut Status, sub cuius dominio seu districtu uagantur, omnem nauet operam, omnemq; adhibeat diligentiam, cœtum illum seu colluuiem militum, singulatim aut cateruatim dissipandi ac dispergendi. Si qua uerò ipsi per sese id facere impossibile foret, tunc in propinquo adiacentes & confidentes Electores, principes, aut Status ilicò imploret uocetq;, iuxta qualitatem, sibi, iuxtaq; numerū & uim factionis illius, ui alijsq; uiribus militaribus auxiliari, aut si necesse fuerit, etiam bellicis tormentis obuiare, mox, & quantocyus fieri poterit, eamq; factionem ac militē incertum, ut prædictum est, uerbo uel facto, ui uoceue, absq; aliorum iniuria & damno, extra diocesin prouinciamq;, quantum fuerit possibile, dispellere ac propulsare. Ductores uerò seu principales, ubi præstò fuerint, aut postea in alijs locis reperti fuerint, cōpellantur non tantum subditæ plebi illata damna resarcire ac restituere, uerum etiam Ductores ipsos, Capitaneos, Autores & concitatores eiuscemodi factionis & turbæ, iustis debitisq; pœnis subire. Idq; Elector, Princeps aut Status, ad requisitionem, ut præfatum est, suis impensis facere teneant, sub nostra & Imperij graui indignatione, in super et multa quadraginta Marcarum auri puri, nobis pendenda exoluendaq;. Quam pœnam Fiscalis noster Cæsareus à cōtumacibus, ut par equumq; est, his mediantibus exigendi potestatem habeat. Nihilò secius tamen Elector, Princeps aut Status ille, qui sic pro ope auxilioq; ferendo interpellasset, aduersus contumacem damni passi actionem tam suis ipsius, quàm subditorum suorum nomine instituere, si quod damnum passus fuisset, idq; coram Imperiali nostro Cameræ iudicio, ubi contumax quoque respondere tenetur, & damnum passum restituere, ex sententia dicti Imperialis nostri Iudicij. Etiam si uerò ex enumeratis causis miles feratur, Capitanei tamen & Ductores pro commatu & alimonijs fideiubeant caueantq;: ad quæ præstanda, medijs suis iuramentis, adigantur & compellantur.

De Computationibus & Ebrietatibus.

Caput octauum.

VM & ex ebrietate & computationibus, ceu quotidiana docet experientia, Deus omnipotens mirificè offendatur & irascat, multaq; uitia & flagitia inde nascant et emergant: Præteritis quoq; Comitijs propter computationes et ebrietatum causa constitutum erat, ut quisq; Magistratus computationes abrogaret, et ebrietatibus aduersaretur, transgressores uerò ac delinquentes seuerè puniret.

Quæ

Compota-
tionum &
ebrietatis
scelera.

Quæ ordinationes quidem ac constitutiones hæcenus tamen parum tanto malo profuerunt, quin abusus is & ataxia compotationum et ebrietatum magis undiq; magisq; ac frequentius grassata est, ac ceu radices in helluonum fundo egit, ut propemodum extirpari amplius non possit. Ex quo blasphemix, criminationes, calumniae, deierationes, homicidia, cædes, adulteria, ac similia crimina & flagitia, uitiorumq; omne genus, uelut ex agmine facto exundarunt, hodieq; dum exundant: cum alioquin ex ebrietate res tacendæ & secretæ quandoq; prodantur, Eoque potationis ac bibacitatis uitia Germanis peculiaria, quorum uirtus tamen apud præscos sæpe laudata, apud exteras modò plerascq; rationes uituperio, ludibrioq; est. Sæpenumero etiam ex illa inter milites rixæ, contentiones, tumultus, & seditiones exortæ, & aduersus principes ac ductores contumaciæ & rebelliones: commeatus quoque & uictus sumptusq; crescunt & augmentantur: Conuiuia uerò honesta, & societates decoræ, ex quibus olim Germani comprimis laudati fuerant, minuuntur ac euitantur, ut interea sileam, compotationes et ebrietates illas, τὸν πέντε κακῶν, omnium malorum causam esse, hominisq; uitam simul & animam, felicitatem, decus, honorem, fauorem, sensus longæuitatem, & uires perdere. Quocirca mandamus omnibus & singulis Electoribus, Principibus, Ecclesiasticis & secularibus, ac cæteris Statibus, cuiuscunque dignitatis, conditionis, status, aut nationis sint, ut suis subditis exemplo sint, maioremq; in eos animaduertendi occasionem habeant, ultrò suaq; sponte potationes & ebrietatē euitare, ac in aulis suis, satrapis, ministris, familiaribus: tum & in ipsorum principatibus, dominijs, terris, territorijs, omnibus subditis. sub acriter seueraq; pœna ac punitione prohibeant compotationes, quocunque modo fiant uel fingantur, fieri aut fingi possint: ipsimet quoque idem mandatum strenuè conseruent atq; custodiant. Patresfamilias quoque suis domesticis & familiæ, liberis, seruis & ancillis, mandent atq; præcipiant, blasphemias, criminationes & deierationes in Deum, Deiq; genitricem, & sanctos Dei, deuitent ac caueant, ac quoque à compotationibus & ebrietatibus omnino abstineant, quemadmodum his mediantibus strenuè atq; seuerè præcipiendo iubemus & mandamus.

3 Volumus item, ut Magistratus suis Parochis & Concionatoribus præcipiat, singulis Dominicis diebus uulgo ac plebi annuncient, ut compotationibus abstineant. enumeratis ac percensitis uitijs & flagitijs, quæ ex compotationibus oriantur, et ex ebrietate sequantur: prout formula illis eiusmodi denunciationis per Magistratum porrigetur.

De inordinatione & ataxia uestitus, eiusq; luxu seu splendore. Caput nonum.

Post.

OSTQVAM honestus ac moderatus uestitus ex sua dignitate & statu quenque decet ornatq;. Gerat enim unusquisque se ac uestiat ex modulo dignitatis, honorum, rerum ac facultatum suarū, quo discrimen sit in cuiusq; status hominibus. Modus autem uestium ac ornamentorum cum in tantum luxum deuenerit creueritq; inter dominos, equites, nobiles, ciues, & colonos, seu agricolas, hoc pacto modoq;, ut idcirco non solum priuatae personae, uerum etiam nationes & prouinciae inde extenuentur, egentioresq; efficiantur: uidelicet, cum per aurga, argentea, sericaq; indumenta, per Dammasena, Attalase-na, Byssina, aliosq; peregrinos pannos, Mitras, margaritas, unio-nes, qui hodie abusus ad luxum magnus est multusq; in Germanica natione, ex qua trañcitur atq; aueritur in peregrinas et alienas regio-nes ingens pecuniarum copia: ut interim de liuore, odio atq; inuidia, in diminutionem ac detrimentum Christianae dilectionis conticesca-mus. Quandoquidem igitur in tanta uestium luxuria, & ut ita di-cam, preciositate & prodigalitate immodestia exuberat, sic, ut inter Principem & Comitem, inter Comitem & Nobilem, inter Nobilem & ciuem, inter ciuem & colonum siue agricolam, nullum discrimen, nullaq; agnoscat differentia: Idcirco uniuimus & cōcordauimus nos cum Electoribus, Principibus, & Statibus, ac ordinationem de uestitu amictuq;, hoc pacto modoq; ut sequitur, cōstituimus, quam etiam sub poena & multa imposta obseruari custodiriq; uolumus atq; iubemus.

De ciuibus, agricolis, & colonis, alijsq; subditis.
Caput decimum.

V M in ciuibus & incolis, inq; mercatoribus, insti-toribus & negociatoribus, ac opificibus, in ciui-tatibus, & eorum ministris, itemq; in militibus, adeoq; in pagis & colonis, eorumq; uxoribus & liberis immoderatus iuxta ac inordinatus uestitus seu amictus conspiciatur comperiatuq;, in orna-mento & cimelijs, maximo Reipublicae detri-mento: idq; malum patriae populoq; perniciosam radicem egisse: Ad haec cum scorta & meretrices, liectores & Iudaei tali uestitu utantur, quod honestas supprimitur, & cuiusque conditio & status nequit internosci: atqui in ea ipsa re tota communis ordinatio ob-dispares dissimilesq; mores & usus ditionum conscribi non potest: Proinde ordinamus ac uolumus, ut eo circa quisq; Magistratus in-tra annum proximum, sub poena duarum Marcarum auri purite-
 neatu

neatur, ordinationem bonam, honestam & firmam componere & constituere, eamq; ut decet, conseruare, contumaces uerò, immorigeros atq; rebelles punire. Si qui uerò Magistratus negligens in his reperiatur, nullamq; iustam eius excusationem habeat, aduersus eundem quidem Magistratum Ficalis noster Cæsareus procedet ut æquum est, ad indictam pœnam infligendam.

De Nobilitate ac Nobilibus. Caput undecimum.

PORRO nobiles, sericas aut carmasinas atulafinas uestes non gerant, eis autem ad summum permittuntur damasinae, aut similes, quas sex ulnis de serico tantum, nec amplius, simbriari poterunt. Similiter poterunt annulos aureos, aureasq; uittas seu tiasas, unãq; catenam auream gestare, ualoris non amplius ducentis aureis, quam tamen filo cingant uel inuoluant, prout antiquitus factitatum est.

2 Si quis uerò principis architriclinus, Magister curiæ, Cancellarius, Marschalcus, aut Consiliarius, nec tamen nobilis fuerit, potest it se simul cum uxore sua, & liberis, in modum nobilium, ut dictum est, uestire seu gerere. Milites uerò (seu Equites aurati) ab his eximuntur, quibus catenas aureas, absq; filo cinctas seu implicatas aperte ac publicè gestare liceat & permittatur, ne tamen eedem ualore quadringentos aureos excedant. Quibus & prohibitum non sit, Marsderinis pellibus indui ac uestiri. Nobilium item uxoribus concedantur quatuor sericæ tunicæ, quas gerere palàm ac publicè poterunt, uidelicet unam sericam (*Sammata*) alias tres de Damasco, aut simili serico, ne tamen plures sint quàm quatuor, & quoq; sine margaritis, sine argento aut auro. Quas si libeat simbriari margaritis, aut intexere argenteis telis filisue, superiùs quidem id permittitur, non ultramediam quartæ ulnæ partem latitudine. Equitis autem (aurati) coniunx simbrias eiusmodi intexere margaritis, auro, aureisq; filis superiùs poterit, nec latius unius quartæ ulnæ media parte. Si que uerò plures uestes prædictis modis habeant, easq; suis liberis & filiabus reseruare uellent, id liberum ipsis concedetur ac permittetur.

6 Liceat eis quoque tiasas seu Birretas, aureasq; uittas gestare, sic tamen, ne ligamina et ornamenta addita aureorum quadraginta precium excedant. Fœminæ item nobiles & ingenuæ, catenam, simbriam, torquem, aliaq; cimelia præter annulos precio ducentorum aureorum, nec ultrà plurisue gestare licebit. Similiter aureas bortas & cingulos, qui precium quadraginta aureorum non excedant.

De Doctoribus, eorumq; uxoribus. Caput duodecimum

Doctores

DOCTORES item, & uxores eorum, poterunt, liceatq; ipsis uestes & amictum, catenas, aureos annulos, aliaq; statui eorum conuenientia, priuilegijsq; conformia gestare.

De Comitibus & Dominis (seu Baronibus)

Caput decimum tertium.

COMITES, & Domini (seu Barones) non gerant aureas & argenteas uestes, hoc est, ex aureis & argenteis filis textas, seu amictum, solummodò sericum, uel bombycinum, *Sammata* / Carmasina, aliaq; sericis filis texta uestimenta, sed auro non intertextata uel fimbriata, nisi Equites (aurati) fuerint. Eis & catenas gestare licet, quæ tamen 2
quingentos aureos precio non excedant. Similiter sese Comites & 3
Domini (Barones) amicare poterunt pellicibus, exceptis Zobelinis, alijsq; preciosioribus. Coniugibus quoque eorum liceat sericas uestes 4
auro & argento infimbriatas & intertextas gestare, præter catenas & cimelia, sexcentis aureis preciosiora, præterq; tota aurea aut argentea uestimenta, à quibus pro discrimine ac differentia altioris status, gestare sese abstineant.

De Ephippijs & ornamentis Equorum. Ca-

put decimum quartum.

QVandoquidem in ephippijs etiam & equorum ornamentis 2
luxus & sumptus superfluus reperitur ac cernitur, nulli porro liceat ephippia tribus aureis preciosiora, extra arma, & ea quæ ad armatum pertinent, fuluaq; ephippia 3
gestare ducere, nisi fuerit Eques (auratus). Nec Comes quispiam, Dominus, Baro, aut Eques, eiusue minister uel seruus, ephippijs 4
sericis, & ex filis bombycinis textis (*Sammata*) utatur, neq; aureis uel argenteis qualibuscunque, tantum in his, Electoribus, Principibus, ac principum similibus exceptis, quæ secundum eorum statum ipsi, equiq; eorum ac ministri, quos habent sub suis Marchallis, talibus ephippijs uti poterunt.

Huc facit titulus C. Nulli licere in frenis, in equestribus sellis, & in balteis margaritas, smaragdos & hyacinthos aptare, & de artificibus palatinis, lib. 11.

Si quis item à suo principe, domino, alteriusue herilis status alio quo munere, ueste, aut cimelio donatus fuerit, ea ipse dona quidem in 2
principis ac domini sui honorem portare gestareq; nequaquam prohibeatur, eo uidelicet casu, ita tamen ne quis dolus malus, fraudisue aliqua interueniat aut usurpetur.

Cum quoque hæc ordinatio eo tantum respectu & ratione suscepta institutaq; sit, ut luxus & abundantia uestitus auertatur, arceaturq;, si qua porro Elector aliquis, Princepsue aut Status, in sua di-

tione ac superioritate, uestitus ergò, alteriusue rei causa ordinatio-
nem quampiam acriorem hac nostra seuerioremq;, in profectum &
utilitatem suæ ditionis ac subditorum, cōstituere uellet, aut iam an-
teà constituisset, eidem Electori, Principi ac Statui liberum sit, nec
4 isthac ordinatione & constitutione uetetur remoreturue. Neq; te-
neatur quisquam in elocatione suorum liberorum huic ordinationi
directò, omnino ue parere, sed licebit ei elocare, nuptiisq; dare, iuxta
nuptialis
sumptus &
uestitus.
uires sui patrimonij, facultatumq; suarum: haud tamen sumptuosius
uestire licebit.

5 Constituimus etiam, uolumus ac iubemus singulariter, atq; in
specie, uti omnes Electores, Episcopi ac Prælati, Clerum suum & Ec-
clesiasticos eò perducant, inuitentq;, habitum ac uestitum ipsorum
De Clericis
ecclesiasticis
corum ue-
stitis.
statui conuenientem atq; decentem, in ciuitate atq; ecclesia, in foro et
choro gerāt quomodo id honestas, modestia & pietas sancta sacraq;
exigit atq; requirit: Immodestia uerò & luxus uestimentorum eis
prorsus est uitandus.

6 Est & euitandus atq; cauendus inutilis & superuacaneus ille sum-
ptus hactenus in deaurando cupro, ferro, & lapidibus factus: Idq;
ita aurifabris, pictoribus, alijsq; artificibus inaurandarum rerum
solitis & gnaris, sub pœna decem aureorum, ne quid porrò eiusmo-
di in aurent, Magistratu id acriter & seuerè uetante. In quo tamen
Electo-ribus & Principibus, & in ijs, quæ ad honorem Dei, ministe-
riaq; sacra spectant, nihil uolumus præfinitum aut præscriptum esse.

7 Quò uerò hæc nostra constitutio & ordinatio, nimis uestitus cul-
tusq; ergò, ac ob cimelia omittenda, firmitus obseruetur & exequa-
tur, sancimus atq; mandamus, omnibus & singulis Electo-ribus &
Principibus, Ecclesiasticis & secularibus, Prælati, Comitibus, Ba-
ronibus, dominis, Equitibus, ministris, Schultetis, Burgimagistris, Iu-
dicibus & consiliarijs, hisce mediantibus seuerè, ac uolumus, ut ipsi-
met hanc nostram constitutionem & ordinationem seuerè iuxta ac
diligenter obseruent, ac in subditis & officiatis, ac ipsos attinenti-
bus firmiter præstentur & exequantur, ita, ut si quis contrà fecerit,
nec mandato nostro obsecutus fuerit, parueritue, eum quisq; Magis-
tratus sub amissione uestis & cimelii seu clinodij, quod huic ordina-
tioni aduersum gestatur, unà cum multa in duplo tanta puniat, quā-
ta uestis ipsa, aut cimelion æstimetur, illi quidem Magistratui penden-
da, cuius est ciuiliis Iurisdictio eiusdem loci. Quòd si uerò Magistra-
tus quispiam ipse hanc nostram ordinationem transgredere, aut in
pœna exigenda, manuq; tenenda negligens reperiatur, & noster ob
id Fiscalis interpellaret pro emendatione, at nihilominus tamen in
contumacia Magistratus perseueraret, tunc uerò Fiscalis ipse noster,
contra cessatorem Magistratum, simul & delinquentem subditum,
ad exa-

ad exactiōnem dictæ poenæ ac mulctæ pergat procedatq; &c.

*De quibusdam articulis, in quibus Magistratui ordinationem
facere mandatur. Caput decimum
quintum.*

AETERVM duximus in animum, plures quandoque impensas, & sumptus nimios, nec admodum necessarios fieri in nuptiis, puerperiis (suscipiendorum infantum ex sacro baptismatis fonte) & sepulturis, similibusq; alijs minimè paucis sumptibus, multum sæpe inuuliter collatis : Præterquam quòd & in alijs punctis, in ulnis, mensuris & ponderibus, immoderatis diuersiorum & hospitum exactiōibus, item opificum & mercenariorum, nunciorum mercedibus cibisq; torcularium, apparandorum uinorum, omnis generis ataxiæ, inæqualitatis & iniquitatis uitiorū modum excedentium in Reipublicæ detrimentum, grauaminum & impedimentorū. Ad hæc opificum quorundam, uelut stannifusorum, pannitonsonū, & similibum, quos si exteri salutant, & ad operas conducunt, sumptus mox & impensas inutiles ac superuacaneas parant, conuiujs adornandis, quos sumptus deinde ad operas reputant atq; connumerant, sic, ut & ipsi opifices inter sese dissideant atq; contentant, eò potissimū, quòd non passim omnibus in locis concordent, sed differentes sint in annis institutionum, quapropter eos qui rude donantur, non ubique admittuntur, nec recipiuntur. Insuper & hoc contingit in opificibus & manuarijs, ut omnis generis dolimali, & fraudum in Reipublicæ detrimentum emergāt, tum & quotidie, ut uictus mercedisq; causa rixæ & contentiones suboriantur inter magistrōs & ministros, inter heros & seruos, quibus erroribus ac uitijs omnibus supra dictis remedia maturè quærenda sunt, per quæ illis obuiari obstariq; possit, ordinatione uidelicet ac modo, rationeq; aliqua salutari, quam necessitas omnibus modis requirit atq; exposulat.

Verū enim uerò, cū expenderit in cunctis his punctis certam firmamq; ordinationem generalem, propter inæqualitatem regionum, earumq; usum, consuetudinum, ac morum: quin & quòd uictus, cibus ac potus alicubi in ditione illa mediocriter parari, in hac uerò difficulter haberi possit, & annona hic grauis, alicubi mediocris sit, quocirca talium rerum constitutio, propter non modò inconstantem annorum atq; incertam uictus rationem, uerū etiam propter locorum diuersitatem, morum ac consuetudinum, ut dictū est: quin quòd in tali disparitate, discrimine ac differentia, cuiusq; regionis, ditionis, ac terræ cuiusq; natura atq; conditio expendenda sit, & animaduertenda, obseruandaq; Idcirco operæ precium, ne

cessariumq; esse duximus, atq; existimauimus, eiusmodi puncta & articulos omnes Magistratui cuiusq; loci committendos esse.

3 Quapropter sancimus, ordinamus, ac uolumus his mediantibus acriter ac seuerè præcipientes atq; mandantes, ut Electores, Principes, & communes Status in omnibus & singulis prædictis punctis, articulis, ac propositis defectibus, per regiones, ditiones & territoria sua, iuxta qualitatem, conditionem ac usum illorum, bonas, honestas, rectas & firmas ordinationes, formas & modos constituent, uniuersæ Reipublicæ, communiq; bono conducibiles & salutare, tum & ad amouendos immoderatos ac superfluos sumptus atque expensas, tum ut doli mali fraudesq; caueantur & omittantur, alijq; abusus & uitia abrogentur, atque defectus, quantocyus fieri possit, nempe intra anni spacium proximè futuri, suis subditis ea omnia denunciantes, ipsoq; opere efficientes & exequentes, eaq; acriter ac firmiter manutenentes & conseruantes, contumaces & inobedientes puniendo & mulctando, uidelicet duabus marcis auri puri, quas mulctas quisq; Magistratus, qui aduersus ea quæ prædicta sunt, fecerit, nec moram rectè certoq; excusare poterit, Fiscali nostro Imperiali irremissibiliter pendere exoluereq; teneatur.

*De Nautis & Aurigis. Caput decimum
sextum.*

*Nauta,
caupones,
stabularij,
ff. lib. 4. C.
de seruis
fugit.*

V M & frequenter nautæ, aurigæ, & uectores, qui uina terra mariq; seu fluminibus, pro nauulo & mercede transuehunt, in diuersorij, aut suis domicilijs, ac sub dio, & in nauibus seu curribus quandoque uina ex uasis auferunt, suo arbitrio, ignorantibus dominis, ac præter uoluntatem eorum, quorum illa sunt, infusa aqua, uasisq; aqua rursus repletis: Uolumus itaque talibus nautis, aurigis, & uectoribus, uina pro mercede, ut dictum est, uehentibus seu transportantibus, non solum prohibitum esse, uerumetiam emptoribus uinorum, ac aliò ad reuendendum transuehentibus, ne quid tale de cetero contingat: quin & si pariter etiam cum adiutoribus iuxta qualitatem delicti infamia notentur, corporeq; suo, & ære mulctentur. Quicumque etiam porro nauita, nauclerus uel auriga, aliusue, quo tandem nomine uocetur, uina calce miscuerit, aut tale quoddam perniciosum addiderit, iniecerit ac falsauerit, is simili modo pœnaq; ex qualitate delicti, criminisq; patratu infamia notetur, corpore & ære grauiter mulctetur: nos hæc cuilibet Magistratui seuerè mandantes, ut huiusmodi malus & perniciosus dolus, frausq; nefaria prohibeatur, ac euitetur, transgressores item seuerè ac atrociter mulctentur.

De conu

VANDO QUIDEM nobis propositum est, atq; improban-
innotuit, quomodo haecenus in sacro imperio uarij tur ij
ac multiplices foeneraticij atq; usurarij contractus, quæstus,
qui non tantum iniqui, uerum etiam impij, ac mini- qui in odiu
me Christianos decentes, contra Deum iuxta ac leges, hominum
usurpati sunt, ac quotidie dum usurpentur: uidelicet, quod nonnulli incurrunt,
quandam pecuniarum summam (ut exempli gratia dicam) octin- ut portito-
gentos florenos dent mutuò, attamen in contractus, syngrapha seu rum, fo-
obligationis litera uel cautione, amplius mille florenos ponant, ex neratorum
quo plus & supra quinque pro centum pendant, & in redimendo sic usurarioru
amplius quam sortem ipsam capiunt. Similiter sint alij, qui breuis mo & propo-
re ergò, termino solutionis prefixo, immoderatum interesse petant, larum.
ac sortis summam augeant, eamq; summam ac sortem uersent, adeoq; Qui sint
quod dicitur, uersuram faciant. Versuram autem facit debitor, cum contractus
pecuniam mutuò accipit, & per eam pecuniam dimittit priores cre- foeneraticij
ditores insolutos. Zafius in §. item si quis. Institut. de actionibus, & illiciti
Est pecuniam ad interesse mutuari. Quosdam item siliginem, trit- seu prohibi-
ticum, equos, pannos, & similes merces in pecunia emptionis no- biti.
mine proponere, ac estimare, & pluris quidem atq; eiusmodi merces 2
unquam aestimari possint, & sic ingens foenus ex eo, uelut omnibus
patet, sibi comparare & acquirere soleant. Item alij mutuò dent pe- 3
cuniam, & de centenis capiunt nominatim quid: is uerò qui mutuò
sumit, magnam pecuniam mercedis & seruitij nomine, pro quo ta-
men nihil inseruiunt neq; ministrant, sese deuincit atq; obligat. Neq;
eiusmodi seruitij precium seu solarium absq; solutione sortis & ca-
pitalis summe non audent neq; possunt recusare aut denegare aduer- 4
sus obligationem factam & contractum initum. Iam & quòd qui-
dam pecuniam in moneta dent mutuò, attamen cautionis litera au-
rum præscribit ac continet. Sunt & qui certam pecuniarum summam 5
absq; foenore mutuò dent, atqui tamen mutuò sumens cogitur quan-
doq; magnas merces illis leui uiliq; precio tradere, in quo mutuò da-
to sortem ac capitalem summam simul cum magno lucro, duplo aut
etiam triplo recipiunt. Quidam etiam mutuò dant cum hisce con- 6
ditionibus & pactis, quòd mutuò accipiens in quatuor nundinarum
temporibus nuncupatis pro censu & pensione reddat certam quan-
dam pecuniarum summam, tantam quidem, quæ pro centum exce-
dat uiginti.

Cum autem huiuscemodi contractus, aut similes, usurarij & fo- 7
neraticij sint, diuino et communi iure prohibiti, præterea et nostra at-
que Imperij ordinatione, Anno millesimo, quingentesimo, Augustæ

Vindelicorum grauius uetiti. Idcirco consilio, scientia & uoluntate nostra & sacri imperij Electorum, Principum & Statuum, eandem ordinationem usurariorum contractuum ex uera rectaque scientia renouantes et confirmantes, statuimus, ordinamus, ac uolumus, ut tales iniqui ac illegitimi contractus, omniaque iniusta pacta, pactiones, conuentiones, negocia, quocumque nomine uocentur, nominari & excogitari possint, omnino ac profus euitentur ac omittantur, nec ab aliquo, cuiuscumque dignitatis, autoritatis aut status fuerit, praesumantur, uel usurpent, cum hoc simul omnibus iudicibus, ecclesiasticis & secularibus mandantes ac praecipientes, ubi tales usurarij contractus ipsis innotuerint, eos tanquam iniquos, indignos, irritos & inualidos iudicent, condemnent & declarent, quemadmodum & nos illos inualidos ac non obligatorios decernimus & declaramus, neque super eisdem contractibus executionem concedimus aut permittimus.

Quinetiam si quis deinceps post publicationem huius nostrae ordinationis tali usurario aliquo contractu usus fuerit, amittat quartam partem sortis quoque & capitalis summae, eaque suo ciuili Magistratui (alicubi haereditarium ius appellata) accedat, & pro eadem quarta parte per dictum ciuilem magistratum puniatur seu mulctetur.

Qui si qui dem in hoc negligens repertus fuerit, tunc eundem magistratum, Fiscalis noster Caesareus pro certa poena, uelut pro duabus aut tribus marcis auri puri impetere atque accusare debebit. Cum & census seu redditus cum pacto retrouendendi passim uulgo communiterque usurpantur, centum quidem florenis quinque tantum, & non amplius annuatim, uelut usitatum est, floreni emanantur: offerendi uero precij seu redimendi facultas, ex iure redemptionis, penes uenditorem, & non apud emptorem existat, non attento cautionis seu scriptae obligationis eiusdem contractus tenore: & quicquid praeterea datum, acceptum, aut tractatum fuerit, uolumus ut tale, ac omnia alia iniqua pacta seu conuentiones pro usurarijs & inutilibus habeantur ac estimentur, etiam per iudicem haud aliter cognoscantur aut iudicentur, sed uti supra dictum est, puniantur.

Si qua uero cautio census annui seu obligatio sub fideiussoribus constituta comprehensaque esset, aut constitueretur, uolumus his mediantibus ordinatum esse, eandem cautionem seu obligationem haud extra sacrum imperium Teutonicae nationis alienari, aut uenditorem, uadesue, aut fideiussores, Imperio subditos, extra illud citari uel uocari. Si uero per emptorem contra fieret, ex tunc quidem uades seu fideiussores comparere, uel obsequi, & uenditor illos redimere non obligetur: Transgressor etiam mediam partem summae principalis

palis in obligatione seu cautione expressæ amittat, de qua medietate quarta uenditori, & reliqua quarta pars Magistratui, sub quo uenditor commoratur, assignetur, ac uendicetur.

*De Monopolijs, & damnosis propolijs. Caput
decimum octauum.*

QUANTUM de Monopolijs, dolosis ac fraudulentis negotiationibus, adeoq; iniquis propolijs non solum in communibus scriptis legibus, uerum etiam in publicatis Imperij decretis & Recessibus, sub grauib; poenis ac mulctis, ut sub amissione, periculo, & perditione omnium rerum honorumq; item profligatione ac proscriptione sæpe multumq;, satis superq; uetitum est cautumq;: talibus tamen constitutionibus, recessibus, decretis & mandatis hactenus minimè paritum est debitè uel obsecutum, quin econtrà paucis in annis plurimæ alicubi societates in mercatorum negocijs, & quædam privatæ personæ, institores & mercatores in Imperio exorti sunt & extiterè, qui uarias merces & mercimonia, item & uina, siliginem, triticum, & huiusmodi alia similia, à summis ad infimos (in quibus passim hincinde explorationibus & indagibus undiquaq; ualent, præsertim cum merces depereant, uel in maius precium & æstimationem excrescant, idq; priusquam alijs institoribus seu mercatoribus innotescat) in ipsorum manus ac potestatem soli conquirere moliantur, ad monopolia & propolia exercenda, mercibus illis estimationem ac precium suo arbitratu imponentes, aut emptori uel uenditori cõdicentes merces eas nemini, præterquã ipsis, uendituros, aut retenturos esse: aut ut uenditor, minoris uel aliter uedere nolit, quàm conuentum sit, afficientes his artibus sacrum Imperium, omnesq; Status maximo damno atq; incommodo, aduersus prædictas communes leges scriptas, & omnem honestatem.

Econtrà autem ad hæc pro Republica, eiusq; commodo, profectu & utilitate iuxta ac ex necessitate ordinamus & constituimus, idq; facimus his mediantibus seuerè, ac uolumus tales dispendiosas negotiationes, propolia, & ob eas factas conuentiones & pactiones, contractus & pacta, deinceps esse prohibita, uetita & abrogata, neq; porro de cætero, neque per semetipsum, neque per alios usurpari uel tractari. Quicumque uerò contrà egerint uel fecerint, eorum res bonaq; confiscentur, suntq; confiscenda, & Magistratui cuiuslibet loci, quorum ibi publica sunt, uel criminalia iudicia, applicentur ac addicantur. Societates quoque, institores & negociatores omni saluo conductu in Imperio per Magistratum destituantur ac priuentur, neq; illius capaces esse debeant, quibuscunque uerbis, sensu,

sententia aut clausulis eiusmodi saluus conductus scribatur aut tri-
 3 buatur. Nec tamen per id cuiquam uetitum prohibitumue sit cum ali-
 quo societatem inire ad merces emendas & distrahendas, tantum-
 modo ne id dictę constitutioni, ordinationi & mandato aduerfetur,
 4 contraue usurpetur. Quisq; Magistratus etiam in sua ditione diligen-
 ter atque seuerę disponat & animaduertat, ut præposita hæc ordina-
 5 tio rectę obseruetur, & expediatur: Si quod ea uerò à quoquam, qui-
 cunque sit, transgredetur, in eum Magistratus, ibi, ubi transgressio
 facta, seu delictum patratum fuerit, ui & tenore huius ordinationis,
 cum amissione rerum bonorumq; suorum, & proscriptione, ac eie-
 ctione extra ditionem, irremissibiliter animaduertat, puniatq;.

6 Casu autem quo Magistratus ipse in eo deses & negligens esset,
 idq; nostro Cæsareo Fiscali innotesceret uel indicaretur, Magistra-
 tui uel superioritati ei quidem, sub qua institores, mercatores, aut ne-
 gociatores illi commorantur, domiciliaue sua habent, significetur,
 commoneanturq;, eiusmodi graua negotia intra Mensis spacium
 ut emendent ac puniant. Quod si superioritas illa seu Magistratus
 in præfixo statutoq; tempore non fecerit, uellet ex tunc ac cogeretur
 ipse Fiscalis ex officio suo contra eum procedere, agereq; ut æquum
 sit, eius etiam faciendi potestatem tunc atq; ius habere, adeoq; absq;
 mora facere debet. Quod si tali in casu cessatio aut negligentia su-

7 perioritatis, Magistratus, transgressorum, à Fisco nostro coram
 nostro Imperiali Camerae Iudicio agetur ac procedetur, delin-
 quentibus & transgressoribus eiusmodi nullę prorsus declinatoriæ,
 aut aliæ exceptiones, uel etiam auocationes ullæ, quocunq; modo
 uel forma illæ proponantur aut fieri possent, concedantur, trans-
 gressores nequicquā releuaturæ, multò minus ut per illa remittant,
 aut ut remissionem aliquam desuper impetraturi sint.

8 Ad hæc superioritas & Magistratus, qui ad factam accusationem
 in statuto mensis spacio atq; tempore in animaduersione ac punitio-
 ne transgressionis cessat, negligensq; reperitur, per Fiscalem coram
 nostro Cæsareo Camerae Iudicio accusari debet, ac pro centū mar-
 cis auri puri irremissibiliter puniri, atq; mulctari.

9 Cùm & ui uirtuteq; suprà allegatarum legum & iurium, unicui-
 que tales transgressiones & crimina monopolarum & propolarū
 deferendi & accusandi potestas data commissaq; sit, illi utique, qui
 tale crimen & delictum patratum superioritati & Magistratui, sub
 quo factum illud contigit, indicat & defert, aut casu cessationis &
 negligentię, imperatorio Fiscali primū uerè certoq; significauerit,
 triens seu quarta portio delinquentis bonorum tribuatur, quorū
 uindicationem superioritas & Magistratus, aut casu, ut suprà dictū
 est, iudiciū imperiale, ceteriq; Status omnes, prouehant atque pro-
 moueant.

moueant. Quòd si primus ille delator, cuius delatio postea uera cõ- 10
perta foret, in simili causa eiusdem quoq; ipse delicti reus sonsq; exi-
steret, tunc quidem nihil delinquentis ac transgressoris bonorum,
neq; ulla portio ei tribuatur, alioquin in sons & inculpabilis haberi,
nulla q; infamia notari, sed pro utilitate ac profectu Reipublicæ sibi
imputari debet. In hoc item, ut in cæteris priuilegiatis casibus de ple. 11
no atq; summarie procedatur, Iuri quoque & processui sua recta
uia, suusq; cursus, absq; ullo impedimẽto aut remoracione cuiusquã
restitutionis, supplicationis, inhibitionis, suspẽsionis, aduocationis,
alteriusue similis remoræ, relinquatur ac permittatur.

Similiter præsens hæc ordinatio, constitutio, iussio, mandatum, 12
præceptum, unã cum articulis, & intentione sua, uniuersos in sacro
Imperio Teutonicæ nationis mercaturam exercentes, & negocian-
tes comprehendat & complectatur, Omnesq; Principatus, Domi-
nationes, Dominia, Ciuitates & Communitates uinciat & ob-
liget. In aduersum autem, nullus saluus conductus, nulla secu-
ritas, aut priuilegium, quacuncq; forma & pretextu id præbeatur aut
exhibeatur, quenquam tueatur aut defendat, protegatue. Inchoetur
quoq; hæc ipsa ordinatio & constitutio intra duos menses, re ipsa
effectualiter, post publicationem & denunciationem eius factam.

*De uenditione frumentorum & fructuum in agris
& prædijs. Caput 19.*

QVANDO QUIDEM non absq; pernicioso graua-
mine uulgi plebisq; re ipsa experitur atq; cognoscit,
quòd miseræ plebi, uulgoq; per quosdam pleonecti-
cos, & quasi frumẽtarios prædones seu frumẽtarios
negociatores & auaros homines in specie & præte-
xtu emptionis ac negociationis adfata sementaq; eo-
rum in agris: Vinum item ac botros in uitibus, aliosq; fructus, &
frumenta, labores, opera, armenta, æs, pecuniamq; mutuò dederint,
per quæ pauperculi coloni, egeniq; illi, quæ duro labore, sudoreq;
acquisierunt, uiliori precio, leuioiq;, quàm alioquin usitato conue-
toq; more & æstimatione soleat, uendare cogantur. Quæ res non
illi pauperculæ plebi & colonis tantummodò damna atq; dispendia
irrecuperabilia infert, uerùm etiam dominis ipsorum seu proprie-
tarijs, quibus eò minus debita & credita præstare reddereq; possint, 1
uidelicet maximo suo malo damnoq;, præterquàm quòd ea aduer-
sus sacras & humanas constitutiones, contraq; dilectionem proximi
sunt, contraq; bonos mores pugnent.

Quapropter sancimus, constituimus, & ordinamus, ut quisque 2
pauperi plebi in necessitate, & quò agros, prædiaq; sua melius faci-
liusq;

*Legis fru-
mentaria
meminit
Autor ad
Heren.
lib. 1.*

liusq; excolere possit, alijsq; necessarijs uictualibus & alimentis opẽ ferat, pro uinis, frumentis, fructibus, alijsq;, communi precio, ualore & æstimatione eiusdem temporis expendere, soluereq; debeat, nec de & super eisdem mercibus mutuum dare prohibitum sit. Quòd si uerò secus quàm modò dictum est, agatur, & in ijs quidquam doli fraudisue fiat, & committatur, Volumus atq; decernimus acriter, ut talis emptor seu mutui dator, fortẽ capitalemq; summam perdat, etiamq; à Magistratu, iuxta qualitatem & conditionem causæ, mulctetur & puniatur.

De Iudæis, & eorum usuris. Caput 20.

VM alicubi locis quibusdam Imperij Teutonicæ nationis, Iudæi usurarij non tantum ad magnas a se securaciones, cautiones, & obligationes, fideiussiones & hypothecas, uerum etiam ad rapinas & furta, quibus usuris uulgum, plebemq; miseram, egentem, & improuidam, supra quàm quisquam æstimare possit, grauant, onerantq;, quin etiam miserabiliter perdunt, & ad pleraq; facinora flagitiaq; eis occasionem præbent. Itaque constituimus, ordinamus, ac uolumus, ne quis porro Iudæos suscipiat, aut ulli suscipere concedatur, præter quàm illis, qui à nobis & sacro Imperio Regalia habent, aut specialia ad hoc ipsum privilegia acceperunt. Quisque item Magistratus, sub quibus Iudæi habitant, necessariam iustamq; prouisionem faciant, ordinationem formãq; æquã cõstituentes, ne qua sui aliorumq; subditi p Iudæos, eorumq; impias & execrabiles usuras tam miserè grauentur, ac perdantur: & in ea re æqualis ordinatio inter extraneos pariter ac incolas obseruetur.

Caveant quoq; Iudæi, & abstineant sese à furtiuis rebus, & rapinis emendis: aut si quæ res eiusmodi apud eos reperiantur, illis, ad quos pertinent, reddantur, ac restituantur, ubi id docuerint, & ad se pertinere probauerint, absq; omni detrimento atq; incommodo.

De uenditione pannorum laneorum, & ex filis laneis textorum, totorum, aut particulatim ad ulnas confessorum.

Caput 21.

VONIAM & id quidem compertum est, quòd in uenditione τῶν ὑφανμάτων, id est pannorum laneorum, totorum, uel particulatim, quibus uestimur, & membra cooperimus, multum pleonexiæ & imposturæ usurpatur, et emptor quandoque grauiter decipitur: uidelicet

videlicet cum panni per instrumenta textoria nimium extenduntur, deinde per aquam & humiditatem madidi facti, multum in mensura emptori decedit: interdum etiam panni ferrugine tincti maculosi fiunt, in dispendium ac detrimentum totius Reipublicæ. Proinde statuitur, ordinamus, ac uolumus, ne deinceps in Imperio sacro, Teutonicæ nationis, ullus pannus ulnatim seu per ulnas mensurando uendatur, nisi antea tinctus, ac madidus aqua, & tonsus fuerit. Verum utique toti integrique panni non tensi, attamen tincti uendantur, sub pena & multa amissionis & perditionis eiuscemodi panni. Quod si uero tincti & tonsi essent, ac iterum bisque tensi reperirentur, iidem illi panni pro damnatis ac perditis in utroque prædicto casu habeantur ac reputentur. Ac multa quidem Magistratui sub quo uendantur, & cuius ciuilibus ea est Iurisdictio, absque medio debeatur. Hæc autem ordinatio nostra incipiet in sex mensibus proximis, simul atque Comicia hæc nostra finita fuerint, ac deinceps sic, absque intermissione obseruetur ac exequatur. Quemadmodum de & super his in sacro Imperio Teutonicæ nationis, sicubi necessarium fuerit, mandata ac precepta euulgaturi & publicaturi sumus.

Si quis uero Magistratus socors in his & indiligens comperiat, nec in transgressores animaduertat, potestatem facimus cuiilibet fontem & transgressorem coram eius competente Iudice, uel eo loci, ubi cum panno repertus fuerit, pro pannis contra ipsos agendi atque impetendi, per quos aduersus dictam constitutionem deliquit, sibi actori eosdem pannos ut reddat tradatque, qui etiam sufficienti ex cognitione seu re experta, iure sibi acquirat atque impetret.

Cumque in natione Teutonica boni conficiantur panni, ita, ut exterarum nationum pannis commodè ac utiliter carere liceat, & penuria, quæ pro exteris & peregrinis pannis expenditur, in natione Teutonica retineri ac conseruari possit: Idcirco Magistratui hoc mediante iniungimus atque præcipimus, hæc in re æquam utilemque ordinationem uti suscipiant, faciantque, prouidendo, ne lanifici textores lana careant atque indigeant, sed eas æqua iustaque mercede ac pretio uenales habere queant, nec lane passim tanta copia ad exteras nationes transuehantur.

Quandoquidem in proscenijs & textorijs, aliasque ante mercatorum thecas umbraculorum appendices faciunt institores pannicid, per quas nec colores, nec lina seu telæ pannorum probè agnosci poterunt, quando sic obfuscantur & obnubilantur: uolumus eiusmodi proscenia & tectoria auferri, & per Magistratus deinceps non tolerari, patitur, ne emptor per ea decipiatur & defraudetur.

De egenis

De egenis, depauperatis seu decoctoribus, & perditis institoribus & mercatoribus, qui ob aēs alienam paupertatem simulant.

Caput 22.

V M & frequenter, saepe multumq; per institores, negociatores & mercatores, dolose ac fraudulenter specie & pretextu fidei ac fidelitatis nummi atq; pecuniae ab alijs mutuò accipiantur ad exercenda peragendaq; sua negocia : qui quandoq; non bona fruge, sed luxu fastuq; suo, inordinata, immodestaq; uita, nec seruata aliqua mediocritate, alijsq; uarijs modis, praeter qua & absq; eo, ut corpore, rebusue suis quidquam aduersi, infortunijue, aut incommodi, seu captiuitatem, uel exactionem aut *λύτρωσις* aliqua passi sint, ad egestatem & pauperiem deuenierint : postea surgunt, & profugiunt, aliò se ad alias ditiones & dominos proripientes, & ab ijs aduersus Magistratum suum, & actores seu creditores, à quibus mutuò pecuniam & merces sumpserunt, saluum conductum accipiunt, receptantur ac prouehuntur : Cumq; eiusmodi technæ, doli mali, fraudesq; ac noxiae actiones & conatus, quæ furto comparantur, magno Reipublicæ detrimento sint : Constituimus itaque, ordinamus, ac uolumus, ut tales institores, ac negociatores, qui proposito dolose ac fraudulenter, non ex casuali aut accidentali publicè noto infortunio aufugiunt, & sedem euertunt profugi, deinceps nusquam ab ulla potestate aut Magistratu recipiantur, uel absque uoluntate & consensu creditorum salui conducantur seu sustineantur, uel tollantur : quinimò, ubicunque locorum inueniantur, apprehendantur, & capiantur, actoribus & creditoribus suis de iure responsuri, ac iuxta qualitatem negocij causæq; puniantur. Ac ubi rursus se domum conferrent, ad nulla honesta munia uel officia, seu dignitates asciscantur. Quòd si uerò coniecti fuissent, tunc quidem recipi, & saluo conductu uti fruiq; poterunt, sibi compatiendo, & communi iure aduersus eos agendo.

Quandoquidem etiam plerumq; à Romanis Imperatoribus & Regibus Moratoria uel Quinquennialia impetrant ac obtinent, atq; men medio tempore, aut post exitum quoque illorum, creditoribus suis haud quaquam satisfaciunt, uel se cum eis componunt transigendo, &c. Volumus itaque his mediantibus seuerè, ne huiusmodi Moratoria aut Quinquennialia deinceps illis indulgeantur aut concedantur, nisi nos ipsi, ac subsequentes Romani Imperatores aut Reges, antea rectè informati atque edocti fuerimus à Magistratu, sub quo egeni ac depauperati illi institores, mercatores & negocia-
tores

*Bandem
rode ma-
chen.*

*Moratoria
Quinquen-
nalia.*

tores habitauerunt, Vel ut iſdem iſtitores & negociatores fide digna testimonia edant proponantq; , quomodo ex fortuitu inopinatoq; infortunio & casu tempore & rebus suis damnum paſſi, & profugi facti ſint, & quòd in huiusmodi caſibus Moratoria et Quinquennialia locum habeant & ualeant. Quæ ſi uerò alio modo, & ſuppreſſa tacitaq; ueritate impetrarentur & obtinerentur, irrita ſint, nullasq; uires habeant.

De uenditione Gingiberis.

Caput 23.

VM ad nos quoque plures querelæ deferantur, quòd in uenditione Gingiberis uarij doli fraudesq; uerſentur & uſurpentur, in præiudicium ac detrimentum Reipublicæ: Volumus, ut deinceps in Imperio non coloratum, ſed album, nec fucatum Gingiber habeatur aut uendatur, ſub pœna multaq; amittendi eiſmodi Gingiberis: Veluti ea propter in ſacro Imperio Teutonicæ nationis, ubi neceſſitas poſtulauerit, mandata præceptaq; edemus ac publicabimus. Quòd & tales doli fraudesq; ſpeciesq; eiſmodi innotescant, ac pateſcant, quidam in ſingulis circiſ inſpectores ordinentur ac deputentur, qui id genus ſpecierum (uel aromatum) inſpiciant. Quòd ſi quicquam doli mali fraudisue cõperiant, uel quidem Magiſtratuſ indicent atq; denuncient.

De Equitum ſeruis & miniſtris.

Caput 24.

VANDO QUIDEM & hoc frequenter contingit, ut alter alterius miniſtros & familiares ſibi dolo & fraude arroget aut uendicet, uel ſerui quandoque & miniſtri ſua petulantia & temeritate abeant: Volumus igitur, ne quis alterius equeſtres, ſeruos, aut miniſtros ad ſe alliciat, aut etiam ſuſcipiat, niſi testimonium habeat ac monſtret, quo doceat miſſionem heri ſui aut nobilis uoluntariamatq; honeſtam fuiſſe & eſſe: quod testimonium miniſtro herus aut nobilis dare teneatur. Quod ſi uerò recuſaret aut denegaret, tunc ſeruus illum duobus uiris interpellet ac requirat teſtificationem: quam ſi denuò herus aut dominus nobilis abſq; iuſta ratione & cauſa denegaret, & defectus non in miniſtro comperiat, cenſuram æquam agat interponatq; Magiſtratus, & re quidem comperita ac cognita, ipſe Magiſtratus testimonium perhibeat, præbeatq;.

Quilibet Magiſtratus quoque, quantum ſpectat ad miniſtros &

Vide in pan
deſtis lib.
11. titul. 3.
de ſeruo
corrupto.
& tit. ſe-
quent. de
fugitiuis.
Item in Im-
periali
Conſtit. pa-
cis publicæ
cap. 24.
& 25.

seruos in ditione sua (quandoquidem salaria & mercedes in paucis annis nimium excreuerunt) ex qualitate & conditione loci regionisque constitutionem & ordinationem ad communem Reipublicae utilitatem & usum componant, ne suo illi arbitratu atque libidine seruitia & ministeria deserant, simul & contumaciae ipsorum & petulantiae obuietur, & licentiae obuersetur.

De leui ac inhonestâ cohabitatione.

Caput 25.

PORRO & cum multae leues atque inhonestae personae extra matrimonium à Deo institutum cohabitant, ob id quidem ordinamus & praecipimus, ut quaelibet Maioritas, Ecclesiastica pariter & civilis, ad quam ea res spectare dignoscitur, aequam aduertentiam adhibeant, quod eiusmodi publica crimina et scandala debite corripiantur, ac strenue emendentur, nullouemodo ad ea conuiueatur. Cumque conjugatae personae nonnunquam diuertant, alter conjugum alterum relinquendo, & cum alijs leuibus personis in manifesto adulterio sese copulent concurrentes, atque cohabitent, conuiuente Superioritate & Magistratu, propter quae flagitia Deus omnipotens, cum eius diuinis mandatis aduersentur, & caeteri homines offendantur & scandalizent, utique grauissimè irascitur: Praecipimus itaque seuerè, talia manifesta adulteria, ac aliae illicitae cohabitationes deinceps nequaquam permittantur uel concedantur, quin imò per Magistratum grauius corpore uel aere mulcentur, iuxta qualitatem & conditionem personarum, criminis & delicti perpetrati. Similiter & in illos est animaduertendum, qui personas eiusmodi conuocant aut copulant, uel in domicilia sua recipiunt, sustentant, celant, seuerè quoque puniantur.

De Mendicantibus, uagantibus, & ociosis.

Caput 26.

VOLUMVS iten quemlibet Magistratum, propter mendicos & alios ociosos, seueram aduertentiam adhibeat, nec cuiquam mendicare liceat aut permittatur, cui nulla infirmitas aut defectus corporalis acciderit, nec indigeat. Quod & mendicorum liberi, cum suo panem labore parare & acquirere queant, aptique sint, à mendicis illis parentibus auferantur, & operificijs addicantur, aut alijs seruitijs & ministerijs applicentur, adhibeanturque, ne quotidie continuoque mendicitati inhareant. Similiter & Magistra-

Magistratus provideat, ut quælibet Ciuitas, Oppidum & Communitas, suos ipsa mendicos & egenos nutriat foueatq; , nec exteris & peregrinis permittatur, passim & ubicq; locorum mendicare in Imperio. Quòd si uerò insuper ualidi mendicantes inueniantur, ñdem de iure, uiaq; iuris, aliasue in terrorem & exemplum aliorum corripiantur ac puniantur: nisi quoddam oppidum aut municipium tot mendicantibus grauatum esset, ut eo loci sustentari nequirent, ex tunc quidem idem Magistratus eosdem mendicantes literali & scripto testimonio, aliò & ad aliud municipium transferendi habeat licentiam ac potestatem.

Quisq; Magistratus item, ubi hospitalia sunt, curam habere debet, ut ea hospitalia diligenter conseruentur ac manuteneantur, Administrator aut hospitalis magister, quotannis rationem accepti & expensi reddat: singulis quoq; annis hospitalia ad minus semel à Magistratu uisitentur & inspiciantur: eorumq; fructus & redditus in nullum alium usum, aliasq; res nullas, quàm ad alimoniam, sustentationem, et indigentiam seu necessitatem pauperum, et in pios usus conferantur et usurpentur.

De Zygeuneris, hoc est, de præstigatoribus, & plantis. Caput 26.

E ñs, qui se Zygeuneros appellant, hinc inde in terris passim errantes & uagantes, mandamus atq; præcipimus Electoribus, Principibus, ac Statibus, mediocribus eorum iuramentis, quibus sacro Imperio deuincti sunt, acriter & seuerè mādantes, ne de cetero tales Zygeuneros, quandoquidē uerissimiliter indicatum est, & constat, quòd sint exploratores, proditores, & traditores Christianorum regnorum & nationum, Thurcis & alijs Christianorum hostibus, sinant, ferantue per suas ditiones uagari, commearue, neque dent illis saluum conductum, uel passagium. Volumus item, atque præcipimus, dictos Zygeuneros extra Teutonicam nationem confestim & quàm citò expelli & eijs, neque in illa amplius commorari. Quòd si uerò comprehendantur, & quisquam aduersum eos uí factoue egerit, temerè is aut uiolenter nihil fecisse uel iniquè patrassè uideatur.

De Morionibus. Caput 28.

Illis qui stultitiam simulant, eamq; præ se ferunt in Comitibus: uolumus & ordinamus, si quis talibus morionibus & eorum stultitia uti uelit, ita regate eos geratq;, ne alijs damno sint aut noceant. Nemo enim uiris aut mulieribus, masculis aut foeminis, qui in seruitio aut famulatu ipsius non sint, arma, catenas aut signa appendat uel imponat. Et si qui iam arma, annulos, signa, aut eiusmodi gerant, quæ domini ipsis seu patres familiars non tradiderunt, ea deponere debent, sub pœna amissionis & perditionis illorum: ne qua uetus mos & consuetudo errorem aliquem nouæ ordinationi inferat. Reliqui uerò moriones, qui in Electorum & Principum aulis non seruiunt uel famulantur, si contra prædictam ordinationem in Imperio comperiantur, nequaquã ferantur, sed à quolibet Magistratu puniantur.

De fistulatoribus & tabularijs, seu grammatoribus. Caput 29.

VISQVE Principum & Magistratuū prohibeat suis fistulatoribus, buccinatoribus & ioculatoribus, & cæteris ludionibus, ut deinceps ab alijs hominibus (nisi forsàn à subditis suis, qui id perferunt) munuscula & bibalia exigant, neq; eos eius rei nomine interpellent, medijs illorum iuramentis iniungentes, idq; firmiter obseruent atq; custodiant. Cum & tabularij similiter faciant, donaria & munuscula colligendo, idem, ut prædictum est, obseruetur.

De ambulonibus, cantoribus, & Rhythmicis. Caput 30.

VM & uariæ & leuiculæ plebes reperiantur, quæ cantionibus & rhythmis operam dant, per quos Ecclesiasticos & seculares status contumelijs afficiunt, in utranq; partem iuxtà apti paratiq;: nimirum si fuerint cum Ecclesiasticis, cantillant de secularibus: & econtrà, si fuerint cum secularibus, canunt de sacrificiis. Quæ res ad discordiam, dissidia, & contumaciam uergit tenditq;: Itaq; seuerè præcipimus, uolentes, ubicunq; deprehendantur, à Magistratu puniantur, et cum eis omni modo agat, prout suprà de morionibus pronũciatum est. Illis tamen exceptis, qui magistrales melodias canant. Similiter et mulierculis saltatricibus inhibendum sit, ne de cæteris saltent, suamq; saltatoriam artem exerceant.

De puo

*De Pupillorum & Minorum tutoribus & curatoribus.**Caput 31.*

VANQVAM in iure communi scripto grauius dispo-
situm cautumq; est, ut pupillis & minoribus per suos
tutores & curatores summa diligentia & cura provide-
atur, & ipsorum utilitas queratur ac promoueatur: at-
qui tamen plerumq; usuuenit et contingit, ut in talibus
causis dolose ac fraudulenter per tutores & curatores eorum uerse-
ter, agaturq; in grauem pupillorum & minorum perniciem.

*Vide de po-
sulatione
suspecti
actionem
primam
Oldendorp.
clasis 7.
fol. 992.
& 996.*

Cum ergo Magistratum deceat, ad talia respicere & aduertere,
prout conuenit & æquum est, ne pupilli & minores decipiantur aut
defraudentur: Idcirco uolumus omnibus ac singulis Electoribus,
Principibus, prælatibus, Comitibus, Baronibus, Dominis, Nobilibus,
& Communitatibus, seuerè præceptum & iniunctum esse, ut talem
in ipsorum principatibus, ditionibus & Magistratibus prouidentiam
adhibeant, & ordinationem faciant, ut pupillis & minoribus quo-
uis singulisq; temporibus, usq; ad ipsorum iustam & nubilem æta-
tem, tutores, curatores, & prouisores (nisi in Testamentis & ultimis
uoluntatibus parentum ipsorum, in agnatis & cognatis legitima pro-
uisio, ac dispositio facta fuisset) constituantur: aut si fortè agnati
& cognati proximi sese tutelæ & curæ intromittere nollent, ex legi-
timis causis & rationibus, aut ad eam ipsam rem non apti neq; ido-
nei existerent uel reputarentur.

Vt et singuli tutores & curatores siue testamentarij, siue legitimi,
dati uel ordinati iudicialiter, non se tutelæ uel curæ, aut eius admi-
nistrationi ingerant, nisi à Magistratu antea ipsis decreta & cõmis-
sa fuerit.

Similiter uolumus, & mandamus, ut tutores & curatores post ad-
ministrationem de omnibus rebus & bonis, immobilibus & mo-
bilibus, creditis & debitis, literis & Registris, Inuentaria con-
ficiant faciantq; , ac legitimam cautionem præstent, pariter & iu-
rent, ac Sacramento suo confirment, quòd pupillorum ac minorum
suorum rebus ac bonis, personisq; eorum, fidam & ho-
nestam curam ac prouidentiam adhibere, & in propriam suam
utilitatem, usum aut cõmodum nihil conuertere uelint: neq; eas res
etiam ac bona, sine præscientia, cognitione, & decreto Magistratus
alienare, impignorare aut grauare uelint: aliaq; omnia agere, que ad
quemlibet fidum, fidelemq; tutorem & curatorem spectent & perti-
neant, idq; sub hypotheca & obligatione omnium suarum rerum &
bonorum.

Quoniam autem cum rebus ac bonis Ecclesiasticis, censibus & res-
ditibus quandoq; dolose ac fraudulenter agitur per prouisores &

redituarios illorum : Eapropter uolumus potestati & Magistratui, ad quæ huiusmodi pertinent, id commissum esse, ut & ipsi curam agant, & prouisionem faciant, prouisores & redituarios Ecclesiarum iuramentis astringi, Ecclesijs benè ac fideliter præesse, singulisq; annis rationem reddant, ut supra dictum est.

De Iudicibus, Aduocatis, & Procuratoribus.

Caput 32.

VM & sæpe contingit, ut inter partes litigantes coram iudicijs in litibus & iustificatione agentes, non absque magnis grauaminibus & incommodis, quandoque per Iudices, ac sæpenumerò per Aduocatos & Procuratores dolose ac fraudulenter ex proposito lites differantur : Volumus itaq; ob id omnibus Magistratibus iniunctum esse, ut huc attendant, & dent operam apud Iudices eorum, ut quouis tempore ad requisitionem & interpellationem partium expeditè eis, & absq; remoratione iustitiam administrent. Aduocatos item & Procuratores acriter commonefaciant, ne lites & causas maligno proposito aut fraudulenter protelent ac remorentur, atq; ab iniurijs & contumelijs caueant, & sese abstineant, in exhibendis productis propositionibus & scriptis, sub grauibus euitandis poenis & multationibus irremissibiliter pendendis & præstandis de iure, & secundum qualitatem & conditionem personarum & causarum.

De Myropolijs & Apothecis.

Caput 33.

VANDOQV IDEM in Myropolijs & Apothecis seu Pharmacopolijs nonnunquam uetera & uetustate corrupta & inefficacia materialia, ac aliæ similes species, quibus in Receptis & medicinis uti solent, inueniant, quæ ad recuperandam ualetudinem plus noceant homini quam prosint, sicubi illis utatur: Idcirco uolumus ac reputamus, ut Magistratus, sub quibus Apothecæ & Pharmacopoliæ sunt, eas per peritos artis quotannis ad minus semel uisitent atq; perspiciant, ac in ea re bonam ordinationem ac reformationem instituant, Adeoq; materialium æquum iustumq; precium statuunt, ut quisque pro sua mercede ac precio recentia &

- efficacia materialia ac medicinas cõparare atq;
- consequi possit.

De famos

*De famosis libellis, picturis, & facturis.**Caput 34.*

QUANTUMVAM antea in Comitibus quoque cum Electoribus, Principibus & Statibus sacri Imperii, & cum absentium nunciis nos concordauimus atque constituimus, ordinationes etiam typis excusas euulgauimus, ac publice edidimus, ut in omnibus Typographis, et apud omnes Bibliopolas acri diligentia prouideatur, ne porro quicquam noui, praesertim famosorum libellorum, picturarum et similium, publice uel clam excogitatorum, excudatur aut uenundetur, quemadmodum eiusmodi decreta & Recessus amplius perhibent ac docent: Atqui comperimus tamen eam constitutionem nostram ne minimū quidem obseruari, sed imò, quòd tales famosi libelli, scripturae, picturae, et facturae, eò plus multoque magis excogitentur, fingantur, imprimantur, uendantur, et publicentur. Quandoquidem autem ad plantandum et conseruandum amorem Christianum et concordiam, cauendaque et uitanda dissidia, contentiones, rixas, aliaque, quae ex talibus subsequuntur, nos debitores fatemur, et prouisores: Idcirco statuimus et ordinamus seuerè praecipientes ut deinceps omnes Typographi et librorum impressores, ubicunque locorum in sacro Imperio commorentur et habitent, sub poena cessationis ac desertionis eorum officij, subque graui multa, uidelicet N. florenorum ordinarijs Magistratibus ipsorum, irremissibiliter soluendorum, nullos libros, paruos uel magnos, quibuscunque nominibus uocentur, typis excudendos, nisi si dem antea per ordinarium Magistratum cuiuslibet loci, et ad haec ordinatos inspecti fuerint, et doctrinae Christianae Ecclesiae, similiter ac decretis Comitiorum horum atque Recessibus iam antea factis datisque non aduersentur, sed conformes existant, comperianturque, nec seditiosi, iniuriosi, tumultuosive sublimes ne an humiles, publicas ne an priuatas personas spectent, adeoque approbentur et concedantur. Sub eadem quoque ac simili poena omnes supradicti Typographi et impressores librorum teneantur ac obligentur ad omnes libros, quos sic ex permissione Magistratus imprimant atque excudent, autorem libri, et Typographi nomen, unà cum ciuitatis et loci, ubi impressus sit, discriminatim nuncupare ac indicare.

Præterea constituimus, ordinamus ac uolumus, ut omnes ac singuli Magistatus, nobis ac sacro Imperio subditi, acriter et seuerè attendant efficiantque, ut non tantum quemadmodum supra dictum est; iussui nostro ac mandatis fideliter pareant, uerum etiam ne quid Catholicæ doctrinae aduersum, aut quod discordiae occasionem præbeat, inuehatur: nihil item iniuriosi, pasquillici, aut alio modo, quo-

cunq; nomine uocetur, huic hoc loco, habito datoq; Recessui seu decreto repugnans, sub quocunq; prætextu aut specie id fieri possit, effingatur, scribatur, edatur, pingatur, sculpatur, fundatur aut efficiatur. Quin ubi eiusmodi aut similes libelli, scripturæ, picturæ, fusiles & sculptiles seu res fictiles impressæ, aliasue extarent, aut in futurum ederentur, publicarentur, circumferrêtur, & uenderentur, eæ auferantur à uenditoribus, ac omnibus modis supprimantur: nec quidem uenditor tantūmodò, sed & emptor, aliq; penes quos eiusmodi libri famosi, aut picturæ, pasquilli, aliq; tales scripti, picti, aut impressi reperiantur, in carcerem conñciatur, & criminaliter uel per questionem interrogentur, unde & à quo tales libros, picturas, aut scripturas acceperint. Et si autor ipse aut alius, quisquis fuerit, à quo captius eiusmodi scripta, picturas, aut libros acceperit, sub eodem Magistratu habitaret, aut commoraretur, illicò idem quoq; comprehendatur & incarceretur. Si uerò sub alio Magistratu habitaret, ei statim per illum Magistratum, ubi primus uenditor aut tentor talium scripturarum deprehensus fuerit, significetur ac indicetur, & in eum tam diu inquiretur, donec autor ipse inueniatur, qui ex tunc unà cum illis circumferentibus, uendentibus, aliasue donantibus, uia uiq; Iuris, & iuxta qualitatem & conditionem causæ, corripatur ac puniatur.

3 Si quis uerò Magistratus, quisquis ille erit, aut quo nomine uocetur, in exploratione & cognitione talium rerum, aut sicubi indicatū ei fuerit, deses ac negligens in animaduertendo ac puniendo fuerit, reperiaturq;, ex tunc Cæsareus noster Fiscalis contra eum ipsum Magistratum, atq; infamatorem, Typographum, aut bibliopolam & uenditorem, ad iustam & debitam pœnam procedat agatq;: quā pœnam mulctamq; iuxta qualitatem & conditionem Imperiale iudicium nostrum statuere ac moderari ex suo arbitrio poterit, eiusq; statuendæ ac moderandæ potestatem habeat.

4 Attamen si præteritis temporibus fortè eiusmodi libelli, picturæ, aut scripta ad quempiam peruenissent, & sic penes ipsum deliquissent, nihil periculi inde patiatur: teneatur tamen, ubi reperierit, non amplius euulgare, donare, aut uendere, neq; eo modo priorem iniuriam renouare, sed alienare & abdicare, aut ita custodire, & conseruare, ne alicui ad iniuriam uel ignominiam tendere possit.

De Aurifabrís. Caput 35.

QVANDO QUIDEM & argentum non eiusdem nec similis precij aut ualoris fabricatur per auri & argenti fabros, & in eodem opificio multum doli mali fraudisq; usurpatur, Ordinamus, constituimus, & uolumus, his mediane

mediantibus, seuerè præcipientes, ut deinceps quælibet Marca, quæ ad manus opusq; aurifabri peruenit, quocunq; pacto modoq; id fiat, nõ minus quatuordecim lothos puri argenti contineat, & priusquam finiatur exeatq; labor seu opera per aurifabrum, & opificem, mediante iureiurando ad probam & inspectionem per Magistratũ constitutur ac probetur, idq; signo sigilloq; suo, iuxta Domini aut Cuius, sub qua habitat, signum impresso percutiatur ac signetur. Quod si ad inspectionem, redditionem non faciat, aut idem argentum in operando quatuordecim lothos argenti non teneat, ex tunc opifex aurifaber, à Magistratu ex dolo & fraude operis mulctetur, & puniatur.

De Opificibus & Artificibus in genere.

Caput 36.

POST QVAM opifices & artifices in ordinibus & gradibus suis interdum inuicem conueniunt & conspirant colludendo, ne quis minoris precij quàm alter opus operamq; suam uendat, & sic carius grauiusq; precium quoddam inducunt, ut hi, qui operas eiusmodi mercari uelint, ex illorum æstimatione & censura emanat oportet. Ob id uolumus & præcipimus seuerè Magistratibus, ne deinceps talia patiantur aut concedant, sed legitimè prouideant ac caueant. Quod si porro ab opificibus admittatur, Magistratus in delinquentes iuxta qualitatem rei & causæ irremissibiliter animaduertat.

De opificum filijs, seruis, & tyronibus.

Caput 37.

VM etiã in quibusdam locis sit usus, mos, uel consuetudo, ut lini textores, barbitonsores, opiliones, etiam pastores, molitores, & similes opifices seu manuarij in societatibus & conuenticulis non ad alia opificia seu artificia quàm suorum parentum admittantur & recipiantur: atqui tamen iniquum putandum, eos, qui sunt honestæ conditionis & uitæ, excludi. Proinde uolumus eiusmodi usus, mores & consuetudines, ceu graues ac onerosas, abrogatas & annullatas esse: statuentes, ordinantes, ac uolentes, ne lini textores, barbitonsores, opiliones, ouiumq; pastores, molitores, telones, fistulatores, Buccinatores, Balneatores, & illi, qui de eorum parentibus orti, oriundiq; sunt, eorumq; liberi, si probè & honestè se gesserunt, deinceps ex ordine, gradibus, officijs & ministerijs

ministerijs ullo modo uel quauis ratione eijciantur aut excludantur: Quinimò ijdem ueluti alij honesti opifices, manuarj & artifices recipiantur & admittantur. Quicquid uerò præter iam dictos, alios communes & uulgares opifices seu manuarios attinet uel conuenit, In ijs omnibus uolumus Magistratui ordinandi & constituendi, iuxta cuiusq; ditionis qualitatem & conditionem, his mediantibus, permissam & concessam esse potestatem, eiusq; conseruandi datam licentiam & facultatem.

Quandoquidem in sacro Romano Imperio Teutonicæ nationis, communiter in Ciuitatibus & Oppidis, in quibus hæctenus donatarum & indonatarum opificia seruata et retenta fuerunt, causa & nomine filiorum Magistrorum opificum, sociorum, seruatorum, ac tyronum, pleræque contentiones, rixæ, controuersæ, aduersitates, molestiæ & damna, non inter ipsos met tantum, uerumetiam inter ipsorum opificiorum magistrorum, & alios, qui opera effecissent, ocio os, donaria & impensa, propter magistrorum filios & opificum socios, exorta fuerunt, & emerferunt, Idcirco uolumus, ut ijs donatis & indonatis opificijs, quotcunq; in sacro Imperio, in Ciuitatibus, & in Oppidis alijs in usu sint, socij, quotannis, uel singulis mensibus ab alienis & exteris aduenientibus socijs seruitium ac ministerium petentibus, ac eiusmodi seruitia sollicitantibus, & ad alia deputatis auferantur, ac derogentur. Si qui uerò alienorum et exterorū opificum sociorum in Ciuitates et Oppida conueniant, seruitia uel heros et magistrorum requirentes, is, ijq; semper magistrorum suos, à quibus artificium didicerunt, requirant: & apud ministrum societatis & opificij sese indicent, siue hospes, siue pater is uocetur, qui illi petenti consilio & auxilio esse debet, summa fide ac diligentia, ut opificij magistrum ac herum acquirat, omni modo ac uia, quemadmodum priores alij opificum socij & serui, quouis tempore fecerunt. Veruntamen in his omnibus illa donaria & conuiuialia, aliosq; usus deinceps omissos ac abrogatos uolumus.

Mulctæ item seu pœnæ prædictorum donatorum opificiorum aut non donatorum ergò, filiorum & sociorum, de cætero non præsumantur aut usurpentur, nec alter alterum iniurietur, uel uexet, aut infamia notet. Quicumque uerò tale quid fecerit, quod tamen fieri non debet, Iniuriator id apud Magistratum eiusdem loci expeditus & exequatur. Si autem in his contumax reperiatur, ab eodem Magistratu, iuxta qualitatem causæ & negocij mulctetur, atq; tamē diu bonus honestusq; habeatur, donec causa ipsa, ut supra dictum est, expedita finitaq; fuerit. Qui uerò læsus & iniuriatus fuerit, nullo modo eijcatur aut expellatur, sed in opificio suo ac ministerio persistat: socij item ac ministri pariter cum eo, iuxtaq; eum munia sua

sua atq; seruitia sua obire teneantur, donec & quousq; iniuriarum actio causaq;, prout æquum est, expediatur. Similiter quid quisque aduersus alterum petere agereq; prætendat, in rebus ac negocijs ijs, quæ opificium ipsum non concernant, quisque id quidem coram eo Magistratu, aut oppido, ubi reperti fuerint, aut commorantur, & pro rebus causisq;, uel non, concernentibus, coram societatibus, ex honesto more, usu & consuetudine eorundem locorum, uti par æquumq; est, expediat.

Quicumque uerò opificum magistrorum filij aut socij, uel ministri 4
talia iudicia, sententias, uel transactiones, aut plebiscita recusaue-
rint, nec obseruare uoluerint, n̄ in Imperio Teutonicæ nationis, in
Cuitatibus & oppidis deinceps ad opificium & labores, uel ad eius-
modi donata uel non donata munia exercenda non admittantur,
quinimò expellantur & excludantur. Verùm enim uerò, si quis hisce
grauatus fuerit, ei ablatam seu denegatam nolumus, ad proximum
Magistratum prouocandi & appellandi, potestatem: quæ omni-
bus quidem nota esse uolumus.

Nolumus & hoc, ne pactiones faciant aut transigant serui & mi- 5
nistri cum opificiorum magistris, quem quouis tempore cibum po-
tumue præbeant: attamen ut magistri heriq; seruos & ministros su-
os ita pascant, nutriantq;, ne querimonia opus sit, indigeantue. In
qua re Magistratus quouis tempore iustam æquamq; aduertenti-
am adhibeat.

Reseruatis tamen singulis Magistratibus, suis Regalijs, quæ à no. 6
bis, & sacro Romano Imperio acceperunt, & obtinent. Hancq; or-
dinationem iuxta cuiuslibet ditionis qualitatem & conditionem
arctandi, imminuendi & moderandi, sed nullo modo augendi uel ampli-
andi, potestatem ipsis Magistratibus concedendo uel permettendo.

Quodque omnia & singula suprà dicta puncta & articuli huius 7
nostræ ordinationis, quæ ad prouehendam communem Reipubli-
cæ utilitatem, consilio, scientia ac uoluntate Electorum, Principum
& Statuum, suscepta, instituta & promulgata est, per singulos Status
Imperi, cuiuscunque dignitatis & conditionis fuerint, sub cautione
ac euitatione prædictarum pœnarum ac mulctarum, acriter ac seue-
rè obseruentur ac peragantur. Hæc ipsa est nostra iussio seuera atque
uoluntas, in tēstimonium nostri sigilli appensione cōfirmata, ac cor-
roborata. Data in nostra ac sacri Imperij Cuitate Augusta, ul-
tima

36 POLITIAE ROM. IMP. CONSTITVTIO,
tima die Mensis Iunij, post natiuitatem Christi Domini nostri Salua-
toris, Anno Millesimo, quingentesimo, & quadragesimo octauo,
Nostri uerò Imperij Anno uigesimo octauo, Regno,
rum autem nostrorum, Anno trices-
simo tertio.

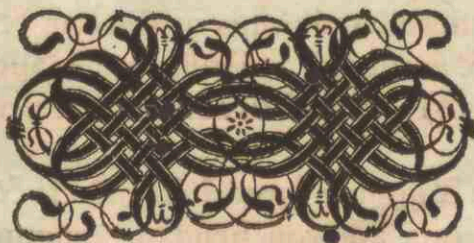
Carolus

Ad Mandatum Cæsareæ & Catho-
licæ Maiestatis proprium.

Sebastianus Archiepiscopus Moguntinus, per Ger-
maniam Archicancellarius, &c. subscripsit.

Ioannes Obernburger
subscripsit.

IN

IN POLITIAN DIVI

CAROLI V. IMPERATORIS

Explicatio Doct. Iustini Gobleri.

PIA ET HONESTA POLITIA, id est, Republica, dicitur Imperator noster, Dominus Carolus quintus, Augustus, hac sua constitutione, multa utilia præcepta collegit ac dedit, passim in ciuitatibus ac urbibus Germanicæ nationis obseruanda & custodienda. Quocirca & hanc sanctionem suam Politia nomine inscripsit, & in toto Germaniæ Regno atque Imperio tenere ac ualere præcepit. Antè uerò quàm de re ipsa dicamus, nimirum quid sit Politia, & unde dicta sit, eximendus est error ille

Scribarum uulgarium, qui in Orthographia Grammatica nominis Politia peccauerunt, malè & indoctè ponentes duplicem liquidam ll. cum simplici tantum uti debeant. Politia enim, hoc est, Respublica, à Græca dictione, πολις, quæ Vrbs uel Ciuitas dicitur Latinè, descendit, à quo etiam πολιτικός, quod est ciuile, nuncupatur, ut ζῷον ἄνθρωπος πολιτικός, Homo est animal ciuile, ut Cicero uocat, non belua seu bestia. Quæ enim (inquit in Mario) potest esse homini politico delectatio, quum aut homo imbecillis à ualentissima bestia laniatur? πολιτεία uerò, Respublica, à Latinis ex duobus integris composita, dicta est, quam quidam disiungunt, Res populi, & negocium publicum dicentes, ut Persius: Rem populi tractas, barbatum hoc crede Magistrum dicere. Celebrare, labefactare, & euertere Rempubl. Hinc Cicero suos illos sex de Republica libros, quos amissimus, inscripsit, post Platonis decem Dialogos, de Republica, uel de iusto, similiter & de legibus, uel de legum latione: & post Aristotelis octo libros de Republica, ex quibus optima, quæ uisa sunt, suo tempore conuenientissima, in suū Scipionem delegit, & conscripsit, ut ex libris ipsius de Officijs & de Legibus patet. Breuiter autem, πολιτεία seu Rempublicam diffiniunt, gubernationem esse ciuilem, seu ciuitatis iuxta leges, & eam aiunt duplicem esse, uidelicet ecclesiasticam & politicam seu ciuilem: de utraq; Imperator differit hac constitutione. Ingens uerò discrimen est inter gubernationem ecclesiasticam, & politicam, quod semper nobis in conspectu esse debet, Nam confusio magnas tenebras affert. Quid autem sit gubernatio politica, facillè intelligit ac indicat humana ratio: quia Deus indidit humanæ menti leges, iuxta quas constituendæ sunt politia. Est igitur politica gubernatio mandatum diuinum, per certos Magistratus, custodiendæ externæ disciplinæ, & retinendæ pacis, & puniendi contumaces pœnis corporalibus, seu gladio. Magnum & mirandum Dei opus est, quod non solum nostris mentibus indidit leges, quibus regenda sunt Imperia, sed quod etiam & ipse singulari modo constituit, & transfert, sicut in Daniele dicitur: Qui temporum uicissitudini moderatur (uel qui mutat tempora, & occasiones temporis) qui deponit Reges, & creat Reges: qui confert sapientibus sapientiam, & cognoscendi facultatem habentibus nōtitiā. Item: Aperit profunda & abstrusa, neq; ignota quæ in tenebris geruntur, & cum eo lux habitat. Daniel. cap. 2.

Hoc dicto Danielis admonemur, diuinitus constitui Imperia, & quod mirabili consilio Deus uoluit consociare Gentes per monarchias, cum ut melius regeretur disciplina, legibus, iudicijs, pœnis, tum, ut per eam occasionem facilius propagari & innotescere Euangelium posset, sicut in singulis Monarchijs fulsit Euangelium aliquantisper apud Gentes, iuxta mandatum Christi, Apostolis suis datum: Ite in uniuersum orbem, & prædicate Euangelium omni creaturæ: quicumque crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit: quicumq; uerò non crediderit, condemnabitur, &c. Et Matthæi 24. Prædicabitur hoc Euangelium regni in uniuerso orbe, in testimonium omnibus Gentibus, & tūc ueniet consummatio. Et Paulus ad Colossenses, inquit, Euangelium suo tempore fructificasse in toto mūdo,

D

& omnibus gentibus esse prædicatum, &c. Quid est autem Ecclesiastica gubernatio? Est mandatum Dei, quod præcipit docere Euangelium, uocare ministros Euangelij, administrare Sacramenta, punire cõtumaces excõmunicatione sine uicorporali. Hęc gubernatio prudenter discernenda est à politica, & fines confiderandifunt. Hęc regit non tantum externos mores, sed docet corde inuocare Deum, & æterna bona impertit pijs, etiam cum uitam & imperia amittunt, sicut Dauid, quanquam excussus erat regno, tamen sciebat se à Deo petere debere remissionem peccatorum, & expectare auxilium in præsentibus ærumnis. Ita nunc sentiendum est, cum opprimuntur pij à Turcis, non propterea deficient à Deo, quod politias amiserunt. Sciamus aliud esse regnum cœleste, ministerium uerbi, puniri nos agnoscamus ereptis commodis corporum, & nos uerbo Dei in his ærumnis sustentemus. Hic discamus Euangelium esse ministerium Spiritus, id est, non externam politiam, sed consolationem mentis, quæ æterna bona impartit, ut Daniel, Manasses non amiserunt ministerium Spiritus, etiam cum regno expulsi erant. Hęc admonitio necessaria est propter eos, qui tantum florentes politias imaginantur populum Dei esse, sicut Turci, & de doctrina iudicant ex fortuna politiarum, &c. Cæterum Politia, seu politica ars est, quæ continet generalia quædam præcepta de ordinatione Reipublicæ uel Ciuitatis. Sicut Architectonica ars est, qua formæ ædificiorum describuntur, ita politia certam formam Reipublicæ uel Ciuitatis describit, tradit ac docet, quemadmodum in hac constitutione Imperatoris nostri uiderelicet, de pietate, de honestate, seu medio critate & ordine, adeoq; etiam equitate in omnibus rebus seruanda, de rerum item diuisione, de connubijs, de Magistratibus, de Legibus, de Iudicijs, de populi officijs, de contractibus, de pœnis, &c. πολιτεία γάρ (ut Plato inquit) ἀναφορὴ ἀνθρώπων ἐστὶ, καλὴ μὲν ἀγαθῶν, καὶ καλὴ δ' ἐκακῶν, hoc est, Respublica enim conuersatio est hominum, honesta quidem bonorum, inhonesta uerò malorum.

Diximus supra initio differentiam inter gubernationem Ecclesiasticam & politicam, quia magnoperè opus est discernere alterum ab altero, uidelicet Ecclesiasticam à politica, & politicam ab Euangelio. Errant enim hodie qui putant, Euangelium nihil esse aliud, nisi politicam doctrinam, iuxta quam Respublica uel Ciuitates constituendæ sint, & regendæ. Hic error non una tantum arte mirabiliter perturbauit Respublicas, adeoq; totam Germaniam nuper ualde concussit, uti uidimus, dum fanatici homines, Anabaptistæ, & seditiosæ sectæ quædam aliæ, abrogatis alijs legibus, conantur uel ex Mosaiica doctrina, uel iuxta Euangelium Ciuitates constituere. Vidimus enim exempla plura quam uellemus nostris temporibus, quamobrem monendi sumus, multum interesse inter leges Mosaiicas, seu inter politicam doctrinam, & Euangelicam, & quomodo approbet Euangelium politicam doctrinam. Sicut enim Architectonica uel Medicina longè lateq; ab Euangelio distat, sic politica longè lateq; distat ab Euangelio. Et quemadmodum Architectonica uel Medicina continet doctrinam, quæ ratione constat, ita politica ratione constat, nec magis ad Euangelium pertinet quam Medicina: sed ut optabile est, ut Medicus, uel Architectonicus pius sit, ita optandum est, ut sit pius qui Ciuitatem, aut Respublicam gubernat. Artes ipsæ tamē nullam habent cognationem cum Euangelio. Nam Euangelium patefacit iustitiam æternam, quam corde concipiunt per fidem: interim iubet foris uti legibus & politijs omnium gentium, apud quas uiuimus. Politica uerò est doctrina de externa actione in uita, de rerum possessione, de successione, de contractibus, & similibus rebus: hæc non sunt familia apud omnes gentes: Aliæ leges sunt apud Persas, aliæ Athenis, aliæ Romæ. Sicut autem Christianus aliàs alio uestitur, seu ut alibi alijs dierum spacijs utitur, ita licet ei uti cuiuscunq; loci politica. Esdras apud Persas iudicat res ex Persicis legibus, Hierosolymis iudicat ex Iudaicis legibus, Centurio in Iudæa Iudaicis legibus utitur, Romæ Romanis. Nec magis ista ad Euangelium pertinent, quam uestitus, quam ipsa dierum spacia. Et hoc discrimen Euangelij & Politices nosse, ualde conducit ad retinendam tranquillitatem, & augendam reuerentiam erga Magistratus. Verè enim seditiosi iudicandi sunt isti, qui cum doceant Euangelium, irrumpunt in alienam functionem, ferunt

ferunt leges de diuisione hæreditatum, de tributis, de contractibus, de pœnis maleficiorum. Sicut multis locis concionatores uerant suspendi fures, ferunt leges de decimis, damnant publicè receptos contractus, Anabaptistæ damnant iudicia, uolunt omnia esse cõmunia, etiam uxores &c. Hi errores præter quã quòd impij sunt, etiã labefaciunt tranquillitatẽ publicam. Quare prodest aduersus hanc impietatem benè munitum esse, & rectè tenere discrimen Euangelij & politices, ac scire, quòd Euangelium ad cordis iustitiam pertineat, & non ad ciuilem statum. Imò approbet omnes formas rerum publicarum, modò sint cõsentaneæ rationi, sicut approbat architectonicam aut medicinam, rationi cõsentaneam. Euãgelium autem est prædicatio pœnitentiæ, & promissio, quam non nouit ratio naturaliter, sed reuelata diuinitus, in qua Deus affirmat, se gratis, non propter ulla nostra merita, aut dignitatem nostram, sed propter obedientiam filij sui Iesu Christi, credentibus in eum filium, certò remittere peccata, & donare eis imputationem iustitiæ, & reconciliationem, in qua filius Dei uoce Euangelij consolatur, & uiuificat corda credentium, & liberat eos à morte æterna, & facit eos templa Dei, dato Spiritu sancto, sanctificante eos, & accedente tales motus, qualis est ipse Spiritus sanctus, & donat hæreditatem uitæ æternæ credentibus, quòd propter ipsum gratis habeant remissionem peccatorum, imputationem iustitiæ, reconciliationem & hæreditatem uitæ æternæ. Porro lex uariè nominatur, Dei, Mosi, diuina & Moralis siue Naturalis, & Ciuilis. Dei uerò lex Moralis est sapientia æterna & immota in Deo, & norma iustitiæ in uoluntate Dei, discernens bona & mala, quæ est pæfacta rationali creaturæ in creatione, & postea sæpe repetita & sancita uoce diuina in Ecclesia, ostendens quòd sit Deus, & qualis sit: & quòd sit Iudex, obligans omnes rationales creaturas, ut sint conformes illi normæ Dei, & damnans omnes, ac denuncians horribilem destructionem omnibus, quæ non congruant ad illam normam Dei, nisi sit facta reconciliatio propter Mediatorem, iuxta dictum: Maledictus qui non manet in omnibus, quæ scripta sunt in lege. Item in Psalmo: Non Deus uolens iniquitatem tuas. Odisti omnes qui operantur iniquitatem, &c. Proinde Imperator noster initio sanctionis suæ politicæ huius in memoriam nobis reuocat Decalogũ, decemq; præcepta Dei, ad uenerationem celebrationemq; Diuini nominis sui, dicens Deuteronom. 6. Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua, &c. Et Pythagoras, *Αθανάτους μὲν πρῶτα θεός, νόμος ὡς δικάενται τίμα*, hoc est, Principiò uenerare Deos, ut lege receptum est. Et iuxta illud Phocylidis, *πρῶτα θεῶν τίμα, μετὰ πῆλα δὲ σέο γονῆας*, hoc est, Principiò uenerare Deum, cole deinde parentes.

Cum enim omnium uirtutum dux sit Religio in Deum, & ut Salomon inquit, Timor Domini initium sapientiæ, orditur Imperator noster suam politiam decenter ab ipsa religione & timore Dei, seu Decalogo obseruando. Est autem timor affectus, qui sensu percipitur in corde, & est fuga uenientis mali, cum dolore cordis, quod ita conditum est, ut sentiat atq; intelligat Dei iudicium, & quòd Deus seruet obedientes, & perdat contumaces. Cuius iudicij nos hoc loco Imperator admonet, & hortatur ad obedientiam Deo & præceptis eius præstandam, ne in uanũ aut malignè nomen eius usurpemus, considerãtes nomen Dei non esse simpliciter tantũ literas & syllabas has, Deus, Gott, uel aliud uocabulum Dei, uel nomen Domini, sed per nomen Dei, uel Domini, intelligitur Deus, uel Dominus ipse. Similiter gloria Dei uel Domini, Verbũ Dei, Doctrina Dei, & id genus alia, ut inquit Ioel Propheta: Omnis qui inuocauerit nomẽ Dñi, saluus erit. Et apud Mal. dicit dominus Deus: Magnũ est nomẽ meũ, hoc est, gloria & maiestas mea &c. Stulti uerò sapientiam & eruditionem (ut idẽ inquit Salo.) aspernantur, & sunt uacui timore Dei, ruunt & prolabantur in uitia, nõ erudiunt nec cohibent linguas suas, nõ reuerentur Deũ, nec mandata eius. Inter principes & ordines Germanici regni odiũ est & discordia, ibi fastus & superbia, uisura & auaritia, uelut diluuium quoddam irruperunt, & planè in locũ iuris successerunt uis, iniuria, & uiolentia: ac fit idem ferè hodie, quod de suo tempore conquestus est Ennius castissimus Poeta: Pellitur è medio sapientia, ui geritur.

res. Spernitur Orator bonus, horridus miles amatur, &c. Regnat uigetq; petulantia, libido, immodestia, fastus & luxus in uestitu, in helluationibus, alea, pomis, cum omni genere uitiorum, & scelerum: inobedientia subditorum, familiarum, mercenariorum, omnium opificum, & rusticorum iniquissima in uenditionibus aestimatio, & alia innumerabilia ita inualuerunt, ut ne decem quidem Comitibus & constitutionibus Imperialibus, & uiginti decretis politicis possint corrigi uel emendari. Quorsum autem attinet ista queri, & alias super alias leges & traditiones condere, cum praecipua à Deo mandata, palam ac publice negligantur, aspernentur, contemnantur? Praesertim etiam illa scelera & flagitia, quae hoc loco Imperator noster enumerat atq; recenset, nempe deierationes atq; blasphemias, uarios ac uetitos usurarum contractus, helluationes frequentes, nimias uestium luxurias, & similes ataxias, uitia & inordinationes, aliaq; uitia multa, quae in hac sua politica ordinatione Caesar taxat, reprehendit, corrigit, & emendat, cum enumeratione poenarum, quas Deus hominibus contumacibus, & praepertorum eius contemptoribus infligit, utpotè famem, bella, pestem, aliasq; multiplices poenas, quas ipse propter delicta & peccata hominum in terris grassari permittit, &c. Additur enim praesertim secundo praeperto uiolatione grauisissima comminatio, nimirum haec: Non habebit Dominus infontem eum, qui assumpserit nomen Domini in uanum. Haec etenim appendix manifestè significat, quod Deus uindictæ seuerissimè uiolationem huius secundi praeperti. Caesar & Magistratus ciuilis solet quidem mandata sua, quandoq; etiam magna seueritate, populo & ciuibus proponere, sed rarissimè tuetur ipsa eadem seueritate & constantia, qua proposuit. Deo autem ut in proponendis seu promulgandis mandatis suis nihil est seuerius, ita in tuendis ipsis nihil est constantius. Sciamus igitur iram & minas Dei haudquaquam esse uanas aut inanes. Solet enim Deus uiolationem suorum praepertorum punire, non solum externa & corporali maledictione, uerum etiam aeterna poena, & igne perpetuo & inextinguibili.

Cum autem Imperator & Magistratus est custos legis, & utriusq; tabulae, censent maximopere enormia crimina poenis coerceri, ut sunt caedes, homicidia, blasphemiae, adulteria, scortationes, helluationes, & similia flagitia, &c. Diximus supra politian artem esse continentem generalia quaedam praeperta de ordinatione ciuitatis, cuius formam pulchrè describit Aristoteles octo libris *πολιτικῶν*, & definit Politian, Magistratum, seu Principatum, & rerum consuetudinem esse, secundum quam uiuere unumquemque & conuersari decet. Politia autem est triplex, quia aut unus gubernat Rempublicam, aut plures, aut omnes. Si unus, & ille bonus, monarchia, seu regnum censetur. Si malus, tyrannis: Si uerò plures regnant & boni, aristocratia est: Si mali, olocratia: Si deniq; omnes imperant, & benè, democratia, hoc est, popularis principatus dicitur: sin male, seditio. Sit autem Magistratus oportet, ut disertè Pomponius ait, quia parum est ius in ciuitate esse, nisi sint, qui iura reddere possint: quod sanè officium est Magistratus, ne populus ciuitatis sine certo ordine, sine certa lege, sine iure certo uiuat aut gubernetur. Quare Magistratus politicus est persona à Deo ordinata, mediatè uel immediatè, ut sit uox & executor legis diuinæ in externa disciplina, & aliarum honestarum legum, sit custos pacis, ac reprimat & puniat contumaces ui corporali, bellis & supplicijs, aut nece corporum. Ad hanc executionem opus est praesidijs & sumptibus. Nam Respublica sine tributis necessarios sumptus sustinere non potest, ideo Imperia oportet instructa esse satellitijs, ut eleganter Demosthenes ait, coercitionem & poenas, artus ac neruos ciuitatis appellans. Cum enim fontes ad poenam rapiuntur, stabiliuntur leges, & munimenta sunt, ac carcer neruorum Respublicae, & doctrinae uirtutum.

Praeclare enim iuxta ac grauiter dicit, *ὅτι δὲ ἐν τῷ ἀφελος πόνεως, ἢ τῆς μὴ νεύρα ἐπὶ τοῦ ἀδικουῦτος ἔχει.* Hoc est, ut supra diximus, Nihil ualere ciuitatem, quae neruos non habet aduersus facinorosos. Quare ut crimina, & fontes accusentur, & puniantur, constituti sunt Magistratus, & Iudicia publica.

Hinc

Hinc diffinit Diuus Paulus, Magistratum esse ministrum Dei, nobis ad bonum, uindicem ad defendendos rectè facientes, & puniendos delinquentes gladio, id est, pœnis corporalibus. Hæc definitio est integra, & melior etiam quàm Aristotelica, quæ tantùm dicit, Magistratum esse custodem legis, Paulus enim addit efficientem causam, scilicet quòd Magistratus sit institutus à Deo. Et in causa finali addit illustrem particulam, tibi (inquiens) in bonum, ubi discernit Magistratum à latrocinio. Nam latro non fouet honestam societatem, & Tyranni sunt latronum similes, Sed Magistratus politicus defendit iustos, & punit contumaciter uentes in scelera, & fouet communem societatem, sicut paterfamilias. Ideo pulchrè dictum est à Duce Persico in Xenophonte, Nihil differt bonus princeps à patre bono. Sic uocat Homerus bonum principem *Ποίμενα λαών*, id est, pastorem populi. Et Cicero, principatum autem (inquit) id dico, quod Græci *ἡγεμονίην* uocant, quo nihil in quoq; genere nec potest uel debet esse præstantius. Itaque necesse est illud etiam, in quo sit totius naturæ principatus, esse omnium optimū, omniumq; rerum potestate dominatūq; dignissimum. Hæc libro secūdo de natura Deorum. Vult enim Deus ut & in Regno suo, hoc est, in Ecclesia, & in politica, *ἐκκλησία*, certus, uerus, & legitimus ordo seruetur ac custodiat. Quamquam autem magnum discrimen est inter doctrinam politicam, & Euangelium, tamen sumitur ex politicis præceptis figuræ & similitudines, quæ sunt notæ humanis iudicijs. Discernamus igitur gubernatores iuxta politicam doctrinam: aut enim boni sunt principes, ut Augustus: aut Tyranni, ut Nero: aut ignaui, ut Honorius, id est, qui, etiamsi tranquillis temporibus sunt mediocres, tamen referunt gubernationem tantùm ad suam utilitatem, & seruiunt uentri, nec suscipiunt labores aut pericula ad defensionem suorum. Bonos principes nominat Homerus *ποίμενα λαών*: Christus appellat pastores: Malos, nominat Tyrannos, prædones, & fures seu grassatores. Ignauos uocat Mercenarios. Ioan. 10. cap. Pulcherrima est, ut dixi, pastorum, regum, & Magistratus descriptio uel allegoria apud Homerum in notatione *ποίμενα λαών*, quam eleganter in dicto loco explicat Christus saluator noster in bono pastore. Ornat etiam diuinus ille Poëta omnes bonos reges, pastores & Magistratus pulcherrimo epitheto, quos *διοτρεφεῖς*, hoc est, à Ioue nutritos, nuncupat. Minoem Iudicem, qui iustitiæ ergò Græcis tunc in maxima fuit existimatione, collocutorem Iouis & discipulum appellat: ut potè primum illorum omnium & maximum regem, & qui solus regiam artem calleret, alijsq; traderet: & idcirco opus esset, bonos reges in ipsum animo conuersos imperiū dirigere, hominesq; Deo, quoad eius fieri posset, assimilare. Similiter quoque Iouis ingenium & regnum, qualia nam existant, cum alibi multis in locis interpretatur, tum in primis facultatem & mentem ipsius paucissimis uerbis completens, ferè semper de ipso sic loquitur: Hominum pater atq; Deorum, nimirum insinuans regiam administrationem paternam esse decere: & cum beneuolentia amicitiaq; subditis prospicere: quamquam haud quaquam aliter alijs præesse ac imperare cuiquam conueniat, nisi amanti subditos, eisq; prospicientem, cum ne Iupiter quidem pater hominum appellari dedignetur.

Explicatio Doctoris Iustini Gobleri, in primum titulum & Caput, de Blasphemijs.

N hoc capite uetat ac prohibet Imperator ab usum nominis diuini, maximè uerò blasphemiam, quæ est hisce temporibus (pro pudor) scelus uulgò usitatissimum, etiam inter Christianos homines, contra secundum præceptum Decalogi, Non assumes nomen Domini Dei tui in uanum: non enim habebit Dominus infontem eum, qui assumpserit nomen Domini in uanum, Deut. 5. cap. Sunt autem hodie, & fiunt quotidie horribiles execrationes & blasphemiarum aduersus Deum, eiusq; filij saluatoris nostri passionem, & uulnera, cum maxima contumelia nominis eius, & in graue dedecus Christi

Per Deos,
per fidem,
per homines, per fortunas, Latinis modus est deprecandi elegantiss

stianæ religionis. Dicunt autem quidam secundum Ambrosium, blasphemiam esse, cum uel Deo attribuitur, quod ei non conuenit: uel cum ab eo remouetur, quod ei conuenit: addunt & tertiam particulam, uidelicet, cum attribuitur creaturæ, quod appropriatur Deo. Et in c. si quis per capillum. 22. quæst. 1. & in c. statuimus. & ibi Doct. extrâ de maled. Blasphemia uerò Græcis dicitur, iuxta Budæum, execratio, maledictio, uituperatio, conuitium, & quasi nocens dictū, & sacrilega infamatio, uel obrectatio nefaria, à uerbo βλασφημῖω, quod est blasphemare, maledicere superiori, honoriq; & dignitati alterius derogare. Execrari, uituperare, & conuitijs incessere: Sic ὀμνύειν κατὰ τοῦ θεοῦ καὶ βλασφημεῖν, id est, per Deum adiurare, & execrationes in eum ingerere, Germanicè, Gott an sein Ehre reden / inen schmechen vnd lästern.

Hanc blasphemiam & maledicentiam de Deo, de filio Dei, de Spiritu sancto, de uerbo & doctrina Dei, ex secundo præcepto Decalogi, Imperator noster seuerè hic prohibet, ac puniri mandat. Quales solent esse sermones prophanorum hominum & epicureorum, qui non uerentur palàm dicere: Quid ad me Deus in Cælo? quid ad me doctrina & scriptura Dei? Quis scit, num eà uera sint, quæ scriptura, quam isti uocant sacram, de Deo, & alijs cœlestibus rebus tradit? Alij dicūt, quid? cur adhiberem fidem Prophetis & Apostolis, cum & ipsi fuerint homines, qui & fallere & falli possunt? Hæ & similes uoces sunt blasphemæ, & in nomen seu gloriam Dei contumeliosæ, atq; hinc ab Imperatore nostro, ex secundo præcepto prohibita. Sic apud Daniele Prophetam Babylonici Tyranni blasphemia uox fuit non tantum impia hæc: Quis Deus potest uos liberare? inquit Rex ad tres iuuenes: si uos Deum meum non colatis, neq; simulachrum aureum, quod erexi, adoretis, eadem hora proijciemini in ardentem fornacem ignis. Et quis est ille Deus, qui uos eripiat è manu mea? Respondentes Iuuenes, dixerūt Regi: De hac re non magnoperè solliciti sumus, an Deus noster, quem colimus, potis sit nos de ardente fornace ignis eripere, & an sit liberaturus de manu tua, an non? Hoc autem notum sit tibi Rex, quod Deos tuos non colimus, neq; adorabimus aureum simulachrum quod erexisti, &c. Blasphemia igitur refutanda est, & impij cultus reprehendendi sunt, quia sunt peccata contra primum & secundum præceptum Decalogi, & tristitia delicta contra cōscientiam, nempe, Non habebis Deos alienos. Item, Deum coles, & illi soli seruias.

Quemadmodum uerò Nebucadnezar Rex Babylonicus, sic & Balthasar, item Rapsaces, & Sennaherib. quarto Regum 18. & 19. cap. manifesto contemptu insultabant Deo. Et Iudæi blasphemè Christum deridebant, dicentes: Si filius Dei est, descendat de cruce, &c. Has blasphemias graues sequuntur pœnæ, iuxta secundum præceptum Decalogi: Non habebit Deus in fontem eum, &c. Et tandem Rex Nebucadnezar ad agnitionem Dei conuersus, uerum Deum confiteretur, & prohibet blasphemias. Ex quo discamus ad officium principum pertinere, ut impiam doctrinam, & impios cultus aboleant, & curent piam doctrinam, & pios cultus proponi, quia Magistratus est custos totius legis, quod ad disciplinam attinet. Sicut enim prohibet homicidia & latrocinia, etiam si non muret corda: ita prohibere debet quoq; externam idolatriam, blasphemias, & impios cultus. Atqui blasphemiam crimen est nulli unquam piorum hominum dissimulandum aut tacendum, quin potius quam citissimè prodendum, iuxta textum in c. nonnulli. ubi Doct. not. extrâ de Iudæis. Adeò quod blasphemantem non deferens, ipse tanquam maleficus blasphemanti consentiens, puniendus esset, text. in c. si quis per capillum. 22. quæst. 1. circa medium. Ibi, si quis autem talem hominem non manifestauerit, non est dubium, quin diuina condemnatione coherceatur. Nec blasphemantem excuset aliquis iracundiæ aut ebrietatis prætextus, &c. De his uide Praxin & Enchiridion rerum criminalium clarissimi uiri Iodoci Damhouderij Brugensis, folio 161. & deinceps uideatur & practica Ioannis Bernardi Diaz, caput 103. de blasphemis, & consilium 48. domini Nicolai Iacobi de Montelbaro. Laudatissimus uerò & sacratissimus Imperator Iustinianus in sua constitutione Nouella septuagesima septima, πρὸς τοῦ τοῦ ἀσελα γάινοντας κατὰ τῆς φύσεως, καὶ τοῦ ὀμνύοντας κατὰ τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ βλασφημοῦντας τῶν μαρτύρων.

μωρεῶδες, ut qui contra naturam luxuriantur, & per Deum adiurant, item blasphemias in Deum ingerunt, afficiantur supplicio, inter cetera quoq; ita fanciuit ac statuit:

Επειδὴ δ' ἔτινες πρὸς τοῖς ἑρμηνέοις καὶ βλάσφημα ῥήματα, καὶ ὄρκους πρὸς θεοῦ ὀμνύουσιν τὸν θεὸν παρεγγίζοντες, καὶ τούτοις ὁμοίως παρεγγνώμεθα ἀποσχέσθαι τῶν τοιούτων βλασφημιῶν ῥημάτων. καὶ τοῦ ὀμνύειν κατὰ τρυχόσσει καὶ κεφαλῆς, καὶ τῶν τούτοις παραπλησίων ῥημάτων. Εἰ γὰρ κατὰ ἀνθρώπων γινόμεναι βλασφημίαι ἀνεκδίκησι οὐ καταλιμπάνονται, πολλὰ μάλλον ὁ εἰς αὐτοὺς θεὸν βλασφημῶν, ἀξίος ἐστὶ τιμωρίας ὑποσύναι. Ἐπειδὴ τὸ οὐκ πάντας τοὺς τοιούτους προτρέπομεν ἐκ τῶν ἑρμηνέων πλημμελημάτων ἀπέχεσθαι, καὶ τὸν τοῦ θεοῦ φόβον κατὰ νοῦν λαμβάνειν, ἃ ἀπολουθέν τοῖς καλῶς βιοῦσι. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ τοιαῦτα πλημμελήματα καὶ λιμοὶ καὶ σεισμοί, καὶ λοιμοὶ γίνονται. καὶ ἔπειδὴ τούτο παρανομήν τοῖς τοιούτοις, ἀποσχέσθαι τῶν ἑρμηνέων ἀποσημάτων, ὡς ἐμὴ τὰς αὐτῶν ἀπολέσασαι ψυχὰς. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ τῆν τοιαύτων ἡμῶν νοθεσίαν ἐν εὐθεσίαις τινεσὶ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένοντες πλημμελήμασι, πρότερον μὴ ἀναξίους ἑαυτοὺς ποιούσι τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας, ἔπειτα δὲ καὶ τὰς ἐκ τῶν νόμων ἰσοπέσανται τιμωρίας. Hoc est, ex interpretatione Haloandri: Insuper quia ultra prædictas quidam execrabilia etiam uerba & iuramenta de Deo proferunt, Deum prouocantes ad iracundiam, confisimiliter & hos admonemus, ut tam execrabilibus uerbis, & item per capillum, & caput adiurationibus, & id genus alijs uerbis abstineant. Nam si conuicia hominibus ingesta saltem inulta non relinquuntur, multò magis qui diuinum nomen conuicij incesit, dignus est, qui supplicium sustineat. Propterea igitur omnes huiusmodi cohortamur, ut præfatis delictis abstineant, & Dei timorem in animis sumant, & eos qui honestè uitam transigunt, imitentur. Propter huiusmodi enim delicta & fames & terræ motus, & pestilentia oboriuntur. Atq; hoc genus hominum propterea, ut memoratis illicitis actionibus abstineant, admonemus, ne suas ipsorum animas conijciant in interitum. Nam si post hanc nostram admonitionem ipsi dem in hærere delictis aliqui deprehendantur, principiò quidem indignos se præbunt Dei erga homines amore, deinde legitimas etiam sustinebunt pœnas, &c.

Ut autem Magistratus eorumq; Iudices ed certius norint) Formulam hic quasi blasphemiarum & execrationum puniendarum Imperator attexit ex supra posita descriptione, cum Deo attribuitur, uel de Deo aliquid dicitur, quod Deo non conuenit: uel Deo adimitur, quod ipsi proprium est, aliquaue uerba in eum, uel in eius sanctos, & maximè beatam uirginem Mariam matrem Christi redemptoris nostri publicè & contumeliosè proferuntur &c. Sic grandis Contentio
Christi er-
ga blasphe-
mos Iu-
deos. Io-
annis 8.

Facta autem eiusmodi maledictione) Docet, quomodo & per quos probeatur blasphemia, nempè per uerba ipsa contumeliosa, & circumstantias referentes testes. Commendans Magistratui sedulitatem & diligentiam attendendi in blasphemos, & Deum adiutores, ut prolixè infra sequitur. Est enim Magistratus custos legum & utriusque tabulæ. Quare apud Diuum Clementem extat iustitiæ definitio ex uniuersali & particulari composita, hoc est, erga Deum & homines obseruanda, δικαιοσύνη (inquit) ἐστὶ κοινωνία θεοῦ μετὰ ἰσότητος, Primò quidem, ut sit æqualitas ordinata erga Deum, deinde erga homines, officiosa & obseruanda, ut diuina lex custodiat, & in transgressores animaduertatur, præsertim in blasphemos, & diuini nominis oiminatores, ac uanè usurpatores. Proinde diximus Magistratum politicum esse personam à Deo ordinatam, ad conseruationem legis in externa disciplina, quin & executorem legum esse, in punienda earum uiolatione, uicorporali,

iuxta quod præclare dictū est ab Aeschine, *ὄνδ' ἐν εἰρηδ' φελος πάλαιος, ἢ τις μὴ νεύρα ἐπὶ τοὺς ἀδίκους τὰς εἴχῃ.* hoc est, Nihil ualere Ciuitatem, quæ neruos non habet aduersus facinorosos, hoc est, quæ malos homines non punit. Ac dolendum est profecto, eam prauam atq; peruersam consuetudinem, qua sub Dei patris, filijq; eius nomine maledicatur, adeò inoleuisse, quòd & nobiles iuxta & ignobiles, senes pariter & iuuenes, mulieres item et uiri, id quod experientia hodie docet, huiusmodi maledictis & blasphemijs sint assueti. Quocirca Imperator noster in hac sua politia graues in maledicos & blasphemos, prout uidemus, pœnas edicit, ac iubet Magistratus in delinquentes animaduertere, ac in Ciuitatibus petulantium popularium linguas, plagis, uerberibus & multis coercere. Diuus etiam Imperator Iustinianus in tales blasphemos pœnam mortis statuit, eamq; iubet inferre, quemadmodum uidere est in supra dicta Authentica, cuius titulus est, Vt non luxurientur contra naturam. Quanquã autem quidam dicunt, eam constitutionem Imperatoriam non seruari de consuetudine, nisi magna & enormis esset blasphemia, quæ ex deliberato, maligno & doloso proposito, & ab ore execrabili, ad perniciolum exemplum Dei & hominum proferatur, tamen consuetudine praua delinquere & peccare, etiam delictum & peccatum est, & ita fit, ut quod ille apud Comicū ait, quòd deteriores omnes fiamus & simus licentia. Licet autem Baldus dicat in l. ut uim, penultima columna. ff. de iust. & iure, cum similibus allegatis, causas criminales criminaliter ad pœnam corporalem uel similem, sine dolo concurrente non puniri, tamen eam moderationem ex grauitate delicti & circumstantijs Magistratui decernendam cõmittit. De iure etiam Canonico pecuniaria pœna statuitur soluenda domino temporaneo contra blasphemos. c. 2. extrã de maled. & uidetur uoluisse Antonius Butrigenis in d. c. 2. huiusmodi maledicta, si ex temeritate & ebrietate, & sine deliberatione proferrentur, excusari posse. allegat. 2. quæst. 3. §. notandum. & l. 1. C. si quis imperat. maledix. In his autem & alijs delictis omnibus inspiciendum est, non solum quod uulgò consueuit fieri, sed etiam id quod de iure æquum est fieri, ut dicit glos. in l. quid ergò §. pœna grauior, & ibi Bart. 3. col. uers. quæro in criminalibus. ff. de his qui not. infam. Quæ nemo quidem ita debet accipere uel interpretari, ut maledicta uel blasphemia in Deum eiusq; Sanctos quis uituperet, cum omnibus modis sint culpandæ ac puniendæ, adeoq; etiam cane & angui peius odio habendæ, ut Flacci uerbis utar. Porro extat nepharium & atrox exemplum impiæ crudelitatis & blasphemia cuiusdam Schelcropij uiolatoris imaginis sanctæ Crucis, apud Moguntia, quòd ibi contigit extra muros in agro, secus uiam, Anno salutis nostræ Millesimo tricentesimo octuagesimo tertio, descriptū carmine per Theodoricū Gresmundū Moguntinum Doctorem Iureconsultum. Illa autem blasphemia, qua inuidi & blasphemiosos & persecutores Iudæi, Christū seruatore nostrum afficiunt, dicentes, In Beelzebub principe dæmoniorum eicit dæmonia, Lucae undecimo, Item, si filius Dei es, descende de cruce, &c. multò maxima blasphemia est, aduersus quam etiam ira Dei maior & grauior est, quàm quisquam hominum cogitare potest. Sunt enim Christus & Diabolus hostes per omnia, ut ibi in Luca pulchra similitudine, opera Diaboli destruent: Item exemplo filiorum Iudæorum exorcistarum: deinde bellica allegoria de forte per fortiolem uictò: Posthæc duabus pulchris rationibus docet: qui non est mecum, contra me est, qui nō colligit mecum, dispergit: hoc est, hostes sumus ego & Diabolus. Quanta igitur Iudæorum blasphemia est in Christum? calumniantium diuina eius opera, & miracula, contra testimonium conscientia? diabolo illos impellente, odio filij Dei, & ferente uaria scandala opinionum, doctrinae & uitæ: & ad stabiliendos errores & falsas persuasiones, superstitiones, & idolomaniam. In hoc autē filius Dei apparuit, ut destrueret opera diaboli. 1. Ioan. 3. Eum autem blasphemare, qui nos à blasphemis, execratione, & tyrannide diaboli, ab æterna morte & pœna, perpetuaq; dænatione, suã passione & morte redemit, immane scelus & flagitium est, quòd sceleratum tamen, proh dolor, & crimen blasphemia, hisce nostris temporibus uulgare, frequens & quotidiano in usu est. Quapropter etiam haud dubiè tot calamitates & pœnae omnis generis nos miseros mortales obruunt, cum hac parte

Iudæis

Iudæis ipsis deteriores existimant Christiani, sui Saluatoris & Redemptoris nomen, sanguinem, passionem, crucem, mortem, & Sacramenta blasphemantes, deierantes, & execrantes. O scelus nefarium & detestabile, omnibusq; modis abominandum.

Ergo blasphemiae, scelus & crimen, quod nostris temporibus crebrius usurpatur, ut dictum est, eò seuerius puniendum est: circumstantijs tamen, & conditionibus personarum & rerum, ut Imperator noster admonet, attentis, ac omnibus modis ponderatis. Cumq; hoc scelus & crimen blasphemiae, plus quam alia crimina, ipsum Deum creatorem omnium nostrum, cuius Maiestatem diuinam, honorem, & reuerentiam tangit, offendat, ac ad illud perpetrandum (ut putatur) nullus carnalis appetitus alliciat, nec auaritia sitis, uel lucri cupido aliqua commoueat, nec caeli, astrorumue influenza ulla inuiter uel instiget, malitia potius innata homini seu petulantia, seu leuitas censenda est, uel si ex ebrietate contingat, cur etiam mitiori poena plectatur: quin potius grauiori ac duplici afficiendus atq; mulctandus esset: primum, quia ebrius: deinde quod blasphemus, & in Deum Optimum Maximum, eiusq; filium unigenitum maledicus sit. Sauiunt publice leges, hominumq; constitutiones & Magistratus in eos, qui falsam eundem monetam, quiq; ueritas & prohibitas merces important uel aduehunt. Sequitur infures & latruncutores, teste, fune, rota, gladio, igne, caede, forpice, aures, nares, manus, pedes, quandoq; ob leuiora crimina abicinduntur, mutilantur, ac fustibus flagitiosi ceduntur homines: sola blasphemantium & maledicentium lingua in Deum, eiusq; filium redemptorem & saluatorem nostrum, peccat impudenter: quos blasphemos & maledicos Iudæis ipsis deteriores uocat Hostiensis in summa sua, de excess. praelato & Clericus. quia frustatim discindunt maledictis membra Christi, deierantes uitam, mortem, sanguinem, passionem, crucem, uulnera, & Sacramenta eius, qui nos sua passione, cruce, morte, & proprio sanguine redemit, nostraq; peccata abluit. Quantus uero abusus est nominis Dei & uulnerum filij eius hodie apud eos etiam, qui uolunt appellari Christiani, deierantes nomen Dei, uirtutem, omnipotentiam eius, & filij baptisma, corpus, sanguinem, passionem, crucem, mortem, uulnera, membra, Sacramenta, Elementa, & alias id genus execrationes, deierationes, maledicentias, & imprecationes uirulentas innumerabiles, Haud equidem cogitantes aut perpendentes, quod hic abusus nominis Dei, & uulnerum filij eius, seruatoris nostri, frequentior atq; uulgarior est inter homines, quod eò etiam abominabilior & detestabilior sit coram Deo, quia in tali abusu nominis Dei, quod est sanctum, irreuerenter usurpatur, nec in maledicentia & execratione Deus inuocatur, ut noceat ijs, quos debemus amare, iuuare, & bene eis precari. Deus autem non uult inuocari ut noceat, sed ut amet, ut defendat, ut tueatur. Ac filius Dei suscepit crucem, passionem & uulnera sua, non ut perdat, sed ut seruet ac saluet homines. Quapropter tales execrationes sunt detestandae & horribiles blasphemiae aduersus Deum, ac insignes maximaq; contumeliae nominis & filij eius. Qui in lege ueteri blasphemabat nomen Domini, lapidibus obruebatur & opprimebatur ab uniuerso populo, quae poena quidem ab ipso omnipotente Deo imposita erat illo tempore, quo nondum Deus talia ac tanta largiebatur & concedebat hominibus dona, misso filio suo unigenito. Nunc autem quando Deus homo factus est, ut hominibus amissum redderet honorem & salutem, uitam, corpus & sanguinem prestitit, blasphemis passim ab iisdem hominibus inhonoratur & dedecoratur: nec qui blasphematur, poenam, sed qui reprehendit, periculum & iurgia nonnunquam subit, & quod frequentius fit, deteriusq; est, audientes, qui ad emendationem seu ad uindictam uel correctionem saltem moueri deberent, prouocantur ad risum. Imperator uero Iustinianus, ultimo supplicio blasphemos damnari censuit, patres eos nefandi criminis reis iudicando, & merito quidem, quid enim magis sceleratum atque nefarium, quid naturae ipsi plus aduersum, quam ut creatura in suum inuehatur & malignetur seu debacchetur Creatorem? Quid à brutis animalibus ipsis alienius, quorum nullum, quantumuis innata feritate uigeat, suum offendit benefactorem: quin potius agnoscit, nec in offendendo solū

solùm se gratum ostendere optat, nisi etiam ubi possit defendat occasione data et
 opportunitate concessa, ac ita in membris propè omnibus sui corporis se debi-
 torem fateatur. Cumq; animali lingua id fieri natura non dederit, tamen canes
 plerunq; domestici benefactoris sui pedes lambendo beneficium acceptum ag-
 noscunt: & homines creatori et saluatori suo non modò sunt ingrati, uerùm eti-
 am iniurijs, calumnijs & blasphemis: quin quoq; Christiani in suum redempto-
 rem Christum, utiq; eius uulnera, passionem, crucem, mortem, corpus, sangui-
 nem & Sacramenta prauè usurpantes, ad maiorem ipsorum in die iudicij confu-
 sionem, damnationem, & perpetuam gehennæ inferniq; pœnam. Herus quisque
 uel paterfamiliàs, uel etiam Magistratus insurgit & indignatur, ac iure quidem,
 si principem suum terrenum uel temporaneum, si dominum, amicũ, familiarem,
 si deniq; famulum aut seruum opprobrio uel iniuria affici audit: at si creatorem
 ipsum ac redemptorem nostrum Deum, eiusq; filium, & præsentis uitæ huius, &
 æternæ largitorem & autorem, ac futurum nostrum omnium Iudicem blasphe-
 mare audimus, obmutescimus, silemus ac tacemus. Vbi autem pietas in Deum?
 ubi fides, & religio Christiana? Quid prodest Christiani nominis iactantia, quæ
 saltem ad exterarum gentium & infidelium probrosum seruit contemptum, con-
 tra illud salutare præceptũ: Ne cuiquam simus offendiculo, ne minimo quidem:
 execrabilibus uociferationibus, & horribilibus blasphemis, ut hodie uidere at-
 que audire est apud eos maximè, qui nobiles & militia præstantes phiberi uolũt,
 parui æstimantes illud, quod Dominus apud Matthæum cap. 18. minatur: Qui
 offenderit unum de pusillis istis, qui in me credũt, expedit ei ut suspendatur mo-
 la asinaria in collum eius, ac demergatur in profundum maris. Væ mundo ab of-
 fendiculis. Neesse est enim, ut ueniant offendicula, ueruntamen uæ homini, per
 quem offendiculum uenit &c. Factum porrò esse uetustè apud Prophetas nega-
 ri non potest, quòd per ipsos execrati fuerint impij: sed quod Prophetæ faciunt
 & fecerunt, mandato Spiritus sancti fecerunt, & fuerunt exempla personalia,
 quæ nobis absq; certa Dei uocatione sequi uel imitari non licet. Nostri autem
 officij est, si uolumus esse pijs Christiani, ut maneamus in obedientia diuini gene-
 ralis præcepti, quod est, ut non usurpemus nomen Dei, eiusq; filij saluatoris no-
 stri ad maledicentiam, uel blasphemiam nominis eius, sed ut laudemus eum, be-
 nedicamus, ueneremur, ac benè precemur etiam inimicis nostris. Vbi igitur fi-
 des, ubi pietas, ubi religio nostra Christiana est? Quid tandem nuda illa & uana
 Christiani nominis superbia & iactantia prodest, cui res factaq; ipsa non respon-
 dent? Dedecus profectò ac infamiæ nota, & opprobrium potius censendum est
 execrationes & blasphemias in Deum eiusq; filium saluatorem nostrum patien-
 ter audire, ferre, & non reprehendere, ac punire: nec legum in hoc, nec Cæsareæ
 Maiestatis mandata exequi? per superioritatem & Magistratum, cui ista commis-
 sa sunt: quin ad hæc omnia stertere, & in utramuis aurem dormire, uel saltem cõ-
 niuere? Vique quò Domine (inquit Psal. ista) improbrabit inimicus, irritabit
 aduersarius nomen tuum? ac eum eo deprecari, ut exurgat Deus, & iudicet cau-
 sam suam, & memor sit impropiorum suorum, eorum quæ à blasphemis & ma-
 ledicis fiunt tota die, cessantibus principibus & Magistratu. Quis autem non in-
 cendatur iusta indignatione, rectæ pietatis zelo, & cupiditate uindictæ aduersus
 illas malas execrationes, praua maledicta, & horribiles blasphemias in Deum cre-
 atorem, eiusq; filium saluatorem nostrum, & eius passionem, uulnera, mortem,
 Sacramentaq; in quæ tam leuiter, crebrò ac peulanter uulgius, nobiles, milites,
 plebei, gregarij pariter & calones ex cupiditate nocendi erumpunt? Et quis
 non moueretur indignatione, atq; doleret, potentes & Magistratus ista flagitia &
 scelera corripiendi suam non exercere autoritatem & potentiam in tales maledi-
 cõs & criminosos, in quos pœnæ publicæ constitutæ sunt, quæ (ut præclare in-
 quit Aeschines) Ciuitatum & Rerum publicarum nerui sunt. Quondam si quis
 per capillum Dei, uel caput iurasset, uel alio modo contra Deum blasphemias usus
 fuisset, Laicus grauius mulctabatur: Clericus uerò, & qui in aliquo ordine ec-
 clesiastico erat, deponeretur, iuxta Canonem. 22. quæst. 1. Iam si quis inter nobi-
 les, clericos, seu Laicos, milites prophanos, plebeios, gregarios uel calones, sex-
 centa

centa plauftra, atq; etiam plura criminationum, execrationum & blasphemiarum eōtra Deū, eiusq; filium ſaluatorem noſtrum, contraq; eius ſacratiffimam paſſionem, mortem, & Sacramenta effuriat ac euomat, impunè abit, ac ceu rem bellè ac fortiter geſiſſet, laudatur, uel etiam defenditur. O ſeculum, ô mores, ô infelices & ignaui Magiſtratus & Iudices, quibus deſunt nerui illi, diuini nominis, & honoris tuendi, & in fontes legitime animaduertendi, quemadmodum hic noſter Imperator Diuus Carolus Quintus in ſua τῆς πολιτείας ordinatione conſtituit, et iam longè antea quoq; Diuus Imperator Iuſtinianus in ſua ſeptuageſima ſeptima conſtitutione inter alia edixit, in hunc modum: *Ἐπειδὴ τινες πρὸς τοῖς ἑρμῆνοις καὶ βλάσφημα ῥήματα, καὶ ὄρκους πρὸς θεοῦ ἁμύνουσι τὸν θεοῦ παραργίζοντες, καὶ τούτοις ὁμοίως παρεγνώμεθα ἀποσχέσθαι τῶν τοιούτων βλασφημῶν ῥημάτων. καὶ τοῦ ἁμύναι κατὰ τρυχόſτε καὶ κεφαλῆς, καὶ τῶν τούτοις παραπλησίω ῥημάτων. Εἰ γὰρ κατὰ ἀνθρώπων γινόμεναι βλασφημίαι ἀνεκδέχονται ὡς καταλιμπάνονται, πολλὰ μᾶλλον ὁ εἰς αὐτοὺς θεῖον βλασφημῶν, ἀξίως ἐστὶ τιμωρίας ὑποσῆναι. Ἐὰν τοῦτο ὄνυ πάντας τοὺς τοιοῦτους προτρέπομεν ἐκ τῶν ἑρμῆνων πλημμελημάτων ἀπέχεσθαι, καὶ τὸν τοῦ θεοῦ φόβον κατὰ νόον λαμβάνειν. Ἐὰν ἀπολαύσαντο οἱ καλῶς βιωῦσι. Ἐὰν γὰρ τὰ τοιαῦτα πλημμελήματα καὶ λιμοὶ καὶ σεισμοί, καὶ λοιμοὶ γίνονται, καὶ ἔσται τούτο παρανομιὰ τοῖς τοιοῦτοις, ἀποσχέσθαι τῶν ἑρμῆνων ἀποσημάτων, ὡς ἐμὴ τὰς αὐτῶν ἀπολέσαι ψυχάς. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ τὴν τριακοντὴν ἡμῶν νομοθεσίαν εὐρεθώσι τινες τοῖς αὐτοῖς ἁμύνοντες πλημμελήμασι, πρότερον μὲν ἀναξίους ἑαυτοὺς ποιοῦσι τῆς τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίας, ἔπειτα δὲ καὶ τὰς ἐκ τῶν νόμων ἀποσῆσανται τιμωρίας.*

Quæ ſic latinè doctiffimus uir Georgius Haloander conuertit, Inſuper (inquiens) quia ultra prædictos quidam execrabilia etiam uerba & iuramenta de Deo proferunt, Deum prouocantes ad iracundiam, conſimiliter & hos admonemus, ut tam execrabilibus uerbis, & item per capillum, & caput ad iurationibus, & id genus alijs uerbis abſtineant. Nam ſi conuitia hominibus ingeſta ſaltem multa non relinquuntur, multò magis qui diuinum nomen conuiçijs inceſſit, dignus eſt, qui ſupplicium ſuſtineat. Propterea igitur omnes huiuſmodi cohortamur, ut præfatis delictis abſtineant, & Dei timorem in animum ſumant, & eos qui honeſtè uitam tranſigunt, imitentur. Propter huiuſmodi enim delicta & fames & terræ motus, & peſtilentiæ oboriuntur. Atq; hoc genus hominum propterea, ut memoratis illicitis actionibus abſtineant, admonemus, ne ſuas ipſorum animas conijciant in interitum. Nam ſi poſt hanc noſtram admonitionem iſdem inharere delictis aliqui deprehendantur, principiò quidem indignos ſe præbebūt Dei erga homines amore, deinde legitimas etiam ſuſtinebunt pœnas. Cæterùm in Concilio Lateranenſi ſub Leone Romano pontifice celebrato, clericis quoq; maledicis & blaſphemantibus, pœna conſtituta & decreta eſt, ſub his uerbis: Quicumq; Deo palàm ſeu publicè maledixerit, contumelioſiſq; uel etiam obſcœnis uerbis Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, uel glorioſiſſimam uirginem Mariam eius genetricem expreſſè blaſphemauerit, ſi Clericus uel Sacerdos fuerit conuiçtus, etiam beneficiorum, quæcumq; habuerit, fructibus unius anni mulctetur: & hoc ſic pro prima uice, pro ſecunda uerò, ſi ita deliquerit, & conuiçtus, ut præfertur, fuerit, ſi unicum habuerit beneficium, eo priuetur: ſi autem plura, quod ordinarius maluerit, id amittere cogatur. Quòd ſi tertio eius ſcleris arguatur & conuincatur, dignitatibus & beneficijs omnibus, quæcumq; habuerit, eo ipſo priuatus exiſtat, ad eaq; ulterius petinenda inhabilis efficiatur, eaq; liberè impetrari et cōferri poſſint. Distribuant uerò prædicti fructus in fabricas eccleſiarũ, uel pauperũ elemoſinas, ut in dicto allegato capitulo percenſetur: ſit & huiuſnepharij ſcleris, eiusq; pœnæ mētio in cetero ſexto articulo criminalis conſtitutionis Diui Caroli Quinti Imp. Item in praxi criminali doctiffimi & clariffimi uiri D. Iodoci Damheudeni Brugeniſis, capite ſexageſimo primo, de crimine læſæ Maięſtatis diuinæ, per aliquot folia. Itē apud D. Ioannē Bernardũ Diaz de Luceo, Hiſpanum, in ſua practica criminali canónica, capite centeſimo tertio, Et in conſilio 48. D. Nicolai, domini Iacobi de Montelbaro, ubi ait blaſphemiam eſſe, dicere Ita cœ, Non la potria far dio. Item D. Petrus Follerius de ſancto Seuerino, in ſua praxi cenſuali, folio 58 Sed hæc hæc tenus. Veſtiſſimum autem eſt atq; certiffimum, Deũ ſeuerè ac grauiter punire impioſ & blaſphemos, ut ſuprà dictum eſt, ſic Impi-

sic Impius occubuit gelidis Maxentius undis, putribus Herodes lendibus esca fuit: Persica Iulianum blasphemum sica peremit, constricto pœnas Commodus ore dedit. Merfit & in tumidas cœcum Pharaona sub undas, sicut & tu iusta cæde Philiste cadis: Illia blasphemis rumpantur ut ipsa Tyrannis, Vt Iudæ tandem definat iste furor. Tartara blasphemos, crudeles tartara Reges accipient, Iustos cœlica regna manent. Porro tempore Iuliani Imperatoris blasphemiam supra memorati, præfectus quidam, homo prophanus & audax, qui, ut princeps suus palam perhiberi uolebat hostis filij Dei Domini nostri Iesu Christi, spoliabat templum Antiochiæ in Syria, iussu Imperatoris sui. Cùm autem pii gubernatores Ecclesiæ peterent supplices, ne pecunia, qua ministri Ecclesiæ, & multi miseri ciues alendi erant, auferretur, Præfectus multa contumeliosè aduersus Christum loquutus, urina conspergit Aram. Statim autem exportatis thesauris, morbo oppressus est, in quo intestinis infrà effusis, excrementum non deorsum, sed fursum per gulam & os emisit, ut admoneretur, quales sordes antea per os edidisset, cùm horrendas blasphemias contra filium Dei dixit. Exemplum admonet omnes, ne dicant blasphemias. Hoc autem singulare genus pœnæ meminerint omnes blasphemii, & se adsuafaciant singuli, ut uera animi reuerentia Deum, eiusq; filium & uerbum colant & amplectantur. Zophoniæ 2. inquit Dominus: Audiui probrum Moab, & blasphemias filiorum Ammon, quæ iecerant in populum meum, grandiaq; quæ locuti sunt super terminos eorum. Propterea uiuo ego, dicit Dominus exercituum Israelis, quod Moab futurus erit ut Sodomā, & filij Ammon ut Gommorra, reliquæ urticarū, & fossæ falis uastitasq; perpetua. Et etiam nostro tempore agitata quæstio, An potestas politica debeat hæreticos, controuersia ritè cognita, & post piam admonitionem pertinaciter blasphemantes, è medio tollere, aut capitali supplicio adficere? De qua quæstione recens certamen ortum est, postquam Seruetus, qui Samosatēni uenenū renouauit, & alia pestifera dogmata sparsit, capitali supplicio adfectus est ab honesto Senatu in urbe Geneua. Nescitur autem, cur quisquam in tanto scelere iudicem esse uelit clementem, nisi putet forsan prauis ingenijs concedendam esse licentiam infinitam maledicēdi Deo. Sed aduersarij tamen subtiliter disputant, non esse armandos hac potestate Magistratus politicos, quia postea abusi sint exemplo Tyranni aduersus rectè sentientes, sicut in plerisq; hac ætate compertum est, qui interfecerunt hoc prætextu homines honestos & pios, sinceram Euangelicam doctrinam amplectentes. Quæ peruersitas & atrocitas Tyrannorum in pios & quietos, uelut haud quaquam approbanda est, ita quoq; legitimus Magistratus, ceu custos legum & Decalogi, debet punire blasphemos, maledicos, periuros, Magos & Anabaptistas: qui non obscure significant quales ludos, quales factiones ament, qualiaq; monstra alant. Necessè est igitur à Magistratu prohiberi, tolliq; blasphemos, periuros, magos, & malefactores. Sunt & inter blasphemos, qui Deum, eiusq; filium & λόγος, ut Iudæi, execrantur, ac idolorū cultum non sequuntur tantum, sed & pertinaciter defendunt: contra quos ipsa Rex quoq; pugnat, quæ, ut Paulus inquit, impijs, prophanis, idolatris, & malefactoribus posita est: ubi certè blasphemos, Iudæos, & similes complectitur Paulus. Ferunt Seruetum hæreticum, cùm ad supplicium duceretur, iussum esse inuocare filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, his uerbis: O fili Dei Iesu Christe, miserere mei: sed noluisse. Tanta enim fuit eius pertinacia in blasphemia, quanta etiam hodie est Iudæorum & Turcarum, qui non inuocant Deum æternum patrem filij missi, & constituti mediatoris, imò mediatorem ipsum filium Dei contumelia afficiunt, & sic ruunt magis in blasphemias ac odium Dei. Quia Deus pater cœlestis sine filio mediatore, quem reijciunt & blasphemant Iudæi & Turcæ, non uerè agnoscitur, nec uerè inuocatur, sicut inquit Christus: Nemo uenit ad patrem, nisi per me. Item: Nemo nouit patrem, nisi filius. Et Paulus: Per hunc habemus accessum ad patrem. Rom. 5. Nec petunt in nomine Christi mediatoris, seu fide in Christum: quæ discernit inter precantes, Iudæos & Turcas, Hypocritas, & omnes habentes malam conscientiam, & inter uerè Christianos.

De blasphemijs & execrationibus prohibitis ac puniendis, agit deinceps Imperator noster in hac politica constitutione cap. 2. 3. & 4. satis prolixè ac luculenter. Quemadmodum & in constitutione publicorum & criminalium iudiciorum, articulo 106. quem breuè illic auctario explicauimus. Si quis tamen de tanto læsæ Maiestatis diuinæ nefario crimine uidere plura desiderat, uideat caput 61. Enchiridij rerum criminalium clarissimi & doctissimi uiri D. Iodoci Damheueri Brugensis, per multas pagellas.

*In Caput quintum Politicæ Diui Caroli V. Annotationes
Doct. Iustini Gobleri.*

IMPERATOR noster uult & mandat, in milites, siue sint equites seu pedites, maledicos & blasphemos grauitè ac seuerè animaduertendum esse, adeoq; eas pœnas in forma iuramenti completi, quæ solet illis ante militiam ab Imperatore & duce eorum proponi palàm ac prælegi, ne quis ignorantiam fortè prætexere aut causari possit. Formula autè eiusmodi articuloꝝ ferè talis est, qui è Catalogo primùm recensentur, deinde iureiurando à singulis præstito firmantur, ex more militari prius delectu habito. In primis iurant Cæsareæ Maiestatis damna cauturos ac prohibituos esse, eiusq; commoda & utilitates sese promoturos. Secundò iurant illius Cæsareæ Maiestatis loco & nomine, illustrissimo Principi Duci Erico Brunswigensi & Lunenburgensi, tanquam suo præcipuo Commissario, ac Duci exercitus, obsequuturos ac ministraturos, atq; in omnibus parituros, ac nihil recusaturos uel denegaturos sese, siue in acie cum hoste confligendum pugnandumue, & muros incurrendum sit, aut uigilandum, uel in castris ut decet, manendum, obedientiam præstituros, ita ut par est æquumq; bonos rectorq; milites præstare. Tertio iurant, quòd nullam profectionem in & aduersus hostes detrectabunt uel recusabunt: aut nõ discedant absq; iussu uel mandato illustrissimi principis, aut eius locum tenentis seu legati. Quarto iurant, quòd minoribus etiam præfectis militum, seu capitaneis, signiferis atq; ductoribus obedire uelint, in uigilijs obseruandis & custodiendis in profectionibus, in castris, in ordinibus, in aciebus, nullo dempto, quòd cunq; ad rem militarem & honestatem spectet & pertineat, etiam si capitaneus quispiã, uexillifer, antesignanus, uel ductor, aut alius miles minor aut maior, non sub suo signo aut uexillo militans aliquid iusserit & præceperit, ei obsequatur, ut suo capitaneo, signifero & ductori. Quintò, iureiurando adfirmabunt, à signo uel uexillo se nõ discessuros, siue in castris, siue in profectione, aut expeditione, absq; supremi capitanei permissione, ac uenia salua inferioris quoq; præfecti: nemo item abum in loco cum suum subponat aut uigilias ex ordine ad ipsum pertinentes, siue is grauis, siue leuis armaturæ miles sit, quin unusquisq; suo loco & ordine ipse uigilias seruet & expediat, nisi uehementer ualitudine aduersa præpediatur ac remoretur. Sextò iurabunt, ne quis in castris bombardis utatur, ac globos è pixidibus emittat, sed extra castra: nec cantu, nec clamore aut uociferatione in castris. Et si quis ista ab alijs exaudiat aut uideat, eum placidis uerbis erudiat atque emendet. Si uerò non audiuerit, domino militiæ atq; exercitus, mediante suo præstito iuramento, indicet atq; denunciuet. Septimò iurare debent, si quem locum illustrissimus princeps & dux designauerit, ut ilico motu concitato, ad signum & uexillum concurrant: quisquis uerò in sua casa aut domicilio perstiterit, nisi ægrotus aut uulneratus esset, ab eo auferant milites quicquid habet, ac ipsum domino militiæ tradant. Octauò, iureiurando adserent, si illustrissimus princeps oppida aut arces, territoria aut uillas recipiet coacta incendij minis, aut alijs modis sibi uisis, ut non obturbetis eum, aut impediat uerbis aut factis, sed quicquid condixerit, non remoremmini, quin obseruetis ipsi, medio uestro iuramento atq; corporali pœna. Nonò iuretis, quòd si illustrissimus princeps ciuitates, oppida aut arces, territoria seu uillas deuicerit, aut prædæ

Formula articuloꝝ militarium à Diuo Maxiliano Cæsare præscripta Anno Domini 1508. Hic quisq; cogitet, neruum totius rei militaris esse disciplinã & iussurandum.

subiecerit, quouis modo uoluerit, uel communi prædæ uel cohortali denuntian-
do aut subijciendo ex suo arbitratu, ei pareatis & obsecundetis, ad maiora incom-
moda & damna uitanda. Si quis etiam siue magnum siue paruum quicquam ab-
stulerit uel auexerit, sine principis permissione ac bona uenia, ei auferetur quic-
quid habet, ac corporali pœna afficiatur atq; plectatur. Decimò, Iuramento
adfirmetis, nullas factiones aut conuenticula facere aut struere uelle, aut Trum-
marum uerberatores ad hoc musica genus sonare, aut classica canere cogere siue
compellere sine principis aut sui locū tenentis uel aduocati permissione. Vnde
cimò iurabunt, forum liberum tenere, et omnes commeatum ac uictualia aduehē-
tes tueri ac defendere, nec quid uendere ante castra, sub pœna iuramenti præstiti,
et corporis afflictione. Sic & iurabunt, Ecclesias, Monasteria & sacras ædes, ita
ut sunt, tueri & nō lædere, nec dehonestare, nisi hostes ex illis se muniant atq; de-
fendant.

Iurabunt quoq; puerperas, uiduas, pupillos, sacerdotes, & alias honestas uirgi-
nes, puellas, & matronas tutas & illæfas fore, sub periurij et capitis pœna. Item iu-
rabitur, si quis audierit criminari Deum aut blasphemare, aut Matrē eius, eum de-
feretis apud principem militiæ, aut præfectum, & puniatur pro merito & condi-
gna pœna. Iurabitur itē, ne compotetis supra quā quisq; ferre ac tolerare possit,
cum per immoderatas compotationes, crapulam & ebrietatem pleriq; homines
in contemptum, ignominiam & negligentiam illabantur atq; deueniāt. Iurabitur
etiam, quòd nemo uestrūm ex ueteri liuore, odio aut simulatione, dum sub prin-
cipe militetis, quacunq; occasione factum fuerit seu contigerit, uindicet aut ul-
ciscatur, quin potius conquiescat omni eo tempore, ac intercidat. Quòd si uerò
acciderit res causaq; sub principis gubernatione, eam controuersiam seu litē se-
dabit ac componet ex æquo princeps. Iuretis quoq; si manipulos, cohortes,
partes aut factiones uideritis, ut pacem interponatis ac iubeatis: qui autem illam
seruare noluerint, eos occidatis absq; medio. Item iurabitur, quemadmodum
nunc isto tempore apud principem hunc militiæ cernitis & habetis capitaneos,
præfectos, signiferos, et ductores existentes, eos uos non mutaturos esse, sed eos
princeps militiæ constituendiac deponendi habeat potestatem. Cæterum iura-
bitur, locum semper uos daturus esse equitibus, unā cum suis armis & equis, et
ubicunq; commeatus & uictualia haberi possint, etiam apud hostes, ne utquam
impedituros. Iurent etiam illustrissimo principi militiæ & exercitus, primori-
bus & capitaneis ius suum permissuros ac præbituros esse. Item iurent quoq;
alios plures articulos non in specie præscriptos, & ad bonos milites pertinen-
tes, se obseruare uelle, nullis exceptis. Et si quisquam in murorum incursum,
aut in pugna & conflictu cum hostibus retrocedere uel in fugam se dare uel
uertere uellet, eum proximus quisq; ui iuramenti præstiti, confodat & occidat.

Tales articuli & formulæ possunt plures aut pauciores, pro conditione &
qualitate rei bellicæ & militari, ab expertis & prudentibus Imperatoribus, prin-
cipibus & ducibus constitui atq; præscribi. Nec dubium est, quin multò plures
his passim apud principes iustæ militiæ ueteris reperiantur, quæ tamen ferè ac
propemodum cum prædictis Diui Maximiliani, primi eius nominis, Roma-
ni & Germanici, immortalis Imperatoris, formula & articulis in eandem reci-
dunt sententiam. Hos autem iam obiter hic referre libuit, ut & memoriam tan-
ti principis repererem, & honestorum morum ceterum Germanorum, legitimè
belli, iustæq; & laudatæ militiæ præcepta iureiurando adserenda & confirman-
da, radibus ante oculos ponerem: uelut Vlysis filio Telemacho, mater Penelope
patris uirtutes artesq; in memoriam ad imitationem reuocat, ad maritum scri-
bens: Est tibi, sitq; precor, natus, qui mollibus annis In patrias artes erudiendus
erat. Et pius Aeneas apud Virgilium ait ad filium suum Iulum: Disce puer uir-
tutem ex me, uerumq; laborem, Fortunā ex alijs. Sic hodie diui Imperatoris Maxi-
miliani primi, nepotes & pronepotes, Diuus Maximilianus secundus, Cæsar no-
ster Augustissimus, Ferdinandus secundus, Carolus sextus, Robertus & Ernestus
Archiduces Austriæ, à suis progenitoribus laudatissimis uirtutum omnium
exempla

exempla honestissima plurima domi forisq; pacis militiaq; clarissima habent, quæ sequi, & ad posteritatem propagare poterunt.

Cæterum serui illi militum, calones & lixæ, quos Græci σκευοφόρους, ex eo quod ligneas clauas gerebant, uocant, uilissimum & uanissimum genus hominum, non solum calumnijs, mendacijs, furtis & rapinis, atq; omnis generis uitijs & sceleribus, uerum etiam periurijs, deierationibus, execrationibus & blasphemijs in Deum & homines propensissimum: hic circa finem huius capituli à Diuo Imperatore Carolo notantur, ac pœna capitali corripui iubentur, blasphemix crimine obnoxij fontesq; comperti. Hi enim in castris militibus ligna portant, aquam ad castra uel tentoria solent ferre, exercitum, & impedimenta, quæstus gratia extra ordinem subtequuntur, furaces, uoracesq; plerumq; & uinosi, ac propterea, ut quidam putant, lixæ à liguriendo appellati. Perottus uerò adfirmat à cinere dici Horatius: Hic se præcipitem tecto dedit, ille flagellis Ad mortem casus, fugiens hic decidit acrem Prædonum in turbam, dedit hic pro corpore nummos. Hunc perminxerunt calones, Vbi interpres inter calones & lixas hoc discrimen facere uidetur, ut illos militum ministros, liberos homines, hos uerò seruos proprios eorundem esse putet. Milites sunt uel equites, uel pedites, diuersis in acie nominibus distincti: militum causa fabri, tubicines, liticines, lixæ, calones. De calonibus uerò Flauius Vegetius libro tertio rei militaris sic scribit: Deniq; ex ipsis calonibus, (quos galearios uocant) idoneos ac peritos usu legebant, quos non amplius quam ducentis sagittarijs, puerisq; præfecerant. Hisq; uexilla dabant, ut scirent ad quæ signa deberent impedimenta colligere. Sed propugnatores ab impedimentis laxamento aliquo diuiduntur, ne constipati lædantur in prælio, ambulante exercitu. Ut locorum uarietas euenierit, ita defensionis ratio uariatur. Nam in campis patentibus equites magis solent impugna re pedites: at uerò in locis syluestribus uel montosis, uel palustribus, pedesitres magis formidandæ sunt copix.

Libro 1.
Sermo. 54
tyra 2.

In Sextum caput politix Diui Caroli Quinti, Explicatio Doctoris Iustini Gobleri Goarini Iuris. consulti.

IC iam Cæsar noster enumerat res atq; personas ferè, quas supra proximo capite quinto, in formula articulorum militarium iureiurando quondam Diuus quoq; Maximilianus saluas, immunes atq; priuilegiatas fore præceperat: quæ etiam hodie dum in iusto bello & strenua militia sanctè ac fideliter obseruari oportebat, atq; tueri: sed contrarium sæpe contingit, non seruata disciplina ac iure militari, neq; iureiurando ad præscriptos articulos præstito, nempe quæ sacra loca, sacra ædes, Ecclesiæ, templa, monasteria, prophantur ac dedecorantur: puerperæ, uiduæ, pupilli, sacerdotes, honestæ puellæ, uirgines & matronæ offenduntur, ac dishonestantur, quum maledicatur Deo, filio eius, atq; hominibus, maximè ab ingurgitatione, crapula, temulentia, compositi onibus & ebrietatibus refertis, & onustis: deinde diras uoces & blasphemias euentibus, uigilijs & custodijs negligentibus, nec muros nec ualla dignè tuentibus, sæpe magno cum periculo totius exercitus. Libet uerò hic comminisci ac recitare Iuramentum uetus honestissimum, quod in Attica quondam à ciuibus et militibus præstari solebat, uidelicet, Non faciam indigna sacris armis, neq; deferam meum manipularum, cuiusq; in acie adiunctus ero. Pugnabo autem pro templis, & pro diuinis ritibus, & solus & in multitudine. Patriam non deteriore efficiam, sed meliorem quam accepi. Et semper obtemperabo modeste rebus iudicatis, & legibus positis obtemperabo, & ijs quas communi consensu deinceps populus condet. Et si quis mutabit leges, aut non obtemperabit, non concedam. Ero autem propugnator, & solus, & in multitudine, Et patria sacra colam. Dij sint

testes horum dictorum. Illi olim supplicio afficiebantur, qui partem aliquam huius iusiurandi uiolauerunt: nunc in Deum, ac filium eius, diuosq; & homines atrociter peccantibus, plerumque impunita conceduntur delicta & crimina, etiam si præclare omnino & grauius dictum sit à disertissimo Græcorum oratore Demosthene, nihil ualere ciuitatem, nihil magistratum, qui neruos non habet aduersus facinorosos, & qui in malos homines non animaduertit, ut supra etiam meminimus. Sunt enim maledicta, uolentia, & publica crimina, præsertim in custodienda & seruanda disciplina militari, non quidem per uulgum, aut quemlibet priuatum, sed publico gladio per magistratum ferienda & punienda. Sic enim præcepit Moysi Deus, Deuterono. cap. 17. Iudices & Præfectos (inquiens) constitues in omnibus portis tuis, quas Dominus Deus tuus dederit tibi, per singulas tribus tuas, ut iudicent populum iusto iudicio. Non declinabis iudicium, non agnosces personam, nec accipies munera, quia munera excæcant oculos sapientum, & deprauant causas iustorum. Quicquid iustum est persequeris, ut uiuas, & possideas terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi. Et cap. 9. eodem libro loquitur Moyses ad omnem Israel trans Iordanem, in solitudine campestri: Non ualeo solus negotia uestra sustinere, & pondus & iurgia. Date ex uobis uiros sapientes, intelligentes & notos in tribubus uestris, ut ponam eos uobis principes. Tunc respondistis mihi (inquit Moyses) bona res est, quæ uis facere, tuiq; de tribubus uestris uiros sapientes & notos, & constitui eos principes, scilicet, tribunos & centuriones, & quinquagenarios, ac decanos, & præfectos, ut iudicarent uos: Præcepitq; Iudicibus uestris, dicens: Audite illos, & iudicate eos iuste, siue ciuis sit ille, siue peregrinus: non agnosceatis personas in iudicio: ita paruū audietis ut magnum: nec reueremini cuiusque personam, quia Dei iudicium est. Quod si difficile uisum uobis aliquid fuerit, referte ad me, & ego audiam. Præcepitq; omnia quæ facere deberetis. Cui sententiæ propemodum ad stipulatur Diuus Paulus Apostolus, in Epistola ad Romanos, cap. 13. inquiens: Omnis anima potestatibus supereminentibus subdita sit. Non enim est potestas, nisi à Deo. Quæ uerò sunt potestates, à Deo ordinatæ sunt. Itaque quisquis resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, sibi ipsis iudicium accipient. Nam principes non sunt terrori benè agentibus, sed malè agentibus. Vis autem non timere potestatem, quod bonum est, facito, & feres laudem ab illa. Dei enim minister est, tibi in bonum. Quod si feceris malè, id quod malum est, time. Non enim frustra gladium gestat. Nam Dei minister est, ultor ad iram ei, qui quod malum est, fecerit. Ideo oportet esse subditos, &c. Porro autem articuli illi, & tota res militaris, de qua Cæsar hic commemorat, uiris & armis constat. Viri, dux, & milites, & qui militum causa. In Duce, scientia, peritia, autoritas, fortuna requiritur: In milite robur, & disciplina. Hi uel equites, uel pedites, diuersis in acie nominibus distincti: militum causa fabri, rubicines, liticines, lixæ, calones. Arma, quibus oppugnamur, aut defendimur, hastæ, cuspides, bombardi, clauæ, lorica, eaq; quibus uel feritur, uel pungitur, uel iacitur, & à mechanicis cuduntur, & fiunt atq; parantur ad bellum. Inter quæ etiam naualia continentur, scuta, pilæ, globi, harpagines, quæ bellis ad pugnas cominus & eminus accommoda instrumenta fabricantur: scalæ, funes, anchoræ: In quo genere naualium instrumentorum & nauigia ipsa comprehenduntur, liburnæ classes, triremes, biremos leues, barcæ longæ, quibus Veneti utuntur: Item oneraria & actuaria. Item prætoria puppis, de qua Lucanus in tertio: Celsior at cunctis Bruti prætoria puppis Verberibus. senis agit molemque profundo Inuehit, & summis longa petit æquora remis. Ceterum autem huc ad militiam tironum delectus, & exercitatio, positio castrorum, & munitio: Instructio aciei, quæ Tactica Græci uocant, qualis est orthia, epagoge, et coclembos, & phalanges uariæ, ac diphalangis, amphistomi, antistomi, peristomi, omneostomi, eterostomi, inflexæ, incuruæ, ouatæ, lunatæ, laterculi rostra, & alia id generis oppugnatio, & propugnatio, de quibus præter Thucydidem, Polybiū, Plutarchū, & Liuium, etiā Flauius Vegetius, Aelianus, Modestus, & alij. Ex professo quoq; stratagemata ipsa Sextus Iulius Frontinus quatuor libris, quos olim ex Latio Germanicè translulimus, exequitur.

*In Caput Septimum Politicæ Diui Caroli Quinti Imperatoris,
Annotationes Doct. Iustini Gobleri Go-
arini Iurisconsulti.*

D motus excitandos, & publicæ pacis turbationē, prioribus annis, sæpe quum peditum tum equitum, concursus passim, & conuenticula, tacitis ac dissimulatis eorum dominis uel ducibus, facta sunt. Hinc data est occasio huic constitutioni, ut eiusmodi grassaturæ in Regno Germaniæ aliquo modo obuiaretur. Nam quantum mali agricolis et damni in pluribus locis ab illis uagantium militum cohortibus datum sit, quantum incommodi, & expensarum atq; negocij, principibus, ciuitatibus & oppidis nonnullis facesserint erronei illi, dictu propemodum est incredibile, nec omnia satis ullo sermone explicari poterunt, apud illos, qui rem ipsam ignorant nec uiderunt. Quare tunc necessarium erat, istorum uagantium & palantum erronei causa sæpe conuentus & Comicia agere, ac illud malum aduersum consultare, atq; constituere, ne in immensam Reipublicæ totius perniciē excresceret, ac uniuerso Imperio exitium adferret. Posteaquam autem magnis sumptibus principum, magistratum, & populorum atq; iniuria uulgi, res ipsa docuit, eas factiones patriæ regnoq; Germaniæ pestiferas & exitiosas esse, nimirum si eiusmodi furum gregales manipuli hinc inde discurrendo grassarentur & tolerarentur, cum non iustam militiam aliquam prætexere possent, nec heros dominosue aut duces suos profiterentur, quin & manifestè palamq; miseram plebem in pagis uillisq; uulgum & agricolas omnifaria iniuria atq; malitia affligerent, interdum etiam trucidarent, & quicquid habebant furarentur & auferrent, contra ius, phas, æquumq; imò & publicè sancitā Cæsareæ Maiestatis pronunciatam, promulgatam, & declaratam pacificationem, contra quoq; proximis Comicijs Vormatiæ emissum mandatum atq; edictum, tot tantaq; damna & dispendia uifactorum inferendo. Quapropter Rex inclytus Daniæ, Electores quidam, principes & status imperij, adiunctis nonnullis alijs Electoribus principibus, eorumq; consiliarijs & legatis, ex Cæsareæ Maiestatis iussu mandatoq; ac pro publicæ pacis conseruatione diligenter matureq; deliberando perpenderunt, atq; in animum reuocarunt non modo suum officium, quod se, ut principes pios ac magistratus, deceat, & Deo optimo maximo præstare teneantur & debeant, uerum etiam quòd ipsamet necessitas cogat & urgeat debitam & opportunam in huiusmodi difficultatibus et periculis curam suscipere, & præstare operam opemq; laboranti patriæ, talem quidem, ut gregalium concurrentium militum, & mercenariarum copiarum, tam pedestrium quam equestrium grassaturæ, quantum fieri possit, occurratur, & exterorum hostium incurfus & impetus reprimantur, & gens populusq; noster, adeoq; miseræ plebes, agricolæ & coloniæ intestinis bellis in sacro Romano imperio, inq; primis Germanica natione tueatur, defendatur & cōseruetur. In eum igitur finem sæpe multumq; cogitatum atq; deliberatum est, utile iuxta ac necessarium uideri, concionem atq; conuentum fore, hoc loco Hannobriæ proximis Calendis Martij, ad agendum, tractandum & constituendum, quibus uis, quo modo, pactoq; talibus uetitis & prohibitis concursionibus gregalium ac uagantium palantumq; militum conuenticulis & attentationibus illicitis, actibusq; pacifragis, pro tuitione & defensione ac salute patriæ, obuiandum & resistendum sit: in quam deliberationem ac consultationem, alij quoq; principes ac status absentes, quorum prouinciæ & regiones, populiq; subiecti, ab illis uagabundis erroneis, conductorum suorum nomina occultantibus ac dissimulantibus, nec palam profitentibus, infestantur, ac ubi illas suas factiones, conciliabula & conuenticula habeant ac congregare solent, conscribantur & accersantur. In quo quidem cœtu ac conuocatione inclyti & serenissimi Regis Daniæ, principum Electorum, aliorumq; principum, Comitum & Statutum consiliarij & legati præsentēs

dictam causam gregalium & uagantium ἀσκοπῶν καὶ ἀνοικιστῶν περὶ τὴν ἐπι-
 πλοῦν tractauerunt, perpendentes quemuis principem ac Magistratum decere
 non solum, eiq; laudi dari, sed etiam ex officio suo quenque teneri ac obligari,
 acriter obtueri atque inspicere, ut pax communis, honestas publica, & salus
 patriæ tueatur ac defendatur, quod item prouinciæ, regiones, ciues & populi
 subiecti, plebes, agricolæ & coloni in huiusmodi difficultatibus & periculis
 incolumes custodiantur ac conseruentur. Quod uerò id rectius fiat atque eue-
 niat, nec per concursus uagantium militum, ac eorum uiolentias, pax publica
 conturbetur, aut euertatur, uisum est è re communi ac usui utilitatiq; fore,
 ut sequenti tenore articuli quidam constituantur, ad auertenda & minuenda
 illa grauissima onera, impendia & damna, quæ per currentes illos uagantes
 gregales milites, principibus, magistratibus, populo & subiectis inuehuntur,
 atque conuenticula præpediantur. Quod si uerò præter iustam adhibitam
 operam à cæpto non desistant, nec abeant, ratio ineunda est, quomodo dis-
 sipentur ac depellantur. Idcirco uisum est profore, ut Rex Daniæ, Electores,
 Principes, Comites & Ciuitates huius sententiæ atque concordie, per ipsorum
 prouincias, regiones, ditiones, terras, Magistratus & territoria acriter man-
 dent atque edicant, publicè denunciando ac affigendo, ne quisquam subiecto-
 rum ipsorum talibus erroribus se adiungat, uel immisceat: multò minus
 eorum ductoribus adhæreat, aut commearum, pabulæue subministret, opem
 uel aliquam ferat, sub pœnis fractæ pacificationis in Casaræ ac Regiæ Maie-
 statis mandatis & edictis comprehensis, aduersus eiusmodi gregales concur-
 rentes uagantesq; milites, tam equestres quàm pedestres constitutis & irroga-
 tis in proximè Vuormacensibus Comitibus publicatis. Nec quisquam item
 subiectorum, citra Magistratus sui assensum & auctoritatem se in seruitium uel
 ministerium quodquam det uel mancipet, sub simili graui pœna atque puni-
 tione seu mulctatione, quemadmodum & contra illos, qui ad tempus aliquod
 excurrunt ac emanent, obseruetur ex formula seu notula edicti uel mandati,
 uidelicet iuxta cuiusque Status & regionis conditionem, ad quam illa extenden-
 da sunt & ordinanda, publicandaq;.

Cæterum quoque Status omnes & singuli huius concordie & unionis di-
 ligenter aduertant & inquirent in concitatores & primarios ductores talium
 mercenariarum copiarum, tam pedestrium quàm equestrium, ac alter alterum
 certificet, in cuius territorio uel regione se occultant, ut conquirantur & ap-
 prehendantur, de suo proposito & conatu interrogentur, ac tenore Casaræ
 & Regiæ Maieſtatis edictorū & mandatorum, uel aliis iuxta statum & conditio-
 nem, uel facta gesta q; eorum plectantur, nec ulli parcat, ita, ut alijs cedat in
 exemplum, & cautelam, ab eiusmodi delictis factisq; abstinendi & cauendi. Quod
 etiam minori discrimine atq; periculo aduersus tales cōcitatores & cōductores
 procedatur, debet ac potest quilibet Status, ui mandatorum & edictorum, ac sub
 titulo totius huius unionis atque concordie illos uagantium & concurrentium
 errorum cōcitatores & conductores persequi ac punire. Volunt item ac debent
 dictæ unionis consortes omnes & singuli, nimirum quisque suo loco & in sua
 ditione ac territorio, in confinibus terra mariq; prospicere, & aduerrere ac
 curatè ac diligenter, ne quis concursus militum seu mercenariarum cohortium
 seu pedestrium seu equestrium fiat feraturæ, absque passagij uel dimissorij
 schodis, quin potius interrogentur, quò profecturi sint, & quæ sint eorum
 molimina, qui conatus? quò teneant iter? & iuxta conditionem causæ rerumq;
 circumstantias, & responsa ipsorum, ex meritis apprehendantur & corripiantur,
 ut quū est: aut si qua fortè spes seruitij oblata est, & in unionis ac consortiū dam-
 num atq; dispendium mihi perperam patrârunt, cautione et securitate præstita, et
 quod porro à concursu & conuenticulis eiusmodi desistant, fidem faciant,
 ac retrò dimittantur. Si qua uerò milites inuitis præfectis & officiariis
 locorum, aut Magistratu, uel etiam subiectis, transire uellent, confestim
 ad Campanæ sonitum persequantur & puniantur. Quò plus etiam col-
 luies.

luues illa concurrentium militum clam palamque euitetur & caueatur, quisque unionis consors seu adhaerens, sicubi fama uel rumor fit, aut suspicio congregationis seu concursus exoritur, in sua ditione uel districtu uel territorio, contra eos, iuxta qualitatē rerum & causae insequendo & populando aduersum tales suspectos, ubi deprehensi fuerint, poena, ut dictum est, usurpetur. Verum autem non ea, quae supra scripta sunt, omnia diligenter disposita, & acriter exsecuta fuerint, quemadmodum uniti Status & coniuncti, bona fide ac fideliter praestare uolunt ac debent, sperandum utique erit, per ea pacifraetores, uagantes & palantes, concurrentes & mercenarias copias, tam pedestres, quam equestres, repressum iri atque depelli, & ex ijs sequentia damna & incommoda, difficultates & pericula de caetero auerti atque caueri.

Quod si uero contra adhibitam industriam, diligentiam & prouisionem quisquam molitus conatusque fuerit, concursum gregalium uagantium, & mercenariarum cohortium, seu copiarum, tam pedestrium, quam equestrium, concitare uel congregare, ex tunc quidem Status nostrae unionis atque coniunctionis, uolunt ac debent subiectos sibi, atque etiam uasallos suos auocare, sub poena & amissione corporis, & rerum suarum. At si motus & concursus uel congregatio in locis ac terris horum statuum oboriatur atque contingat, id haud quidem Status ille ferat uel sustineat, sed in continenti uetare ac prohibere debet atque reprimere, attentatores etiam & factores debitis poenis ex praescripto promulgatorum edictorum afficiat, corripiatque. Quod si Status is debiliior esset, quam ut absque difficultate id & periculo efficere posset, ex tunc conscribat & aduocet uiciniiores Circi, ac unionis coniunctos (ut infra sequetur) ad opem suppetiasque ferendas: illi quoque, uelut Caesarea ac Regia edicta atque mandata perhibent atque praescribunt, confestim ocyusque praesto paratique adsint, & suo auxilio temerarias illas copias frangant atque dispellant. Cumque autem perpensum sit, multos esse, Dei benignitate, Status, quosdam etiam remotiores, ac moram fore periculosam, si a remotioribus Statibus auxilium ad repressionem concurrentium gregalium expectandum fuerit: Ad haec, initio concursus tam uilis ac modicus esse posset, ut ad abigendum eos totius unionis ac ordinis ope non foret necesse, quapropter Status in tres Circos, uidelicet, in superioris & inferioris Saxoniae, & Vuestphaliae partiti sunt, quemadmodum discriminatim, circa finem huius scripti seu recessus notantur. Vbi ergo in unius Status prouincia, aut ditione, seu territorio, concursus eiusmodi aut congregatio oboriretur atque contingeret, aut idem ab alijs gregalium uagantium militum copijs in alia regione uel ditione forsitan cumulatis & coaceruatis obrueretur, nec Status is solus resistere, nec talem tantumque grassatorum impetum reprimere posset, alios exinde status sui Circi conscribat & aduocet, qui mox & festinanter auxilio ueniant mittantue, nec quam moram neccere, dilationemue quaerere debent, siue alius alium expectare: nec quidquam simultatis, contentionis, dissidij, uel litis aduersus eundem statum praetendere, qua impediri aut remorari possit. Si qua etiam totius Circi auxilio non foret opus, poterit is, qui opus habet, partem petere, ne Status inutilibus impensis grauentur, sed magis releuentur.

Vbi autem auxilia tota aut pars eorum aduenerit, ac roboris tantum adfuerit, ut spes sit, concursum fundi, fugarique aut dissipari, ex tunc debent illos, etiam si nonnullorum auxilia necdum aduenerint, aggredi, & audacter fortiterque contra eos hostes, perduelliones, pacifragos, ac perditores terrarum & hominum ui, factoque procedere. Quum autem fusi fugatique fuerint, in eodem ac alijs Circis, ubicunque extiterint, persequantur, in limitibus, uijs & itineribus conquirantur, & ad poenam adigantur. Quod si uero Status quispiam ad interpellationem & requisitionem eius, cui auxilio uenire oportuit, non suppetias operum tulerit, circi praefecto id ac capiti significetur, ut ab eo uocet aut compellat. Praefectus autem, seu princeps circi, cui feruntur auxilia, quolibet tempore, expertum

militem unà cum auxilijs mittere, ut idem simul eius Status, in cuius ditione seu territorio uel districtu colluies illa, seu concursus factus est, officiat, mandatarijs & militibus præsit, aciem dirigat & exercitum regat, ac res ea militaris quanto rectius & minori dispendio expediatur & exequatur. Status quoque is, qui auxilia, suppetiasq; expetit, iustam uim suorum equitum pariter & peditum addat, armaturam item tormentorum æquam, cum omnibus attinentijs, suis impendijs & apparatu commeatuq; in campum expediat, ad necessitatem prædictam usui utilitatiq; futuram. Ast si concursus ex unius Status regione in aliam, posteaquam auxilia postulata fuissent, discedat, ambo, qui & auxilia postulârît, & qui, in cuius ditione ac districtu seu territorio concursus dissipatus esset, expensas illas & impendia, quæ ad tormenta campi conferenda sunt, æqualiter præstare ac ferre. Is quoque, è cuius ditione ac terra, seu districtu, colluies illa gregalium grassatorum abierit, tantum opem ferre: alter, in cuius terram grassati sunt, suam uim, roburq; , ut dictum est, adhibeat. Quòd si uerò concursus & congregatio militum illorum uagantium tanta ui ac robore ingrueret, tantaq; uiolentia immineret, ut non posset unius Circi præsidio atq; auxilio, absq; singulari magnoq; discrimine, & graui periculo damnoq; , amoueri atque repelli, poterit ex tunc Circi Dominus & caput, aut locum tenens, seu mandatarius eius, quem apud suum iudicium habet, unà cum grauato statu, alios status proximi uicini, adeoq; etiam tertij Circi interpellare atque requirere, ijq; repente ac maturè sua auxilia equestria iuxta ac pedestria, ad locum deputatum certum mittant, nec alter alterum expectare debet, quinimò tam uelociter quisque se suosq; exhibeat, quemadmodum sibi ipse in necessitate uelit ac cupiat fieri. At qui auxilia trium circuloꝝ, sicubi fortè fuerint debiliora minusq; efficacia, quæ necessitati postulante commodo opportunoq; loco, absque mora, compareât, à Domino Circi, cuius id necessitas exigit, deliberaturi, quomodo res ea porro sit instituenda, suscipiendaq; , quòd grauamini isti obuietur, occurraturq; , adeoq; etiam medeatur.

Accideret uerò, ut concursus & congregatio copiarum uagantium, ex uno Circo in alium compellerentur, ex tunc quidem Status, qui in expeditione essent, sequantur, & Status illius Circi, in quem concursus factus erat, immediatè, & ut Græci dicunt, *παρά χεῖμα*, atque confestim ad iter & expeditionem accingantur, ad præueniendum concursum & colluie illam factiosarū cohortium, ac remorandum, donec subsequentes turmæ appropere, & simul iuncti ui fortesq; effecti hostes adoriantur, fundere fugareq; possint. Si uerò concurrens agmen, & colluies illa in alias terras territoriæ eius, qui non huius ligæ uel unionis sit, profugeret, persequatur illa, & agatur, quemadmodum horum Statuum ac militia principibus & ductoribus expedire consultumq; uidebitur ex necessitate & utilitate fore. Nullius autem industriæ atque diligentia in ea re parcent, quòd congregata uagantium copia, insequantur, apprehendantur & fundantur, aut dissipentur. Quisque uerò Statuum suos milites quatuordecim diebus, simul atq; terram eius, qui auxilium expetiuit, attrigerit, suis impendijs alat. Quid autem porro fiat, si longius in expeditione fuerint, de ea re in Comitijs Circensibus consultabitur ac statuetur.

Si uerò Status, eiusq; subiecti, eo nomine, quòd uagantibus copijs seu militibus impedimento, ac remora fuissent, puniissent aut repulissent, oppugnaretur, aut minis pulsaretur, talismodi hostibus & minatoribus ab omnibus Statibus huius unionis & ligæ, accuratè diligenterq; obuietur, ut ceu temerarij pacifraetores & perduelliones ad pœnam adigantur & plectantur. Experientia quoque sæpenuerò compertum est, quòd milites dominum, cuius res causaq; non fuit, nominauerint, sicq; falsa specie atque prætextu concursum & congregationem fecerint, ac postea in damnum & dispendium ditionum populorumq; perrexerint. Quocirca à Statibus huius unionis seu concordia, deinceps nullis eiusmodi militiae literis fides adhibenda erit, aut homines conuocandi, aut commendandi uenia danda, nisi dominus, cui colliguntur milites, ad Statum illum,

à quo

à quo dimittendi sunt, scribat, & caueat, eos milites quandiu iuncti, aut sub signo atque uexillo fuerint, aduersum huius unionis status non usurpentur, neq; simulata aut clandestina Praxi aliqua uulgus abducatur, atq; conductores eò citius deprehendantur. Status item singuli in suis terris ac ditionibus curam gerant, prouisionemq; faciant, ut caupones & tabernarij, hospites item quoquo tempore Præfectis & Magistratui indicent, atq; significant, quemnam hospitio recipiant, ac in diuersorium admittant.

Cumq; cautio & repressio dictorum factorum ac punibilium actuum gregalium concurrentium militum, & uagantium mercenariarumq; copiarum & cohortium, pia, Christiana, & commendabilis res sit, quilibet etiam Magistratus ex officio à Deo sibi imposito, teneatur & obligetur istuc ipsum prouehere, adiuuare, ac promouere. Idcirco ob id coniuncti Status, eiusmodi munus atq; officium, præcipuè ac maximè sibi curæ esse uelint, diligenter atq; fideliter, nec aliter eius sollicitudine affici teneriq; ac si ipsius res propria agatur, suorumq; subiectorum, quemadmodum ex enumeratis causis & rationibus, etiam singulorum subiectorum res causaq; existit, & munus delegatum officiumq; concernit.

Proinde quum hæc communi ac publicè promulgatæ Cæsareæ Maiestatis pacificationi conformia sint, Romanæ item Regiæ Maiestatis edictis atq; mandatis publicatis expressè consona: omnibus quoq; & singulis Statibus Imperij seuerè iuxta ac grauius præcepta iniunctaq; nimirum ut ei, qui per gregales concurrentes, uagabundas copias, seu gregales milites, siue equestres, siue pedestres cohortes grauetur, à uicinioribus & propinquioribus magistratibus initio præsidium atq; defensio præstetur præbeaturq;. Potest item ac debet is Status, qui auxilio indiget, alios quoq; uiciniores Status, seu ordines Imperij, etiam si non ista unione complectantur, talium Cæsareæ ac Regiæ Maiestatis edictorum & mandatorum uim atq; tenorem in memoriam reuocare, eosq; pro adiuuamento, subsidio, præsidio atq; auxilio præstando requirere, & implorare. Si qua uerò factio, concursus, aut congregatio in alterius quoq; principis Electoris, uel etiam status cuiuspiam extra hanc unionem, citrà uel supra, hæc uel illàc flumen Rhenum, aut Albim concitetur, uel exoriatur, debent utiq; principes, ductores, & capitanei, ultrò suaq; sponte, ac sui Circi nomine, illi Electori, principi, aut statui scribere, eiq; communis pacificationis Imperatoris & Regiæ Maiestatis edicta & mandata in memoriam reuocare, ac petere factionem illam, concursum & congregationem militarem abigendam ac reprimendam fore: quod si non factum fuerit, & unioni ordiniq; huic damnum aliquod inde emerferit, contigeritue, id damnum se ab illo suisq; repetituros & exacturos esse, ut qui eius occasionem dedisset. Quòd si autem milites in Cæsareæ Maiestatis, Domini & Imperatoris nostri clementissimi hæreditarijs, ac alijs suæ Maiestatis regionibus, terris ac ditionibus prædicto modo conscriberentur, aut congregarentur, ex tunc quidem principes, ductores & capitanei ad ipsam Cæsaream Maiestatem, decenter, prout ipsi metesciunt ac norunt, scribere ac precari debent, pro difficultatibus & grauaminibus eiusmodi auertendis & amouendis: Principes uerò ac capitanei delecti dictorum trium circulorum sunt, uidelicet, Superioris Saxonici Circuli, Princeps Elector Saxonis, Inferioris Saxonici circuli, Rex Daniæ, & Vuestphalici circuli, Episcopus Monasteriensis. In hac prædicta unione ac concione, subscripti consiliarij & legati nomine suorum gratiosissimorum principum, gratiosorum dominorum ac Magistratum conuenerunt ad consultandum, occurrendum & auertendum illud malum, atq; incommodum, ex tumultu actuum & concurrentium militum conuentibus & factionibus emergens. Hanc uerò deliberationem à Dominis ipsorum approbatam & acceptatam, fideliter obseruandam fore existimauerunt, eamq; unionem & concordiam quadriennio post datum ualere atq; persistere uoluerunt. Quanquã autem & hic de certa contributione mentio facta est, quanta ui ac robore singulæ unionis huius atq; concordie partes seu membra in necessitate ad equestrem pariter & pedestrem militiam

militiam conferre ac subministrare debeant. Attamen quum mandatis quorundam legatorum seu nunciorum defectus compertus esset, res ea nunc peragi ab soluiq; tota minimè potuit. Eò tamen consensum atque conuentum est, ut suppetiæ, auxiliaq; iuxta cuiusq; conditionem, qualitatem, facultatem, ac uicinitatis inclinationem & affectum, item ad cauendum cuiusq; priuatum incommodum & damnum, interpellati ac requisiti ferant, & quisque Status alteri in suo circo tempore necessitatis cogente subuenire & auxilia præstare debeat. Quò autem in singulis quibusque circis certitudo aliqua unius Status erga alium in necessitate præstandi auxiliij sciatur habeaturq;, debent Status cuiusque circi die Lunæ post Dominicam Palmarum, uidelicet superioris Saxonix circi Mulhufij, inferioris Saxonici, Lunæburgæ, & Vuestphalici circi Monasterij conuenire ac congregari. Vbi tandem ac finaliter de auxilijs præstandis mittendisq; inuicem ac mutuo, in milite iuxta ac pecunia alter circus alteri, uicissitudine obseruata, constituendum erit: qua de re principes postea scripto suam sententiam declarent, unitate ac puritate reperta, ad quam quisque principum ac capitaneorum dictorum duos primarios sui circi deputet, quorum consilio agere debet.

Quòd si quis Circi Princeps & Capitaneus ante quoque diem illam dictam Palmarum sui circi Status conuocare uellet, id arbitratu suo facere poterit. Si qua item contingat medio tempore huius conuentionis, ut circus circum pro auxilio ferendo, ut supra dictum est, interpellaret ac requireret, debent Status requisiti auxilio indigenti maturè subuenire, suppetiasq; ferre, quanta ui, quantoq; robore pro sua facultate, qualitate & conditione possit, uelutq; sua fides ipsum admonebit & hortabitur, seq; in eo sic exhibebit promptum ac beneuolum, ut eius mens animusq; ad eiusmodi pium & Christianum opus, & defensionem grauati Circi statusq; agnosci perspiciq; possit. Sunt autem sequentium consiliariorum, qui hanc concordiam, conuentionem, ac constitutionem seu Recessum fecerunt, nomina & cognomina hæc: pro parte, loco ac nomine Regis Daniæ, Balthasar Clamor, Licentiatu, ac Lunæburgensis Cancellarius: & Ioannes à Berninkau. Nomine Archiepiscopi ac Principis Electoris Colonienfis, Hermannus à Vermurth, Præfectus in Dringenberg, & Georgius Schorn Licentiatu. Nomine & loco principis Electoris Saxonix, Georgius nobilis à Planitz. Nomine ac loco Archiepiscopi Bremensis, & Administratoris in Verden, Bernhardus à Cram, Marschalcus. Nomine ac mandato, locoq; Episcopi Monasteriensis, Osnabrugensis, & Mindensis, Iustinus Goblerus Doctor, & Cancellarius, Nomine ac loco Landgrauij Hefsiæ, Vuilhelmus à Schachten, Nomine Comitis Conradi à Teckelnburg, Ioannes Mensing Secretarius, Nomine Comitis Antonij ab Oldenburg, Hermannus Lasterpage. Nomine Comitis Arnoldi à Bentheim & Steinfort, Godhardus à Beuern, & dominus Ioannes à Leyen. Ciuitatum nomine, utpotè Bremensis, Dominus Theodoricus à Mandelslo, & Iodocus Gercken Secretarius. Nomine Goslarix, Ioannes Cocus Secretarius. Nomine Braunsuigæ, Hermannus Veihelt, Ioannes Vuild, & Theodoricus Preuss, cum mandato Ciuitatis Magdeburgensis. Nomine Ciuitatis Hildesheym, Magister ciuium, Thilo Brandus. Ioannes Bruno Syndicus, & Ebertus Vuinckelman, Magister equestris. Nomine Hannoueræ, uterque ciuium Magistri, Antonius Berghufen, Henricus Bernhauer & Casparus Bodecker, Secretarius. Nomine Mindensis Ciuitatis, Henricus Pfeyl, & Matthias Meyer, Secretarius. Catalogus uerò & nomina consiliariorum ac legatorum Principum, Ducum, ac Comitum, &c. uidelicet, nomine ac loco Ducis Erici à Brunsuig & Lunæburg, Burchardus à Saldér, Iodocus à Lenthén, & Henricus Lurleberg, Reddituarius. Nomine & loco Ducis Iuliacensis & Cleuensis, &c. Ioannes à Meschede, armorum seu Artelarij magister. Nomine & loco Ducis Lunæburgensis, eiusq; consiliariorum, Balthasar Clamor, Licentiatu & Cancellarius. Nomine Comitis Iodoci à Brumhorst,

horst, prædicti Comitum Bernhardi nuncij petierunt notulam seu formulam huius unionis & concordia sibi dari, & concedi dominis & magistratui suo offerendi, ea mente, spe ac animo, cum esset pium, Christianum, necessarium iuxta ac laudabile opus, quòd ad id iustè ac debite responsuri sint, & Romanæ Cæsareæ ac Regiæ Maiestatis publicatis edictis & mandatis obedienter parituri ac obsequuturi sint. Quisq; autem dictorum dominorum ac Statuum, an huic unioni & conventioni adherere uelit, intra Mensis spacium, post datum, se declarare debet. Ducis Erici à Brunswig mandatarij & consiliarij suam sententiam ac uoluntatem ad Cellas: Vrbs Lubecensis, Regi Daniæ ad Segenburgum, Dux uerò Iuliacensis, & Comes à Brumhorst, Episcopo Monasteriensis ac ciuitas Gottingensis, principi Electori Saxoniae, per scripta significare debent. Quis status tunc unioni consentire & adherere uoluerit, idem quoq; prædictam Circi diem statutam, pro eadem memorata necessitate, cum pleno mandato inuisat ac uisitet. Postquam uerò proximo Francoforti conuentu sic recessum est, ut cum quibusdam ciuitatibus se huic concordia coniungendis agatur, id quantum necdum fuerit effectum aut transactum, porro maturè expediatur. Dabunt quoq; operam primores circulatorum, ac alij Status, ut si qui alij fortè istic nominati non sunt, sese adiungant: præcipuè uerò Elector Saxoniae, cum Duce Philippo Pomeraniae eadem de re causaq; pertractet: quo facto idem Dux Philippus dein cum Duce Bermino Pomeraniae quoq; peragat. Horum omnium testimonio, maioriq; securitate, sunt terni recessus facti, cum signetis huius concordia & unionis sigillati ac confirmati, & legatis dictorum Circulorū, primoribus ducibus seu capitaneis, unum autographum, seu eius copia tradita fuit. Actum Hannoueræ die Lunæ post Dominicam Esto mihi, Anno Domini 1546.

Post hæc sequitur partitio trium Circulorum, Superioris Saxonie circuli, Elector Saxoniae, Landgrauus Hefsiæ, Dux Philippus à Brunswig, Comes à Vualdeck, Comes à Lupia. Ciuitates, Goslaria, Gottinga. Inferioris Saxonie Circi, Rex Daniæ, Archiepiscopus Bremensis & Verdensis, Dux Ericus à Brunswig, Dux Lunæburgensis. Prouincia seu ditio Brunswigensis, in qua Vuolffenbutel arx sita est. Comites à Schauenburg, ab Hoya, ab Oldenburg. Ciuitates, Lubecum, Hamburgum, Braunsuigum, Magdeburgum, Hildeshemium, Hannouera, Vuestphaliae circulus, Archiepiscopus & princeps Elector Coloniensis, Episcopi, Paderbornensis, Osnabrugensis, Monasteriensis & Mindensis, Dux Iuliacensis, Cleuens, & Bergensis, Comites Orientalis Phrysiæ, Teckelnburgi, Bentheim, Steynfurt, Brunkforst, Diepholt, Rittberg, Domina in Geuer.

Cæterum agit Diuus Carolus Quintus Imperator noster de his uagabundis militibus & equitibus, eorumq; concursuibus & congregationibus prohibitis, in sua pacis publicæ constitutione, cap. 24. & 25, folio 196. & 197. Ac extat nostra in uagos grassatores oratio & querela, ad reprimendum eos, ad eundem Carolum V. adiuncto carmine Elegiaco, folio 266 & 267. &c. Generalis autem & memoratu digna constitutio extat Diui Imperatoris Leonis Augusti septuagesima, de grassationibus, ubi ait: Quos communitio in unam aliquam eandemq; conditionem coniungit, inter hos communes etiam animos esse ubiq; uideas. Ita in negotiationibus socij lucrum damnusq; æqualiter inter se partiuntur: ita iterum comites, cum fortuito in rem aliquam incidunt: tametsi sæpe uiso illam momento pariter non conspiciant, eius tamē inter se ius cōmunicant. Ita uerò & cōmilitones, licet omnes non pari studio & impetu in hostem ferantur, attamen uictoriae palmā ex æquo auferunt. Quapropter etiam, ut qui malitioso consensu coitione facta, rem aliquam, in quam à lege pœna cōstituta est, inceptant, ut potè si raptus committatur, uel parricidum, alteriusue cuiuspiam cedes perpetretur, ut l. 6. & 7. C. de raptu uirg. & ff. ad l. Pomp. de parricid. Quamquam non omnes tantundem momenti & operis re peragenda conferant, eandem tamen pœnam sustineant, sanè quàm rectè ueteri Legislatori placuit. Et nos quoque idcirco, quæ de his, qui simul & communiter latrocinandi animo homines inuadunt, iam olim sancita sunt, approbantes, statuimus, uti omnes, quot-

quotcunque fuerint, eodem supplicio afficiantur, tamen si parem operam rei perpetranda non omnes adhibuerint, ut uidere est in l. 18. Grassatores & famosos. ff. de pœnis. Non enim si quis ipse manus inferenda neci non admouerit, continuo insons, & à pœna immunis esse potest. Quid enim si pressis ipse manibus, alterius tamen dextram ad eandem intenderit, atq; confirmarit? Sanè quod manus homicida, à cõmuni perueysitate instigata, rem aggressa sit constat. Nam nisi aliorum manus huic in subsidium præstò fuissent, non certè ita promptè homicidiũ perpetrasset. Ac propterea (quemadmodum dictum est) quanquam uno cuiuspiam ictu (quod fieri potest) mors illata fuerit, aliorumq; manus suppetias non tulerint, ut eandem tamen omnes pœnam sustinçant decernimus. Porro extat de militibus Diui Imperatoris Iustiniani constitutio centesima decima sexta, in hæc uerba, Haloandro interprete: Post Domini Dei beneuolentiam, subditorum nostrorum securitas in militarum rerum administratione & disciplina consistit. His enim prouidentia Dei constitutis, recte q; conso ciatis, & barbarorum petulantia frenum iniicitur, & ad publicum pertinentes res augentur. Quoniam igitur pleriq; nullam salutis suæ rationem habentes, milites & fœderatos, qui pro libertate Reipublicæ cõtra hostes decertare debent, præsumunt subtrahere, & exinde in priuatis occupatos tenere usibus, uisum nobis est per præsentem nostram legem in commune omnibus interdiceret, ne quis de cætero militem, in quibuscunq; recensetur numeris, aut fœderatũ, circa quos tam multos nos labores illis exercendis agendisq; delectibus sustinemus, ut publicis eos usibus utiles præbeamus, subtrahere, domi uesuar, aut in proprijs possessionibus habere audeat. Nouerint igitur omnes, quicunq; milites aut fœderatos aliquos in domibus suis, aut possessionibus qualitercunq; desidentes, & priuatis aliquibus illorum usibus inferuentet detinent, quod nisi intra triginta dierum spacium à præsentis nostræ formulæ & dispositionis ibi locorum inlinuatione numerandorum, hos abegerint, tam facultates ipsorum, qui eos habent aut detinent, publicationi subiectæ, addicentur ærario, quam ipsi dignitatibus, & militijs, quas habent, depellentur. Et milites ac fœderati, qui post præfinitum tempus apud hos permanent, non solum spoliabuntur cingulo, sed etiam extrema sufferent supplicia. Scituris etiam uniuscuiusq; prouinciæ præsidibus, quod si qui inuenti fuerint, qui in locis ipsorum moderamini subiectis uel procuratoribus aliquibus, uel personis, uel domibus, uel dominis, uel possessionibus, uel quibuscunq; priuatis usibus absideant, neq; festinanter eos præhenderint, & supplicijs subiecerint: & milites quidẽ ad suos numeros, in quibus militat, fœderatos uerò ad optiones suas transmiserint, et denarum ab ipsis librarum auri pœna exigetur, & insuper tradentur exilio, ut qui iussiones nostras negligere præsumserint. Nemo igitur aut sacra aliqua de hoc (ut potest fieri) comparata forma, iussionibus uel magistratuũ utatur, aut huiusmodi alias formas, magistratuũ uel iussiones suscipiat, sed cũ summa celeritate, tam milites ad suos numeros, quam fœderati ad optiones suas reuertantur, & pro Republica decertent. Nullo enim modo concedimus, ut milites aut fœderati nostri in ullis omnino priuatis usibus teneantur occupati. Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc præsentem declarantur legem, ea cognoscens excellentia tua tam in hac alma urbe propositis edictis, quam in prouincias destinatis iussionibus omnibus manifesta facere studeto. Dat. quinto Idus April. Bolif. V. C. consul.

Sequitur alia Diui Imperat. Augusti constitutio centesima tricesima, de transitu militum, Georgio Haloandro Interprete: Præcipuã, multoq; maximã Reipublicæ nostræ conciliationem in hoc consistere arbitramur, si qua noster transit exercitus, ut ibi citra omnem alatur querimoniam, & incolumitas atq; indemnitas nostris conseruetur collatoribus. Inde adeò iubemus, ut quotiescunq; transiturum nostrorum ducum & exercituum, delegatores comitentur eos, qui militarium alimentorum curam gerant. Singularum uerò prouinciarum præsides, per quas transiturum fit, in parato habeant, unde expensæ fieri possint, ut in quaq; prouincia exercitus noster cõtra querelam alatur. Et cuiusq; ordinis optiones rem species absq; ulla distractione suscipiant, & annonas, quæ suppeditantur in specie, erogent in præfectos legionum & milites, quam etiam ipsi deputatam sibi

sibi solacij occasionem habeant decimam quintam partem. De his etiam, quæ ab ipsis expenduntur, optiones collatoribus solita recauta faciant, periculo eorum, qui cum ipsis sunt, præfectorum legionis, & tribunorum, comitum, & prouisorum exercitus, ac delegatorum, & cuiusq; ordinis primatum, Neq; ullo modo milites apud collatores nostros gratis sumptus faciant, siue occasione eius quod (ut fieri potest) nihil in parato habeatur, siue introituum nomine, quorum penitus ipsam etiã appellationẽ tollimus, quo magis ex omni parte collatores nostros illos, indemnesq; conseruemus. Eas etiam species tantummodo, quæ in singulis reperiuntur locis, milites capiant, neq; alias requirant, quæ in ea prouincia non reperiuntur, & distorsionem atq; damnum nostris inferant collatoribus. Qui uero sumptus à possessoribus in milites factus est, & per recauta declaratur: iubemus ut à throno excellentiæ tuæ sine ulla distorsione, damno, aut uastro commento, in contributionem ab ipsis publico inferendam illius indictionis reputetur, in qua is sumptus factus est. Quod si plures species, quàm ab his, qui eas dederunt, contribui solent, deprehendantur in sumptu, iubemus ut ex uniuerso publicorum eius prouinciæ tributorũ corpore his qui ultra propriæ contributionis modum sumptus fecerunt, satisfiat. Si ea uero prouincia tantum publicorũ tributorum non habeat, quantũ ad sumptum factum sufficiat, uel his qui eum sumptum fecerunt, satisfiat à generali mensa, quæ ab excellentia tua gubernat: uel ea ex his quæ sequente ab his indictione contribuuntur, ipsi sibi retineant, & ab his qui publica tributa pfligant, omni ipsis modo repetentur. His omnibus pcedentibus et obseruandis periculo gloriæ tuæ, & cuiusq; puincia tractatorũ, neq; non præsidũ & obtemperantiũ ipsis cohortium, susceptorũ quoq; & decurionum, et omnib⁹ qui publica tractant tributa. Sed & hoc obseruari iubemus, ne quisquã aut ex præfectis legionum aut militibus uel ab urbibus, uel prædijs occasione transitus, p concussionẽ exactæ aliquid pecuniæ percipiat. Si quis uero deprehensus fuerit, qui p concussionẽ exactæ aliquid pecuniæ pceperit: iubem⁹ ut ab eo qui tale aliquid ppetrat, duplũ omnino eius quod p hoc accipere ausus fuerit, exigatur. Si qui uero ex nostrarum legionũ præfectis, aut exercitib⁹, aut optionibus eorũ de facto, ab ipsis sumpta recauta non composuerint: iubem⁹, ut collatores q sumptũ suppeditauerunt, actorũ monumenta confici pcurẽt, si quidẽ præses in ijs locis inuent⁹ fuerit, corã ipso & religiosissimo ciuitatis Episcopo, aut defensore locorũ, in quib⁹ possessio sita est, unde sumpt⁹ fact⁹ est: perq; eam monumentorũ cõfectionẽ manifestũ reddat, & qui nostrorũ ducum, aut cum quo exercitu transitũ faciẽtes, recauta non cõposuerint, & quàm magnam summã insumpserint. Atq; hoc gen⁹ actorũ transmittat ad tuã gloriã, & gloria tua, p inde quasi recauta sint cõposita, tã ipsis collatorib⁹ (quemadmodũ superi⁹ dixim⁹) sumptũ, ab ipsis factũ uel præstet, uel reputet: quã ex his quæ ex tributis publicis legionũ præfectis et militib⁹, qui sumpt⁹ fecerunt, delegantur, eam quantitã, quæ p actorũ cõfectionẽ declaratur, retineat. Ad hæc iubem⁹, ut nostrarũ legionũ præfecti, siue etiã cõseruatores exercit⁹, & delegatores, cum transit⁹ fiunt, antea in illũ locum, ubi exercit⁹ noster debet occurrere, mittat, & insumentia præparẽt: neq; ad alias urbes, aut possessiones, aut prædia mittant, quasi necesse habeat illic manere exercitus, perq; hæc causam à possessionib⁹ ac p dijs extorqueat pecunias. Quod si quis eo nomine aliquid ausus fuerit accipere: iubemus ut eo quoq; modo p dicta actorũ munimenta conficiantur, quæ declarẽt & quid datũ, & cui quidq; datũ sit: neq; nõ, quod superius à nobis modo dictũ est, tã damno affectis à gloria tua reputent pntenturue omnia, quæ p huiusmodi actorũ cõfectionẽ declarata fuerint: quam legionũ pfecti, & qui quocunq; modo exercitũ nostrũ conseruant, & delegatores in duplũ quantitatem eorum, quæ accipere p hanc causam psumpserint, reddant: pmetatoresq; tormẽta iuxta & exiliũ sustineant. Porro si qui ex prouinciarũ præsidib⁹ nõnunquã cum exercitus nostri prouisorib⁹ cõspirãtes, sumptus nõ præparauerint, & p hoc in diuersas hosce urbes & loca p duxerint, iubem⁹ ut tales magi stratu abdicati, cum obtemperãtib⁹ sibi cohortib⁹ publicationi bonorũ & exilio subijciantur: nostri uero collatores sic quoq; indenes conseruetur, uel ex datis recautis, uel exactorũ monumentis, quæ p dicto debent modo confici. Hæc cau

tem custodiri præcipimus, non solum in transitu nostrorum ducum & militum, sed & aliorum, qui ex quacunq; gente ad auxiliũ nostræ à nobis mittuntur Reipublicæ, ut neq; per metatorum præbitionem contumelijs afficiatur collatorum nostrorum libertas. Sancimus item, ut nemini omnino nostrorum militum liceat metata sibi in primarijs habitationibus desumere, in quibus ædium domini habitare deprehenduntur: sed illæ quidem dominis suis conseruentur omni molestia & inquietudine liberæ. Milites uerò in alijs sibi cœnaculis metata desumant. Quæ igitur nobis placuerunt, & per præsentem declarantur legem, ea tam in urbe regia, quàm gloriosissimis locorum Episcopis, & clarissimis prouinciarum præsidibus, neq; non omnibus nostris, in quacunq; prouincia & urbe collatoribus, excellentia tua manifesta constituito: ut collatores nostri sciant, quæ pro incolumitate ipsorum à nobis disposita sunt: & cognoscant, quòd si hæc contra factum aliquid fuerit, & qui iniuria afficiuntur, silentio admissum tradiderint, ipsi eiusmodi damni autores existant. Dat. Calend. Mart. Constantinopoli. Dn. Iust. P. P. Augu. Basilio V. C. Conf.

Huc uidetur quoq; multum facere Diui Imperatoris Iustiniani constitutio centesima sexagesima quinta, cuius inscriptio seu titulus est, Ut nullam de cætero licentiam dux aliquis, aut cohibendis uiolentijs præpositus habeat ad utramq; Phrygiam accedendi, aut aliquos ipsis coniunctos eò dirigendi, ut quosdam comprehendant. Sed neq; earum prouinciarum incolæ ad eos, qui tales magistratus instituant, cum ciuiles magistratus abundè sufficiant ad huiusmodi emergentes casus persequendos. Nec præter rationem est consilium, quòd Isocrates grauissimus orator Regi Philippo Macedonum dat de ducendis colonijs uagis militibus, passim propter inopiam rerum necessariarum uagantibus, & omnia quocunq; uenerint deuastantibus. Qui (inquit) nisi coacti in unum locum coherceantur, & quæ ad uitam sunt necessaria habuerint, paulatim nobis non aduertentibus ita crescent, uti non minus Græcis, hoc est, amicis, quàm barbaris, uidelicet exteris & hostibus formidabiles sint futuri, &c. Extat de ea re locus elegans in oratione de concordia domi constituenda, & bello transferendo in Asiam, contra barbaros.

*In Caput Octauum Politia Imperatoris Annotationes
Doctõris Iustini Gobleri.*

BRIETATEM, comotationes, comestationes, & helluationes hoc capite Cæsar perstringit & damnat: est enim hoc uitium reprehensioni dignum, & ab omnibus sanis hominibus præcipuè uitandum & fugiendum, ex quo tot tantaq; mala oriuntur, quorum aliqua hoc loco recensentur, & quidẽ eorum pars minima: quis enim omnia enumeraret? Dies me deficeret, si uel saltem genera, non species, referre conarer. Errat igitur, qui ebrietatis crimen paruũ esse existimat, cum, quod tot tantaq; uitia & scelera secum trahit, nempe blasphemias, execrationes, maledicta, criminationes, calumnias, periuria, deierationes, homicidia, cædes, adulteria, fornicationes, & cætera flagitia, propter quæ ira Dei excitatur in homines: tum, quòd talia perpetrantes, dicente Apostolo Paulo, inter quæ delicta ebrietatum quoq; connumerat, regnum Dei non consequentur, aut possidebunt. Ac uerè dicitur, Ebrietatem omnium uitiorum fomitem & nutricem esse, ab omnibus, sanis hominibus maximè, tanquam pestem cauendam, atq; uitandam: ex quaurgia, rixæ, contentiones, tumultus, & quid non malorum, ut diximus, sequuntur. Ad hoc ebrietatem nihil aliud esse ait Seneca, quàm uoluntariam insaniam, & ut Pythagoras dixit, τὸ μέθυ μανίας εἶναι μέλητην. Hoc est, Ebrietatẽ insaniam meditationẽ esse, si qua modo in ebriosis aliqua frugi meditatio est. Certè exiit excitaq; omne uitium ebrietas, & incedit & detegit: econtrà obstante alio qui malis ppositis et conatib. uerecundiam omnẽ abigit ac remouet: plures em quãdoq; pudore

pudore peccandi, quàm spontanea uoluntate prohibitis uitijis atq; sceleribus ab-
 itinēt. Vbi uerò *ἡ μεθύσσια, ἢ λαίμασσια*, hoc est, ebrietas & helluatio, adeoq; nimia
 uis uini, possedit animum hominis, quicquid mali latebat emergit: ut & Plato te-
 statur, *καὶ δὲ φησὶ ἐν οἴνῳ τὰ ἤθη, ἢ τὰς κακάς διανοίας φανεράς γίνεσθαι*, nimirum
 animi mores, & prauas cogitationes in uino apparere. Sic ut uerè quoq; Flaccus
 exclamat: Quid non ebrietas designat? opera recludit, Spes iubet esse ratas, in
 praelia trudit inermem. Sollicitis animis timorem eximit, &c. Non facit quidem
 uinum uitium, sed ebrietas, & est culpa bibentis uinum immoderatè. *ἐν πυρὶ μὲν
 χρυσὸν τε καὶ ἀργυρὸν ἰσθρὸς ἀνδρῶς γινώσκουσ', ἀνδρὸς δὲ οἴνος ἐδείξε νόον*, inquit The-
 ognis, nempe igne aurum & argentum uiri periti dignoscunt, atqui uino homi-
 nis mens animusq; arguitur. Ebrius enim libidinosus & impudicus, tunc mor-
 bum suum profiteretur ac publicat: petulans non linguam, non manum continet.
 Crescit insolenti superbia, crudelitas saeuo: liuido malignitas, atq; omne uitium
 ebrii detegitur, & prodit. Adijce illum (inquit Seneca) ignoratione sui dubia, et
 parum explanata uerba, incertos oculos, gradum errantem, uertiginem capitis,
 tecta ipsa mobilia, uelut aliquo turbine circumagente totam domum, stomachi
 tormenta, cum efferuescit merum, ac uiscera ipsa distendit, tunc tamen utrumq;
 tolerabile est, dum illis uis sua est. Quid, cum somno iuriatur, & quæ ebrietas fuit,
 cruditas facta est? Cogita quas clades ediderit publicas, ebrietas? hæc acerrimas
 gentes bellicosasq; hostibus tradidit. Hæc multorum annorum pertinacia bel-
 lo defensa mcenia patefecit: hæc contumacissimos, & iugum recusantes in alie-
 num egit arbitrium, hæc inuictas acies mero domuit: Alexandrum Macedonem
 tot itinera, tot praelia, tot hyemes, per quas uicta temporum locorumq; difficul-
 tate transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt, at in-
 temperantia bibendi, & ille Herculeus ac fatalis cyphus confecit. Quæ (quæ-
 so) gloria est capere multū? cum penes te palma fuerit, cum omnes uiceris uirtute
 illa potandi scilicet magnifica, & nemo tam uini capax fuerit, uinceris tamen à do-
 lio. Marcum Antonium magnum uirum & ingenij nobilis, quæ alia res perdidit,
 et in externos mores & uitia non Romana traiecit, quàm ebrietas: nec minor ui-
 no Cleopatrarum amor. Hæc illum res hostem rei publicæ, hæc hostibus suis impa-
 rem fecit, hæc crudelem reddidit, cum capita principum civitatis cœnanti refer-
 rentur, cum inter apparatusissimas epulas, luxusq; regales, ora ac manus recogno-
 scret cum uino grauis, sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat, quod ebrius
 faciebat, si sobrius faceret, quanto intolerabilius, quòd hæc ipsa in ebrietate facie-
 batur: ferè uinolentiam crudelitas sequitur. Villatur enim, exasperaturq; sanitas
 mentis, quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi etiam ad mini-
 mam radij solis offensionem, ita ebrietates continuæ efferant animos. Nam cum
 sæpe apud se non sunt consuetudine infame durata, uitia uino concepta, etiam si
 ne illo ualent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri? deformitatem rei
 et importunitatem, ostendere rebus, non uerbis, quod facillimum est. Etenim Py-
 thagoras consultus, quinam uinosus ebrietatē desereret, respondit, *εἰ σωμνηχῶς
 θεωροῖν τὰ ὑπ' αὐτοῦ πρασομένα*, hoc est, si quæ per temulentiam facit, frequens ani-
 mo uoluat: alius respondit, si quis ebriosorum mores inspiciat, quemadmodum
 Anacharsis dixit, *εἰ δὲ ὀνειδίζῃ τοὺς μεθύοντάς διὰ πινούσιν*. Et homines enim, ut Muso-
 nius ait, liguritores & helluones, in sues aut canes per ingluuiem transformantur,
 omnis honestatis in gestibus, uis, esuq; oblitos. Quemadmodum hodie appa-
 ret palam passimq; in gregarijs & alijs militibus nostratibus, uino & ebrietate
 uelut furij percitis. Quid autē turpius, quæso, quàm ita se præstare circa uipū et
 cupedias, ut bruti potius animalis, quàm sani hominis imago sit? Est igitur ebrie-
 tas uelut uoluntarius furor, quemadmodum sapiens pronunciauit Carus, quæ
 non tantum sensus hebetat, uerum etiam totum hominem continua ingurgitati-
 one subuertit. Quamobrem ebriosis non sunt res seriæ aut arduæ committen-
 dæ, ceu diuinus commemorat Plato, *μυθῶν κνυερνήτης, καὶ πᾶς πάντος ἀρχὼν, ἀνα-
 τρέπει πάντα, εἴτε πλοῦτον, εἴτε ἀρμα, εἴτε στρατόπεδον, εἴτε ὅτι ποτὲ ἐν τῷ κνυερνώμενον
 ἐπ' αὐτοῦ*, Hoc est, Gubernator ebriosus, & qui uis cuiuscunq; rei præfectus, omnia
 subuertit, siue nauigium, siue currum, siue exercitum, siue quamcunq; rem fidei

Ex Seneca
 refert Lud.
 Cælius Rho-
 dignus li-
 bro lectio-
 num anti-
 quarum 28
 cap. 30.

sue cōmissam. Solon Atheniensium Legislator, & unus ē septem sapiētibus, mor-
 te principē esse mulctandum lege sanxit, si deprehenderetur ebrius. Et Pittacus
 Mytilenæus, ebrios, cū peccarent, duplici dignos p̄cena statuit. Et est inter ue-
 teres sanctorū Apostolorū regulas hic Canon quoq; 41. *Επίσκοπος, ἢ πρεσβύτε-
 ρος, ἢ διάκονος κύβοις σχολάζων καὶ μέθαις, ἢ παυσάδιω, ἢ καθαρείδιω.* Hoc est: Episco-
 pus aut Presbyter, aut diaconus, qui uel aleæ, uel ebrietatibus indulget, uel desi-
 nito, uel deponitor. Sanctè quoq; diuus Paul. Apost. in Epist. ad Roman. cap. 13.
 præcepit, inquit, ἀποδώμεθα ὄν τὰ ἔργα τοῦ σκοτους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὄπλα τοῦ
 φωτός, ὡς ἐν ἡμέραις ἐνσχημόνως περιπατήσωμεν, μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίτας καὶ ἀσελ-
 γείαις, μὴ ἐρεσίῃ καὶ ξήλω. Id est: Abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamur
 arma lucis, utin die composītē ambulemus, non comessationibus et ebrietatibus,
 non cubilibus ac lasciujs, non contentione & æmulatione. Vbi expressè Apost.
 comessationes et ebrietates prohibet, quas opera noctis et tenebrarum appellat.
 Qui etiam ebrij sunt, noctu ebrij sunt. Sæpe etiā, ut apud Germanos, fit interdiu,
 & eas comessationes & ebrietates uocant conuiuia, sodalitates, banquetas, & hila-
 ritates, quæ se quandoq; in mediam, multamq; noctem extendunt, maximè apud
 milites strenuos illos potatores, qui poculis & ingurgitationibus concertare eti-
 am solent, ac laudi sibi dicunt, si plurimos calices exhausserint, & mutua bibacita-
 te se & uoracitate quasi confoderint. Hoc etiam militaris uirtutis esse putantes.
*ὁς ἐάνδρῶν πολὺν πλείστον ἐν ἐλαπίνῃ μέθυ πίνῃ ἐν καὶ ὑπεραμίνως, ἀματ' ἄλλον φῶτα
 κεδεῖν.* Persuasum omnino habentes, hoc esse strenuū ac militare, a deoq; etiam no-
 bilibus maximè conuenire, atq; decere, inter epulas fortem se helluonem præsta-
 re, non minus quàm eum, qui in bello alacriter pugnārit atq; conflixerit, & Mar-
 tem animosè exceperit. Veruntamen à diuo Paulo eiusmodi conuiuia, comessati-
 ones & ebrietates prohibentur, quòd sint maximorum delictorū occasiones,
 non tantūm ob id, quòd illa conuiuia & comessationes sæpe uno die absu-
 munt, quod in multos sufficeret menses: sed & corpus mentemq; plurimū offen-
 dant lædantq; ut suprā memoratū est: & ille apud Comicū ait, ut neq; pes neque
 mens suum officium rectè facere possit. Post illas etiam comessationes crebras,
 profusiones, & prodigalitates à magnatibus & potentibus noua onera & graua-
 mina nouæq; actiones, miseræ plebeculæ ac populo iniunguntur, aliæq; super alia
 uectigalia excogitātur, quibus subiecti exhauriuntur. Insitores quoq; & uulgus
 semper noua propolia, nouasq; imposturas querunt in annona aggrauanda & ex-
 pilanda mercimonia fori. Quid enim propolia & monopolia aliud sunt, quàm
 tacitæ & clandestinæ exactiones et expilationes rerū cōmunium ad uitā sustentā-
 dam necessariarū? de quibus infrā suo loco tractabimus. Cæterū hic nobis de
 comessationibus & ebrietatibus cōcionatur Apost. Paul. cui ad stipulatur Cæsar
 in præsentī constitutione, qua sæuerè prohibet talia cōuiuia, imò uitia & cōuitia,
 quando quidem, Salomone grauissimō & sapiētissimō autore, res est fœda & tu-
 multuosa ebrietas, quæ & uecordes homines & subsannatores, & cōtemptores
 Dei facit, ut liquet ex Matthæo cap. 24. de seruo malo perpotante cū ebriosis,
 ad quos inquit, Morā facit dominus, quasi diceret: absente domino iucundè nūc
 uiuamus, & indulgeamus genio: quæ uox est prorsus securi hominis & cōtempnē-
 tis iudiciū Dei. Quod Salomon appellat subsannare, & iudiciū Dei irridere atq;
 cōtempnere, quæ scelera ueniūt ex uino & ebrietate. Quocirca Dominus præcipit
 Lu. 21. inquit: Cauete ne corda uestra grauentur crapula & ebrietate. Et Oseæ
 4. Fornicatio, & uinū, & ebrietas cor auferunt. Item Salom. Prouer. cap. 24. Eris,
 inquit, sicut dormiens in medio mari. Quæ sententiæ omnes id agunt, ut mone-
 ant, crapulam adducere securitatem, contemptum diuini iudicij, & tanquam so-
 num quendam, ubi nec pensi habeatur uerbum Dei, nec audiatur, ut Oseas in-
 quit, Sicut uacca lasciuiens declinauit Hierusalem, id est, obruta donis Dei, cepit
 lasciuire & contempnere Deum. Iam & rursus Salomon dicit capite 21. Qui dili-
 git epulas, in egestate erit: & qui amat uinum & pinguia, non ditabitur: nec un-
 quam fiunt opulenti, qui res suas non satis diligenter curant, qui prodigat & ab-
 sumunt. Tunc & helluantes, crapulæ & ebrietates adferunt tædium se-
 ctandæ uite uocationis, & efficiunt homines cessatores, & officij sui neglectores.
 Reddunt

Reddūt quoq; homines, ut suprà diximus, contemptores uerbi Dei, & stūpidos, ad intelligenda opera Dei, ut apud Esaiam cap. 5, inquit: Vā, qui consurgitis manē ad ebrietatem sectandam, & potandum usq; ad uesperam, ut uino æstuetis. Cithara, & lyra, & tympanum, & tibia, & uinum in conuiujs uestris, & opus Domini non respicitis, nec opera manuum consideratis. Et ut suprà ex Osea dictum est: Fornicatio, uinum, & ebrietas auferunt cor. & Lucæ 17. de Loth in diebus Noæ: Edebant, bibebant, & reliqua. Ac breuiter, conuiuia illa, quæ Paulus uocat commessationes, exhibent occasiones rixandi, conuiciandi, blasphemandi, & aliorum multorum criminum, quæ certè Christiano homini prorsus sunt uitanda & cauenda, quin & præterea de omnibus Deo ratio reddenda. Quare Paulus ad Ephesios 5, ait: Nolite inebriari uino, in quo est fceditas: quo tanquā crudi & fcedi redduntur animi, & ad res spirituales inepti. Præter etiam ea, quòd alio qui tumultuosa res est ebrietas, & quæ in uniuersum de animalibus uentris dici possunt, præfens quoq; crapula carnem inflamat, ita ut ibi locus esse Deo nequeat, æstuante & furente carne. Ideò à Paulo etiam tantoperè prohibetur Ephesijs Christianis, inquiens: Nolite inebriari uino, in quo luxuria seu fceditas est. Et quamuis hīc plurima perniciosæ Ebrietatis uitia & damna commemorare possem, quorum illa est occasio, tamen unum atq; alterum breuiter perſensebo ex antiquis historijs, & primū quidem de pulcherrima Syracusanorum urbe, per ebrietatem Romanis prodita captaq;. Nam cū Marcus Marcellus uideret Syracusas urbem non uī nec fame capi posse, transfugas Syracusanos in urbem misit, & animos hominū colloquijs tentare iussit, ac fidem dare, si translata forent Syracusæ, liberos eos, ac suis legibus, uicturos esse. Quidam in piscatoria quadam nauī retibus operti circumuectiq; ad castra Romana, collocutiq; cum transfugis: Postremò, cū iam composita omnia ad proditionem essent, indicio delato necati omnes, & trucidati sunt, Dein Romanus quidam, ex propinquo murum Syracusanum contemplatus, uel mediocribus scalis fore superabilem collegit. Rem ad Marcellum detulit, cui res non spernenda uisa, sed cū adiri locus non posset, et intentius custodiretur, occasio quærebatur. Hanc obtulit transfuga quidam, nunciāns diem festum Dianæ per triduum agi, uino largiūs epulas celebrari, uniuersæ plebi à principibus diuiso. Ergo ubi id temporis uisum, quo die epulatis iam uinoq; fatiatis omnibus, principium somni erat, Marcellus scalas adferre iussit. Sic sine strepitu ac tumultu primi euaserunt in murum, secuti ordine alij, qui aut in turribus epulatos aut uino sopitos, ac potu graues comprehēfos interfecerunt: deinde signum ex composito, tuba dederunt. Tum non furtim, sed apertè geri res cœpta est. Syracusas igitur omnium pulcherrimam urbem Ebrietas prodidit, & Romanis restituit, ut auctor est T. Liuius libro 2. belli Punic. Fortitudo quidem uirtus est eximia, & propter magnas utilitates generi humano data, uidelicet ut in necessitate, in periculis Reipublic. & pro defensione patriæ, certo ordine ac modo iuxta leges dimicemus pro nobis & alijs: nec est petulantia, qualis est grassatorū. Sed utrumq; est celsi & bene compositi animi, dimicare cū opus est, & cohibere motus animi ruentes sine ordine, & contra leges. Sicut uir fortissimus Achilles, cū ardens ira gladium stringeret, tamen admonitus à Pallade, se repressit. Hæc officia intelligere discant boni principes, magistratus, et ciues, & discernant à uiris fortibus petulantes, turbulentos, δρασυ δειλους, grassatores, latrones. Meminerunt maiores nostri, cū Christophorus Comes nobilissimus de Frangipanibus, & Hispanus quidam in aula Maximiliani Imperatoris ex prouocatione certaturi essent, Maximilianum ipsum uenire in locum constitutum, sæuerè prohibentem hunc furorem, et utrumq; prehensum domū reducere, penitus abolita mentione iniuriarum & prouocationis. Arma legibus seruiant, ut Reipub. non priuato furori.

*

F 3

In Caput nonum Politiae Imperialis Annotationes
Doct. Iustini Gobleri.

RAEFATVR Cæsar noster hoc loco in uestitus abufum & luxum, quæ res quantum hodie, præsertim in Germania passim non solum ataxias, inordinationis, leuitatis & uanitatis, uerum etiam damni et dispendij, adeoq; inutilium sumptuum communi patriæ, reiç publicæ adferat, incredibile est, diciçq; uix potest. Cum uerò nihil magnificētius sit, quàm auro, gemmis, uel serica, uel bombycina uestiri, quis non arbitretur ac censeat, id genus ornamentorum atq; *κεμλίωρ* nō nisi summos Monarchas, Reges, ac principes decere? Iam

autem quisq; & quæq; uulgaris nobilis, Iunckerus & Iunckera, ciuis, mas & femina, tanto uestium luxui sic indulgent, ut nec facultatum, nec sumptuum ferè habeatur modus uel ratio, donec necessitate ipsa tandem ad abstinentiam & inopiam redigantur, sicubi non in tempore se ipsos ad moderationem adsuafaciant. Nam tales superuacui & prodigi sumptus uestimentorum, & luxus nimij, arro dunt, imò expilant non modò plebem & ciuitates populumq; sed etiam exugunt & exhauriunt uniuersam Rempubicā. Quales quæso & quàm diuersæ atq; distinctæ uestitus figuræ? tam congregationum, quàm aliorum militum? quantalibido & luxuria? ut rectè luxum illum & superfluitatem Germanorum militum notasse puretur is, qui totos pannos eis singulis adfinxit gestantib. quem luxum effusum atq; pudendum uocat Tacitus, Populatore uerò opum, & dissuasorem honesti Claudianus. Cæpit & ciues & rusticos præfectorum militum luxuria, qui uarijs etiam colorum picturis & scissuris hodie luxuriantur. Conferatur nostri temporis uestitus cum ueteri, & dicet quis meritò, quantum muratus ab illo antiquo. Figuræ & formæ multum diuersæ sunt, etiam in una eademq; regione. Est fateor uerum illud uetus apud Græcos uerbum, *νόμος καὶ χώρα*, Mos siue lex & regio. Quo dicto admonemur, seruiendū esse & obsecundandum moribus regionis, in qua uersemur. Quemadmodum enim cuiq; genti suæ quædam sunt uiuendi leges et instituta, sic & peculiaris quidam uestitus, ut Germani propè omnibus utuntur, exlicentia magis & libidine, quàm ex decore & ornatu. Toga fuit quondam Romana, & distincta figura ab aliarum gentium uestitu, ut hodie ferè apud nos sunt Sacerdotum, & senatorum uestes, planè diuersæ à militaribus, quæ nunc communiter sunt breues penulæ, uelut quondā seruorū, cursorum, publicanorum, & talismodi generis hominū fuerūt.

Cæterum haud ullus fastus aut luxus uestitus, cibi, uel aliarum rerum sumptuosior profusio aliqua conspicata uel animaduersa est usquam in Cæsare nostro Diuo Carolo V. uel etiā eius fratre, D. Ferdinan. Rege & Cæsare, qui tanti principes & Imperatores decoro saltem ac decenti uestitu contenti fuerunt, superfluitatem ac nimiam profusionem auersantes: quæ modestia & simplicitas profectò in tantis heroibus laudabilis fuit, suo exemplo suos quoq; aulicos & familiares ad tantam modestiam & uerecundiam seu parsimoniam inuitare cupientes. Iam antea quoq; Carolus Quartus Imperator modestiam & humanitatem suam sæpe testatus erat, & præsertim cum proficisceretur in Italiam, & ab urbibus alijs, tum à toto Senatu Romæ religiosè exciperetur, suam clementiam & benignitatem obuiam uenientibus descendo equo pedes ipse testificatus est. Quid dicam de Carolo V. Imperatore nostro? quem uidi ipse Augustæ Vindelicorum militia & expeditione Saxonica super paruo equulo gradario in puluerulento sago urbem cum exercitu ingredi, cuius uirtus militiæ tanta domi forisq; cognita fuit. Sic ait Cornelius Tacitus, Cæsarem Vespasianum non fuisse lautum, nec urbana affluentia uel elegantia excultum, quæ non fastum, non luxum, aut superbiam, sed modestiam, humilitatem, & tolerantiam significant. Quæ uirtutes, si ullæ aliæ, certè principum actiones, uel maximè commendant atq; exornant. Porro aiant Rudolphum eius nominis quartum Imperatorem, minimè magnifico,

Caligæ nō sunt brachata, ut apud ueteres Gallos, sed diffusissimi atque largissimi sacci.

fico, sed simplici uestitu contentum fuisse, & modestiam coluisse. Ac si quando cum exercitu proficisceretur, nec haberet in promptu uel ad manum uestes integras, præsertim, si assiduo usu laceratæ essent, non confestim abiecit, sed refarciri iussit, & iterum induit, illisq; utens, in profectioe perrexit, ut suos milites ad similem modestiam & parsimoniam uictus & uestitus inuitaret. Ferunt & Regem Alphonsum uestitu cultuq; corporis moderatissimè usum esse, neq; hac in re multum discrepasse à popularibus suis: Illudq; sæpe numero usurpare consuetum, cupere se moribus & autoritate potius Regem uideri, quàm diademate aut purpura. Quod quidem hoc etiam factò declarauit. Nam, quò aduersus Capuam proficisceretur, & offendisset fortè in itinere agasonem implorantem pretereuntiu auxilium, ob id, quòd assellus sibi prolapsus esset in luto, farre onustus, desiliit ipse Rex equo suo, atq; unà cum agasone bestiam luto cenoq; hærentem subleuauit, tum accurrentes ministri Regis, uestitū exterserūt. Fuit hæc tunc quidè parui momenti res, sed quæ tamen postea nonnullos Campaniæ populos Regi conciliarat. Fertur Henricus Landgrauus Hesiæ princeps, cum modestissimus, tum laudatissimus, haud quaquam fastuoso luxu diffuisse, sed nigra plerunq; lænea ueste contentum fuisse, in pileo suo gestare solitum siphunculum argenteum, qui duabus pennis gallinaceis exornatus esset, quòd uidebatur tãto principis a cheroi maximum ornamentum. Sed ne diu hoc loco moremur, si cui fortè libet de diuersis uestibus ac diuersarum gentium uestium discrimine plura uidere, legat caput decimum octauum libri quinti Genialium dierum Alexandri ab Alexandro, & Lazari Bayfij opusculum de re uestimentaria in l. uestis. ff. de auro & argento legato. Cæterum Dii immortales, quanta hodie sit nouitatis & ineptiarum in uestitu affectatio, non minus indecens quàm turpis, uidemus omnes, quanta leuitas, quanta indignitas, quanta peregrinitas, quanta exorbitantia, quanta uitiositas, quanta proteruitas, quæ corruptela & luxuriosa uitiositas, a deo etiam infestauit iuuentutem, ut nullis neq; præceptis parentum & maiorum suorum, neq; legibus eorum qui magistratum gerunt, & respublicas gubernant, nec piorum hominū sermonibus corrigi possit. Quoties enim his nostris temporibus de uestitus luxu & abusu legestam in Comitij publicis, quàm aliàs per magistratum latæ sunt, ac sedulo dum in publicis cõcionibus prauis illi ac peruersi mores carpuntur? Quàm multi boni & graues uiri quotidie hac de re queruntur, sed tam ea libido ac pestis iuuentutis animos cœpit, tanta eius mali uis est, ut uix reprimi aut sanari possit. Quotidie nouæ habitus ac uestitus formæ excogitantur: nunc placet Gallicus pileus, nunc Hispanicus cucullus, nunc ille, nunc alius uestitus peregrinus & extraneus, uariis & insolitis, modò non sit consuetus & usitatus. Vix ulla scena apud priscos Comicos & Tragædos fuit tam uaria, quàm nunc sunt iuuenum ac militum uestes ac caligæ: omnium autem turpissimæ sunt laxæ illæ, laceræ, diffusæ, & ad talos usq; propendulæ, prodigæ, brachatæ: Nullus scurra, nemo licor uel canifex apud ueteres tali portento usus fuisset, quali nunc caco dæmonis arte dissecto & lacero uestitu excogitato utitur passim iuuentus, eques, miles, pedes, calones, lixæ, cerdones, & quis non? Ita ut nullus sit Euripus, nullus Polypus, nullus Chamælion, nullus Pardus, nec Panthera magis sic uersicolor & uersicoloribus maculis, quàm illi sunt uestitu ac morib. difformes potius quàm efformati. Cum enim non tantummodo per sese turpissima nouitatis in uestitu adfectatio sit, ut propterea eò magis fugienda, tū quoq; alia pleraq; uitia gignit ac producit, quæ iurè, præsertim in iuuentute, ac honestis ciuibus improbantur ac notantur. Est enim talis leuitas & *ἀταξία*, seu inordinatio, quasi quædam præter cætera uitia honestæ disciplinæ dissipatio, ac decentium morum corruptela, ex qua non aliud sequitur, quàm piæ ueræq; religionis contemptus, magistratus iussionum uituperatio, licentia, audacia, proteruitas, & insolens atq; monstrosa peregrinitas iuxta ac peruersitas, cum magnorum sumptuum prodigalitate ac perditione, quam etiam hoc loco Cæsarea constitutio prohibet ac detestatur, sumptuarias & quasi uestiarias leges passim utiliter sanciendo. Dixerunt ueteres, uestitum hominis morum non minus quàm orationem animi characterem atq; imaginem esse: nunquid igitur dubitandum, illos, qui tantoperè barbaris et monstrolis uestibus de-

lectantur, hodie animos quoque monstrosos alere. Incedit aliquis Germanus adolefcens, Hispanico reftus pileo, eoque plumis & uariè picto: thorax deinde Gallicus est: caligæ amplæ, fuſæ, propendulæ ad pedes uſque laxiſſimè, monſtrum dixeris uerius, quàm hominem. Debet enim ueſtitus hominis eius etiam naturam imitari. Sed hic non imitatur naturam, quæ paucis contenta eſt, ſed luxuriatur potius, & ſuperfluat in ueſtitu. Quod uitium iam potiſſimum præter cætera regnat apud Germanos, uti palàm uidemus, tum milites, equites, tum pedites, calones pariter & lixas, paganos & ciues. Dolendū uerò eſt, hanc nationē, quæ grauitatis atque cōſtantiæ laudē ſibi haftenus apud exteros uendicauit, hac parte leuitatis inſimulari poſſe. Vidi ego Doctōris cuiuſdam Medici, uiri doctiſſimi & honeſtiſſimi filium ſcholæſticum tali exotico ueſtitu, & laxiſſimis propendulis, braccatis caligis extra patrios lares incedere: & cū propter amicitiam paternam arguerem adoleſcentem, eum ueſtitum & mores non decere honeſtarum literarum ſtudioſos, quorum parentes in hoc genus ueſtimentorum haud quaquam ſumptus ſuppeditarent. Reſpondit: abſente & ignorante patre ſibi licere more aliorum ſui ſimilium ueſtiri. Dixi, ἀταξίαν καὶ κακοζήλιαν eſſe, quam etiam Flaccus reprehendit, appellans tales imitatores ſeruū pecus: honeſtarum artium ſtudioſos, alios decere mores, & ueſtesque. Nec fruſtra ſcriptum eſt in Eccleſiaſtico, Amictus, riſus & inceſſus produnt hominis ingenium: Similis in animo inconſtantia, ſimilis cupiditatum uarietas, qualem in ueſtitu cernimus: denique legum & morum patriæ faſtidium ſimile in animo hæret. Coniecturam enim morum faciunt prudentes à ueſtitu & uultu, ut inquit uulgò: Diſortum uultū ſequitur diſortio morum. Anima duerterunt enim docti homines, ut traditur in Phyſionomicis, ueſtitum, ſermonem, habitum, inceſſum, & alios corporis motus tanquam actionem eſſe animi, in qua uelut in ſpeculo cuiuſque natura cerni poſſet, ut Poeta teſtatur, cū mollitiem obijcit Troianis Turnus, à ueſte coniecturam faciens, ubi inquit: Et tunica manicas, & habent redimicula mitræ. Apud Homerum: ἐκ γὰρ τοῖ τούτων φάτις ἀνθρώπους ἀναβαίνει ἐδλή. Videlicet homini ex iſtis ſurgit bona fama decusque. Quantum uerò momenti cultus ueſtium adferat ad conciliandam hominiformam, dignitatemque, ſatis idem indicat de Vlyſſe loquens: Antè uidebatur ſpecie ſcediſſimus eſſe, Nunc diuis ſimilis, magnus quos paſcit Olympus. Exutis enim pannis, ueſtes nitidas induerat Vlyſſes, ac protinus alius eſſe uiſus eſt. Quemadmodum enim honeſtus amictus & habitus apud bonos uiros magnam commendationem habet, ita contrà diſſolutio ueſtitus, maximè in adoleſcentibus, peruerſitatē animorū ac morū ſubindicat atque declarat. Idcirco ſcribit Xenophon, Lycurgum Lacedæmoniorum Legiſlatorem præcepiſſe, ut eorum pueri, in publico manus intra ueſtes continerent, & ut taciti incederent, nec circumſpectarent, nec deriderent oculos ab his, quæ ante pedes eſſent. Et quidem hæc magnarum uirtutum tyrœcinia quædam exiſtimarunt eſſe Græci Ethnici. Air enim Xenophon, inſtituta hæc fuiſſe ideo, ut ad uerecundiam, pudorem ac modēſtiam à prima pueritia ſtatim aſſueherent. Quanto magis nos, qui Chriſtiani uocamur, & in pijs literis ac ſtudijs, ad eoque in Eccleſia erudimur, ut nō modò literas perciperemus, ſed ut ad uirtutes, omniaque honeſta officia inſtitueremur. Hæc incunabula modēſtiæ & pietatis, in ueſtitu atque inceſſu per omnem uitam ſeruare oportuit, ut bonos & Chriſtiano ciues decebat, & ut Paulus Chriſtianos appellat *συμπολίτας τοῦ θεοῦ*, uelut conuiues & domeſticos Dei. Verū quid hoc monſtri eſt, aliud profeſſio nominis, aliud habitus & ueſtitus loquitur, quū tum mam leuitatem, immodēſtiam, & impudicitiam præ ſe fert, reque ipſa demōnſtrat.

Mirari igitur planè licet, quid Chriſtianiſ hominibus, qui Chriſto nomen dedunt, in mentem ueniat, quàm non conueniat ad profeſſionem ſuam, ad titulum & ſtudia, talis ueſtitus & habitus. Si in ſcæna prodiret, cum habitu ſcurræ Rex Agamemnon, nemo nō uociferaretur illum hiſtrionē decori oblitū eſſe, ne ſcire ſcænæ, quod aiunt, ſeruiſ. Tam moroſè iudicāt homines in fabulis & ludis. Quid pigramus graues homines, quid Deum ipſum, & Angelos eius iudicare de mortalibus, tam ſcurriliter ac ſclerātè incedentibus, ut neſcias, an homines ſint, uel lauræ,

uel laruæ, uel monstra aut etiam diaboli. In hac immodestia, peruersitate, & impudentia nunc educatur iuuentus. O seculum, O mores. Quam nihil ualent apud istos homines pijs sermones, sanctæ leges, Imperatorum iussa, magistratum edicta, etiam apud eos, qui Christiano nomine gloriantur, quos Diuus Paulus Apostolus uult, & quidem hortatur, ut coram hominibus ambulent *ευσχημόνως*, hoc est, decenter, honestè, nec quid uel incesu, uel sermone, uel gestu indecorum admittant. Cum primis autem iubet, iuueniles leuitates, & cupiditates fugere, quæ ex corruptis moribus, & deprauatione disciplinæ, uelut agmine factò, nascuntur. Vt quidam ex Poëtis in nouos uestitus non inconcinne dixit, Labor gemitum uomit intus alta segenum Pectoris in nubem premit indignatio uestis Ambitione noua, nudaq; libidine cultus Secula dissolui, ueterum uilescit amictus: Religio, rerumq; placet petulantior usus, Succumbunt antiqua nouis, circumfluit orbem Luxuries, morumq; uiros infantia mollit. Et alius quidam ait, Vestis erat uilis, sed non immunda, decensq;, Quam solet in uidua casta tenere domo. Commemoratur historia principis Palatini Friderici senioris, illius, qui res bello magnas gessit. Ad hunc uenerat Carolus Dux Burgundiæ in arcem Heidelbergensem, eiq; inter cætera xenia, ut fit, dono dedit pallium ex purpura factum, & ornatum preciosis gemmis, sed breue, ut tunc erat Gallicæ gentis uestitus. Palatinus Fridericus in gratiam hospitis pallio uti cogebatur, etiam si breuitas illa displicuit. Vt autem melius tegetet priorem corporis partem, curauit sibi marsupium latum ex purpura fieri, quo incedebat tanquam rhenone tectus. Tanta erat tunc in Germanis grauitas, tantus amor uerecundiæ, nunc uestitus leuitatem & impudentiam animorum ostendit. Grauius ergo Iustinus Historicus dicit, Lycurgum legibus suis cauisse, ne iuuenes amplius una ueste toto anno uterentur, & ne quisquam cultius quàm alter progredetur. Eadem enim ratio (sicut Cic. lib. primo Officiorum scribit) est habenda uestitus, in quo, sicut in plerisque rebus alijs, mediocritas est optima. Velut Plautus in Pœnulo dicit, Modus omnibus in rebus, soror, est optimum habitu: nimia omnia nimium exhibent negotium ex se. Lyfandri quondam filiabus uestes muliebremq; mundum preciosum Rex Sicilia miserat, eas Lyfander capere noluit, inquit, dehonefabit potius filias meas, quàm ornabit: innuës ornatum nimium & immoderatum uitandum esse.

In Caput decimum, undecimum, & duodecimum Politicæ Imperialis, uideantur leges sub diuersis titulis libro undecimo Codicis, uidelicet, de Murilegulis, & Gynæciarijs, et procuratoribus gynæcij, &c. Item titulus octauus eiusdem libri, De uestibus holobaris, & auratis, & de tinctione sacri muricis. Murilegulus hic sumitur pro muricis collectore, ut interpretatur Alcuius in libro undecimo Codicis. Cum primis autem in hoc decimo capite mandat Imperator Principibus & Magistratui, ut in re uestiaria decentem ac tolerabilem quisque suis subditis modum constituent atque præscribant. Cum enim omnibus in rebus modus ac ordo sit optimus, ut pulcherrimè dixit Xenophon, *ὄνδ' ἐν ὄντως ὄντε εὐχεῖσθον, ὄντε καλὸν ἀνθρώποις, ὡς ἡ τέχνη*, quid in hoc tempore maximè usui utilitatiq; fuerit Republicæ, rationem uestitus haberi, ac fastum illum moderari, cum id etiam iustissimis de causis præcipiat Imperator: resq; ipsa Principes ac Magistratus adhortetur.

In Caput Quindecimum Politicæ Imperatoris Caroli Quinti, Annotationes Doctoris Iustini Gobleri.

LAVDAN-

AVDANDI sunt Principes & Status Germanici, Imperatorię Maiestati obsecundantes in eo, quod passim in aliquot ciuitatibus & locis per Germaniam nimios illos & graues sumptus atq; impensas publicorum conuiuiorum, nuptiarum, puerperiorum, enceniarum, funerum, sepulturarum, societatum, & in alijs antiquo laudabili more, uelut sumptuarias leges quisq; sua in prouincia & diocęsi statuunt. Quid enim utilius, quid decentius in Imperio Romano & Germanico, quàm imitatione antiquorum, moderari & abrogare sumptus nimios & superabundantes? quemadmodum saepe quondam in omni laudata Republica factitatum esse legimus apud Aulum Gellium & Macrobius, ut ceteros sciam. De ueteri enim parsimonia, deq; antiquis legibus sumptuarijs ille cap. 24. lib. 2. no. 8. Att. Parsimonia (inquit) apud ueteres Roman. & uictus atq; cęnarum tenuitas, non domestica solum conseruatione ac disciplina, sed publica quoq; animaduersione, legumq; complurium sanctionibus custodita est. Legi adeo nup in Capitonis Argei collectaneis Senatus decretum uetus, C. Fannio & M. Valerio Messala consulib. factum, in quo iubentur principes ciuitatis, qui ludis Megalensibus antiquo ritu mutitarent, id est, mutua inter sese conuiuia agerent, iurare apud consules uerbis conceptis, non amplius in singulas cęnas sumptus esse facturos, quàm centenos uicenosq; æris, præter olus, & far, & uinum. Neq; uino alienigena, sed patrio usuros: neq; argenti in conuiuio plus pondus quàm libras centum illaturos: sed post id Senatusconsultum lex Fannia lata est, quæ ludis Romanis, item ludis plebis, & Saturnalibus, & alijs quibusdam diebus in singulos dies centenos æris infumi concessit, decemq; alijs diebus in singulis mensibus tricenos. Cæteris autem omnibus diebus denos. Hanc Lucilius Poëta legem signat, cum dicit: Fannij centussisq; misellos. Et reliqua, quæ ibi sequuntur.

Cæterum de legibus contra luxuriam ueterum Romanorum latis sic scribit Macrobius cap. 17. libro Saturnaliorum tertio: Longum (inquit) fiat, si enumerare uelimus, quot instrumenta gulæ inter illos uel ingenio excogitata sint, uel studio confecta. Et hæc nimirum causæ fuerunt, propter quas tot numero leges de cęnis & sumptibus ad populum ferebantur, & imperari cępit, ut patentibus ianuis pransitaretur & cęnitaretur. Sic oculis ciuium testibus factis, luxuriæ modus fieret. Prima autem omnium de cęnis lex ad populum Orchia peruenit: quam tulit C. Orchius tribunus plebis de Senatus sententia, tertio anno quàm Cato censor fuerat, cuius uerba (quia prolixa sunt) prætereo. Summa autem eius præscribebat numerum conuiuiarum. Et hæc est lex Orchia, de qua Cato mox orationibus suis uociferabatur, quod plures, quàm præscripto eius cauebatur, tum ad cęnam uocarentur. Cumq; autorem nouæ legis aucta necessitas imploraret, post annum 22. legis Orchia, Fannia lex data est, anno post Romam conditam, secundum Gellij opinionem, 88. De hac lege Sammonicus Serenus ita refert: Lex Fannia sanctissimi Augusti ingenti omnium ordinum consensu peruenit ad populum. Neq; eam prætores aut tribuni, ut plerasq; alias, sed ex omni bonorum consilio & sententia, ipsi consules pertulere, cum Respublica ex luxuria conuiuiorum maiora quàm credi potest detrimenta pateret. Si quidem eò res redierat, ut gula illecti pleriq; ingenui pueri pudicitiam & libertatem suam uenditarent: pleriq; ex plebe Romano uino madidi in comitium uenirent, & ebrii de Reipublicæ salute consulerent. Hæc Sammonicus. Fannia legis sæueritas in eo superabat Orchiam legem, quod in superiore numero tantummodo cęnantium cohibebatur, licebatq; secundum eam unicuiq; bona sua inter paucos consumere. Fannia autem & sumptibus modum fecit assibus centum. Unde à Lucilio Poëta, festiuitatis suæ more, centussis uocatur. Fanniam legem post annos decem & octo lex Didia consecuta est. Eius ferundæ duplex fuit causa: prima & potissima, ut uniuersa Italia, nõ sola urbs, lege sumptuaria teneretur. Italis æstimantibus Fanniam legem non in se, sed in solos urbanos ciues esse conscriptam. Deinde, ut

non

non soli qui prandia cenarumque maiore sumptu fecissent, sed etiam qui ad eas uocati essent, atque omnino interfuissent, penes legis tenerentur. Post Didiam Licinia lex lata est, à Publio Licinio Crasso diuite, cuius ferendæ probandæque tantum studium ab optimatibus impensum est, ut consulto senatus iuberetur, ut ea tantummodo promulgata, priusquam trinundino confirmaretur, ita ab omnibus obseruaretur, quasi iam populi sententia comprobata. Lex uero hæc, paucis mutatis, in plerisque cum Fannia congruit. In ea enim ferenda quesita est nouæ legis autoritas, exolescente metu legis antiquioris, ita certè ut de ipsis duodecim tabulis factum est: quarum ubi contemni antiquitas cœpit, eadem illa, quæ illis legibus, cauebatur, in alia latorum nomina transferunt. Sed legis Liciniae summa, ut Calendis Nonis, Nundinis Romanis, cuique in dies singulos triginta duntaxat asses colundi causa sumere liceret. Cæteris uero diebus, qui excepti non essent, ne amplius apponeretur, quam carnis aridæ pondus tres, & fassamentorum pondus libra, quod ex terra, uite, arboræue natum sit. Video quid remordeat. Ergo iudicium sobrii seculi est, ubi tali præscripto legum coercetur expensæ cenarum. Non ita est. Nam leges sumptuariae à singulis ferebantur, qui totius ciuitatis uitia corrigerent. At nisi pessimis effusissimisque moribus uiueretur, profectò opus ferendis legibus non fuisset. Verò uerbum est: leges, inquit, bonæ ex malis moribus procreantur. Has sequitur lex Cornelia, & ipsa sumptuaria, quæ tulit Cornelius Sylla dictator: in qua non conuiuiorum magnificentia prohibita est, nec gula modò facta, uerum minora precia rebus imposita: & quibus rebus, dii boni, quamque exquisitis & penè incognitis generibus deliciarum: Quos illic pisces, quasque offulas nominat? Et tamè precia illis minora constituit, ausim dicere, ut uilitas eduliorum animos hominum ad parandas obsoniorum copias incitaret, & gula seruire, etià qui paruis essent facultatibus, possent. Dicam planè quod sentio, Apprimè luxuriosus mihi uidetur & prodigus, cui hæc tanta in epulis uel gratuita ponatur. Itaque tantò hoc seculum ad omnem incontinentiam propius, ut pleraque earum rerum, quæ Syllana lege ut uulgo nota, comprehendunt nemo nostrum uel fando cõpererit. Sylla mortuo Lepidus consul legem tulit & ipse cibariam. Cato enim sumptuarias leges cibarias appellat. Dehinc paucis interiectis annis, alia lex peruenit ad populum, ferente Antio Restione: quæ legem, quam uis esset optima, obstinatio tamen luxuriæ, & uitiorum firma concordia nullo abrogante irritam fecit. Illud tamen memorabile de Restione latore ipsius legis fertur, eum quo ad uixit foris postea non recenasse, ne testis fieret contemptæ legis, quam ipse bono publico pertulisset. His legibus annumerarè edictum de sumptibus ab Antonio propositum, qui post triumuir fuit, ni indignum crederem inter cohibentes sumptus Antonio locum facere: cuius expensæ solitæ cõferri sola unionis à Cleopatra uxore cõsumpti, æstimatione superatæ sunt. Nam cum Antonius quicquid mari aut terra, aut etià cœlo gigneretur, ad satiandam ingluuiem suam natum existimans, faucibus ac dentibus suis subderet, eaque re captus de Rom. Imp. faceret uellet Aegyptium regnum: Cleopatra uxor, quæ uinci à Romanis nec luxuria dignaretur, spõsione puo cavit, in sumere se posse in unam cenam festiuium cõties. Id Antonio mirum uisum: nec moratus spõsione cõtendit dignis culina. Numacio Placo, qui Antonio tã honesti certaminis arbiter electus est. Altera die Cleopatra pertentans Antonium pollucibile sanè cenam parauit, sed quæ non miraretur Antonius, quippe qui omnia, quæ apponebantur, ex quotidianis opibus agnosceret: Tunc Regina aridens phialam poposcit, cui aceti non nihil acris infudit, atque illic unionem demptum ex aure altera festinabunda demisit: eumque maturè dissolutum, uti natura est eius lapidis, absorbit. Et quauis eo facto, spõsione uicta, quippe cum ipsa margarita cõties fertiui sine cõtentione eualuisset, manum tamen ad alterius unionis aurem similiter admouit, nisi Numatius Plancus iudex fauerissimus superatum Antonium maturè pronunciasset. Ipse autem unio cuius magnitudinis fuerit, inde colligi poterit, quod qui supfuit postea uicta regina & capto Aegypto, Romam delatus, dissectusque est, & factus ex una margarita duæ, impositæque simulachro Veneris, ut monstruosæ magnitudinis, in templo, quod Pãtheum dicitur. Porro de cibariis legibus, quando luxus primò inuaserit, deque frugalitate priscorum, & quæ porro parco uictu cõtenti fuerint, uidere quis potest, si libet, Alexandrū ab Alexandro, Genialium dierum lib. 3, cap. 11.

*In Caput decimum sextum Politiae Imperialis, Caroli
Caesaris V. Annotationes Doctoris
Iustini Gobleri.*

PRAESENTI capite Cæsar noster duo crimina perstringit; alterum nempè subdolum illud & occultum furandi genus, quo nautæ, aurigæ, uectores, caupones, uina non solum ex uasis furantur & auferunt, uerum etiam reliquâ aqua infundendo, falso, malitioso, & excogitato animo corrumpunt & adulterant, quod certè falsi crimen est committere, & in legem, Deum, & proximum delinquere, l. quid sit falsum. ff. ad leg. Cornel. de fals. Quemadmodum & Prætor quondam pessimum in Republica exemplum fore animaduertit, si res itinerantium insidijs exponerentur illorum, ad quos profusus ignotos diuertere cogit necessitas. Nemo etenim sibi ipsi satis tutam potest rerum suarum præstare custodiam in itinere; imò personam quoq; nedum res oportet aliorum fidei committere. Huic itaq; rei admodum difficili ac periculosa prospexit Prætor suo edicto duabus in factum actionibus: quarum altera contractui cum nauta, caupone, stabulario quasi inuito: altera delictis familiarum, qua utuntur, coercendis deseruit. Tunc civilem quoq; actionem, in quibus scilicet speciebus id licet, accommodat. Et profectò (teste Oldendorpio) nulla iuris remedia aduersus id genus homines uidentur superuacanea. Ut enim de ipsis exercitoribus parcissimè loquamur, certè familiam quandoq; adhibere solent impurioribus parcissimè. Quocirca disertè Prætor in l. 1. in principio ff. eod. tit. edicens, ait: Nautæ, caupones, stabularij, quod cuiusq; saluum fore receperint, nisi restituant, in eos iudicium dabo. Haud dubiè in eodem edicto subiecit Prætor de furtis, de damnis & delictis familiarum, & sic de posteriore in factum actione, si eius edictum totum extaret. Posteriorem uerò actionem in factum explicat Vlpianus, ut solet in l. licet. ff. eod. tit. In factum actione (inquiens) caupo tenetur pro his, qui habitandi causa in caupona sunt. Idem dicit in l. 1. §. fin. ff. furt. aduers. naut. caupo. stabul.

Vocatur autem hæc prætorij edicti in factum actio, furti: quoniam præter familiarum furtum in nautas, & alios datur. Interim tamen non tollit actionem furti civilem aduersus ipsos contractantes. l. licet §. 1. ff. eod. iam & scire oportet, cum referuntur res uel merces aut iumentain nauem, cauponam, aut stabulum, non esse civiles actiones, Nam si merces interuenerit, etiamsi tota nauis locata sit, ex locato & conducto agi potest. Si uerò gratis susceptæ sunt, rectè agitur de rebus quæ desunt. Item ob damnum iniuria datum, legis Aquiliæ actio est. Ut eleganter disputat Vlpianus secundum Pomponium in l. 3. ex hoc edicto, nautæ, caupones, stabularij, &c.

*In Caput decimum septimum Politiae, de usurarijs contractibus,
Annotationes Doctoris Iustini
Gobleri.*

PORRO Cæsar noster in Politia sua benè constituenda uidet, quàm sit nocentissima Reipublicæ pestis, auaritia, fœnus & usura, quæ non plebem tantum fœnoratijs contractibus, sed & ciuitates nonnunquam exhauriunt, terras & populos deuorant: ita ut uerissimè dixisse censeatur Menander, μέγιστον ἀνθρώπων κακόν. Quippe auaritiam mortalibus esse maximum malum, quam diuus etiam Paulus omnium malorum radicem appellat: ex cuius uelut fomite omnia alia uitia subnascantur, & hi maximè usurarij contractus, quos hoc loco taxat, abrogat & damnat.

damnat Imperator. Quòd enim *πλεονεξία* aliud est, quàm quod ille apud Comi- cum ait, sibi tantum melius malle quàm alteri. Vnde pleriq; ueteres dixerunt, scæ- nus exercere, sit cum iure naturæ pugnare: quin etiam hominem occidere. Non enim iniustum tantum, uerum etiam dedecus, turpe, atq; ignominiosum est, quæstum ibi facere, uel exigere pecuniam, ubi nullius rei commutatio est, hoc est, ubi aliquis pro nihilo exigat pecuniam, quod facit scenerator, qui salua sorte exigat usuras non pro aliqua re, quia fors est salua, sed tantum pro officio mutuacionis: quemadmodum faciunt scelestissimi scenatores, qui ex paucis nummis in breue tempus exhibitis, ingentia scenora, & petere, & accipere non uerentur. Quid ni igitur iniustum est, usuras exigere, maximè cum per uetitas illas quæstuosorum scenatorum artes, & iniquos contractus, quotidie crescunt usuræ, & exhauriuntur alienæ facultates: quod etiam Ethnici senserunt, inter quos præcipuus est & maximus philosophus Aristoteles, uituperans *την καπιλικήν*, sceneratoriam & usurariam illam artem, qua nummus ex nummo quæritur siue paratur, quod præsertim fit in mutuo uel mutuacione pecuniæ scenori datæ uel acceptæ. Quocirca dicit eum quæstum contra naturam esse, & naturæ inimicum, quia non sit inuentus, ut gignat uel pariat nummum, sed ut sit medium qua si in emptione mercis, sit usura autem si nummus parit uel gignit nummum: unde & Græci *τόκος* appellant, quia in usura precio generatur precium, quod maximè contra naturam est, ob id etiam apud gentes odio habita est usura, quoniam per eam quæritur nummus nummo, quum ad hoc tamen non institutus nec reperis sit, sed ut in emptione medium quoddam sit, ac mercis uicem gerat, adeoq; propter commutationem. Usura uerò se ipsam, suumq; lucrum & quæstum auget, Vnde & nomen scenoris accepit, quia genita sunt similia gignentibus, & in sceno- re gignit nummus nummum, quam tamen comparandæ pecuniæ rationem Ari- stoteles maximè præter naturam esse adfirmat, cuius uerba hæc sunt in politicis: *εὐλογώτατα μισήται ἡ ὀβσολογία ὅτι ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ νομίσματος εἶναι τὴν κτήσιν καὶ οὐκ ἐπὶ ὅπερ ἐπὶ οὐδὲν μεταβολῆς γὰρ ἐγένετο χάρις, ὅδ' ἐτόκος αὐτὸν ποιεῖ πλέον, ὅθεν καὶ τοῦ νομα τοῦ εἰληφεν. ὁμοιο γὰρ τὰ τικτόμενα τοῖς γεννώσιν αὐτὰ εἰσι. ὅδ' ἐτόκος γίνετα νομίσματος, ὡς καὶ μάλιστ' ἀπὸ φύσιν οὗτος τῶν χρηματισμῶν ἐστίν.*

Dictum autem est suprâ, Græcis appellari *τόκος* à *τίκτω*, quoniam precio ge- neratur precium, quod maximè contra naturam esse censet Aristoteles libro 1. politicarum, ubi *τόκος* ἀπὸ τοῦ τέκειν, ab etymo, & per collationem scenus uituperat, uelut Latini scenus à scetura, quoniam pecuniam auget & ceu procreat uel gene- rat, ad quod nummus non est inuentus, sed ut in emptione mercis seu precij lo- co sit, & quasi medium in emptione mercis, ut iam dictum est, itaq; perpe- ram sceneratoriam imitari naturam potest, nam cætera quæ procreata sunt, suis procuratoribus similia esse dicuntur, ex institutione naturæ: pecuniam autem non inuentam esse, quæ pecunias sibi similes progeneret, sed quibus res ad uiuendum necessariæ comparentur. Memorabilis profectò est apud Aristotelem hic locus de scenore & usura, quæ tantoperè ethnicis & pro- phanis gentibus fuerit odiosa, & apud nos, qui Christi nomen profitemur, nul- lus ferè quæstus frequentior usurpatur, & uberior, quàm qui ex scenore & usura aucupatur. Veteres Romani, ut Cato meminit, peiorem ciuem ex- istimârunt scenatorem, quàm furem, qui ita in legibus posuere, furem du- pli condemnari, scenatorem quadrupli. Nos Christiani (proh dolor) scenatores non solum non condernamus tanquam fures & iniquos ex- actores, ac rei tam priuatæ quàm publicæ pestes, sed honoribus etiam & di- gnitatibus ornamus: & quò iam quisq; ad quæstum & lucrum est atten- tior, & scenandi artem melius caller, eò prudentior habetur. Atqui uerò quid scenus & usura sit, & quot eius genera sint, ac partes, num ue in uniuersum omnis è rebus publicis eijcienda sit, quidq; hic dandum legibus, & con- suetudini gentium, & pietati Christianorum, ad retinendam tranquillitatem

ciuilibus societatis, quumq; longa ac uaria esset huius disputationis quaestio, tamen Imperator noster uidetur illa in pauca *ἔγκυματα*, uelut in Compendium hoc loco contrahere uoluisse, & indicare, qui sint sceneratitij uel usurarij contractus, ac prohibiti, quos & passim leges commemorant, & Christus ipse Saluator noster, cui iudicium huius mundi à Patre traditum est, hæc uitia cum cæteris, quæ miserè labefactant Respublicas, sceleribus, securi ad hanc uitiosam arborem iam apposita, procul dubiè suo tempore expurgabit, nulla hominum industria, quam omnem uincit improbitas, astutia, & malitia hominum sceneratorum scelestissimorum, qui nonnunquam ex paucis numis, in breue tempus exhibitis (ut supra meminimus) ingentia lucra, & scænoræ, & petere & accipere non uerentur, nec uerecundantur: quiq; per fas nefasq; quaestum facere, & opes undecunque congerere satagunt: sæpe etiam, quod uulgo dicitur, *ἀπὸ νεοκροῦ φορολογεῖν*: uelut ille è lotio quoque, & ubicunque spes dolosi refulserit numi. Quamobrem sceneratores omnes in turpisordidoq; quaestu uersari uidentur, ob id quoque omnes in probra & dedecora incurrunt. Qui enim lucra & emolumenta magna à quibus, & quæ nefas est, exigunt, uel etiam eripiunt iure uel iniuria, quales sunt sceneratores & raptores, ij non auari solum, sed & scelesti potius, impij & iniqui sunt habendi: quod nimirum in turpi quaestu sunt occupati. Siquidem spe quaestus hæc scelera sequuntur, & in ignominiam & probra incurrunt: quin quoque in fordido lucro, et damnabili arte uersantur. *Τόκου* autem etymon supra posuimus, *ἀπὸ τῶ τέκεν*, hoc est, parere, seu foetum procreare, uel precium generare pecunia. Fœnus autem & usura communiter id uocatur lucrum, quod supra sortem exigitur, tantum propter officium mutuationis, quod lucrum quidem seu precium, eruditi homines maximè contra naturam esse dicunt. Itaque iniustum esse scenerari, & usuras exigere. Hinc definiunt usuram esse accessionem sortis, quæ propter mutuo datæ rei usum uel moram, uel alio quouis colore illicitè exigitur, cum usura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non sit, quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa sit, id est, noua obligatione, quemadmodum Pomponius Iurisconf. in l. usura, ff. de uerb. & rer. signif. adserit. Alij quidem usuram strictè ac speciatim sumptam definiunt, nihil aliud esse, quàm precium uel potius æstimationem usus sortis consumptæ cum damno creditoris. Quàm autem usura latè pateat, quàm innumerabiles eius sint species & tractationes, non huius est instituti commemorare uel percensere. Imperator noster plerasq; damnare & abrogare hoc loco uidetur, ac improbare: utinam cum effectu tam feliciter, quàm salubriter uniuersæ Reipublicæ. Diuina scriptura, imò Christus ipse mutui contractum usuris contaminari uetuit, Lucæ 6. & multa extant in Prophetis & sacris literis loca, scenus & usuras, furta, fraudes, & imposturas prohibentia & detestantia, quæ uitia & flagitia omnia sub hoc Decalogi præcepto complectuntur: Ne furtum facias, ubi in genere à Deo ipso prohibetur omnis fraus, omnis dolus malus, omnis impostura in dictis pariter & factis, in contractibus & commercijs, in emptione & uenditione, in negotijs, in ponderibus, in mensuris, in numero, in debitorum solutionibus, & in omni iniusta alienæ rei cupiditate uel exactione.

Ne quis autem opprimat ac fraudet in negotio fratrem suum, uetat Diuus Paulus in prima ad Thessalonic. capite quarto, Propterea quod ultor est DOMINVS de his omnibus. Et Lucæ 9. Zachæus telones ad Christum conuersus pollicetur, se quadruplum redditurum, si quempiam defraudasset. Quo manifestè significat, imposturam seu defraudationem esse furtum, quia in lege mulctabatur furtum quadruplo. Sic quoq; ueluti furtum prohibetur omnis illegitima & illicita usura, auaritia, & rapina, quin & omnis in contractibus impostura & fraudulentia, iuxta illud, quod
ex diuo

ex diuo Paulo suprà dictum est, Nemo defraudet fratrem in negotio. & uerbum Christi, Mutuum dantes, nihil inde sperantes, & lex cum alibi, tum Deuteronom. 23. prohibet, inquit: Fratri tuo absq; usura mutuabis id quod indiget. Et Ezechielis 18. per totum caput. Et Psalmo 14. Qui pecunias suas non dedit ad usuram. Sunt autem usuræ, quando in mutuatione (ut suprà quoq; memoratum est) paciscimur, ut aliquid supra sortem nobis propter ipsam mutuatiōem detur: Ideo autem iniustæ sunt usuræ, quia exigitur non debitum. Soluens enim mutuum, nihil amplius debet, & tamen amplius exigitur pro re nulla nec debita. Ergo non seruatur æqualitas, Et hæc auaritia est, & iniusta, alienæ rei cupiditas & exactio, adeoq; ipsissima causa, cur scenerationes & usuræ exhauriant ciuitates, quia sceneratores auferunt plurimum, pro quo nihil recipit soluens. Non potest igitur talis commutatio uel potius exactio esse iusta uel perpetua, cum non sit ex æquo mutua compensatio, sed ut inquit Iureconsultus, fortis accessio .i. eos. C. de usur. quæ propter mutuum datæ pecuniæ usum, uel etiam moram exigit. Ea tamen iure ciuili usq; ad legitimum modum permessa fuit, dicta l. eos. C. de usur. Cæterum diuinis Christi mandatis omnino prohibita. Cum enim non nisi ab indigentibus ex quadam necessitate, sub scenore mutuum pecuniæ acciperentur, accidebat plerumq; , ut ipsi propter certitudinem promissionis soluere tenerentur, cum nullos fructus rerum suarum percepissent, necq; ad inopiam redigebantur: quapropter legibus scenore hoc malum temperatum est. At Christus noster non conuenire existimauit, mutua, quæ amicorum causa inducta sunt, in lucri certitudinem uertere, atq; ideo ueruit, ex mutuo quicquam sperari. Plutarchus item grauius autor Ethnicus docet, quod non oporteat scenerari, eaq; de re tanquam usurariæ prauitatis hostis acerrimus commentarium Græcè conscripsit, *πρὸς τοὺς ἐν δὲ ἰσὺ δ' ἀνεύρεται*. Vbi uniuersam scenerandi rationem damnat, quod contra naturæ regulam sit, quæ est, ex nihilo nihil gigni, quod paupertati unicum eius solatium, nempe, animi securitatem & tranquillitatem aufert: quod nondum notos fructus deuoret: quod qui accipiunt sub usuris, uersuram ex uersura facientes, nunquam se extricant, &c.

Etsi uerò res humanæ ac politicæ absq; contractibus licitis consistere nequeunt, ueluti emptione, uenditione, locatione, conductione, societate, mutuo, & huiusmodi, quibus ultrò citroq; obligantur homines, quos contractus Græci cōmuniter appellant *συνάλλαγματα*, hoc est, commutationes uel cōmercia, cum ultra uerba contractus aliquid utrinq; agitur, et obligatio, ex qua tandem actio oritur: tamen magna est differentia inter licitos & illicitos, seu sceneraticios, de iure prohibitos contractus, quos magna ex parte auaritia, & *πλεονεξία*, & sic malitia hominum excogitauit, quos & Imperator noster hoc capite reprehendit, atque nominatim carpit, aliquot numero ac ordine commemorando. Quos à sua Politia reijcit ac damnat, ut hic manifestè patet. Est alioqui *συνάλλαγμα*, contractus seu commutatio, honesta & mutua consensu duorum uel plurium de realiqua legitimo modo transferenda, uel quò ad dominium, uel quò ad usum, uel quò ad obligationem diuinitus ordinata atq; concessa. Quia cum singuli indigent rebus, quas ipsi non habent, uult Deus seruata æqualitate legitimis contractibus, & communicatione legitima, vitam hominum copulatam esse, ut intelligamus iustitiam esse æqualitatem, & sciamus ipsum æqualem esse. Sunt enim legitimi contractus confirmati diuino præcepto, furtum non feceris. Et Leuitici nono, Non facite inæqualitatem in iudicio: uel ne feceritis iniquum quid in iudicio, iustè iudicabis proximo tuo. Ne incedas mercator, hoc est, impostor, in populo tuo. Mercatores enim ut impostores frequenter technis & artibus homines circumueniunt. *Wie der Zentner zu seinem Buecht saget / der sich nicht zum handwerc schicken wolt. Gehe hin / vnd werde ein Krämer / ein leuthe vnd land bescheisser.* Atqui emptio est contractus, quo res transfertur pro iusto precio, quantum ad dominium, nec retinet emptor ius retrahendi precij, & nominantur substantialia emptionis hæc, uidelicet, merx, precium, & consensus emptoris & uenditoris. Cæterum mutuatio est contractus, quo transfertur pecunia, seu frumentum, seu

alia res utilis; cuius usus est consumptio, cum hac obligatione, ut tantundem post certum tempus reddatur, & dans mutuò retinet ius tantundem petendi, quantum mutuò dedit. Quæ quidem datio mutui, seu mutuatio, potissimum in his rebus consistit, quæ pondere, mensura, uel numero constant, nimirum quòd earum rerum datione in creditum ire, seu mutuum contrahere possumus. Damus autem mutuuum non eandem speciem, quam dedimus, recepturi, alio qui commodatum aut depositum esset, sed idem genus. Quòd si aliud genus dederimus, uelut si pro tritico oleum uel uinum receperimus, nõ erit mutuuum, quemadmodum disertè inquit Zasius noster in l. 1. ff. si cert. petat. Mutuum contrahi cum spe recipiendi idem in genere, non in specie. Eius Legis explanationem pulchram & eruditam uide apud eundem Zasium, dicto titul. quialibi dicit, nempe in l. rogasti. §. si tibi. eod. in contractu mutui facilè incidere in usuram, & crimen usuræ. Quare abstinendum esse ab huiusmodi contractibus, inquit: Ego quidem prius perirem, quàm tales contractus celebrarem. Egregia sanè uox est honesti & eruditi Iuriconsulti detestantis & abominantis usurarios contractus, & fceneratores. Nouerat enim uir optimus, fcenerari turpe esse, & pugnare cum lege naturæ, ut iam antea sæpè dictum est, etiam ab Ethnicis omnem fcenerandi usum, damnari, uelut totius Reipublicæ perniciem. Est enim fcenus & usura quæstus seu lucrum, propter mutuuationem supra sortem exactum: seu quod propter mutuuationem petitur. Expressè autem in sacris literis prohibita est usuræ petitio. Leuitici 25. & Deuter. 23. Et in Euangelio dicitur: Mutuum date, nihil inde sperantes. Nam pugnant usuræ cum æqualitate: nec quis debet lucrari ex alieno. Accipiens uerò fcenus uel usuras, lucratur de alieno, quia mutuatio transtulit dominium ad alium, & quidem rei non sua natura fructificantis, Non est igitur iustum lucrum fcenus aut usura. Res quoq; ipsa ostendit, propter hanc inæqualitatem exhauriri magnam partem hominum, eamq; ob causam sæpè, tum apud Romanos tum alios populos, seditio nes in imperijs ortas esse, ut uidere est in Historijs, & apud Ciceronem in Cati linam, & alias Reipubl. pestes. Tandem tamen & Ethnici, & Imperatores, ut modus aliquis esset, leges quasdam condiderunt, etiam de Centesima, quæ sic dicta est, quando centesimo mense æquat sortem: ut si quis singulis mensibus de centum aureis soluat unum aureum, cuius usuræ centesimæ mentio fit in libro Esdræ capit. quinto. Cumq; fceneratores duas aut tres centesimas postularint, lex de centesima sæpè renouata est, ut à Lucullo in Asia, à Cicerone in Cilicia, à Iulio & Augusto in toto Imperio. Certè consulunt pleriq; sapientes, inter quos etiam est Plutarchus, grauissimus autor & Historicus, heredium quodlibet potius uendendum esse, quàm mutuò à danista & harpyis illis fceneratoribus accipiendum. Apud nos profectò publicè interesset, legem ciuilem, nempe l. eos. C. de usuris, obseruari: quam sanciuit Imperator Flauius Iustinianus libro quarto Codicis, titulo 32. transcribatur lex tota. 26. quæ certum modum fcenerantibus constituit, ut qui eum excederent, plecterentur. Quin & propter Canonum prohibitionem non nisi pessimus quisque & impudentissimus fcenerat, qui Cambij, hoc est, permutationis nomine, uel alio ficto titulo, indigentem, atq; necessitate, quòd humaniores non reperiatur, compulsus deglubit. Nec quidem Episcopi & Sacerdotes id pessimum & exitiale hominum genus ullo modo coërcent aut execrantur, sed adiuuant potius, suis quoq; pecunijs *diuicias*, in id lucrum clam creditis, teste Alciato in l. usura pecuniæ. ff. de uerb. signif. quod & diuus Cyprianus conqueritur. Detestantur & improbum fcenus Imperatores Diocletianus & Maximianus l. 20. C. de causis, ex quibus infamia irrogatur, ubi sic statuunt: Improbum fcenus exercentibus, & usuras usurarium illicitè exigentibus, infamiæ macula irroganda est. & in §. Porro, 3. quæst. 7. idq; idem adserit Bald. in d. l. improbum fcenus.

Vocatautem Improbum scenus, quod & Cicero magnum & iniquissimum appellat, scilicet quod uersura dissoluitur, quemadmodum ij solent, qui ut syngrapham unam dissoluant, & una cautione se liberent, pecuniam mutuam maiori scenore iterum accipiunt. In dies enim deteriorem conditionem suam faciunt, quod frugi homines facere non solent. Et pleræq; hodie, proh dolor, propter luxum uestitus, & crebras comestationes non solum domus, sed & Ciuitates, grauissimo scenore laborant, quanquam multis scenebribus legibus & constitutionibus imperialibus, illa *πλεονεξία, φιλαργυρία καὶ δανεισμός*, sceneratio & auaritia haecenus sæpe constricta est, & coercita, sed ut uideo, frustra, quum earum salubrium legum & constitutionum, uelut quondam Megarensium, nulla habetur ratio, quina cerbissimi sceneratores, Iudæi, & sui cõplices, impunè sceneratorijs rechinis & artibus toto orbe grassantur: ciuibus & plebi uelut Harpyiæ ac Vulturij Phinei uictum deuorantes, idq; eò fit, quod plurimum ex ocio & luxu æs illud alienum contrahatur, ut quotidie fieri uidemus: hinc locupletantur danistæ, Iudæi, & sceneratores, populus uerò & plebes angustantur & depauperantur, quæ admodum Cicero exclamat: Eheu quam iniquè comparatum est, ut ij qui minus habent, semper aliquid addant ditioribus, & Galli dicunt, Les grosses rongeurs, manyent le pouer gens, hoc est, *ὄφεις ἢ μὴ φάγῃ ὄφιν, ἀράκων οὐ γεννῶσι τὰς*. Sceneratorum enim, danistarum & Iudæorum fortunæ, ac cõpiæ, non in tantum auferentur, nisi essent quos exugerent: quemadmodum inter pisces & beluas sunt qui laniatu aliorum uiuunt: Inter homines quidem nulla pestis maior iniustitia, auaritia, *πλεονεξία*, quod uitium animi est, quo lucrum & quæstum undecunq; oblatum cupidi daneistæ & harpyiæ sectantur, & amplius quam par sit, qualibet in re habere desiderant: quod propriè est *πλεονεξία καὶ δανεισμός*, uitium scilicet prorsus il liberale & odiosum, quo auari & iniqui lucrum & quæstum in qualibet re, undecunq; affectant & sectantur, etiam, ut ille, ex lotio, quod eum non puduit: & profecto pudendum turpilucrum fuit, cum quibusdam populis, maximè Indis, ignotum scenus & usura fuisset. Liuius scribit libro ab urbe condita octauo, de ijs qui creditoribus, quod rationi paria non facerent, addictos nexui & uinctos esse, nimirum æris alieni ratione, quo persæpe inopes adobruabantur, usura multiplici omnia arrodente, ac uelut tabe pestifera ad corpus item correperente, nascebantur quandoq; nouarum tabularum decreta per summam inexuperabilemq; necessitatem, ac Diomedeam quodammodo (ut dicitur) expressa patribus. Quamobrem ea Cicero labefactionem fundamentorum Reipublicæ uocat, quum pecuniæ creditæ obæratæ condonantur, & nouæ mox cooriuntur tabule, quibus nomina contineantur noua. Et alibi idem Cicero: Tabulæ nouæ quid habent argumenti, nisi ut tu emas mea pecunia fundum, & eum tu habeas, ego non habeam pecuniam. Vt rectè apud Comicum dixisse uideri possit, Næ ille haud scit, hoc paulum lucri quantum ei damni apporet: quod in scenus & uersuram appositè quadrat, cum pecuniam mutuò accipit debitor, & per eam dimittit priores creditores insolutos, quod modici temporis, breuisq; spacij lucrū malum & æquale est dispendio, ut uerissimè dixisse uidetur Hesiodus, *Μὴ κακὰ κερδ' αἰνεῖν, κακὰ κερδ' εἰσα ἄτησιν*. Id est, ne malè lucreris, mala lucra æqualia damnis sunt. Quam uocem Ethnici hominis, utinam Christiani mortales, præsertim propolæ & negociatores, perpenderēt, quorum Deus Pater ac uenter est, *ἀλλὰ διὲ ἀσχετὰ κέρδη σὺμφορὰς ἐργάζεται*. Adducit enim infortunium, turpe lucrum, uelut Cæcias nubes, quod dicitur. Clarum igitur ex supra dictis liquet, usuram propriè fieri & consistere in mutuo. Mutuationem uerò contractum esse, quo transfertur pecunia, seu frumentū, seu alia res utilis, cuius usus est consumptio, cum hac obligatione, ut tantum dem post certum tempus reddatur: & dans mutuò retinet ius tantum dem petendi, quantum mutuo dedit. Sic & locatio est contractus, in quo res transfertur ad certum tempus, quo ad usum pro certo precio, non quo ad dominium: Et res illata sunt iure oppignorata locanti. Est autem usura (præter supra dictas definitiones) etiam secundum Azonem in Summa sua. C. de usur. quicquid sorti accedit. Quam definitionem Doctores super Rubrica de usuris, in antiquis, suppleunt, dicentes, quod usura sit, quicquid sorti accedit, scilicet ex pacto

præcedenti, uel ex intentione, Vt Ioan. Andree in cap. peccatū. de regul. iur. definit, dicens, Usuram esse lucrum ex mutuo, uel pacto, uel conuentione exactum. Quam definitionem Doctores (ut dixi) super Rubrica de usur. cōmuniter sequuntur. Hostiensis quoq; egregiè definit, scilicet, Usuram esse, quicquid accedit rei mutuatae, ipsius rei usus gratia, ex pactioe, uel intentione habita in contractu, uel in exactioe facta ex postfacto. Quam definitionem Ioannes de Anania in dicta Rubrica sic declarat, duo continere, materiale scilicet, ut mutuū: & formale, ut exactio. Et secundum tales definitores usura habet locum in illis rebus, in quibus consistit mutuuum. Mutuum autem consistit in ijs rebus, ut supra meminimus, quæ pondere, numero, mensuræ &c. consistunt. At quidam uolunt, hodie usuras omni iure prohibitas esse. Primum de iure diuino ueteris testamenti, ut Exodi 22 cap. Si pecuniam mutuò dederis populo meo pauperi &c. ne usuris opprimes. Item Deuter. 23. Non sceneraberis fratri tuo pecuniam ad usuram, nec fruges, nec quamlibet aliam rem. Et Ezechiel 18. cap. est horribilis textus contra usurarios, ibi, Ad usuram non commodaerit, & amplius non acceperit. Et sequitur: Ad usuras dantem, & amplius accipientem, nunquid uiuet? non. uiuet. Item Leuitici 25. Nec accipias usuras ab eo, nec amplius quàm dedisti. Time Deum, ut frater tuus possit uiuere apud te: pecuniam non dabis ei ad usuras, & frugum superabundantiam ab eo non exiges. Item Psal. 14. quærit in spiritu sancto, Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? Et respondet inter cætera, Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, & munera supra innocentem non accepit. Secundò item sunt prohibita usurae de iure diuino Noui testamenti in Euangelio, ubi dicit Saluator noster Christus: Mutuum date, nihil inde sperantes. Ecce filius Dei, & ipsa ueritas dicit, nihil inde sperantes. Et paulò antè dixit: Si mutuuum dederitis ijs, à quibus speratis recipere, quæ gratia erit uobis? Nam & peccatores peccatoribus scenerantur, ut recipiant æqualia &c. Quòd si quem illi textus diuinæ scripturæ & comminationes nō affecerint & mouerint, ut cōtineat se ab omni usura, is non est appellatione hominis Christiani dignus, nec guttula, uel scintillula timoris Dei, uel ueræ fidei in eo est. Tertiò, sunt item usurae prohibitae iure positiuo & humano, uidelicet canonico iure, & quidē in sanctissima Synodo Nicæna, de qua in cap. quoniam, & pulcher textus in cap. penult. 46. distinct. 14. quæst. 3. per totum. qui text. ibi ualde insigniter interpretantur iura diuina seu Canonica. Item 4. quæst. 5. & 6. per totum. Item per totum titulum de usuris, in antiquis, capitulo, qui repetiturum. in 6. & Clement. 1. Et licet de iure ciuili usurae fuerint permissæ, ut in toto titulo ff. et C. eodem, & postea de iure Canonico, adeoq; etiam in Authent. usq; ad titul. de Eccles. titul. usq; ad certum modum permissæ & limitatæ, ut in l. eos, & l. ab eo. Authent. ad hæc. & in corpore, unde sumitur. C. de usur. hodie tamen per dictum titulum 4. de Ecclesia. titul. collat. 9. sunt etiam de iure ciuili prohibita, ubi pietissimus & Christianissimus Imperator Iustinianus mandat quatuor illa concilia principalia, uidelicet, Nicænum, Constantinopolitanum, Ephesinum, & Chalcedonense seruari. At in concilio primo, Nicæno scilicet, usurae fuerunt prohibitae dicto capit. quoniam. distinct. 46. Et sic posterius ius ciuile derogat omnibus prioribus legibus, usuras permittentibus. Nec leges ciuiles ibi secundum gloss. potuerunt permittere usuras, propter prohibitionem iuris diuini. Inferior enim non potest tollere legem superioris, neq; seruus legem domini, periura in gloss. allegata. cap. cum inferior. de maior. & obedient. Præterea dicit gloss. ibi. quòd Dominus dixerit ad Paulum. Durum est tibi contra stimulum calcitrare, & ira contra mandatum Dei. Et quòd de iure ciuili usurae sint etiam hodie prohibitae, tenent omnes Doctores in locis ordinarijs, & notanter legum prudentes in dicta Authent. ad hæc, et in l. 1. C. de summa trinit. & fid. cathol. ac adeo quidem prohibitae sunt, quòd etiam cum iuramento promissæ & solutæ si fuerint, tamen repeti possint, iuxta capit. debitores. extra de iure.

Hinc usurae quoq; omnium iure prohibitae, computantur in sortem, uidelicet
ad extenuandam

ad extenuandam fortem. l. si non fortem. in princ. & ibi Par. & Doctores notant ff. de condict. indebiti. Et quum usura, tanquam indebitè soluta, possit repeti, quia ius resistit, inferre uelle uidentur Doctores in d. l. si non fortem, quòd etiam non ualeat datio fideiussoris, nec pignoris, quandoquidem ius ipsum huiuscemodi actui resistit. Et quum sic lege resistente & prohibente, actus sceneratitius uel usurarius sit ipso iure nullus, omnia quoq; pacta, omnes conuentiones & capitula, in eo contractu uel actu apposita, ipso iure non ualeant, l. non dubium, cum sui materia. C. de legibus. & quòd pacta apposita censeantur etiam in fraudem usurarum apposita. Ideo quicquid accedat forti principali, siue sit pecunia, siue alia res, siue pactum, siue conuentio, siue Iusurandum, &c. sit usura. capit. pleraq; 14. quæst. 3. Et licet uaria à uarijs assignantur causæ prohibitionis usurarum, tamen una est prægnans & maxima, quia lucrum & quæstus usurarum est contra pietatem & charitatem proximi. Si quidem proximo in necessitate constituto tenemur atq; debemus succurrere. Est & alia ratio secundum Panormitanum super Rubrica, de usuris, quia scenus aut usura est quoddam uitium & scelus contra naturam, quum in eà pecunia germinet pecuniam, contra eius naturam: quia pecunia non est facta (ut sæpe antea meminimus) ut germinet pecuniam, sed solum ut sit medium seu mensura rerum. l. 1. C. de contrah. empt. & uendit. ac pulcher textus est, licet uulga. in capit. efficiens, octuagesima octaua distinct. Et sic quidem sceneratores & usurarij principaliter delinquant in Deum, abutendo scilicet rerum usu, tunc enim per pecuniam germinatur pecunia, quod esse contra naturam, nemo ignorat, eò quòd uendunt usum, qui non est. Hinc Ioan. Calderinus in cap. fin. de usur. post aliquos, ut refert & sequitur Ioan. de Anania. in d. Rubri. de usur. ponens hanc rationem, quòd hæres, in quibus consistit mutuum, & per consequens, in quibus usura constitui possit, usu consumantur: & quòd usus rei non possit separari ab ipsa re, seu dominio rei. Nam usus pecuniæ nihil aliud est quàm coemptio pecuniæ, id est, domini pecuniæ. Et sic qui uult recipere usuram pro usu pecuniæ, uult separari usum à re, quod non potest, quum usu consumatur, ut etiam clarè uideri potest in uenditione uini, frumenti, uel olei &c. in quibus etiam consistit mutuum, & sic usura. Nam qui uendit uinum, & postea quoq; uellet uendere usum eiusdem, non posset: quia qui uendit uinum, uendit etiam usum: nec unum ab alio potest separari. Quare etiam Aristoteles (quem admodum supra meminimus) nulla lege diuina edoctus, nec arctatus, sed sola ratione naturali inductus, scenus & lucrum usuræ, nimirum τὸν τόκον ὡς καὶ μάλιστ' ἀναὰ φύσιν, tanquam præcipuè aduersus naturam pugnet, detestatus est, & quòd naturaliter iniquum iuxta atq; illicitum sit, ut constat ex primo libro politicarum. Quocirca sceneratores & usurarij sic etiam peccant in naturam. Quibus rationibus utiq; liquidò constat palamq; inferitur, contractus usurarios sui natura uitiosos reprehendendos, & malitia conuolutos esse, uelut furti & rapina, capit. si quis. 14. quæst. 4. & sunt uerba Diui Ambrosij. Est autem Rapina improbilissimum & detestabilissimum maleficium, ut dicit Imperator Iustinianus Instituit. in princip. de oblig. quæ ex delict. nascunt. Et dicitur usurarius & scenerator latro legalis, & pessima bestia, quinimò & Vorago, quæ animas deuorat, & facultates exhaurit. capi. 1. in prin. de usur. in 6.

Hinc certè sensisse uideretur Aristoteles, usuras esse contra naturam, nec dubiam uel incertam esse regulam, de politica iustitia, quòd ius naturale uerè sit ius diuinum: etiamsi Moyses concedat Hebræis, ut ab alienigenis usuras exigant, qui populus certè tunc aliquod amplius & excellentius habuit ius, non modò repetendi mutui, sed & (ut Deutero. 15. cap. dicit) scenerandi gentibus, & usuras capiendi, nempe a ueritate diuina, quæ hoc ipsum statuit & concedit. Ipse enim Deus & Dominus est omnium, qui non modò pecuniam & res, sed & regna et impèria aufert, cuius uult, quocunq; modo uult, & dat cuius uult,

Si ergo tunc in uindictam gentium Deus uoluerit eas per usuram & scenus punire, & id Hebraeis mandet ut faciant, rectè fecerunt, quòd obediens sese Deo suo praeberint, & iram eius scenore tunc & usura in gentibus idolatris impleuerint.

Nuncautem res secus habet sub Melsia & Euangelio. Permiserunt olim leges Imperatorum exigere usuras: nec peccasse putatur Imperatorem, cum permisit usuras exigi. Quemadmodum enim approbat Euangelium magistratum, ita approbat contractus, quos indicat magistratus esse honestos & utiles Reipublicae. Ac pertinet iudicium de contractibus ad Magistratus, non ad Ecclesiae ministros. Quare uiderint Euangelij ministri, ne temerè pronuncient, qui contractus sint uitiosi, ne iudicentur in alieno negotio *πολυπραγματειν*, & in aliena functione curiosum esse. Est quidem peccatū, usuras exigere, sed quas magistratus iudicat usuras esse. Cum maxima sit dissimilitudo contractuū. Sic longè errāt isti, qui omnes redditus iuxtā damnant: nec pactū de redimendo uitiat emptionem, ut testatur lex, Si fundū. C. de pact. inter empt. & uend. Quoties autē uera emptio constituitur, legitimus est contractus, etiamsi accesserit pactū de redimendo. Est enim legitimus contractus emptio, quo res transfertur, quantū ad dominium pro iusto precio, ut supra diximus, nec retinet emptor ius retrahēdi precij, si interueniant ea quae nominantur substantialia emptionis, scilicet merx, precij, atq; cōsensu emptoris & uenditoris. Sunt autem contractus seu pacti de redimendo duo genera in usu: aut enim emitur fundus, aut emitur seruitus in bonis uenditoris, cū pacto reuendendi. In utroq; casu uera emptio constitui potest, ac utroq; genere Christianus uti potest, ut alijs politicis ordinationibus. Iudicium autem de contractibus non pertinet ad illos, qui in Ecclesia docent Euangelium, sed pertinet ad magistratus: & conuenit, magistratum non esse Timona quendam, uel *μισανθρωπον*: sed leges ad aequitatem flectere, & multa temporibus concedere. Theologo satis est docere, quòd Christiano homini liceat uti politicis ordinationibus: nec quaerat *ἀκροβολικαίου*, hoc est, summū ius, quod aequitati est oppositū, et ueteres quandoq; summam iniuriam, summamue crucem dixerunt. At in talibus ciuilibus contractibus uigeat ualeatq; *ἐπιείκεια*, qua non nihil iuris acerbitas moderatur ac mitigatur, nec quis conscientias ad certam formam, & prorsus exactam *τὸν ἀκροβολικαίου*, nimirum iuris stricti alliget. Est enim pulchra & humanissima regula, summūq; utilis, in moralibus negocijs sufficere moralem certitudinem, hoc est, non esse rationem exactissimam quaerendam, sed medium *ἐπιπέτα*, iuxta probabilem aliquem modum seu rationem, accipiendum esse. Sic quoq; non est usura, nec contractus prohibitus, emere redditum cum pacto reuendendi, sed est uera emptio, ubi concurrunt substantialia emptionis, merx, precium, & consensus: ac liciti sunt contractus, quos Magistratus & leges approbant. Deus enim approbat ordinationem & iudicium magistratus, ac leges de ciuilibus negocijs, nec emptio uitiatur per pactum de redimendo, dicta lege, si fundum. C. de pact. inter emptor. & uendit. Et is qui emit consequitur dominium, etsi alienare non potest, quia pactum de non alienando, non repugnat naturae dominij, ut docet Bartol. l. ita quis. ff. de uerbo. obligat. Hic contractus dissimilis est mutuo, quia in mutuo licet danti mutuo repetere sortem, hic emptori non licet pecuniam repetere. Tres uerò species communiter ponuntur huius contractus: aut enim emitur certus fundus, aut certi fructus in fundo certo pro portione. Facile iudicari potest, in his duabus speciebus prorsus nihil esse uitij, quum rectè (ut diximus) concurrant omnia, quae requiruntur in emptione, merx certa, certum precium, & consensus utrinq;. Tertia species est, cum emitur redditus in uniuersis bonis alicuius ciuitatis, ubi ciuitas obligata est actione personali, & ius quod uocatur hic merx, non uidetur in certo corpore esse. Panormitanus tamen & hanc tertiam speciem approbat, cum inquit: Sicut ergo quis potest emere liberè totam possessionem, in *ἐμψύχων*, uel emere annuum redditum iam constitutum ab antiquo, ita licitum est de nouo constituere & emere. De usuris. capit. in ciuitate. Et cum ius oporteat in aliquo corpore esse, & hic ius in corpore. Ut si quis emat in alterius bonis seruitutem agendi itineris per agrum: ita in rebus natis fructificare potest

constitui seruitus, ut pars fructuum redeat ad aliquem. Et huius seruitutis corpus constitui possunt omnia bona alicuius personæ, aut communitatis. Quisdam defendunt, & in persona constitui posse redditum. Quod etsi subtiliter disputatur, tamen placet hoc, quod Iurisconsulti docent, in rebus constituendum esse redditum, ut uidelicet sit aliqua certa merx, & ius sit in aliquo corpore. Itaque cum & hic sit merx, uidelicet ius ex alienis bonis percipiendi fructus, precium & consensus, probanda est & hæc tertia species. Præclare inquit Baldus, hunc contractum licitum esse, si habeat æquitatis recompensationem & proportionem, capit. 1. de Iure iurando. Sicut igitur in alijs contractibus conseruanda est æquitas, ita in hoc contractu uidendum est, ut pericula pariter compensentur, uidelicet ne census exigatur, si perijt corpus. Et tamen in his casibus quoque, ut in omnibus contractibus fieri debet, curandum est, ut medium sumatur *ῥῆμα*, hoc est, ut diximus, iuxta aliquam probabilem rationem, & ex prudentis uiri interpretatione atq; arbitrio. Quemadmodum & id quod interest in contractibus ex naturali æqualitate sumendum est, ac differt omnino ab usuris. Est enim accidens aliorum contractuum, & honestæ rei appellatio, ex naturali, ut dixi, æqualitate sumpta. Debetur etiam sine pacto, ut quidem tunc habet locum, cum quis iam alteri efficacem damni causam dedit: nemo enim locupletior cum alterius iniuria fieri debet. Ut si quis promississet, se soluturum esse ad Calendas Maij, & illo non solvente, ego aliquo damno affectus essem, ob hanc ipsam causam, quia illa pecunia caruissem: ille, quia dedit efficacem causam damni, debet soluere id quod interest. Iusta est igitur ratio & consentanea naturæ, cur soluendum sit id, quod interest, quia, ut diximus, nemo debet uelle locupletari cum alterius damno uel iniuria. Hoc exemplum aliquo modo indicat, quid uocetur interesse, & ubi locum habeat. Non enim debet prætexi feceratorum rapacitati, qui mutuacionem tantum in quæstum conferunt, nec petunt id quod interest, quia mutuo accipiens dedit efficacem causam damni, sed simpliciter petunt lucrum. Est igitur interesse debitum, quod debet iure naturalis, qui efficacem damni causam alteri dedit: aut qui uerè impediuit alterius iusta lucra: ut si quis in locato corrumpit aliquid, debet id quanti interest, hoc est, debet sarcire damnum, etiamsi nulla pactio de hac re præcessisset. Locatio enim est contractus legitimus, in quo res transfertur ad certum tempus, quo ad usum, pro certo precio, non quo ad dominium, & res illatæ sunt iure oppignoratæ locanti. Cum autem magna sit uarietas contractuum, prudentia adhibenda est in iudicando, nec temerè pronuncianum est. Præclare enim dixit Cameracensis: Cauendum esse, ne facile pronuncietur, usurarius esse contractus, quia uarij contractus in uita necessarij sunt, cum sint iuris gentium. Et cum contractus sint res politicæ, ualet iudicium Magistratus ac Legum, id est, sapientis & æqui Iurisconsulti de contractibus, sicut & de alijs rebus politicis. Hic sapiens Iurisconsultus discernet usuras, & id quod interest. Conferet etiam mandata diuina cum iure humano, ne approbet aperte pugnantia cum mandatis Dei. Quod autem uocabulum honestæ rei interesse, prætextitur crudelibus usuris, perniciofa sophistica est. Ergo breuiter ac summarim interesse dici diffiniriq; potest id quod debetur alicui, uel quia damno affectus sit, uel quia lucrum aliquo dicitur impeditum uel remoratum. l. si commissa. ff. rem raram habere, ubi in l. Paulus, inquit: In tantum competit id quod interest, in quantum mea interfuit, id est, quantum mihi abest, quantumcumq; lucrari potui. Cum uerò quæritur, actoris quid intersit, duplex est consideratio: altera de damnis & dispendijs rerum, quas amittit: altera de lucris & utilitatibus non acquisitis. Qua ratione interdum utilitas amissa, maioris erit, quam re ipsa. l. Iulianus scribit §. ult. ff. ad exhibend. Sabinus autem l. si is. ff. de furt. Interesse, ait, eius uidetur, qui damnum passurus est, non eius, qui lucrum facturum est. Ceterum de usuris elegans diui Imperatoris Iuliani extor constitutio centesima sexagesima, quæ est sacre pragmatice formæ exemplum tale, Aristocrates prudentissimus Aphrodisiensis Reipublicæ

Reipublicæ pater, quiq; immobilia in ea possident, supplices nobis facti sunt, aientes prædictam ciuitatem, &c. Ac principio quidem illud cognoscimus, quòd pleriq; leges nostras ita accipiant atq; intelligant, ut unde minimè conueniat, inde iniustarum ipsis actionum anfas præbeant. Siquidem à patre Reipublicæ edocti fuimus, quod cum benè magna auri summa Aphrodiensium Reipubl. ex legatis à nonnullis ciuitati relictis collecta esset: nequando ea deperiret, quidam illorū, qui in Republ. cum potestate erant, eam auri summam collocauerint, ut quam diu id auri apud ipsum resideret, tã diu qui suscepisset, quoq; anno pro eo ciuitati deperderet (siue quis id pactum, siue reditum, siue etiam usuram appellare uelit) quantum ferre ciuitatem æquum esset. Eos uerò qui aurum susceperunt, postquã constitutionem protulimus, ne creditoribus permittatur, ut debitum ultra duplum exigant: sed hoc S. eoq; solo contenti sint: S. dicere, quod ultra duplum iam persoluerint, legatum ciuitati deperire oporteat: atq; ita calefactiones balnearum publicorum, quæ exinde fieri soleant, iniuria affici: opera etiam publicæ labefactari, legemq; nostram & illorum interpretationem uitium adferre reipublicæ.

Vt igitur omnia hæc è nostra expellamus Republica, sancimus, ut qui id auri perceperunt in hoc, ut pensionem aliquam pro eo persoluant reipubl. singulis annis, quoad illud penes se aurum habuerint, inferre compellantur, id quod pro eo se allaturos constituerint, haud quaquam sacra nostra ad hoc constitutione usurpata. Illam etenim de creditoribus conscripsimus, & qui in ea comprehenduntur casibus. Præsens uerò species illam non attingit, siquidem hoc magis annuo reditui, quàm usurarum præstationi simile uidetur, nos autem ex æquo ciuitatum curam gerere oportet, ut rerum fiscalium. Quòd si quis post hanc præsentem nostram formam aliter ea quæ à nobis lege promulgata sunt, acciperit, & defraudare ciuitatem dato auro uoluerit, & pro uniuerso tempore quantum debet ciuitati persoluet, & præterea reddet duplum, ut malitiosæ interpretationis iustam retributionem percipiat: Propterea quòd cum in manu illi esset, ut bonum se perhiberet ciuem, ita improbus est, ut quæ illum in lucem protulerit, eam non dubitet afficere iniuria. De contractibus sceneraticijs & usurarijs supra non nihil egimus, & plura quidem essent agenda, si quis omnia persequi uellet aut posset. Veniunt enim multa in hanc quæstionem, qui sint contractus legitimi & probabiles, qui contrà usurarij & prohibiti, &c. Sic, de argentariorū seu numulariorū contractibus pleriq; etiam disputant: quorum tamen in pandectis & Imperatorum constitutionibus frequens fit mentio, ut l. si quis ex argentarijs. & l. argentarius. ff. de edend. per tot. tit. & l. quisquis iudicij. C. si cert. petat. Accipiuntur hodie ferè pro eodē, argentarius, numularius, mensarius, collectarius, campfor, trapezita, collybistes, & huiusmodi qui rē numariā uersant tractantq; quos uocat Vlpianus Argentariæ mensæ exercitores. l. prætor ait. ff. de edend. Diuus Imperator Iustinianus edicto nouo attribuit eis collegium, dicens, commune collegij argentariorū, qui in hac magna urbe sunt, libello supplicia à potentia nostra petunt, ut supra alia omnia quæ ipsi munificè largiti sumus, alio nunc etiam modo sibi opitulari uelimus. Exposuerūt autem quomodo nonnulli, quum debuerint, aut etiam debeant, quando pecuniæ, aut res ab ipsis repetuntur, quod soluendo non sint, à se petant, ut puras sponsones pro ipsis subeant, & aliàs quidem hoc ipsum in obligatorijs schedulis conscribant, aliàs uerò propter contrahentis fidem, & sine scripto hoc facere sibi mandent: Ipsi autem illorum petitionibus cedentes, ijs qui illis molesti sunt, certum tempus constituent, intra quod sponsor omnino debitum transfundat, se itaq; ad hunc modum illis spondere, ac deinde ad diem liberaliter ijs qui sponsones suscepērūt, satisfacere: debitores autem interea, quasi p sponsones satis cauerint, aut mutui fortè syngraphas obligationisq; suæ schedulas recipere, aut apochas copare. Quomodo item multi, quum parare sibi rem aliquam uoluerint aut uelint, sibi mandent, ut pro ipsis pecuniam, aut rem aliquam se daturos spondeant: & illis quidem quod affectarint obtingat, ipsi uerò promptè pecunias aut res transfundāt, deniq; quomodo, quum ita simpliciter mandantibus illis sponsones fiant, pecunias tamen aut res non aliter soluere

uere uelint, quàm qui sponſionem accepit, pecunias aut res ostendat, aut eas se accepisse probet. Vnde quum ipsi pecunias aut res dederint, quòd illi probationes, pecunias aut res datas esse, deposcant, postmodum contentionibus ac controuersijs irretiantur. Quæ res simul in præteritis, simul in futuris sanè quàm perplexa illis est, & formidabilis: imò & impossibilis. Quisnam eorum enim, pro quibus aut pecuniæ, aut res sponsæ fuerint, uel spondentur, quando is, cui sponse fuerint, quæ data sunt ostendere, aut ea se accepisse, apud acta probare debeat: ad eam tergiuersationem deuenire nò uelit: ac idcirco persæpe se fatigatos alijs cedere actiones: neq; hæc sibi actiones intendentes opponi solùm, uerum etiam quibus actiones cessæ sunt, aut ceduntur. Ac uerò petierunt, ut ab hac difficultate liberentur, ut etiam si quid è nulla omninò apposita conditione, purè mandatum factum sit, aut fiat, ut pecunias aut res intra certum tempus transfundant, simul atq; præfinitum tempus elapsum sit, mandator sibi, & quibus à se actiones cessæ sunt, aut etiam ceduntur, ad debiti persolutionem teneatur, idq; non solùm, si hoc interueniente scriptura mandauerit, uerum etiam si sine scripto totum negocium confectum sit. Nos ergò succurrere istis uolentes (cum omni æquitate tamen & iustitia, atq; ut in posterum omnibus citra periculū hæc præcedant) statuimus, ne aliter ipsi sponſiones subire uelint, quàm scripto cõprehensum de his, mandatū ipsis detur, quod quomodo quamq; rem fieri oporteat, luculèter explicet, ne ex bona scilicet fide in euidens exitium manifestè incidant. Verùm si quomodo scriptura non interueniente, mandatum factum sit, tempus autem determinatum, & tacuerit per omne tēpus ille, pro quo sponſio facta est, neq; querelam mouerit: decurrat uerò etiam cõstitutum tempus, neq; tum demū intra alios duos menses hoc ipsum in querelam deduxerit, omnibus modis mādator soluat sponsori debitum, quod ex ipsius uoluntate ab aliquo eorum, qui argentariæ mensæ præpositi sunt, sponsum esse constiterit, & neq; ipsis, neq; ipsorum hæredibus, aut quibus cessæ ab ipsis sunt, uel ceduntur actiones, istiusmodi quiddam apponi queat, sed illud obtineat, quod mandati ostenderit tenor, qui quidem si literis comprehensus sit, literas Iudex sequetur: si in literas contractus relatus non sit, probationibus ea de re secundum leges prolatis insistet. Atq; hæc quidem teneant, & in iam factis ad hunc modum, & in faciendis etiamnum sponſionibus. Si quis uerò ipsis interueniente scriptura, aut sine ea, famulatus promissus fuerit, aut permittatur: pro bono uerò, aut ex scripto, aut ex testium fide sufficiens & legitima producat, hanc suam uim obtinere uolumus, & ut quod pacto conuenierit, exigi possit, ita ut nulla prorsus lex obsistere queat, quasi id gratis, & non pro mercede fieri oporteat: propterea quòd omnis illis ex eo uiuendi facultas pendeat, quòd usuras pendant, quòd mercedem pro habitatione dent, & uelut propugnaculum communis utilitatis sint: ut ne damnum sentiant, neq; alimonia destituantur, sed hanc habeant suorum laborum consolationem. Sanè si uel rationes, uel mutuas syngraphas, uel propriæ manus scripta quæpiã ediderint, edunt, aut ipsi illis, qui cum ipsis contrahunt, aut illi ipsis, in quibus pecuniarum illatio & solutio descripta sunt, quæq; ipsius mensæ præpositi, ipsius etiam amanuensis, (quos Samaritanos uocant) & eorum rursum, qui cum ipsis contraxerunt, literas præferunt, aut per omnia illius, qui cum ipsis cõtraxit, manu scripta sunt, subscriptionemue habent: nò poterunt, qui cū ipsis contraxerunt, pecuniarum quidem illationem, quam argentarij in commentarijs, aut à se scriptis brouibus descripserunt, agnoscere, atq; inde in ipsos exactiorem constituere: expeditionis uerò solutionisq; tanquam facta non sit, descriptionem refellere: neq; rursum poterunt argentariæ mensæ præpositi solutionem quidem exigere, illationem uerò non agnoscere. Verùm si aut ex antisyngraphis, aut ex ratiocinijs, aut ex propriæ manus scriptis probetur, & de illatione & de solutione literarum ueritas, utrunq; omninò firmum & ratum erit: neq; unum quidem aduersus ipsos obtinebit: alterum uerò pro ipsis irritum fuerit. Exigetur autem quantum ratiocinijs perhibebunt: nisi altera aut utraq; pars in calculo se errasse, aut in usuris dispendium sustinuisse demonstrat. Si enim tale quid euidenter monstratur, id quo quisquã iustitia & æquitate fruatur, correctione distinguendū esse statuimus.

mus. Hoc uerò etiam nos docuerunt, quomodo quidam illorum postquam à pluri-
 bus aut uice mutua inter se fideiubentibus, aut alijs pro alijs mandantibus, obli-
 gationis confessiones abstulissent, deinde debiti longè maximam partem perce-
 pissent, ut reliqua perquam exigua essent, reliquorum nomine extrinsecus
 ab uno aut duobus illorum obligatione capta, quòd intra certum tempus isthæc
 persoluent, apochas fortè aut liberationis confessiones omnibus ediderint: &
 quum aut unum aut plures eorum, qui reliquorum obligationem subiissent,
 mori contigisset, hæredes quæ illo aut ab illis pecuniæ pacto promissæ essent, eas
 exoluere noluerint: Statuimus igitur, ut si hæc ita sese habeant, quæ pecuniæ in
 obligationibus comprehensæ sunt, & quas defunctus aut defuncti scripto pacti
 fuerint, hæ ab hæredibus cum pactis usuris exigantur. Quòd si qui datis pigno-
 ribus ab illis mutuati fuerint, aut mutuentur, deinde etiam in mutui syngraphis
 permiserint, aut permittant, ut pignoribus pro ipsoꝝ bona fide diuenditis, eo-
 rum precium in debiti solutionem imputaretur: ipsi uerò hoc fecerint: ne mo-
 lestijs illi implicentur, neq; propter hoc negocia sustineant: sed iuratis, quanti
 pignora uendiderint, credatur, idq; ipsis ad omnis improbitatis abolitionem
 suppeditet. At si quis non interueniente scriptura mutuatus, pignora ob-
 signata, aut non ob signata det, necesse habebit, qui mutuatus est, ut aut pignora
 recipiat agnoscens sigilla: uel ipsa etiam pignora non ob signata, & adimpleat
 fortem pactasq; usuras: aut si pecunias non habet, ad iustam æstimationem illa
 relinquat, & reliqua expleat: neq; dicere poterit, pignoribus, quanquam minus
 ualeant, creditorem contentum esse oportere: sed omne debitum, quod non
 pactis usuris in rationem deductum fuerit, omnibus modis adimplebit. Si uerò
 datis pignoribus, siue ob signatis siue non ob signatis, mutuatiõni tempus præ-
 finitum sit, ac intra id non satisfiat, tantumq; elabatur alterum, liceat ipsis, præ-
 sentibus tabularijs, sacrisq; eloquijs in medium propositis, & æstimatoribus ad-
 hibitis, diligenti æstimatione facta, illorum precium constituere, ac siue ad ple-
 num debitum, siue ad eius aliquam partem sufficiant, sibi imputare atq; assignare.
 Huic sanè etiam medicinam adhiberi cupierunt, ut quoniam mutuo & dando &
 accipiendo, pro alijs etiam spondendo, & deniq; usuras pendendo uitam tole-
 rent, ne ipsis in mutuatiõnibus nostra opponatur constitutio, qua nemini ultra
 duplum accipere quicquam permittimus, si quidem quantum fors & usura fa-
 ciant, persolutum sit. Nos igitur in posterum eam legem omninò uiolari nolumus:
 quod uerò præcessit, quia nondum insidijs obnoxium sit, hinc ipsis medentes
 sancimus, ut in contractibus, qui reuera argentariorum sunt, ad hodiernum di-
 em factis, facultas ipsis sit, ut licet in ijs debitis usuræ supra duplum datæ sint, ni-
 hilominus tamen quæ debentur cum constitutis usuris exigant, ita ut neq; in usu-
 ras, neq; in primitiuum debitum, quæ supra fortem iam soluta sunt, imputare
 compellantur: & ne ipsis in hac specie, & quidem sola nostra de duplo constitu-
 tio obstet, quo minus secundum contractuum naturam hæc exigant. Verum
 neq; ipsi aduersos eos, qui cum ipsis iam contraxerunt, nostra constitutione ab-
 uti, neq; solutas iam usuras, aut duplo usurarum, aut primitiuo debito, impu-
 tare poterunt. Quando quidem uerò postquam argentariæ mensæ præpositis,
 excepta armata militia, cum omnibus alijs militijs in hac alma urbe commercium
 instituere permisimus: illiq; deinde cum mutuum dedissent, aut etiam darent,
 bestiales usuras (quantas argentarijs concessimus) stipulati sint: hi illiberaliter
 hoc ipsis opponunt, quòd dicunt, ipsos non, quæ argentarijs, sed quæ militan-
 tibus conueniant, usuras capere oportere. Hanc eorum iniquam & improbissi-
 mam obiectionem uacare, nulliusq; momenti esse, & quæ pacto conuenierint,
 aut etiam conueniant, obtinere uolumus. Neq; uerò id nobis placet, quod de
 argentariorum contractibus nonnulli petunt, ut omninò non dentur, aut fortes
 aut usuræ, uel (id quod ijs etiam peius est) ut quæ legitimæ usuræ dantur, forti
 impurentur. Etenim hoc quoq; in contractibus, qui cum argentarijs iniri sunt, aut
 ineantur, obtinere uolumus. Vnum certè & hoc eorum est, quæ illi inter sup-
 plicandum proposuerunt, quòd per sæpe nonnulli, qui ipsis obnoxij sunt, quum
 illi alios obnoxios habeant, ab istis sibi non satisfaciant: sed id prætextu dotis,
 eorumue

eorum uel quæ præter dotem data essent, aut aliorum etiam debitorum, suis uxoris solvendum, ab ijsq; apochas siue solutionis probationes ferendas curent: & quòd quum illi ad inopiam deuenierint aut deueniant, uel mortui sint etiam, aut postmodum moriantur, ipsæ uerò tum debitum accipere uelint uxores, licet latenter illa acceperint, aut postea accepturæ sint, integra tamen ipsis debita opponant, ut ipsorum prorsus omnis spes concidat. Petierunt autem, ut si quid istiusmodi factum sit, aut posthac (ut consentaneum est) fiat, necesse habeant qui apochas liberationem uel à mulieribus acceperint, aut etiam si quis contractus factus sit, aut omninò faciendus est, hæredibus ad probationem eorum quæ gesta sunt deuocatis, eas, eumq; proferant: ne uxores, quibus nihil debetur, emolumentum sentiant, ipsi uerò quibus debetur, defraudentur. Statuimus nos uerò, ut si tale quippiam factum sit, aut fiat, necessariò illi instrumenta proferant: attamen absq; omni suo incommodo, & ut nullum damnum ex prolacione sustineant (memores enim sumus nostræ constitutionis, quæ ad acta literarum, ex quibus quis ius quippiam suum tueatur, prolaciones innoxias ijs qui protulerunt, esse uult) sed proferant illi quidem instrumenta & recipiant. Et si quidem in de aliquam utilitatem, qui aduersus mulieres probationem fieri coegerint, habere possint: hanc secundum legem ex ipsis sentiant, nullo prorsus damno, qui protulerunt, ob prolacionem afficiantur. Quòd si mutuis syngraphis cum aliquo pacta, liberationes, aut etiam qualescunq; conuentiones instituerint, aut posthac etiam instituant, & quæ apud ipsos manserint, modo aliquo (quod facile est) petierint: uolumus, ut qui aduersarias syngraphas habent, eas proferre, aut se nihil istiusmodi habere, uel proferre posse, iurandum dare cogantur. Quod iurandum ubi apud acta monumentorum præstitum fuerit, nõ ulterius illos molestia affici oportet. Nemo uerò in exigendis sportulis, iudicialibusq; expensis pœnam quæ talia committentibus imminet, reueritus, constitutionis nostræ modum transcendat. Quoniam deinceps quando petere semel cœpissent, hoc etiam petierunt, ut tua excellentia curam ipsorum suscipiat, quibusq; ipsi controuersijs impetuntur, eas audiat, & si quos obligatos habeant, aut alij ipsos, his uelut peculiaris iudex audientiam præbeat (propterea quòd exacta cura, quæ ad leges pertinent, tractes, ac cuiq; suum ius tribuas, & facillè rationem inuenias, quæ quæ ualde difficilia uidentur, quæq; alij non assequuntur, nec intelligunt, dissolui queant) sancimus, ut secundum ea, quæ à nobis constituta sunt, & ipsos siue actores, siue reos in peculiaris iudicis modum audias, & præterita secundum hanc legem componas: & quando æquum esse uidebitur, futuris curam adhibeas, ut legitimum quoddam ipsis ac decens à nobis accidat auxilium. Conuenit enim, ut qui pro omnibus se obstringunt, ac cuiq; utiles se exhibere student, eximio etiam aliquo fruatur auxilio. Et certè quæcunq; & hoc tempore & olim, aut ex nostris legibus, aut ex sacris pragmaticis formis concessa ipsis sunt, illæsa rataq; conseruantur, & in speciebus rerum iam gestarum, atq; etiam gerendarum locum habent. Quæ igitur nobis placuerunt, ac per hanc sacram pragmaticam declarantur legem, ea gloria tua, & quicumq; alius reipublicæ nostræ iudex, firma seruato. Extat & alia de argentariorum contractibus constitutio, centesima trigesima sexta, quæ incipit sic, Qui in corpore collegio consistunt argentariorum huius almarie urbis, hi supplices apud potentiam nostram facti, de multis nos capitulis petierunt, potiri cupientes auxilio, uel qui, quum multis se utiles præbeant, nihil aliud exinde habeant, quàm constitutæ pecuniæ & mutui obligationes ex omni parte periculi plenas. Item Edictum aliud diui Imperatoris Iustiniani seu forme pragmatica de Argentariorum contractibus, incipiens: Quemadmodum uirtutis uis in rebus aduersis semper elucet, ita etiam Imperatoria cura & gubernatio in subditorum controuersijs manifesta sit. Et optandum quidem nobis est, ne quid unquam reipubl. nostræ aduersi eueniat, &c.

*

H

POLITIAE IMPERIALIS CONSTITVTIO,
 In Caput decimum octauum politiae Imperialis, Annot.
 Doct. Iustini Gobleri.

T in ciuitate ac politia facilis rerum communicatio esset, quum citra eam societas hominum consistere non possit. Cum enim singuli in ciuitate rebus, quas ipsi non habent, indigeant, & seruata æqualitate legitimis commercijs, contractibus, emptione, uenditione, mutuatione, locatione, conductione &c. res equabili & legitima cõmunicatione transferendæ sint: monopolia uerò & singulares ac priuatas negotiationes in ciuitate exercere, non tantum bonis moribus, uerum etiam legi naturæ contrarium sit, Imperator noster hoc capite illa reprehendit & abrogat. Quid enim politijs & rebus publicis perniciosius est, quam auaræ illæ nundinationes & monopolia, quæ sceneratoribus tantum & auaris negociatoribus contra leges ipsas & Imperatorum constitutiones deseruiunt, quo uitio non aliud tetrius uel odiosius, a deo quæ etiam turpius, uel sceleratius est, quidue sordidius, quam ita emere, ut carius uendas. Detestantur enim leges monopolia & propolas. Si quis (inquit Imperator Zeno) monopolium ausus fuerit exercere, bonis proprijs expoliatus, perpetuitate damnetur exilij. L. iubemus. C. de monopolijs, & conuentu negociatorum illicito. Monopolium autem definiunt esse, quando penes unum est uendendi potestas, hoc est, cum unus, uelut plerumque fit, cum paucis secum admissis, exercet ac emit aliquod mercaturæ genus, ut solus precium pro suo arbitrio statuatur, & ut libet, uendat, ut sic augendo præcium rerum suarum deseruiat auaritiæ, ac alijs omnibus noceat, qua arte priuatum quæstum, lucrum & commodum promouet, & legitimum permutacionis usum impedit ac remoratur. Quid enim propolæ nostrates, & horum temporum mercatores circumforanei aliud sunt, quam magna ex parte sordidum negociatorum genus, quadruplatores & sceneratorum, qui technis, mendacijs, imposturis, fucis, undecunque lucellum uenentur, hic cõmentes, ut ibi pluris duplo aut triplo uendant: nimirum suis strophis & nundinationibus promiscuam & miseram plebem expilantes, nec aliud ferè agentes in uita, quam obrem eiusmodi καπηλικήν, uelut naturæ & legibus contrariam, cuius finis tantum est sordidus quæstus, damnarunt honesti mores, & optimi legumlatores: econtra uerò illam negociationem, qua Respubl. augetur, & præcia rerum faciliora fiunt, optimi legumlatores non improbarunt. Propolas autem & negociatores, qui merces præemunt minoris, ut postea pluris uendant, execrantur leges & bonæ politiae, quemadmodum fit hoc in foro sæpè multumque ac frequenter. Quare Plautus Comicus in Aulularia sua hoc genus hominum, propolas, linteopones, calceolarios suo more subsannat atque uituperat, & rectè monopolia æquæ atque monopolitæ tanquam auaritiæ mancipia à Republica prohibentur & condemnantur, in titulo Cod. de monopol.

Est enim detestabile crimen, monopolion, cum uidelicet penes unum aliquem, aut paucos solos tota alicuius rei uendendæ potestas est: & hæc quam sit in Republica perniciofa, quantumque communi plebeculæ detrimenti adferat, uel hinc manifestum fit, quod ex eo rerum omnium caritas in ciuitate confestim erumpat. Et tamen apud plerosque Magistratus nihilominus frequens & impunitum usurpatur, quamuis hoc malum leges & constitutiones Principum grauius puniendum censuerint, atque uetauerint, ne penes unum aliquem aut paucos rerum uicualium uel annonæ emptio aut uenditio esset. Siquidem omnes propolæ, mercatores & negociatores, qui collusionem pactioneque inter se facta res uendibiles aut merces, ut triticum, carnes, pisces, holera, butyrum, caseum, oua, pullos, capones, brassicas, pyra, poma, uina, oleum, ceruisias, sal, saccharum, syrupum, oliuas, capparas, uuas passas, piper, gyngiber, cinnamomum, crocum, grana, hordea, auenam, filiginem, ac id genus reliquorum frumentorum, uel aromatum,

tum comestibilia ac potabilia omnia, quantum in se est, ab agricolis emunt, ut postea conciuēs sui, ab ipsis solis isthæc singula carius redimant, eiusmodi exitiali auaritia, quæstusq; uitio correpti laborâtes, iure odiosi habentur, & cōmuni Reipublicæ perniciosi existimantur. Idem censendum est de alijs mercibus, uidelicet lana, lino, ferro, alumine, corio, lignis, pannis, uarijsq; & infinitis mercimoniorū generibus, quæ breuitatis studio percensenda omnia iam omittenda putamus. Hi (inquam) perniciosi monopolæ & propolæ, quum rerum plurium afflictæ anno næ & caritatis sint occasio, atq; rempub. grauiter lædant, meritò in eos animaduerti iubet Imperator noster, quum multæ grauisissimis, tum etiam proscriptiōe & exilio, iuxta tenorem huius suæ constitutionis, ex qualitate perpetrati delicti ac transgressionis: quò etiam respicit l. unica § si quis autem monopolium ausus fuerit exercere, bonis proprijs expoliatus (ut supra meminimus) perpetuitate damnetur exilijs. C. dicto titulo, de monopol. & conuentu negociatorum illicito. Dominus Franciscus Lucanus in suo tractatu celeberrimo, in secunda parte principali, de casibus bonorum publicandorum, num 5 & 6. de fisco & eius priuilegijs. Item D. Ioannes Berberius, in suo Iuris uiatorio in Rubrica, de collegijs illicitis & monopolijs. Delinquent etiam ceu monopolæ, qui astu quodam efficiunt, ut agricolæ uictualia necessaria ad forum non conferant, sed ipsi eò gregatim conuolant, & ibi in uillis omnia cōmunt, quæ in suas ædes conferunt, & singulatim paulatimq; tanti ferè ciuibus alijs communibus uendunt, quanti uelint ac libet. Iam & monopolæ propolæq; delinquent, committentes in leges et constitutiones imperatorias, qui ex astu & uaficie, quæstusq; priuato merces quas cunq; usui hominum necessarias, non ad forum publicum efferunt uel exponunt, sed intra priuatos parietes clandestinè diuendunt, quum id dolo malo facere non liceat.

Ista enim monopolis & propolis huiusmodi, talia facientib⁹, multâ decernunt uiginti aureorum, cum restitutione totius damni, quod ciuitas ex eo passa sit. l. 2. ff ad l. Iul. de annonæ. Ac quidem ad huius criminis accusationem admittuntur singuli, etiamsi essent personæ in alio crimine accusando inhabiles. Verum autem cum nemo de iure cogatur suum uendere triticum, aut alia ad uictum & alimentum spectantia (sicut il. inuitum, & perscribentes ibidem. C. de contrah. empt. et uend. & l. nec emere. C. de iu. deliber.) idè in hoc monopolij crimine sanè ac cum multo sale omnia intelligenda erunt, idq; ex æquitate ipsa totum metiri oportet. Vt si quispiam mercator esset, apud quem unius rei mercis uel copia multa prostraret (alijs quippe mercatoribus omnes easdem res diuendentibus) hunc iura non cogent, ut res istas singulis diuenderet minoris, quàm ipse emerit, aut quàm prius alijs easdem diuendidisset, aut quàm eo ipso tempore, uel actu uendantur, l. imperatores, in exordio ff. ad l. Iul. de anno. Si quidem illi ex laboribus lucrandum esset, & foro accommodandum, nisi forsan ea ingrueret rerum omnium difficultas ac annonæ caritas, ut uulgus per inopiam subiaceret periculo uitæ. Eo enim rerum statu, Princeps aut Magistratus aut Rector prouinciæ seu patriæ, talibus rebus præcipuè uictualibus & ad annonam pertinentibus, rebus ita cogentibus & ex necessitate, precia instituere posset æqua certaq; rationi consona, ut hoc modo ciuitati rei q; publicæ suæ consulat, ne aut fame, aut rerum penuria aliqui moriantur. l. annoam & ibi Bart ff. de extraord. crimi. & d. l. Imperatores. & l. cura carnis, & ibi Doct. ff. de off. præf. urb. Victuarij seu prouisoires exercituum, qui tempore belli uictualia sua non conferunt, aut etiam conferre differunt, aut fortè aliò conferunt, quàm ad exercitum sui principis, ut pluris ea diuendant, aut alibi pluris uendant, puniendi utiq; sunt, ut alibi etiam diximus, confiscatione bonorum, aut exilio. Quòd si ea uictualia deferant clandestinè uel secretò, directè aut indirectè ad hostes, uel castra aut ciuitates hostium, plectendi illi sunt capitaliter, cum confiscatione bonorum, ueluti proditores & criminis læsæ Maiestatis rei. At qui tempore caritatis, afflictæq; annonæ studet pecunia aut alijs callidè è ciuitatibus ac regionibus efferre clam rem frumentariam, uictualiam, aut annonam, non obstante interdico, ut et alibi carius uendat: is monopolium committit, & puniendus est arbitrariè, potissimum.

quum ab earum rerum seu mercium auēctione uel exportatione, seu monopoli-
lio, ciuitas magnum & ingens detrimentum passa fuisset. Monopolium porrò
etiam committunt opifices, qui inter se in scio Principe & Magistratu quasdam
leges statuunt, quibus carius conciuibus suis laborent, ac desuper pacta inter se
ineunt, ne quis eorum minoris operetur uel laboret, & opera perficiat, quàm
precio inter ipsos constituto, idq; precium sit iniquum, et nimis enorme, nec cum
uicinis ciuitatibus consentiens, sed suam Rempub. aut ciuitatem admodum gra-
uans. Idem propemodum de Medicis, Pharmacopolis, Myropolis, & Chi-
rurgis censendum est, adeoq; de Iudæis, planis, circumforaneis & circulatoribus,
Μυοσκάτοις, qui murium stercora pro pipere, opium pro apio diuendunt, quo-
rum planorum & impostorum totus mundus refertus est, qui erroneis similibus
iniquis actibus & contractibus inter se, & enormibus precijs Rempub. grauant,
& ad iniusta precia dependenda tali ratione & modo suos ciues compellunt.
Porrò quoq; monopolion agunt laniones, qui coniunctis oculis & *Μαρσυπίς*
omnia circumcirca coëmunt, apud sese retinent, quemadmodum & piscatores,
pisciumq; uenditores nostri, postmodum ad certam tantum quantitatem ad ma-
cellum & forum piscatorium deferunt, ut omnia mox paulum uerso pede ca-
rius diuendant. Deinde sunt qui certas leges inter se constituunt, ut omnem
carnem inflent, ut frustra grauiora & maiora, ac elegantiora tantum appareant,
ad oq; etiam adipe dempto, intestinaq; quanto libeat precio distrahant. Exer-
cent quoq; monopolia sua artopœi, pistores, bractores, coctores ceruisiarj,
cenopolæ, caupones, nautæ, stabularj, & in genere omnes pleonectici negocia-
tores, opifices, manuarij & operarij, qui mutuis collatis ad hoc cōsilijs & operis
procurant, statuunt & ordinant quippiam, quod ad proprium quæstū, lucrū &
commodum spectare & pertinere uideatur, in præiudicium & perniciem Rei
publicæ. Qui profectò omnes & singuli plectendi puniendiq; sunt multis, pro
qualitate admissi, suisq; facultatibus, secundum leges & constitutiones, Magi-
stratuumq; ordinationes, maximè in ijs locis, ubi ea monopolia tractantur, aut
certè ad discretionem & arbitrium Iudicis. Multò minus omittenda uel postha-
benda sunt, quæ de hac re hoc loco tractantur per sacratissimam Cæsaream Ma-
iestatem diui Imperatoris nostri Caroli Quinti, nominatim in diplomatibus an-
norum tricesimi primi & quadagesimi, minoris numeri. In quibus prohiben-
tur omnia monopolia, quæstus, & contractus monopoliales, propoliales, con-
stitutiones & ordinationes, quas aut institores, negociatores, mercatores, aut
rerum uenditores, aut artifices inter se commentantur, & comminiscuntur, uel
statuunt, in præiudicium, & graue detrimentum suorum conciuum: uolens
utiq; in illis diplomatibus idem æquissimus Imperator, omnes tales constitutiones,
per Electores, Principes, Status, Præsides, Magistratus, & officarios Iuri &
æquitati consonum obseruari; in contrarium uerò quidquid fiat, esse rescinden-
dum, abolendum, nullumq; declarandum, uelut ibi manifestè apparet legenti.
Hæc uide multò solixius et elegantius tractata per clarissimum et doctissimum
uirum dominum Iodocum Damhauderium Pragensem V. I. Doctorem, & Ca-
roli V. Cæsaris in sua inferioris Germaniæ finantia consiliarij & commissarij,
Enchiridio praxis rerum criminalium, capite centesimo tricesimo secundo, de
Monopolio.

Ad hoc sciendum est, qui quondam Romæ annonam cariorem (quod etiam
monopolij quædam species est) faciebant, eos in legem Iuliam de annona inci-
dere: qui uerò id ipsum in prouincijs admittebant, extraordinarium crimen ad-
misisse. Quamuis autem ij, qui in prouincijs annonam attentarant, onerarentur,
extraordinaria pœna plecterentur, iuxta l. annonam. ff. de extraord. criminib.

Huc & pertinere arbitror leges sumptuarias, quarum pleræq; apud ueteres
Romanos præsertim fuerunt, ueluti passim uidere est apud histori-
cos, & Ciceronem, in suis Orationibus, de quibus su-
prà quoq; in cap. 15. nonnihil ex Gellio &
Macrobio recensuimus.

In Caput decimumnonum politiae, Annotationes
D. Iustini Gobleri Goarini.

VA in prouincia uel ciuitate cura agitur publicæ anno-
næ, in ea etiam frumentorum, reiç; frumentariæ ratio
habetur. Quapropter apud ueteres Romanos frumen-
tariæ leges extabant, quarum hic etiam Imperator noster
mentionem facere, easç; rebus publicis & ciuitatibus Im-
perij commendare uidetur. Meminit illarum legum Ci-
cero in tertio Tusculanarum quæst. libro, ac alibi frequen-
ter in Orationibus suis. Itē Marcus Varro citat leges colo-
nicas lib. 1. de re rustica, cap. 2. ubi sic ait: Atq; etiam leges
colonicas tollit, in quibus scribimus, Colonus in agro surculario ne capra-
natum pascat. Meminit quoque legis frumentariæ Autor ad Herennium lib. 1.
Cæterum placuit tres pulcherrimas sanctiones & cōstitutiones diui Imperatoris
Iustiniani Augusti, uidelicet 32. 33. & 34. de eadem re subnectere, id est, ne quis
mutuum dans agricolæ, terram eius teneat: item quā magnas usuras credito-
res ab agricolis debeant percipere. Vbi sic statuit. Rem duram, & quæ omnem
longè impietatem & auaritiam superat, communi lege quasi medicina quadam
curare nobis uisum est, quæ non in præsentem tantum necessitate, sed per omne
deinceps æuum suo in Repub. munere defungi queat. Comperimus enim
nonnullos in prouincia, cui præsidēs non dubitasse captato ad hoc de industria
sterilitatis frumentariæ tempore, sub modica admodum mensura frugum mu-
tui cum aliquibus contractum celebrare, & ex eo uniuersam illorum terram ad
se recipere, ut pleriq; ea occasione rusticorum diffugerint, plerique etiam fame
perierint, & tetra quædam lues ac contagio exorta sit, in nullo penè barbarica
incurfione inferior. Sancimus igitur, ut quicumque agricolis quantumcunque
mensuram quorumcunque aridorum fructuum crediderint, si ab his receperint
citra ullam exceptionem, hæc illis restituant: nemini prorsus audente per cau-
sam prædictorum mutuatorum, siue scriptura interueniente, siue scripto cele-
brata sint, terram penes se detinere: octauam duntaxat modij partem in sin-
gulos modios per integrum annum usurarum nomine ferentes, si fruges mutuo
datæ erunt: si uerò pecunia numerata, in singulos solidos, singulas annuas sili-
quas.

Nota. Solidus est genus nummi, quod pro aureo accipitur. Siliquam ue-
rò sumunt pro folliculo seu integumento, ubi grana leguminum includuntur,
& si quid leguminibus simile. Plinius intelligit de fabis. Cæterum de reliquo
contenti creditores octaua modij parte in singulos modios per annum (aut
quantumcunque manet pro portione crediti) aut siliqua, omnino restituant, siue
terram, siue aliud quiddam, boues fortè, aut oves, aut mancipia pignori cepe-
rint. Atque hæc lex omnibus humanitatis & pietatis de se specimen præbeat,
& tam egenorum necessitati medeatur, quàm creditoribus non nihil adferat so-
latij. Quæ itaque nobis placuerunt, ea claritas tua effectui, finiç; tradere stu-
deto: scituro creditore, quòd si hæc contra facere aliquid ausit, exactione ca-
det: & qui mutuum accepit, quiue iniuriam pertulit, ex eo solatium habe-
bit, quòd tum ipse à facessendo negotio liberatus, tum creditorem in rebus
suis iacturam pati uideat. Dat. 15. Iul. Constantinopoli. Belisario V. C. consu-
le. Constitutio 33. Imp. Iustiniani, de his qui mutuum dant agit. Pro-
pter auaritiam creditorum, qui angustia temporum abutentes, terrulas infeli-
cium agrestium sibi adquirunt, pro pauco frumento omnem illorum substan-
tiam retinentes: legem posuimus, quam primò quidem in Thraciam, & in o-
mnes eius prouincias, in præsentem autem & in Illyricanas prouincias direximus,
cuius exemplum subdi etiam præsentem legi præcipimus, ut non solummodo pri-
uati homines putent, legem contra se esse propositam, sed etiam milites alio-

renitentes fastigio, legem contra se esse prolatam existiment. Vt ergo & tua magnitudo sciat, quod communis hæc lex posita est, & prouincialibus & militibus, & omni cingulo, nulla excusatione cuiquam competente, idè ad tuam sublimitatem præsentem legem destinauimus: scituris militibus, qui præsentì legi non esse obediendum existimant, quod cingulo denudati, inter priuatos habebuntur, pœnis, quas in anteriore lege posuimus, nihilominus subiugandi.

Constitutio 34. Imper Iustiniani Augusti. Ne quis, quod Agricolaë mutuam pecuniam dedit, illius terram detineat, & quem usurarum modum creditores accipere debeant ab agricolis.

Rem duram atq; inhumanam, & quæ ultra omnem impietatem & auaritiam sit, perspeximus lege saluberrima sanare, & communem omnibus deponere medicinam, non tantum in præsentis necessitatis tempore, sed etiam in omni æuo futuro. Venit enim ad nostras aures, quosdam in ea ipsa prouincia, quam tu administras, auarè temporum necessitate captata fœneraticios fecisse contractus, & paucam mensuram dantes, terrulas eorum abstraxisse, et ex hac causa quosdam colonorum fugæ latebras petiisse, alios fame esse necatos, & tristissimam pestem homines inuasisse, incurfione barbarica non minorem. Sancimus itaq; omnes huiusmodi creditores, quantumcunq; uel tritici, uel hordei, uel in alia specie, quæ in fructibus aridis est, dederint, hoc reddito, in præsentì cum parte modij octaua per singulos modios in uno quoq; anno præstanda, terrulas colonis restituere, nemine penitus eorum audente terrulas detinere sub occasione fœneraticia cautionis, siue in scriptis, siue sine scriptis credita sint contracta. Sin autem pecunias dedit, nihil amplius quàm siliquam unam p singulo solido annuam præstare. Et hanc saluberrimam legem in omnes extendimus, in præsentì quidem tempore initium accipientem, in omne autem æuum modis omnibus obseruandam, ut si quando fuerit uel triticum, uel hordeum fœneratum, uel alij aridi fructus, creditores, tam quod dederunt accipientes, quàm pro usuris octauam modij partem annuam pro singulis modijs, uel siliquam pro singulo solido, secundum hunc modum, in quantum fcenus permanferit, percipientes, siue terrulas, siue aliud in pignus acceperunt, boues fortè uel pecora uel mancipia, hæc modis omnibus reddant, & hæc lex communis omnibus sit, humanitate & pietate gaudens, neq; non omnibus egenis consulens, & creditoribus mediocre solatium adferens. Hæc igitur quæ à nobis statuta sunt, claritas tua in omni prouincia, quæ tuo moderamine gubernatur, obseruare festinet. Scituris omnibus creditoribus, quod si aliquid præter hoc commiserint, ex actione cadent, & cui fcenus ablatum est, hoc habebit solatium, ut ipse quidem securus degat, auarum autem creditorem uideat in suis pecunijs patientem iacturam.

Atq; eò maior hic à magistratu habenda erat cura, & facienda prouisio in ciuitate, ad retinendam hominum societatem in quotidianarum rerum uictualium et annonæ mediocri ac tolerabili conseruatione, quod latius hoc quæstuosæ propositarum & quæstuosæ artis in ciuitate ex latente fraude & dolo serpit uitium. Vbi enim (quemadmodum hic in foro Francofortensi) τῆς καπηλικίας, decipiendi, fraudandi, & delinquendi maxima & plurima existit occasio, ibi cum primis erat refrenanda hominum audacia & libido, iuxta leges & hanc Imperialem constitutionem. Faciunt tituli supra dicti, de Monopolijs, & propolis & c.

*In Caput 20 politiaë Imperialis, de Iudæis & eorum usuris,
Annotationes Doctoris Iustini
Gobleri.*

SVpra

VPRA memoratum est ex capite decimoquinto Deuteronomios, à Moysè Iudæis scenus aut usuras in uindictam gentium permissas fuisse: nunc autem cum eorum politia per Messiam filium Dei IESVM CHRISTVM Dominum nostrum Salvatore[m] prorsus sit abrogata, abolita, & extincta, nescio qui fiat, ut in perniciem Reumpublicarum, non solum Imperij Germanorum, uerumetiam uniuersæ Christiani orbis scenerationes & usurae Iudæis permittantur, præsertim hoc loco, salua pace, sitq; uenia uerbo, & in alijs nonnullis Romani Imperij liberis ciuitatibus, contra hanc, aliasque imperiales constitutiones & ordinationes: nisi enim Regalia & Priuilegia ad scenerandum illis indulgerentur, cogendi erant ad seruitia quæque publica exequenda & præstanda, nam eò nos Christianos proculdubio, si sub eorum essemus potestate, quemadmodum quoque Turcæ hodiè faciunt, adigerent atque compellerent. Non enim uel in ueteri Testamento sub Prophetis & Moysè licuisset scenerari Iudæis suis meritis aut lege communi, nisi etiam hanc pœnam, Deus super gentes Idolatras, quam per Iudæos, uelut iræ suæ organa, plectendos duxit, uoluisset effundere: quod tamen hac ipsa licentia eis non licuisset, nisi certo & aperto uerbo Dei iussi, & ad organa talia electi fuissent. Neque enim ipsi meliores erant ullis gentibus, nisi quòd Deus eos in suum populum sola misericordia elegit, & assumpsit, ita ut si rem iuxta diui Pauli sententiam ad Romanos certè reputemus seu consideremus, non Iudæi ipsi sunt, qui de gentibus scenerantur, sed Deus est, qui scenore Iudæorum gentes punit & persequitur. Quod ex eo quidem satis probatur, dum Iudæos sibi inobedientes & peccantes, rursum subiecit ac tradidit gentibus, adeoque nobis Christianis ipsorum dominis. Ut uerè sibi ipsi uaticinati sunt, dicentes: Non habemus regem, nisi Cæsarem Romanum: ac uideant, in quem compunxerunt, & sic uicissim Iudæi à gentibus & Christianis non solum scenore, hoc est, exactiõibus, uectigalibus, tributis perpetuis grauentur, sed & omni contumeliarum genere uexentur, nimirum quum politia eorum sublata sit, & desierint esse populus Dei, cumq; ipsi impietate & blasphemia sua in Christum meriti sint iram Dei, non est eis permittenda usura, sed cogendi sunt sub leges gentium & Christianorum, inter quos uiuunt: uelut plerique docti & pijs sentiunt. Porrò autem uisum est ad hoc capitulum Imperialis Politia non nihil facere ipsius Imperatoris Caroli Quinti declarationem & constitutionem, Augustæ Anno 1551. in mense Martio factam, sub hoc tenore:

Carolus Quintus Dei gratia Romanorum Imperator semper Augustus, Germania, Castilia, Arragonia, Leonis, utriusque Sicilia, Jerusalem, Hungaria, Dalmacia, Croacia, Nauarra, Granatia, Toleti, Valentia, Gallicia, Maioricarum, Hispalis, Sardinia, Corduba, Corsica, Murcia, Sionis, Algarbia, Algera, Bibraltaris, Canaria, & Indiaarum Insularum, ac Terræ firmæ, Oceanicq; maris &c. Rex, Archidux Austria, Dux Burgundia, & Lotharingia, Brabantia, Stiria, Corinthia, Crania, Limburgi, Lucemburgi, Geldria, Calabria, Athenis, Neopatria, & Vuirtembergæ &c. Comes Habsburgi, Flandria, Tirolis, Cortia, Barinea, Arthosi, Burdiosi &c. Comes Palatinus Hannonia, Holandia, Selandia, Phirda, Kiburgi, Namurci, Rossionis, Ceritania, & Zutphania, Lantgrauus Alsatia, Marchio Burgundia, Oristani, Ganonia, & sacri Romani Imperij Princeps Sueuia, Cathalonia, Asturia &c. Dominus Phrisia, Vandalorum, Marchia, Portenaia, Biscaia, Molini, Tripolis & Mechlinia &c. Fatemur palàm his literis, ac notum facimus uniuersis, postquam in nostra, & sacri Imperij Politica ordinatione in his Comitibus anni quadragesimi octauis, minoris numeri, consilio ac ope nostra, ac Electorum Principum & Statuum, absentiumque consiliariorum & legatorum, in sceneratijs, & usurarijs contractibus prouisionem fecimus, ac seuerè mandauimus, eosdem à nemine exerceri, sed penitus cauari, ordi-

nem ac modum in specie dantes, qualiter Iudæis in sacro Imperio, & quousq; contrahere ac mutuo dare liceat, sequè in ijs gerere debeant, præsertim quod omnes & singuli Magistratus & superioritas, sub quibus Iudæi morantur, necessariam debitamq; prouisionem faciant, æquam legem & rationem præscribendo, ne qua ipsorum, aliorumq; subiecti nimium grauarentur. Atqui uerò nobis ipsi Electores, principes, Statusq; imperij, & absentium consiliarij & legati iam in hisce nostris Comitijs huius anni currentis proposuerunt, quomodo et qualiter dicti Iudæi, ubi nequeant palàm aut manifestè scenerare, usurasq; exercere, id tamen clandestinè quocunq; quæsito colore, quaçq; uia possint, studeant ac moliantur, dentq; omnibus modis operã ad scenus acquirendum exercendūq;, sic quidem ut usura pro sorte in priuatis obligationibus & cautionibus comprehendatur & exprimat: quodq; iniqua illa sua debita ac postulata seu actiones contra miseros Christianos maximo dispendio & grauamine, iniquaq; pleonexia consecuti alijs Christianis diuendant, & syngraphas siue obligationes ad ipsos emptores dirigant, qui postea defraudatos & obæratos debitores, ut plurimum ac uehementer urgent, adeoq; ex suis ædibus ac sedibus expellunt, cum graui tallium omnium commemoracione atq; propositione. Super quibus grauaminibus & difficultatibus scenerationum contractuum denuò cum Electoribus, principibus & Statibus absentiumq; legatis & consiliarijs deliberandum esse censuimus, atq; statuimus, ne porro Iudæi syngraphas aut obligationes coram quibuscunq; alijs, præterquam coram ordinario Magistratu, sub quo Christianus contrahens commoratur, conscribat faciãtue: ita tamen, ne eis legitimæ negociationes & commercia in publicis ac liberis nundinis & mercatibus interdicanur uel auferantur. Quod si uerò syngrapha aliqua uel obligatio constituenda esset, ea coram Magistratu eius loci perficiatur ac constituatur: neq; Christianus aliquis de cætero cuiquam Iudæo actionem uel petitionem suam aduersus alium Christianum coëmat, aut Iudæus tanquam creditor alij Christiano eiusmodi actionem ac conuentionem aliquo pacto modòue cedat, aut in modum cuiusquam contractus tradat, sub pena amittendæ actionis aut impetitionis, quemadmodum ista omnia in proxima nostra & imperij Politica ordinatione prolixius comprehensa atq; expressa sunt.

Cæterùm uerò quum Iudæi communiter in nostra & Imperij ciuitate Francofortensi habitantes & commorantes hoc tempore suppliciter significarunt, quod honesti nostri & Imperij fideles Burgimagistri & consules ibi Francofortiæ iam pridem ante aliquot annos ipsis Iudæis honestam ac benè deliberatam ordinationem atq; decretum fecissent, per quod nemo grauari aut decipi posset, nominatim quidem inter alia sic, quod in negociationibus uel commercijs nulla usura pro sorte ac principali summa ponatur seu prætendatur, ac alijs plures articuli, per quos illiciti, dolo si ac fraudulenti contractus seu negociationes caueantur ac prohibeantur: accidat tamen plerumq; ut reputati homines & insignes personæ, ex ciuibus, institutoribus & alijs, maioris & mediocris status inter & extra liberas nundinas & mercatus cum Iudæis contrahant atq; commercia habeant in causis, quæ Christianorum sæpenumero fidem, ueritatem, & constantiam in contractibus & conuentionibus requirunt & exposcunt, adeoq; etiam fortunam & salutem eorum concernunt: qui nihilominus tamen uarijs de causis uereantur conditiones & qualitates suas Magistratui aperire ac reuelare, aut etiam alijs patefacere suam ipsorum tenuitatem, & idcirco tantùm ad fidem & confidentiam communium legum ac iurium receptam formam ac modum hæctenus inculpate retentam & obseruatam, negociari atque contrahere possint. Etsi uerò talismodi fiduciaria negociatio sua spe, nostræ et imperij politias ordinationi, quæ tantùm miseris ac simplicibus subditis prodesset, ne qua fortè sua simplicitate iniuria aut damno afficiantur, usui ac commodo esset futura, & instituta ac suscepta fuisset: attamen Iudæi ipsi simul et Christiani, qui prædicto modo cum ipsis agerent prætextu dictæ po-
litias

itias ordinationis non admodum dextro intellectu sensuue, alijs uis modisq; fiscalibus alijsq; iudicialibus processibus uentur, perq; ea, quæ legitimis commercijs & negociationibus cum Christianis, ad sustentandam eorū uitam (cū alio qui nec possessiones nec alia commercia uel officia apud Christianos exercent) omnibus modis uacent, careantq; quapropter obnixè precati, ut nostro Cæsareo auxilio ipsis gratiosè subueniremus. Quandoquidem ergo Iudæi omnes generatim tenore præcessorum nostrorum in imperio Romanorum uidelicet Imperatorum, & Regum ordinationibus & constitutionibus communiter in omnibus casibus, in quibus nullæ prouisiones factæ essent, nostro & imperij communi Romano iure uti fruiq; poterimus: adhæc quoque à memoratis nostris antecessoribus, & nominatim à quondam diuo Cæsare Sigismundo, felicitis recordationis, undiquaque & uaria priuilegia ac libertates obtinentes præteritis annis confirmauimus. His igitur attentis Iudæorum nostrorum Francofordiæ humili precationi locum dedimus, atq; ita ex enumeratis alijsq; mouentibus causis, deliberato animo, bona deliberatione ac iusta scientia declarauimus ac enunciauimus, id facientes his mediantibus, uel uirtute, potestate, atque ex plenitudine Romanæ Imperatoris Maiestatis, scienter & uigore harum literarum, uolentes, iubentes & constituentes, si quis uel quæ ex Iudæis Francofordiæ habitans, cum Christianis, sublimis uel infimi status mutaret, aut aliàs, exceptis casibus, de quibus dictæ politicæ nostræ & Imperij recessus commemoratur, legitimè ac fideliter contraheret, tenore dictorum communium Iudæorum securitatum & priuilegiorum quocunque loco, quouisq; tempore, præter liberas nundinas, annuosue mercatus id contingeret, quod ipsis non prohibetur, eiusmodi contractus & negociationes firmæ rataq; sint, & quocunque in iudicio, si Christianis confiteatur debita, aut alio legitimo modo, ex communi scriptoq; iure probetur, prout de iure agatur, procedatur & exequatur. Præterea quicquid dicti Burgimagistri ac Consules ciuitatis Francofortensis pro speciali, honesta legitimaq; ordinatione, communi scripto Iuri conformi, præsertim Iudæorum personas concernente, ac utrinque conueniente & pacifcente parte, uti ex more ac consuetudine poterunt, quod quidem his mediantibus non abrogatum esse uolumus, quin eiusmodi contractus firmos ac statos esse iubemus, siue res alienum uel debita, uel res alia sit quæpiam, ubicunque locorum desuper experiatur de iure, uel procedatur. Mandantes proinde ac iubentes, omnibus & singulis Electoribus, Principibus, Ecclesiasticis & Ciuilibus uel Secularibus, Prælati item, Comitibus, Baronibus, Liberis, Dominis, Equitibus, Militibus, Vassallis, Capitaneis, Aduocatis ditionum, Vicedominis, Officiariis, Præfectis, Schultetis, Burgimagistris, Iudicibus, Consiliarijs, Ciuibus, Communitatibus, ac omnibus alijs nostris & Imperij subiectis & fidelibus, cuiuscunque dignitatis, status, aut conditionis sint, seuerè ac firmiter his literis, ac uolumus, ut hanc nostram Cæsaream declarationem & constitutionem ex omni suo tenore firmiter ac strenuè obseruent, peculiariter uerò omnibus & singulis Iudicibus & Tribunalibus, ut super his ad requisitionem partium in iure, prout de iure agant, procedant, decernant, exequantur, & nominatos nostros Iudæos Francofordiæ, suosq; successores, similiter & eos, qui horum uigore cum illis prædicto modo contrahent, non impediant, non remorentur nec grauent, sed quietè contineant atq; cōseruent nostro & Imperij nomine firmiter, nec in contrarium quicquam facientes, nec alijs facere permittentes, nulla uia modouue, sub pœna nostræ & Imperij graui indignatione, adeoq; sub multa triginta Marcarum auri puri cauenda & euitanda, toties, quoties quisquam in contrarium fecerit, nostræ Cæsareæ Camerae irremissibiliter præstanda ac persoluenda. Id uolentes ac iubentes acriter. Attestante hoc ipso Diplomate sigillato nostro Cæsareo appenso, Dato in nostra & Imperij ciuitate Augusta, die uicesima sexta mensis Martij, anno post Christi Domini nostri natalis

tales millesimo quingentesimo & quinquagesimo primo. Imperij nostri tricesimo primo: regnorum uerò nostrorum anno tricesimo sexto. Carolus. Vidit Anton. Perenotus. Ad mandatum Cæsareæ & Catholicæ Maiestatis proprium. Ioan. Obemburger subscripsit. Libet interim hunc iocum Italici Poëtae in Iudæos subnectere. Baptista Guarinus ad Cæcilianū, cur Iudæi ferant literam (O).

Cur ferat Hebræus uocalem in pectore quartam,

A multis quæri Cæciliane solet.

Addictum æternis ut se cruciatibus esse

Cogitet, hæc secum signa doloris habet.

Aut quia pro nihilo numeris apponimus illam,

Inter mortales se sciat esse nihil.

Aut quòd Iudæis augentur scenore nummi,

Maior ab hac numerus nam solet esse nota.

Seriò autem, prudenter & uerè scribit diuus Imperator Leo Augustus sua constitutione 83. inquiens: Si à Spiritus legibus ita se mortale genus regi sine-
ret, ut humanis præceptis nihil indigeret, id uerò & decorum & salutare esset. At quoniam se ad Spiritus sublimitatem eleuare, diuinæq; legis uocem amplecti non cuiusq; est, ac uerò quos nunc uirtus ducat, numero ualde pauci sunt: bene se adhuc res haberet, si saltem secundum leges humanas uiueretur. Quæ uocantur pecuniæ creditæ usuræ, ubique à Spiritus decreto condemnantur. Exodi 12. Lucæ 6. Id sciens Pater noster æternæ memoriæ Princeps, usurarum solutionem sanctione sua prohibendam putauit. Atqui propter paupertatem uulgi, res illa non in melius (quem tamen finem Legislator proposuerat) sed contra in peius uergit. Qui enim antea usurarum spe ad mutuandam pecuniam prompti fuerant, post latam legem, quòd nihil lucri ex mutuo percipere possent, in eos, qui pecunijs indigent, difficiles atq; immites sunt. Quin etiam ad facillè iurandum, quodq; id frequens consequitur, ad iusiurandum abnegandum, id occasionem præbuit. Breuiter propter redundantem in humana uita peruersitatem, non modò non profuit legis uirtus, uerùm etiam obfuit. Quanquam igitur ex se legem culpæ (quod quidem etiam absit) nequeamus, propterea tamen quòd humana natura (quomodo diximus) ad illius sublimitatem non perueniat, egregium illud præscriptum abrogamus, ac in contrarium statuimus, ut æris alieni usus ad usuras procedat, idq; quomodo ueteribus Legislatoribus, uidelicet l. 16. Cod. de usur. placuit, ad trientes, centesimæ nempe, quæ quotannis in singulos solidos, singulas sceneratoribus siliquas pariunt. Ac lex ea sic habet: Cum non frumentum, sed pecuniam scenore te accepisse alleges, ut certa modiatio trijici præstaretur: ac nisi is modius sua die fuisset oblatum, mensurarum additamentis in fraudem legitimarum usurarum grauatum te esse contendas: potes aduersus improbam petitionem competentem uti defensione. Sequitur alia quoque sic loquens: Indebitas usuras etiam si ante sortem solutæ non fuerint, ac propterea minuere eam non potuerint, sed post sortem reddunt, creditor fuerint datæ, exclusa ueteris iuris uarietate, repeti posse, perpensa ratione firmatum est. Præterea dicit lex alia: Acceptam mutuo sortem cum usuris licitis, creditoribus post contestationem offeras, ac si non suscipiant, consignatam in publico depone, ut cursus legitimarum usurarum inhibeatur, &c.

Porro autem cum extet sanctissima constitutio in ordine quinquagesima quinta, ut Iudæi secundum Christianismi ritus uiuant, eam quoque subnectendam putauit, quam Imperator Augustus Styliano scripsit in hæc uerba: Qui olim (inquit) sceptris potiti sunt, de Hebræorum gente, quæ quondam quoad diuino patrocinio foueretur, incluta fuit: nunc autem ob contumaciam in Christum & Deum nostrum, in calamitatibus celebris est, diuersas promulgarunt leges, quæ de ipsorum uitæ statu tractantes iubent, ut
sacras

sacras ipsi scripturas legant, & ne à suis ritibus arceantur, quin etiam ut li-
 beros supra sanguinis cognationem circumcisionis etiam cognationem suo in-
 stituto accommodent. Atq; hæc quidem, qui olim (ut dixi) imperium obtinue-
 runt. Verùm sacratissimus Princeps ille, ex cuius semine nos nati sumus, ut quæ
 maiori quàm cæteri salutis ipsorum desiderio teneretur, hos in sola superiorum
 legum obseruatione relinquere (quod ante illum alij fecerunt) non contentus,
 sed partim sacrorum oraculorum explicatione, partim eorundem admonitio-
 nibus ad salutarem Christianorum cultum traducens uiuifica baptisimi aqua ini-
 tiauit. Atque quòd ipsos in nouum secundum Christum hominem transfor-
 mari debere persuasit, ut ueterem deponerent planè effecit, & quæcunq; uetu-
 statem saperent, circumcisionem, sabbatum, & si quid aliud est, cum illo simul
 exiit. Atqui cum tanto effectu à Iudaica pertinacia ipsos deduxisset, non etiam
 prioribus legibus, quæ Iudaico ritu uiuere permittebant, silentium & uacatio-
 nem alterius legis decreto imposuit. Quod igitur Pater noster prætermisit, id
 nos adimplendum putantes omni antiquiori, quæ de Hebræis statuit, legi si-
 lentium iniungimus: & ne illi aliter, quàm pura salutarisq; Christianorum fi-
 des uult, uiuere audeant, iubemus. Quòd si quis à Christianorum ritibus de-
 fectione facta, ad Iudæorum mores & placita reueri deprehendatur, hic secun-
 dum leges de Apostatis in Codicelatas pœnas luat. Extat alia quoque de He-
 bræis, quomodo oporteat eos scripturas legere, constitutio Imperatoris Iusti-
 niani centesima quadragesima sexta, ubi egregia est septuaginta Interpretum
 commendatio, quocirca eam me describere non piguit. Sic autem habet: Im-
 perator Iustinianus A. Areobindo gloriosissimo prætoriorum præfecto: Ae-
 quum fanè erat, ut Hebræi, cum sacris libris aures præbent, non leuiter & re-
 bus solummodo gestis delectarentur, sed reconditos in ipsis sensus spectarent,
 per quos magnum illi Deum, & seruatorem humani generis Iesum Christum
 annunciant. Verum enim uero quamuis dum commentis inter ipsos interpre-
 tationibus se committunt, in hunc usque diem à recta sententia aberrarunt, quia
 tamen didicimus, habere ipsos inter se controuersiam, non sustinimus eum tu-
 multum relinquere ipsis incompositum. Siquidem per interpellationes, quæ
 ad nos referuntur, didicimus, quòd ex ipsis quidam sola lingua tenentur He-
 braica, eaq; utendum esse in sacrorum librorum lectione uolunt, quidam etiam
 Græcam assumendam contendunt, & longo iam tempore ea de re seditiones in-
 ter se agitant. Nos igitur de hac controuersia edocti, meliores esse iudicauimus
 eos, qui Græcam etiam linguam in sacrorum librorum lectione uoluerunt assu-
 mere, & uno uerbo omnem deniq; linguam, quem locus accommodatiorem &
 magis familiarem reddat auditoribus. Sancimus igitur, ut in quibus omninò
 locis Hebræi sunt, Hebræis, qui uolunt, licentia sit in eorum synagogis, Græca
 etiam lingua, itemq; patria hæc fortè, nempè Italica, aut quacunq; alia, pro loci ra-
 tione, mutata lingua, sacros libros intelligentibus legere, quo magis per ipsorum
 lectionem intelligentibus tota dictorum series ordine manifestetur, secundum
 quæ ea & uitam & studia sua instituant: neq; facultas sit ipsorum interpretibus,
 qui solam Hebraicam assumant linguam, ut suo arbitratu malitiosè hanc tractent,
 uulgi ignorantia suam regentes improbitatem. Enim uero qui Græcam linguam
 legunt, utentur interpretatione septuaginta, quæ omnibus exactior est, & præ-
 ter cæteras multa continet occulta, præsertim uerò propter id, quod in interpre-
 tando accidit: nam cum semper bini seorsim conclusi essent, & diuersis locis in-
 terpretarentur, unam tamen omnem compositionem ediderunt. Ad hæc, quis
 non illud in ijs uiris admiretur? quod cum longo tempore salutarem apparitio-
 nem magni Dei & Seruatoris nostri Iesu Christi præcesserint, tamen illam futu-
 ram quali præsentibus cernentes oculis, Prophetica quodammodo gratia ipsos
 circumfulgente, sacrorum illi librorum interpretationem accommodarent? Atq;
 hac quid in omnes præcipuè utentur: ne tamen in eam opinionem ueniant,
 quasi cæteras interpretationes excluderimus: damus illis licentiam, ut etiam in
 interpretatione Aquilæ utantur, tamen si ille diuersæ nationis fuerit, & in non-
 nullis dictionibus non mediocrem cum Septuaginta habeat differentiam.

Quæ uerò Deuterofis, quasi secundaria traditio, ab ipsis dicitur, in uniuersum interdiciamus, ut quæ sacris libris comprehensa non sit, neq; insuper tradita per Prophetas, sed excepta quædam uirorum contineat, quæ terrena duntaxat loquantur, neque quidquam in se diuini habeant numinis. Sed & ipsas utique sacras uoces legant, cum sacros libros euoluunt, neque calantes ea, quæ mihi prolata sunt, extrinsecus assumant nusquam scriptas uocum inanitates, ab ipsis ad perditionem simpliciorum excogitatas. Vnde hac à nobis præbita licentia, neque aliquibus omninò subdentur dispendijs hi, qui Græcam & alias linguas assumunt, neq; item ab ullo prohibebuntur, neq; qui archipherentæ, aut seniores interim, aut etiam magistri apud eos appellantur, licentiam habebunt, ut uafis quibusdam commentis aut anathematismis id prohibeant: nisi uelint corporalibus castigari pœnis, atq; insuper bonis spoliari, uel inuiti consentire nobis, qui & præstantiora & Deo magis accepta uelimus, iubeamusq;. Certè si quis impias & sacrilegas uocum inanitates introducere attentauerit, & uel mortuorum resurrectionem, uel iudicium extremum negare, aut affirmare, quòd figmentum & creatura Dei per angelos subsistat: hi uolumus, ut etiam omnibus locis expellatur, neq; tam maledicam uocem emittant, qui in uniuersum ipsa etiam cognitione Dei exciderunt. Eos enim, qui huius generis aliquid proloqui pertentauerint, omnium acerbissimis supplicijs subiicimus, introducto per hos errore gentem Hebræorum depurgantes. In uotis autem habemus, ut per hanc & illam linguam sacris libris præbentes aures, & interpretum peruersitatem obseruent, neq; locis attendant literas, sed res etiam ipsas degustent, & sacratiores omninò sensus percipiant: quo magis & quòd præstantius est, addiscant, & aliquando decipi, atq; ab eo, quòd omnium præstantissimum est, nempe in Deum fiducia, aberrare desinant. Propterea enim omnem ipsis linguam ad sacrorum librorum lectionem aperuimus, ut si omnes ordine eorum scientiam amplectantur, ad meliora perdiscenda reddantur aptiores: cum in confesso sit, multò paratiorem ad meliora discernenda & capefcenda esse eum, qui sacrorum librorum lectione innutritus, non longè à correctione, & ut ad bonam frugem perducatur, disidet, quàm qui nihil horum intelligit, sed ex solo religionis nomine dependet, eiq; tanquam sacra adhæret anchora, & scientiam Dei putat in sola sectæ appellatione uersari. Quæ igitur nobis placuerunt, & per hanc sacram declarantur legem, ea obseruabit tam gloria tua, quàm cohors tibi obtemperans. Obseruabit autem & qui pro tempore in fastigium magistratus tui collocabitur: neq; committet, ut Hebræi contra hæc faciant, sed & eos, qui obstiterint, & omninò prohibere attentauerint, corporalibus primū pœnis subditos, ademptis etiam bonis compellet incolere exilium, ne quando insolentius se & temerario ausu contra Deum pariter & Maiestatem imperatoriam efferant. Utetur autem & iussionibus ad prouinciarum præsides, adiungens ipsis legem nostram, ut & ipsi de hac edocti per singulas urbes hanc proponant: scituque, quòd necessario hæc obseruanda sint, nostram indignationem metuentibus. Dat. Idib. Febr. Constantinopoli D. Iustin. P.P. Aug. Basilio V. C. Conf.

Pulchra diui Imperatoris Iustiniani constitutio centesima prima, ut particulares usurarum solutiones in duplum computentur. Cum decuriones uideamus nobis iniurare precibus, & libenter ijs indulgemus: meritò sanè legibus contrarias artes, & per fraudem excogitatas, ualere non concedimus. Docuerunt enim potentiam nostram Eusebius & Aphthonius, qui Demetrio nepotes extiterunt, nati ex Palladio Demetrii filio, quòd is Demetrius Artemidoro per causam mutui quingentos aureos debuerit, in quam summam etiam usuras stipulatus sit. Nuper uerò sacram prodijisse formam, quæ uoluerit, si duplum debiti soluatur, ut nulla contra ipsos secundum leges nostras superfit exactio. Artemidori autem creditoris successores Epimachum & Artemonem dixisse, mentitos ipsos in precibus, neq; nostro dignandos auxilio, cum debito plenè satisfactum non fuerit, sed soli nongenti quadraginta nouem aurei persoluti sint. Aiunt enim supplices, patrem suum Palladium unà cum Demetrio patre eius, & Paulo, octingentos

Octingentos sexaginta septem soluisse aureos. Sed Artemonem & Priscianum Artemidori filios, qui Epimachi & Artemonis illius alterius auus fuit, dixisse, particularem se solutionem sorti non adiungere, sed omnia uelle reputare in usuras. Hæc item innuere sententiam prouinciæ præsidis, & propterea exegisse Palladium pro priore quingentorum aureorum fœneraticia syngrapha, alteram aureorum sexingentorum. Soluisse autem ipsi (inquiunt) diuersis temporibus, & Palladium aureos septuaginta duos, & Eusebium atq; Aphthonium decem, ut inde colligatur nongentorum quadraginta nouem aureorum summa. Eum uerò qui controuersia audientiam præbuerat, quum in animo non reuolueret, quo totius accusationis eadem causa esset, non admisisse ipsos, sed uoluisse in sexingentos eos aureos sortis condemnare. Petieruntq; ut hac necessitate eximerentur: & collecto uniuerso debito quingentorum aureorum, si quinquaginta tantum adhuc soluerent, qui reliqui essent ad mille solidorum quantitatam, tam uniuerso debito liberarentur, quam fœneraticiam sexingentorum aureorum syngrapham reciperent. Cùm igitur leges nostræ nihil ultra duplum solui uelint, & nos in hoc tantum differentiam habeamus cum prioribus, quòd illa quidem debita constituunt usque ad duplum, si nulla particularis facta fuisset solutio: nos uerò recipiamus, ut particulares etiam solutiones debita dissoluant, si usque ad duplum pertingant: sancimus, ut secundum hoc fiat computatio, & si tantum hi persoluerint, quantum adhuc ad mille aureos deest, recuperent etiam fœneraticiam sexingentorum aureorum syngrapham: ne debitum ex hac causa multipliciter exigi deprehendatur. Quæ itaque nobis placuerunt, & per hanc sacram pragmaticam declarantur formam, ea studeto magnificentia tua effectui & fini tradere, tam ea interpretatione, quæ de hac causa in sententijs, quorum supplices meminerunt, facta est, abolita: quam omnibus, quæ per obreptionem, & ex una tantum parte confecta sunt, aut conficiuntur uacantibus. Sancta diuinitas te seruet per multos annos, frater iucundissime. Dat. 17. Calend. Maij Constantinopoli. Belisario V. C. Consuli. Et centesima trecesima octaua constitutio declarat, quòd neque usuræ, quæ per partes soluuntur, duplum debitæ fortis excedant. Item quòd omnis sacra & principalis interpretatio uim legis obtineat.

Porro si quis plura de usuris & illicitis contractibus uidere & legere cupiat, uideat quæ in Pandectis, libro uicesimo secundo, titulo primo de usuris & fructibus, & causis, & omnibus accessionibus & mora: item quæ in quarto libro Codicis, titulo tricesimo secundo, & 33. de usuris, & nautico fœnore: item quæ de traiectiua pecunia tractantur. Ex professo autem de usuris ac fœneraticijs illicitisq; contractibus, & tota ea materia prolixè scribunt D. Laurentius de Rodulphis Florentinus per modum repetitionis ad capitulum consuluit, de usuris. Item D. Ambrosius de Viguate Taurinensis, super cap. salubriter, de usuris. Item Vuilhelmus Bantus Louaniensis, de usuris, & emptione reddituum uitalium aut perpetuorum. Item Guido Papæ, de usuris, & illicitis contractibus. Ex neotericis uerò perquam doctè & eleganter D. Franciscus Horomanus duos libros de usuris. Item D. Conradus Paulus Brunswicensis, libros tres de usuris. Et D. Philippus Melanthon in sua moralis Philosophiæ epitoma. D. Hieronymus Schurphius post alios passim in suis consiliorum centurijs. D. Matthæus de Afflictis incidenter decisione 22. Item decisione 33. Decif. 186. Item 91. Item non permittendas esse usuras, eorumue exactiorem, propter malum uitandum, nec etiam in uno nummo illas Princeps permittere debeat, Decif. 291.

In Caput 21. politiæ Imperialis, Annotat. D. Iustini Gobleri, de pannis & pannicidis.

Thic taxat Imperator noster, textorum & pannicidarum imposturas & fraudes, quæ uariæ quidem, doloq; malo ad decipiendos simplices, præsumuntur, tam in textura, quàm in tinctura, & eò profectò peius turpiusq;, quò frequentius, cessante nec animaduertente Magistratu cuiusuis loci. Possit autem de Germanica natione non ineptè dici id, quod Porta Virgilius de suis agricolis scribit, uidelicet eos felices fore, bona si sua norint. Habet et Germania nobiles lanas, nobilissima quoque uina, & alia multa, ut nò esset necesse peregrina & exotica querere, ad luxum potius quàm ad necessarium usum spectantia, ut sericæ & bombycinæ uestes aureis & argenteis filis intertextæ, quæ exteræ gentes etiam auersantur, nec maiorum Germanicæ nationis tulit consuetudo. Et quis modestus, pius, & Christianus homo non illa aurea, argentea, gemmea margaritarum etiam emblemata ad meram ostentationem, fastum & luxum parata, inaurata, uel auro inclusa, & infimbriata detestetur, cuius fastuositatis nullus apud nobles diuites modus est.

In Caput 22. politicæ Imperij, Annot. D.
Iustini Gobleri.

De his, qui
fraudatio-
nis credito-
rū causa so-
lum uertūt
et aufugi-
unt, cum nō
sunt soluen-
do tales ne-
quam.

ST & aliud hodie genus furum quoddam, præstigijs, dolis, technis, & fraudibus oppletum, quod per ementitam, simulatam, fictamq; negotiationem & alienū ingens non nunquam corradit prætextu arduæ mercaturæ & negotiationis uariæ. Quo corraso saepe etiam per dilapidationem, nec bonæ frugi uitam, sed per luxum fastumq; incidit in pauperiem, ac profugit, aut certè profugium meditatur ac simulat: ne æs alienum contractum creditoribus bona fide deceptis totum exoluere cogatur, sed retenta magna summa, eaq; accisa elabatur. Quæ negotiatorum fraude doloq; in Repub. nihil est detestabilius, alios bonæ frugi homines modestosq; creditores sub bona fide fallētes & perdentes. Hunc execrabilem & perniciosum ludum appellant exurrectionem atq; Βαυκαρώδην, nimirum frequens & usitatus astus apud primi nominis mercatores & negotiatores, eosq; in specie opulentos, quum reuera intrinsecus sint nequissimi & peruersissimi nebulones. Contra quos debitores alieno æri obnoxios abitionem & discessionem, uel potius fugam meditantēs, quoniam soluendo non sunt, & iam pridem inceperunt dilapidare & distrahere omnia ferè bona sua, uel palàm uel clandestinè, ne carceri mancipentur. Quæ res sanè legitimam fugæ suspicionem parit: & quanquã priuatum est delictum, alios bonæ frugi homines creditores bona fide fallere & detrimento adficere, tamen iniuria, & contra bonas leges est, alium benè meritum dolo malo subuertere, & ad paupertatem & inopiam nonnunquã redigere, quod hodie tamen uidemus passim fieri etiã inter Christianos, cum sua pdegerint, quod in fraudem creditorū, cum soluendo non sunt, bonis decedant, & sic delinquendo creditoribus imponant, quos antiqui, Nonio teste, decoctores, helluones, & bonorū consumptores appellabant: hodie dicunt *Auffstender*, *Banderoth* uel *Banderoth macher*. De quibus hic Imperator noster statuit, uidelicet qui fraudationis creditorum causa solum uertunt, & cum non sint soluendo, uel decipiunt uel aufugiūt. Quid hoc aliud est, quàm dolo malo agere, & creditores bona fide decipere, nunc ementito uerbo uulgo exurrectionem facere, atq; fictè Βαυκαρώδην, qui astus nunc, ut audio, frequens & usitatus est apud primi nominis in Belgia, & circum circa negotiatores, qui tamen in specie opulentiores reputantur, & sic reuera, deq; facto equissimi atq; peruersissimi reperiuntur: suos creditores, proculdubio frugi homines modestosq; bona fide fallentes & decipientes, quos dectè appellaueris, non tantum ut *Coact* dicunt *φάσας*, sed etiam raptores, hoc est, fures improbissimos, ut Theophilus interpretatur.

In Caput 24. *politice Imperialis*, *Annot. Doct.*
Iustini Gobleri Goarini.

Euitatem illam, seu potius malitiam prauæ familiæ, seruorū & ministrorum, qui sæpe sinistra persuasione corrupti, heri suum & seruitium deferentes, aliò se, prioribus dominis inuitis, conferunt, uel etiam aufugiunt: quos Imperator noster hoc capite in uiam reuocare, ac emendare laborat. Scelus autem auertendorum famulorum & uernarum hoc tempore uulgare est & frequens: si quidem mali & perniciosi homines pleriq; non sibi ipsi sunt mali, sed & uenenum spargunt in alios, præsertim cum simplicioris ingenij homines nacti fuerint, quos corruptelis suis seducant, ut Anabaptistarum & Sacramentariorum mos est: quos aiunt neminem non tentare, suis erroribus corrumpere, ac obliquis quibusdam artibus & dolis in suam sententiam, uel potius hæresim pertrahere. Elegans uerò prætoris edictum per censet Vlpianus l. 1. ff. de seruo corrupto. Qui seruum seruamue (inquit) alienum alienamue recepisse, persuasissæue quid ei dicetur dolo malo, quo eum eamue deteriorẽ faceret: in eum, quanti ea res erit, in duplum iudicium dabo. Est autem propriè recipere, abscondendi causa refugium seruo præstare, uel in suo agro, uel in alieno loco, ædificiõue. Persuadere autem est plus, quàm compelli atq; cogi sibi parere. Sed persuadere τῶν μισθῶν ἐστὶ, nam bonum consilium quis dando potest suadere & malum, & idè prætor adiecit, dolo malo, quo eum deteriorem faceret: neq; enim delinquit, nisi qui tale aliquid seruo persuadet, ex quo eum faciat deteriorem. Qui igitur seruum sollicitat ad aliquid uel faciendum, uel cogitandum improbè, hic uidetur hoc edicto notari. Sed utrum ita demum tenetur, si bonæ frugi seruum pepulit ad delinquendum: an uerò etsi malum hortatus est, uel malo seruo monstrauit, quemadmodum faceret. Et est uerius, & si malo monstrauit, quemadmodum delinqueret, teneri eum. Imò etsi erat seruus omnimodo fugiturus, uel furtum facturus, hic uerò laudator huius propositi existit, tenetur. Nõ enim oportet laudando augere malitiam. Siue ergò bonum seruum fecerit malum, siue malum deteriorem, corrupisse uidetur. Is quoq; deteriorem facit, qui seruo persuadet, ut iniuriam faceret, uel furtum, uel fugeret: uel ut alienum seruum sollicitaret, uel ut peculium intricaret, aut amator existeret, uel errori, uel malis artibus esset deditus, uel ut in spectaculis nimius, uel seditiosus: uel si actori suasit, siue uerbis, siue precio, ut rationes dominicas intercideret, uel adulteraret, uel etiam ut rationẽ sibi commissam turbaret. Vel si luxuriosum, uel contumacem fecit: quiue ut stuprum pateretur, persuadet &c. Nec tantum Patris familiæ, uerum etiam Principis ac cuiuslibet Magistratus interest, ne hoc tempore ciues & subditi ab anabaptistis et sacramentarijs, hominibus planè (putatur) phanaticis, corrumpan- tur: idèq; utiliter exercent in eos hanc persecutionem officio suo. Is enim qui animum hominis corrumpit, nobilissimam eius partem necat. Ergo talis corruptio & deprauatio fœdissimum scelus est, etiam propter frequentiam eius puniendum, iuxta cap. noli putare, de pœnitent. distinct. 1. Quanquam igitur minimum quis fortè referre existimat, quos famulos, quas uernas, ancillamue sibi asciscat, non est ea res tamen paruo momenti, si quis delectum habere possit, quis enim non malit potius fidum quàm infidum, frugi, quàm decoctorem seruum: diligentem quàm uinosum? Inter multa mala, quæ hæc fatalis temporum mutatio per bella & pestilentias inuexit, non est minimum in ciuitate incommodum, quòd ægrè inuenias frugis bonæ famulum, famulamue, multò ægrius inuenias fidelem ac sedulum, sedulamue: adeò, proh pudor, corrupti ac deprauati sunt mores hominum, quo quo uersus oculos animumq; intenderis, ut rectè iam dixeris uetus illud, ἄδελφες. Nihil sani. Nulla diligens & honesta institutio, nulla disciplina adolescentiæ, ut aliquo modo suprà meminimus. Dicas fortè uices rerum isto seculo inuerti, ut liberi parentibus, discipuli præceptoribus, famuli heris, uernæ dominabus suis imperitent. Videmus enim, ut hic Imperator

commemoratur, frequenter contingere, ut serui prauis persuasionibus corrumpantur, suaeque improbitate indulgeant, petulanter ac temerè abeant, uel magis aufugiant: quin & legimus totas domos subuersas esse per infidos famulos & ministros. Vnde autem seruile bellum quondam ortum est? Sed & inter seruos quoque inuenti sunt, qui & uitam suam pro dominorum incolumitate uilem habuerunt, quanto magis idem sperandum est de famulis, uernis & ancillis? Quam frequentissimè per susurrations hoc tempore, ut diximus, mirum in modum corrumpuntur. Est enim malitiosissimum & abiectissimum hominum genus susurronum, & famulorum sollicitatores, cui studio est inter heros & famulos ac famulas simultatem serere, & iurgia rixasque excitare. Cumque suam domum regere nequeant, alienae moderatores esse uolunt, nescij laudati carminis Homericici, ὅτι τοὶ γὰρ μεγάροισι κακῶν τε ἀγαθῶν τε τέτικται. Caesarum leges, ut ante meminimus, concedunt actionem serui corrupti, nec diuersa ratio est famuli corrupti. Quicquid enim hic peccat, illis imputandum est, qui instigant. Prohibitum uiri est, famulos alienos ad officia cohortari, & si quid inciderit inter illos a heros, sarcire, conciliare, & in gratiam redigere. At linguae susurronum & sollicitatorum, quae famulos & famulas alienant à conductoribus, dignae sunt quae in fumarijs suspensae durentur fumo. Caterum ut ciuilitatis est ad quaedam leuiora conuiuere, ita quem in atroci crimine deprehenderit, uelut in furto, in adulterio, aut delatione malitiosa, statim ablegandus est, sine longa mora uel iurgio. Quoniam autem fieri non potest, quin famuli & famulae ex domestico conuictu multa resciscant, hanc oportebat esse praecipuam uirtutem, ut nec curiosi sint in aliena domo, neque quicquam effutiant rerum domesticarum, quod melius sileretur, praesertim earum, quae liberius dicuntur in conuiujs. Nihil enim sceleratius illis, qui ad exemplum Getae Terentiani, si quando dominus in conclauis tractat arcani quippiam cum amico, contento spiritu aurem seruae admovent, aut ediscunt, si quid inter pocula excidit, idque deferunt ad eos, de quibus aliquid est, ioco dicta pro seruis referentes, & non nihil etiam admentientes. Famulus certe & famula, qui multa alicunde in domum inferunt uerba, multa etiam esse ferre creduntur. Crapula & ebrietas quibusdam pro leui uitio ducitur, sed grande uitiorum agmen secum trahit, utpote neglectum officiorum, & ministeriorum, garrulitatem & futilitatem, rixas & iurgia, lites & pugnas, saepe etiam corporis debilitatem & morbos. Interdum scortationem in famulis & uernis excitant: pestem & scabiem in domum inuehunt, liberos ac familiam reliquam inficiunt, nonnunquam & herum & heram: an hoc uidebitur leue crimen? Profecto detestabile censendum est nefas: & ad multas corrumpendas & inficiendas, uel una contagiosa sufficit ouis. Propter unum prauum hominem perit quandoque tota ciuitas, iuxta sententiam Hesiodi: Saepè mali malefacta uiri populus luit omnis.

*In Caput 25. politicae Imperialis, Annot. Doct.
Iustini Gobleri Goarini.*

E coniunctione maris & feminae legitima, hoc est, de matrimonio, quod est diuini & humani iuris communicatio. l. ff. de ritu nupt. ex quo omnes status hominum, siue magni siue parui, nascuntur, supra meminit ab initio Imperator, ubi ostendit in ciuili uita et honesta politica secundum naturam esse matrimonia, ex quibus ciuitas & politia coalescit, ac prima societas fit maris & feminae: quorum uterque sine altero, τὸν ἀνδρὶ ἀλλήλων, debilis, & ut Homerus inquit, καὶ δόμος ἢ μετελής, nempe familiam maneam & mutilam esse alterutro desiderato coniuge: quod Moses ostendit, inquiens, Benedixit illis Deus, & ait: Crescite & multiplicamini, & replete terram. Lege autem cauit, non moechaberis, ut unusquisque habeat suam coniugem, retineaturque in uoluptatibus modestia quaedam & certitudo. Vagi enim concubitus, incestam facerent de sobole opinionem, eleuantque curam alendi par-

tus, quando quidem apud Christianos coniunctionis maris & sceminae finis esse debet, diuini nominis imploratio, & honesta sobolis progeneratio & educatio, quem finem illis uerbis quoque interpretatus est Moses, ubi inquit, Benedixit illis deus. & ait, Crescite & multiplicamini, & replete terram: prohibens utique uagas libidines, adulterium, & scortationes, stuprum, incestus fornicationes: quae scelera & flagitia diuino mandato aduersa & per sese offensiuu & scandalosa omnia complectitur hoc capite Imperator noster, de leui, inhonesta ac prohibita cohabitatione loquens: quem admodum legum sanctiones iubent: nec multum aduersantur Pontificum decreta, de uita & honestate clericorum, de cohabitatione clericorum & mulierum, ex clericis coniugatis &c. Adulteria uero manifesta aliasque illicitas cohabitationes Imperator cum primis uetat hoc loco, de quibus prolixè uidere potes in cōstitutione eiusdem criminali, artic. 116. et sequentibus, per quatuor folia. Item in praxi criminali Ioannis Bernhaldi Diacni, à capite 72 usque ad 80 inclusiuè. Item in Enchiridio rerum criminalium D. Iodoci Damhauderij Pragensis, per aliquot capita, ad quae te iam breuitatis causa festinans remitto.

*In Caput 26 politiae Imper. Annotat. Doct. Iustini
Gobleri Goar.*

AMolim eleganter constituit de mendicantibus ualidis Imperator Valentinianus Augustus, Cunctis, ait, quos in publicum quaestum incerta mendicitas uocauerit, inspectis: exploretur in singulis & integritas corporum, & robur anorum: atque inertibus & absque ulla debilitate miserandis necessitas inferatur, ut eorum quidem, quos tenet conditio seruilis, proditor studiosus & diligens dominium consequatur: eorum uero quos natalium sola libertas persequitur, conatu perpetuo fulciatur, quisquis huiusmodi leuitudinè prodiderit ac probauerit: salua dominis in eos actione, qui uel latebram fortè fugitiuis, uel mendacitatis sub eundè consilium praestiterunt. Vbi cauet Imperator, mendicantes ualidos non esse admittendos, quem admodum & hoc capite Imp. Carolus V. noster praecipit. In hanc legem scribens Plateanus dicit, Quia aliqui fingunt se pauperes et infirmos, cum non sint: & uadunt mendicando, cum sint fortes, robusti & sani ad laborandum, quos spanaldos, & galiatos, & galiardos, siue trauandos, in uulgari appellamus galiastos: ideò de his subiicit: Hi enim auferunt panem uerè debilibus & infirmis, ideò ad officium Magistratus spectat inquirere in conditiones personarum in ciuitate existentium, & quos inueneris agricultores, uel ad alia exercitia aptos, ad illa eos exercenda remittere, & eorum segnitionem ad meliorem mutare uitam. in Authent. de quaestore §. uoluntas, cum pluribus §. sequentibus, collat. 6. Esurienti enim panis utiliter tollitur, ut eius inopia cohibeatur. §. quaest. §. non omnis. Et in liberalitate eleemosinae plura sunt consideranda, scilicet, fides, causa, locus, tempus, modus, necessitudo, aetas, debilitas, conditio. 86 distinct. non satis, & ibi gloss. cum pluribus capit. sequentibus. Et glossa super Matthaeum, Iustus feceris, si iniuste petentes correxeris, quam si ei dederis, ut dicit hic gloss. Amat enim qui corrigit, dicto cap. non omnis. & de hac eleemosina danda, uide bonam glossam magistralem, 42. distinct. quiescamus. Iubet igitur lex, mendicantium inspiciendam esse conditionem, ut si eis fuerit corporum integritas, & anorum robur, eorum inertia sine ulla miseratione sic puniatur, ut eorum delatoris probantis dominio serui applicentur, serui corrupti domino actione seruata, & liberi coloni ipsius delatoris efficiuntur, uelut haec lex mandat: Non est ergo danda eleemosina forti & robusto, sed est potius reprehendus & corrigendus, ut supra dixit in Rubrica. & intelligit glossa in uerbo, leuitudinem, de his qui non solum mendicant, sed etiam sibi apponunt herbas, & suppositoria, per quae apparent infirmi, claudi, qui contracti pedibus & manibus, uel aliud, propter quod faciunt sibi tumescere tibias: uel aliam informitatem fictitiam ostendunt

apparenter, & non existenter: tales enim pluri quidam reperiuntur, ut ille apud Horatium clamans, tollite claudum: qui graui pœna plectendi sunt: praesertim mendicantes illi, qui herbis & alijs medicamentis deformitates membrorum & aegritudines corporum fingere possunt. Placuit uerò huc adscribere quaedam ex Imperat. Iustiniani octuagesima constitutione nouella, de quaestore, ubi sic inquit: Volumus autem, ut qui hunc Magistratum gerit, respiciens ad Deum simul, & timorem nostri, & legem, perquirat eos qui in ampla hac urbe peregrè diuersantur, ex quacunq; tandem regione sint, siue uiri, siue mulieres, siue clerici, siue monachi, siue ascetriae, siue exterarum urbium aduocati, siue etiam alterius conditionis aut dignitatis homines existant, & curiosius insistat perconteturq; & qui sint, & unde, & per quam causam aduenerint. Et si quidem agricolae sint, consideret, ad quos ex nostris Magistratibus illorum pertineant controuersia, & his imminet, quo magis & sub compendio breuiterq; illis difficultatibus, quas propter huc aduenerunt, liberent, & obtento iure suo, primo quoque tempore eò remittant, unde uenerunt. Si uerò agricolae existant, qui certis subditi sint dominis, & eorum indigentes praesidio, ad hanc regiam urbem deuenerunt, procuret, ut citius domini negocia ipsis expediant, quae propter accesserunt, & protinus obtento iure suo remittant. Si uerò (ut probabile est) cum dominis in disceptationem peruenerint, & contra eos causas agant, si quidem uniuersitas sit, continuò eam quidem multitudinem in prouinciam remittat, duobus aut tribus relictis, qui forma syndici & totius uniuersitatis nomine litem exerceant, atq; ita litis cognitorem imminet, procuretq; ut quamprimum controuersias decidat, ne in longum ipsis tempus protrahatur, & maximè agricolis, quorum & praesentia hic superuacua est, & uacatio ab opere rustico, tam ipsis quam dominis damnum importat. Quòd si non ex agricolis ea multitudo sit, quae peregrè hic diuersatur, sed alij fortè, qui & ipsi pertractandis aduersus alios litibus longiorem hic moram trahant, ne quid relaxet, sed cum summa contentione iudices urgeat, ut cum festinatione ipsos controuersijs absoluant, & causarum actione liberatos ad prouincias & suas urbes incolendas remittant &c. At si qui litis causam non habentes, tantum comparandi uictus gratia in hac nostra sunt ciuitate, ut reliquum uitae uel emendicando, uel si mendicitas ad illorum uindictas non sufficiat, iam etiam delinquendo transigant, corporum eorum constitutionem qualis ea sit, inspiciat, & si quidem ualentibus sint corporibus, possintq; ad laborem sufficere, & aliquorum serui fuerint, perdiscat quorum sint, & uel inuitos ipsos dominis remittat. Si conditione liberi sint, & uel ex prouincijs aliquibus, uel urbibus oriundi, hos in prouincias remittat, unde ducunt originem. Si indigenae sint, & ualidis utantur corporibus, neque decentem occasionem habeant, unde sibi uictum parent, non permittat, ut inutile terrae pondus sint, sed primo quoque tempore in ministerium tradat eos artificibus publicorum operum, tam qui officinis pistorijs praefecti sunt, quam qui hortis colunt, & alijs diuersis artificijs & opificijs, in quibus simul laborare, simul alimenta habere ualeant, & ita inertem uitam ad meliora traducere. Si qui uerò opificijs, quibus traditi sunt, uacare noluerint, hos regia hac urbe expellat. Ac clementer sanè cum ijs agentes, ista sancimus, ne quando inerti ocio ad illicitos ipsos actione impellente, leges eos abripiant ad pœnas, tradentes nostris Magistratibus. Cæterum qui quæuè oblaeso sunt corpore, aut canicie graues, hi ut à molestia uacui sint, iubemus, in praestanti hac regia urbe ab his alendi, qui piè uolunt agere. Et postremò singulos quosque percontans, cuius gratia aduenerint, re comperta de illis, quae æquum est facere, faciat: ne inertes hic desideant, sed ex animi sui sententia, confectis his, quae illorum interuentum, ad sedes suas reuertantur &c.

Videmus quàm contra ociosos & desidiosos, inertesq; homines agant suis constitutionibus Imperatores, Iustinianus, Valentinianus, & Carolus Augusti, ex quibus satis declaratur inertiam hominum esse non solum detestandam, uerum etiam puniendam, maximè quando in damnum tendit Ecclesiae uel Reipublicae. Socordia enim, licentia, desidia, & negligentia, omnia ledit perditq; potissimum

mum uerò facit desidēs & pigros clericos & scholares, qui sua officia, studia, & lectiones suas negligunt, non recordantes ueteris uerbi, *μελέτη τὰ πάντα δέονται*, & nobilissimi Oratoris Iſocratis, *ἐὰν τις φιλομαθῆς, ἐπιπολυμαθῆς*, hoc est, si diligens, studiosus ac sedulus fueris, erit tibi multarum rerum agnitio, multa doctrina. Cura enim & exercitatio, ut dictum est, omnia potest, ac labor omnia uincit improbus, ut inquit Vergilius, Et duris ugens in rebus egestas. E contra uerò ocium & inertia in legibus redarguitur .l. pupillus, in fin. ff. de his, quæ in fraud. cred. & suprad. l. unic. C. de mend. ualid. Ac uerè dicitur: Ocia dant uicia. Quæritur, Aegistus quare sit factus adulter. In promptu causa est, inquit Ouidius, desidiosus erat. Ideò dicit diuus Hieronymus: Semper facito aliquid, ut Diabolus inueniat te occupatum: tum quia ociositas & uoluptas arma sunt hostis antiqui, ad miserâs animas capiendas, ut in cap. nisi cum pridem, s. uerum, de renunc. Et Seneca Epist. 16. ad Lucilium, Ocium (inquit) sine literis mors est, & uiui hominis sepultura. Ergò Publium Scipionem, eum qui primus Africanus appellatus est, dicere solitum scripsit Cato (qui fuit ferè eius æqualis) referente Cicerone libro tertio Officiorum, nunquam seminus ociosum esse, quàm cum ociosus, nec minus solum, quàm cum solus esset. Magnifica uerò uox, & magno uiro, & sapiente digna, quæ declarat illum, & in ocio de negocijs cogitare, & in solitudine secum loqui solitum, ut neque cessaret unquam, & interdum colloquio alterius non indigeret. Itaque duæ res, quæ languorem adferunt cæteris, illum acuebant, ocium & solitudo. Nihil autem dulcius ocio, uiro literato, ut idem Cicero loquitur in Tusculanis quaestionibus. Contrà uerò sapienter dixit Sophocles, *τίκτει γὰρ ἔδερ ἐδδλόν ἐκαστὰ χολή*, quo significat, nihil boni parere ocium inane, quin potius iuxta Hesiodum, ociosis & desidibus pariter indignari & Deos & homines, *τῶ δὲ θεοὶ νεμεσθεσὶ κτε* *αὐτῶν ἄσις ἀεργὸς ζῶν*. Apud Lacedæmonios olim percontanti cuidam, quam obrem omnium Deorum statuæ apud eos ponerentur armatæ: ne, respondit Charilaus, probra, quæ ob ignauiam iaciuntur in homines, ad Deos referamus, nè ue iuues nisi armati Deos comprecantur. Eo commento ciuium animis hanc opinionem infigere studebant, Dijs gratam esse industriam & fortitudinem, inuisam ignauiam & ocium, simulq; iuuentutem industria, laboribus & armis ferendis debere assuescere, quo simul & minus indulgerent ocio, uoluptatibus, aut delitijs: & utiliores laboribus & bello euaderent: si ne religionis quidem causa fas esset labores & arma ponere, cuius obtentu ferè solet ocium & luxus in ciuitates irrepere. Quo circa semper memoranda est præclara illa diuini Platonis sententia, per quam è disputatione discedens solitus est admoneare discipulos, Videte pueri (inquiens) ut ocium in re quapiam honesta collocetis. Significans ocium omnia mala docere adolēscētes. Sic & Euripides ociosum malo ciui comparat, cum inquit, *ἀργὸς πολίτης κείνος, ὡς κακὸς γ' αἰνῆ: ἀργὸς γὰρ ἔδειξ, θεοὺς ἔχων ἀνὰ σῶμα βίον δέονται ἀνσθησὶ γῆν ἀνδρῶν ὄνομα*. Hoc est, nullus ociosus & desidiosus, quamuis Deum ore prædicet, colligere uictum sine laboribus potest, quemadmodum & pulcherrimè dicit Epicharmus, *πρεπότερον πόνο* *ν ἢ πῶλ ἄσιν ἀμὴρ πᾶν τ' ἀγαθὸν εἶθεοί*. Accedentibus & conuenientibus laboribus uendunt Dijs nobis omnia bona: quò allusit Flaccus, inquit, Perrupit Acheronta Hercules labor, uelut & in Electra Sophocles ait, *πῶνα τοι χερσὶ* *ἔδερ ἄντυξ*, hoc est, citra laborem nil benè est aut fortunatum, cum uirtus sit cum labore coniuncta, neque absque labore ad uirtutem perueniatur. Sic & Salomon Rex prudentissimus pigrum ad formicam, animalculum laboriosissimum deducit, & Hesiodus fratrem suum Persam, & alios ad laborem hortatur: Labora, inquit, ut possis effugere famem, Dijs enim omnia uendunt laboribus, ut supra diximus, & amant homines solertes, quibus etiam auxilio subueniant, iuxta illud Homericum, *πάντες δὲ θεῶν χάτ' εὐσ' ἀνθρώποι*: Dijs nimirum industriam adiuant, ac sine ope diuina nihil ualemus.

In Caput 27. & tria sequentia politicae Imper. Annot. D.

Iustini Gobleri.

Roscribit hoc genus nebulonum, & expellit è Germania, Imperator noster hoc capite, qui se Zygeuneros nominant: certè impostores, plani, & sycophantæ insignes, nisi etiam essent fures, latrones, & proditores, ut fertur, Germaniæ: eam enim notam eis Imperator hoc loco inurit, ut dicantur Germanicæ nationis proditores apud Turcas: quo circa in ea ferendi nusquam sint, sed undiquaq; expellendi, abigendiq;. Solent enim plerunq; incautis circumstantibus, præsertim goeteiæ, præstigiatrices illæ mulieres, ita oculorum aciem præstringere, ut non aduertant furtum, technas, fraudem & dolum. Adeoq; inter præstigia & delusiones quadam manuum uolubilitate seu dexteritate in oculos mox & marsupia inuolant, ostiatim nonnunquã totum uicum seu pagum antequam aduertatur compilantes. Quid ergò isti doli, quid machinæ, quid fallaciæ, præstigiæq;, num sine culpa & pœna permittentur? minimè gentium.

In Caput 28. politicae Imperialis, Annot. Doct.

Iustini Gobleri.

Huc non nihil facit a pophthegmatu liber 6. ubi inter cætera scribit Eras. de leuissimis personis nonnunquã dici, quæ nemo sapiens cõtemnat, &c.

Oriones illos, qui risum mouere student, Græci γελοιοποιους uocant, ut Homerus de Vulcano loquens, in conuiuio Deorum ministrante ait, inextinguibilem motum esse risum, ut uiderunt illum cæteri Diæ per domus seruientem. Sic & Principes suos habent γελοιοποιους, Moriones, & risum concitatores, iuxta illud dictum: Intermisce tuis interdum gæla curis. Nec uanè docuit sapiens Cato: Inspiciens esto, cum tem-
pus postulat, aut res. Nam stultitiam simulare loco, prudètia summa est. Quod & Salomon monet, Ne sis nimium sapiens, uidelicet innuens mediocritatem in omnibus seruandam esse. Moriones autem ut plurimum iucundi omnibus sunt, ac id communiter præstant, quòd unum sæpè numero principes aucupantur, iocos, risus, cachinnos, delitias: quasi in moderatè sapiendo iucundissima sit uita. Non enim natura ipsa uoluit, ut planè tristis ac tetrica esset hominum uita: ob id non minus indidit affectuum, quàm rationis: nec quisquam ipse semet oderit, uel sibimet ipsi grauis sit ac molestus. Sic quoq; tolerabiles & iucundi Regibus ac Principibus Moriones, histriones & fatui sunt, uelut priuatim iuxta ac publicè uidemus, propterea dicitur uulgò, ueritatè penes pueros & stultos esse. Quondam cum Fridericus tertius Roma. Imperator conuentum Principum haberet Norinbergæ, uenit quidam Morio uel Histrion, mendicitatem simulans, ad aulam petijt introueri, eo nomine, quia frater Cæsaris esset: at cum primùm non introueretur, sapius instaret, tandem res deuenit ad Imperatorè, qui interpellationis admiratione motus, iussit morionem introduci, atq; unde fratrem suum se profiteretur, interrogauit. Respondit Histrion, omnes mortales esse inter se fratres à primo parente Adamo, atq; uel pro ista fraternitate donaret, petiuit. Cæsar, cui procacitas Histrionis insolens uisa est, tantùm ei cruciferum numisma dedit: cui Histrion, non decet inuictissime Cæsar, ut fratri tuo tam exiguum munus des, cum ipse tam diues sis. Vade, inquit Imperator, & si quilibet fratrum tuorum tantum tibi dederit, eris me ipso ditior. Aliud ferè non dissimile in Histrione mendico accidit Duci Saxonix, ab eo petente denarium propter cognationem, qua inuicem sibi essent deuincti. Quæsiuit Dux, unde illa cognatio intercederet? Respondit ille, ab Adamo nostro omnium parente. Hinc Dux uade, inquit, si enim talibus cognatis omnibus & singulis denarium uellem dare, nec ducatus nec patrimonium meum sufficeret. Multò autem liberalius fecit Alfonso Aragonum Rex, qui cum à quæstore sibi decem millia deferrentur, & ille qui fortè aderat, dixisset, ea summa duntaxat se diuitem & beatum fore. Accipe, Rex inquit, quantacunq; ea est, & beatus esto.

CVM

CVM IMPERATORE DIVO MAXIMI.

liano Morionis Conradi à Rosa iocus.

Fortè parat Cæsar conuiuia Maxmilianus,
Ad quæ læta uenit turba uocata Ducum.
Hic undam famuli manibus dant ordine Regum,
Mensisq; instructis accubuere Duces.
Deinde epulis onerant mensas, & plena reponunt
Pocula, quæ miris sculpta fuere modis.
Postquam epulis domuere famem, & sua corpora læti
Curarunt, ludos mensa secunda dedit.

Iam media in mensa pingunt longo ordine turrim,
Et carbone notans atria parua nigro.

Hic spes quisque suas, hic præmia pacta reponunt,
Inq; nouum bellum nomina quisque dabat.

Partem aliquam talis deposcit Morio belli,
Conrado nomen cui Rosa pulchra dedit.

Post primum incipiunt pictis colludere chartis,
Nec fortuna diu Regibus æqua fuit.

Nam fauet illa magis stultis, superare potentes
Nec fert, exiguos sed iuuat illa uiros.

Ille feret tota restantia præmia turri,
Depictos Reges bis duo si quis habet.

Tres fortuna dedit Conrado heroas habere,
Fortunæ auspiciu protinus arte iuuat.

Mox itaq; exclamat, nec longo gaudia differt
Tempore, sed tales reddidit ore sonos:

Vicinus, & fortem uocat ad se Maxmilianum
Amplexumq; tenens, talia uerba refert.

Ecce tria in chartis Regum simulachra uidetis,
Qui uincat quartus Maxmilianus erit.

Seria seu ludos agit, succumbere nescit,
Nunquam fortunæ celsit & iste minis.

Dixerat, inq; suam prædam simul inuolat, atq;
In nummos auidas iniicit ille manus.

DE MORIONE, A NOCTVA ET SPECULO uocato, iocus.

Quondam Morio erat, nostris notissimus oris,
Saxonicam gelidus qua rigat Albis humum.

Noctua Cæropiæ dederat cui sacra Mineruæ,
Et speculum falsis nomen imaginibus.

Hic lepidis tristes salibus depellere curas,
Stultitia & populum fallere doctus erat.

Ludicra ridenti præbens spectacula turbæ,
Charus ob hæc plebi, principibusq; uiris.

Fortè sed infelix Regum depulsus ab aulis,
Horrida quo prius tempore bruma riget.

Instructus tenui tunica, tritaq; lacerna,
Ille peregrinas cæpit inire uias.

Vt solet æstiuo sudans sub sole uiator,
Cum rapidos feruens Syrius urit agros.

Vixq; tenebat iter medium, cursuq; citato
Se putat hybernium uincere posse gelu.

Cum subito latos impleri milite campos,
Et uidet armatis omnia plena uiris:

Substitit haud timidus, nec enim quod perdere posset,
Aut quod prædator carpere uellet, erat.

Atq;

Atq; ita securus pompæ spectator equestris,
 Dum stat & admotas calfacit oré manus.
 Ecce ibi Saxonicus pulchris formosus in armis,
 Ferrata Princeps calce fatigat equum.
 Et uolat in primo laxatis ordine frenis,
 Arma tegens fului pelle corusca lupi.
 Qui simul ac illum glacie niuibusq; rigentem
 Conspexit Princeps non procul inde uirum.
 Adproperat, raræ trepidus sed imagine formæ
 Horruit, & spumans frena momordit equus.
 Dura uiro longo pendebat stiria naso,
 Barbaq; rhiphæa conspicienda niue.
 At propior factus Princeps, miseratus acerbam
 Fortunam, & miseri talia fata uiri.
 Cur, ait, hic tristi macie confectus oberras,
 Omnia nunc postquam diriguere gelu?
 An nihil omnino didicisti, frigus adurens
 Pellere quo posses, pauperiemq; tuam?
 Quin agedum sollerti alicui consuesce labori,
 Est tibi quærendus uictus ab arte tua.
 Me miserum contrà nudato uertice pronus
 Ille refert, quondum fors mea quanta fuit.
 Dilecta dulces natas cum matre fouebam,
 Diues erat studijs & domus ampla meis.
 Magna satis fuerat, sed honesto parta labore
 Res mihi, nec paucas ars mea sensit opes.
 Nec tamen hanc auxi positus in scenore nummis,
 Aduexit merces nulla carina mihi.
 Sedula quicquid erat, manus hoc curæq; parabant,
 In precio meruit dum meus esse labor.
 Vitrea sub tenui claudebam lumina cornu,
 Summa quidem quæstus ars fuit ista mei.
 Usus & illorum longè lateq; patebat,
 Caruleum latam qua mare claudit humum.
 Cùm sacros Psalmos uestalis uirgo legebat,
 Arte mea cantans non semel usâ fuit.
 Sumebatq; senex ocularia nostra sacerdos,
 Cùm fastos legeret Cifio lane, tuos.
 Sed quid multa moror, quoq; tunc cùm iura ferebant,
 • Arte ipsi reges indigere mea.
 Tantus erat quondam speculis ocularibus usus,
 Ne minimus nobis inde redibat honos.
 Donec quisque suos, sicuti Germanica uulgo
 Lingua sonat, didicit cernere per digitos.
 Connuere etiam nunc est in Principe uirtus,
 • Virtus heu damnis ista reperta meis.
 Ars perijt, postquam digiti cœpere uidere,
 Et tenuis superest spes mihi nulla lucri.
 Sic ait, hyberna sed tempestate coactus
 Ipse suum Princeps, scurraq; pergit iter.
 Idem fortè aliam post Morio uenit ad urbem,
 In medio spargens semina iacta foro.
 Hic quid nam faceret, cùm quidam interrogat, inquit,
 Ista malos ciues semina iacta ferent.
 Cumq; bonos potius serere hunc quidam iubet, inquit,
 • Sed non ista potest gignere terra bonos.

Nec Musicæ diuinæ artis quidem, & Angelicæ harmoniæ laudem iam hic age-
re libet, non Principibus solum, uerum etiam Dijs ipsis gratæ, cuius importu-
num & intempestiuum abusum Imperator hic in fistulatoribus & cantoribus
taxat & abrogat his duobus sequentibus Capitibus, uidelicet 29. & 30. quod
aliàs scripserimus, & testati sumus hoc disticho: Læta graues abigit tristi de pe-
ctore curas Musica, præsentī cum muliere, mero. &c. Augustæ Vindelicorum.

In Caput 31. politicæ diui Caroli V. Annot.

Doctōris Iustini Gobleri.

VAM non solum utile, uerum etiam necessarium sit in ci-
uitate & Republica munus seu officium tutorum & cura-
torum, ut nimirum illorum, qui uel propter ætatem, uel
propter aduersam ualeudinem, aliamue conditionem ipsi
se defendere nequeunt, cura suscipiatur habeaturq; ex præ-
senti commonitione diui Imperatoris nostræ aliqua ex parte
liquet. Prudenter enim ac grauer Principes & Magistrat-
us sui muneris atq; officij monet in diligentia curaq; præ-
standa, ne per socordes, negligentes & infidos tutores &
curatores res minorum pereant & interuertantur. Est enim quandoq; ingens in
talibus hominibus improbitas, ut uerè dici possit uulgò, *pfleger trewe ward nunt
mer newe*. Et, *Sie habender Seuggammen weise an jnen*, ex Oldendorpij sententijs, Om-
nes esse æquè probos, & unius farina: absit inuidia uerbo: *Es ward selten ein
guter Vormunder geforn*. Hinc Vlpianus noster commendans hanc postulatio-
nem de suspectis tutoribus & curatoribus à frequentia & necessitate, dicit eam
frequentem & perquam necessariam esse. Quotidie enim (inquit) suspecti tu-
tores & curatores postulantur. l. 1. ff. de suspect. tutor. Nam quemadmodum ex
apertis maleficijs necessarium fuit, nominatas concedere actiones ad tuitionem
infantium, & ad retinendam hominum societatem: ita multò magis oportuit
ex latente maleficio concedere postulationem suspectorum tutorum & curato-
rum. Vbi enim est maxima delinquendi occasio, ibi cum primis est, & fuit refre-
nanda libido, iuxta l. 1. §. sed & si quis. ff. de Carbon. edict. l. cum hi §. si cum
lis. ff. de transact. l. 2. §. si inter. ff. de litig. Ergò necessitas huius actionis est &
honestissima & prudentissima. Quare eam etiam tantoperè hac constitutione
omnibus Principibus & Magistratibus Imperator noster commendat, iubens
eò respicere & animaduertere, prout alioquin ex iure cõuenit, & æquum est, ne
uidelicet pupilli & minores, qui ipsi se per ætatem, aut ualeudinem defendere
non possunt, decipiantur, negligantur, aut defraudentur. Ob quas causas cum
primis necessaria est tutela & cura, adeoq; Magistratus prouisio & defensio.
Velut hæc prolixius in legibus & constitutionibus explicantur. Equidem bre-
uitati studeo.

Cæterum qui de excusatione tutorum uel curatorum disputant, et si uarias &
diuersas causas habent, tamen potissimum has tres allegant, uidelicet ætatem se-
ptuaginta annorum, quæ ipsa etiam à cæteris muneribus personalibus excusat,
ut in l. 3. C. qui ætate. libro 10. & l. 2. C. de ijs, qui ueniam ætat. &c. Altera ex-
cusationis causa est, prolium multitudo, quam *πολυπαδία* uocant, cuius &
multa alia sunt præmia ex lege Julia, & Papia, & constitutionibus &c. Tertia ex-
cusationum causa est, numerus tutelarum uel curationum. Tria enim onera tu-
telarum, uel tria onera curationum, uel tria onera permistarum tutelarum, & cu-
rationum, quartæ tutelæ uel curationis excusationem præbent, non tamen alio-
rum munerum ciuiliū. l. 3. C. de excus. mu. & non tantum tria onera curatio-
num adolescentiū, sed & furiosorum. Et ut ex Vlpiano subiicit Modestinus, tria
onera non ex numero pupillorum uel adolescentium computantur, sed ex pa-
trimoniorum & domū diuersitate, & cõficiendarum reddendarq; rationum
difficultate. nã si tres sint fratres cõfortes, una est tutela: si tres dissortes, tres sunt
tutelæ. l. si is, qui tres §. ult. ff. de excus. Verè uero & grauer idem Modestinus
scribit, inter cæteras (inquiēs) causas, magistratū oportet creatorū tutorū mores
animaduer-

animaduertere, neq; enim tam facultates, aut dignitas, apta sunt ad fidem eis habendam, quam uita institutum decens, & mores probi, &c. Porro sciendum est, tutelam testamentarias & datiuas ex aditione hereditatis, uel conditionis euentu statim ipso iure ualere, quum apertarum tabularum uel testamenti tempus non spectatur, quin & ex decreto statim ipso iure, ut dictum est, ualent.

Iam & circa finem huius capituli commonefacit Imperator principes & Magistratus sui officij atq; pietatis erga res Ecclesiasticas, quarum hanc curam agere, ac prouisionem facere teneantur, ne dolo malo dispercant aut consumantur. Fuit enim ab initio constitutarum Ecclesiarum Imperatoribus & Regibus pijs & bonis magna cura conseruandarum ac custodiendarum rerum Ecclesiasticarum, quemadmodum & hodie fieri decebat, ne ministeria Ecclesiastica, bona studia, litera, ac Scholae collaberentur. Quod cum passim fieri uidemus, magna metuenda est barbaries, merusq; paganismus futurus. Extant autem multae piorum et doctorum uirorum commonefactiones & adhortationes, cur ex grauissimis causis res Ecclesiae tuendae, conseruandae, & ministeria docendi praestanda sint. Literarum item studia, & Scholae artium & linguarum discendarum prouehendae sint. Quid enim uita hominum tota, absq; eruditione ac literis, absq; Grammatica, Dialectica, Rhetorica, Philosophia, Theologia, Iurisprudentia, ac naturalium rerum cognitione, nisi tenebrae, caligo, & obscuritas: ut rectissime dixisse putatur Satyricus: Omnibus in terris quae sunt à Gadibus usq; Aurorae & Gangem, pauci dignoscere possunt Vera bona, at illis multum diuersa remota Erroris nebula.

*In Caput 32. politicae Imperialis Annotationes Doct.
Iustini Gobleri.*

PERSTRINGIT hoc capite Imperator Carolus V. iudices, Aduocatos & procuratores, lites ultrò suaq; sponte remorantes, nec debito tempore ius reddentes ac iustitiam ad ministrantes: qua de re saepe multa frequensq; etiam apud ueteres fuit querela, cum quidam dicerent, uarijs modis iudicia eludi, nempe odio, gratia, precio, aut timore: & si quis improbum, aut perniciosum iudicem nactus fuerit, qui iudicio & legibus abuti uelit, innumeris etiam alijs modis iudicia eludi & prauaricari contra ius fasq; soleat: nonnumquam cum alteri parti pronior est, longis ambagibus & interuallis differendo iudicium, clientem, pro quo ius stare uidet, frustratur & decipit, ita ut longa mora fatigatus, iudicium relinquere cogatur: aut donec alius instructior fiat, expectet, ut alter interim dolo fraudeq; uictus occumbat: sed etiam quum non ex bona fide acta proponi & referri, sed qui unius partis causam agit, tantum enunciat, quae uerò contra supprimit acta, ut nuper quidam plani nebulones fecerunt, sic bonum ius eludentes atq; obterentes. Sunt etiam qui illum, cum quo lis est, cui plus nimio fauent, quo pacto aduersarij illis se opponat, instruere non uerentur, quum quid in re quaq; consilij capiendum sit, alteri parti enuncient, ita ut ille paratior factus, bonum alterius ius euehat & conuincat, quum alterius neq; uoces animis, nec querelas auribus admittant: & cum miser ille timidus imprudensq; rerum, iudicis fidem implorando, frustra ipsius aures fatigauerit, iudex interim seuerus & uehemens loquenti obstrepat, eumq; uel difficulter admittat, aut impotenti ore obiurget: uel si admittit, a grè & perinuitus, dissimulato sermone uultuq; cum tædio admittere cogatur. Quorum quidem nequitia et animi ad fallendum destinati, non minora argumenta sunt, quam cum reconditus ille sensus, & abstrusus animus, quam labem misero illi adferat, non facile dignoscatur. Quin etiam quandoq; euenit, ut iniquus iudex improuidum ad insidias ducat, & uana spe laetet, praetendendo se dubitare, in quo nihil uerendum sit: si quod autem in causae disceptationem anceps dubiumue fiat, illud dissimulantes

lanter omittit, ut cum maximè te uicisse existimes, tunc tibi præcipuè subeundū sit periculum. Euenit interdum quoq; ut quum diutius interpellantem iudex frustrari nequeat, precibus seu querelis fatigatus, causam in iudicio se producturum prædicat, aliorumq; confessorum explorat uota, non ut causam æquo iudicio disceptet uel terminet, sed ut quo pacto inuadat ius alterius, solerter inquirat, eorumq; uotis in illius miseri perniciem exploratis, sine religione & fide ipsum eat perditum.

Si uerò non dubiam spem uictoriæ uiderit, iudiciorum & litium mora ita rem producit, ut cum finire nutu omnem disceptationem ualeat, neutro inclinatis sententijs, suspensa omnia infestisq; relinquit: aut per nequitiam, auaritiam & sordes bonum alterius ius inuertit. Contra uerò Deus, & Moyses, & scriptura iustos uult constitui iudices, Deutero. 1. & 17. ubi inquit præcipiens: Iudices & præfectos constitues in omnibus portis tuis, quas Dominus Deus tuus dederit tibi, per singulas tribus tuas, ut iudicent populum iusto iudicio. Non declinabis iudiciū, non agnosces personā, nec accipies munera, quia munera excæcant oculos sapientū, & deprauant causas iustorum. Quicquid iustū est persequeris, ut uiuas et possideas terram, quam Dominus Deus tuus dederit tibi. Præscribit autem hic Moyses (imò Deus ipse) iudicibus & præfectis regulam, nempe, ut iuste iudicent, hoc est, secundum legem Dei, non secundum suum sensum aut cogitationes. Deinde affectus prauos prohibet, ne deserta lege ducantur & moueantur personarum & munerum respectu. Quæ duo solent omnia iudicia peruertere, & declinare: unde & addit hic gnomen, id est, sententiam, dicens: Munera excæcant oculos sapientum, & deprauant causas iustorum. Cæterum personarum respectus comprehendit in se timorem magnatum, potentium & diuicum, amorem propinquorum, fauorem amicorum, contemptum uilium, & misericordiam calamitatorū, periculū proprium uitæ & famæ rerumq; omniū. Munera uerò cōplectuntur in se lucrum, commodum, spem, & totum illud chaos insaturabile & infinitum auaritiæ, quæstus, & usurarum. Vnde & Exodi. 8. consulit Iethro Moysi, ut eligat uillos, qui sint sine auaritia, hoc est, raras illas aues, nigroq; simillimas cygno. Vides ergo, quo animo oporteat esse eum, qui iudicis & gladij officij exercere debet, nempe uictore omniū affectuum, timoris, amoris, fauoris, misericordiæ, auaritiæ, spei, famæ, uitæ & mortis, & amatore simplicissimo, simplicissimæ ueritatis & iusti iudicij, Quia (inquit Iosaphat Rex Iudæ) iudicium Domini est. Necessè est enim iudicem onerari multorum inuidia, periclitari odio, & tentari misericordia & lucro, ubi nisi Deum solum spectet, non poterit hos insultus superare, & subsistere. Deum uerò solum quomodo spectabit, nisi cor fide certa fuerit firmatum. Apparent exempla in Iureconsultis seu Iuristis optimis, qui æquitatem, dum uel publicè docent uel scribunt, pulcherrimè tradunt: at in consilijs priuatim dandis (præsertim quando potentibus & diuitibus patrocinantur) planè aliter sentiunt, & sibi dissimiles sunt. Nihilicet, quòd hic personæ respectus, uel misericordia calamitatis (ut optimè interpretemur) eos deflectit à recto, ut uelut mederi & succurrere inopi studeant, quod tum non fecerunt, cum in publicum docerent. Et hic præaffectu non uident se ab æquitate in publico docta, deflectere. Tam difficilis, rara, & ardua res est oculus simplex & rectus in iudice. Idè est cernere (ut scribit uir Dei D.M.L.) in summis Theologis, quales sunt Augustinus, Bernhardus, & his antiquiores, Cyprianus, Tertullianus, & similes, qui ubi in publico scripturam tractant, candidè & purè tractant, sed propositis quæstionibus rarò in uia manent, quin aliquid scripturæ adimant, & causæ ac personæ tribuant, & uerba Dei uitorqueant. Vide in hoc eos, ubi contra Arium, Hieronymus contra Iouinianū: Augustinus contra Manichæos: Bernhardus contra liberum arbitrium scribunt, & uidebis (inquit ille) me uera dicere. Ad eò nullus sanctorum omnem carnem exiit, aut affectus eius detriuit, ut nihil reliquum sit spei, quæ ut tam Iudex quàm doctor in timore Dei agant, sibi semper suspecti, ne fortè legem Dei, & uerba eius non rectè tractent. Securitas enim in his locum non habet, ubi res Dei agitur, & nimis terria. Condignè olim igitur, referente Gellio, & condecorè Chryppus in librorum, qui inscribuntur *περί νόμου*

ἄνθρωπος καὶ ἰδὸν, hoc est, de honesto & uoluptate, primo, os & oculos iustitiæ, uultumque eius seueris atque uenerandis uerborum coloribus depinxit. Facit quippe imaginem iustitiæ, fierique solidam esse dicit à pictoribus rhetoribusque antiquioribus, ad hunc fermè modum: Forma atque filo uirginali, aspectu uehementi & formidabili luminibus oculorum acerbis, neque humilis, neque atrocis, sed reuerendæ cuiusdam tristitiæ dignitate. Ex imaginis autem istius significatione intelligi uolunt Iudicem, qui iustitiæ antistes est, oportere esse grauem, sanctum, seuerum, incorruptum, inculpabilem, contraque improbos nocentesque immisericordem, atque inexorabilem, erectumque & arduum, ac potentem uis & maiestate æquitatis, ueritatisque terrificum. Verba ipsa Chryssippi de iustitia scripta hæc sunt: παρθένης δ' εἶναι λέγεσθαι κατὰ συνέθεσιν τῆ ἀδίαφορος εἶναι, καὶ μηδὲ μὴ εἶναι εὐδιδόναι τοῖς κακῶργοις, μὴτε προσέειδαι, μὴτε τοὺς ἐπιεικῆς λόγους, μὴτε παραίτησις, καὶ δίνουσι, μὴτε κολακείαν, μὴτε ἄλλο μηδὲν τῶν τοιούτων, οἷς ἀκολούθως, καὶ σκυθρωπὴν γράφεται, καὶ συννησάκος ἔχουσα τὸ πρόσωπον, καὶ ἤντονον, καὶ δεξιόχως βλέπουσα ὡς τε τοῖς μὲν ἀδίκους φόβον ἐμπαίειν, τῶς δὲ δίκαιοις θάρσος, τοῖς μὲν ὡς πρὸς φίλους ὄντος τῶν τοιούτων προσώπων, τοῖς δὲ ἑτέροις, προσάντους. Hoc est, dicitur uirgo esse, in dicio eam esse incorruptam, improbis nunquam concedere non orationem modestam, non precationem, non adulationem, non denique quicquam aliud pati. Quas ob res meritò tristis etiam ac contracta fronte pingitur, uultu graui, aspectu contento, & toruo, ut iniustis terrorem incutiat, iustis fiduciam præbeat, quando huiuscemodi facies iustis grata, iniustis molesta est. Hæc uerba Chryssippi eò etiam magis ponenda existimaui, ut prompta atque exposita ad considerandum, iudicandumque sint.

Porro de Iudice iusto, & integro uideatur inter cætera caput 14. libri uicesimi tertij, lectionum antiquarum Lodouici Cælij Rhodigini, cum duobus capitibus sequentibus, uidelicet 15. & 16. De aduocatis autem & procuratoribus, præsertim in Pandectis & Codice faciunt leges, præsertim in libro 3. ff. de postulando, & sequentibus. Item Cod. lib. 2. & ibi subiectis titulis multis & legibus uidetur.

*In Caput 33. politiæ Imperialis, Annotat. Doct.
Iustini Gobleri.*

PE Pharmacopolijs & Apothecis in ciuitatibus uisitantibus & perspiciendis ad minus semel in anno, mandat Imperator noster Magistratui, idque uult per peritos artis, hoc est, Medicos ipsos ac Physicos fieri, non per circumforaneos, aut artis medicæ inexperros, seu circuitores, qui Græcis uocantur περιεργασταὶ, seu περιεργασταί, nimirum Medici, ut quidam interpretantur, qui circumeunt urbem, sanitatis hominibus reddendæ causa, quibus immunitas datur, non etiam eis, qui domesticis & umbratili studio dediti sunt. De qua re uideatur Zonaras Laodicensi cap. 57. Ulpianus ait, Medicorum quoque eadem causa est, quæ & professorum, nisi quòd iustior, cum hi salutis hominum agant, illi studiorum curam, & ideo his quoque extra ordinem ius dici debet. Sed & obstetricem addunt, quæ utique medicinam exhibere uidetur. Medicos fortassis quis accipiet etiam eos, qui alicuius partis corporis, uel certi doloris sanitatem pollicentur, ut puta si auricularius, si fistulæ, uel dentium, non tamen si incantauerit, si imprecatus est, si (ut uulgari uerbo in posterum utar) exorcizauit, non sunt enim ista Medicinæ genera, tametsi sint, qui hos sibi profuisse cum prædicatione adfirmant. L. 1. ff. de extraord. cognitio. Quanquam autem uerissimus ac pulcherrimus uersiculus est Hómerti, ἰατρὸς γὰρ ἀνὴρ πῶλλον ἢ τὰ ξείνος ἄλλων: tamen optima arte plerique pessimè ad suum quæstum abutuntur, non ad publicam salutem, ut ferè fit Vnde quondam uir doctissimus & optimus D. Antonius Niger Vratislauenfis, Medicus Physicus Brunswicensium, de decem præcipuis erroribus & abusibus, propter

propter quos apud nonnullas gentes præclara Medicinæ ars, mulierculis, Iudeis ac impostoribus, ueluti præda relicta, miserèq; infamata constuprataq; iaceat, hinc in modum ad candidum Lectorem scripsit: (Qui consilium quoq; de tuenda ualitudine edidit Anno 1554. ad illustrissimum principem D. Iulium Brunsvigensem & Lunæburgensem) Ad monitum te esse uolo initio, candide Lector, me ad libelli huius editionem nulla maledicendi libidine, nullaq; grassandi in famam alicuius gentis cupiditate, sed solo ueritatis indicandæ studio esse impulsus. Scio enim quamuis nationem uirtutes suas habere, ac sua laude dignâ esse, in nulloq; orbis terrarum populo non reperiri uiros cordatos: sed quoniâ in confesso est, non nullos esse homines, qui ut alijs in rebus omnibus, & sapiant, & rectè iudicent, ita in medicamentis sumendis nō æquè iudicio ualeant, magisq; abusu quàm usu delectati, libenter se decipi patiantur, puto neminem futurum nobis tam iniquum, qui nostram hanc in manifestandis abusibus exhibitam operam, non in beneficij potius, quàm iniuriæ partem sit accepturus. Quanquam uerò me non lateat, maiorem esse errorū ac temeritatis molem, quàm ut ullo conatu arduo ueri, altioresq; radices actas, quàm ut calamo meo uel labefactari, nedum extirpari possint, uisum est tamen faciendū, ut uel paucissimos, quibus nō omnino frigidus crassusq; circū præcordia est sanguis, ab errore uindicemus, atq; ad uerum Medicinæ usum traducamus. Multitudini hæc non scribimus, quam quò magis ratione postules mansuefacere, eò uehementius uidearis ἐκβαρβαρῶσαι. Libuit autem ex immenso penè abusu uerborum præcipuos aliquos sigillatim promere, ac separatim ante oculos cōstituire. In quibus detegendis si quid liberius in impostores, qui se pro medicis uenditant, dixerò, benedictum id uerius quàm maledictum æquus rerū aestimator iudicauerit. Primum igitur ex abusibus medicam artem infamantibus locum obtinet, ea quæ ex inspecto lotio, absente ægroto, fit diuinatio. Hanc sortididilucellia uidentur inuenit. Adfert enim, si non amplum, certè quotidianum uetigal, cum duce dine inescati, agyrræ, recutiti, et aniculæ, nihil non comminiscuntur, quo stolidis imponant, ac fucum faciant. Ibi tum amplissimus mendacijs patet campus in quo ingenia eorum excurrant atq; exercentur. Cicero pro Cluentio scripsit, Milesiam quandam mulierem, cum esset in Asia, quòd ab heredibus secundis accepta pecunia partū sibi medicamentis ipsa abegisset, rei capitalis esse damnatam. Sed & si qua uisceribus suis post diuortium (quòd pregnans fuit) uim intulerit, ne iam inimico marito filium procrearet, ut temporali exilio coherceatur, ab optimis Imperatoribus nostris rescriptum est. Ibi noua & inaudita morborum genera urina inspecta se deprehendisse dicunt, eaq; impudenter quæ nec in rebus extant, quæq; ἀδύνατα sunt, adserere audent. Et ut compendio dicā, mera somnia, ac canilia deliramenta mirum quanto supercilio pro oraculis effundant, quantoq; conatu maximas nugæ agant. Quas si uir intelligens audiat, non iniuria dubitet, utram harum maiore dignam odio existimet improbitatem ne τῆν φρενῶν ἀνομιάν, an stultitiam τῆν φρενακίαν μὲν ὀνομαζομένην. A quo quò merito maxime indigneris, dum isti tanquam ex tripode nescio qua portenta uaticinantur, rem eò leuitatis adduxerunt, ut præclara Medicinæ ars μάστιγι per similes esse uideatur, ipsiq; pro hariolis magis quàm pro medicis cognosci possint. Qui plerūq; quidem falsa pro ueris responsa reddunt, mireq; frigent augurando: interdum tamen uel mali dæmonis instinctu, uel fortuito, uel arrepta cōiectura aliqua ex urinam adportantis uerbis, symptoma aliquod morbi efferentes, rem acutetigisse imperiois uidentur. Quemadmodum enim qui totum diem iaculantur, aliquando scopum attingūt, & sæpe iactantes aliquando uenerem iaciunt: ita & isti urinæ cōtemplatores, certas nonnunquam coniecturas aliunde ducentes, ueri non nihil adipiscuntur, idq; omne ex urina se perspexisse simulant. Quod longè secus est. Nam si totum etiam diem in lotio oculorum aciem defixam intentamq; defatigaueris, morbi genus ac causas ex eo peccato, idq; obscure, deprehendes, plerūq; nihil cognosces profus. Alia longè alia sunt, unde callidi sycophantæ coniecturas capiunt, quibus adfuturi nonnunquam rectè diuinare uidentur: ea si hic proferrem, nemo non liquidò cerneret, nihil esse facilius, quàm hominibus decipi, gaudentibus os sublinere. Sed quia & leuissima sunt, & orationem nimis prolixam requirunt, consultò præ

termittam, & ad uerum inspiciendæ urinæ usum, quàm breuissimè declarandum me conferam. Huius itaq; inspectio, quæ fit præsentè ægroto, non inutilis est ad effectus, qui hepar, uenas, renes, ac uesicam infestant, cognoscendos. Est enim urina nihil aliud, quàm sanguinis serum, quod in hepate gignitur, discernitur in renibus, & per meatus, qui *ουρητηγες* dicuntur, in uesicam deriuatur, excerniturq; tandem inde per eius collum. Quod si uerum est, ut nemo sanæ mentis esse negauerit, relinquatur certè urinam non omnium morborum, ut uulgo mentiuntur, esse signum: sed eorum tantùm affectuum haberi notam, qui in his partibus, quibus gignitur, & per quas transit, consistunt. Itaq; in febribus quidem lotium utile inspectu est, concoctionem aut cruditatem morbi significans, in alijs uerò morborum quàm plurimis obscurum, incertum, mirèq; fallax iudicium adfert. Nam & in pestilenti epidemia, quæ anno post natum saluatorem nostrum 1330. Brunsvigæ grassata est, plurimas uidi urinas sanorum lotio similimas, quæ ad eò non fuerunt certum sanitatis futuræ signum, ut partim eorum, qui eas minxerint, eodem die, partim postridie sint elati. Sed quid opus est? Si ex matula morbi omnes cognoscendi essent, frustra Galenus nobiles illos *περι πεπονθότων τούτων* sex libros, morborum signa complectentes conscripsisset.

Secundus error & abusus. Fœdum uerò arti Medicæ dedecus imprimit, & illa circumforaneorum, anicularumq; impudentia, quæ purgandorum corporum rationem sibi temerè arrogat, præclareq; tum purgata esse corpora arbitratur, cum multas ac egregias cacationes, insignemq; uentris proluuiem commouerit, ignorans inter purgationem et uentris solutionem differentiam permagnam esse, quam Hippocrates aphorismo secundo ac 23. libri primi ostendit, inquit: Si talia purgentur, qualia purgari oportet, confert, & leuiter ferunt: sin minus, contra. Deiectiones non multitudine sunt æstimandæ, sed si talia deiciantur, qualia deici oportet. Quibus uerbis aperte docetur, purgationem noxiarum tantùm, & morbum facientium humorum, expulsionem esse, aliorum nõ item. Si qui uerò igitur purgare non est idem, quod temerè uentrem soluere, sed noxium tantùm succum expellere, qui potest dubitari? Quin summa arte summaq; cura & industria opus sit, ut primùm is, qui morbi materia est, humor, cognoscatur, deinde cognitus conuenienti pharmaco, minimèq; alieno tempore & modo expurgetur: quæ res profectò tanta est, ut doctissimo cuiq; & peritissimo Medico negotium facessat, ignoranti contrà facilis uideatur. Nihil enim non est procliue audaci imperitiæ, qua fretæ aniculæ suam colocyinthida, suumq; tithymalum, quam esulam minorem uulgo uocant, exhibentes, mirabiles sæpe cacatiões creant, qua eadem armati circumforanei & tonsores nonnulli letalia ex argento uiuo catapotia, alia que id genus *δηλητήρια*, id est, mortifera pharmaca hominibus obtrudunt, quasq; coniuuati in salutem mortalium hostes, unà cum excrementis & animam exturbant. Violenta enim illa medicamenta, Galeno libro secundo de elementis, teste, propriam tandem ac natiuam solidarum partium humiditatem exhauriunt, *ανακαταστρέφουσι τὸ ζῶον*. Quare non rarò fit, ut carnificina illa uerius quàm medicina debilitati & infracti nonnulli, etiam si mortis periculo perfuncti sint, ac sanitatem uideantur adepti, opratam tamen uitæ periodum complere nequeant, aliquotq; annis ante diem decedere soleant. Hæc præmia sæpenumerò adfert audax illa, quam dixi, imperitiæ, cuius mentionem facit & Thucydides, inquit, *ἢ ἀμαθία μὲν θρασείας, ἀννηρόν δὲ τὸ λογιζόμενον ἀπεργάζεται*.

Tertius error & abusus. Fraudi præterea Medicis esse solet ignorantia plurimorum, qui nesciunt naturam morborum esse curatricem, Medicum uerò naturæ adesse ministrum, id quod Hippocrates libro sexto epidemiorum, his uerbis testatur: Natura sunt morborum medici. Quodq; idem Galenus in arte medica confirmat, inquit: Natura horum omnium opifex est, medicus autem minister. Natura enim seu uirtus ægroti ea est, quæ morbi causam seu materiam concoquendo & expellendo uincit interdum, sine ullo medici auxilio. At uerò si morbi siue causam, siue materiam concoquere & expellere non possit medicus laborat naturæ subueniens, in coquendo & expellendo fert auxiliū, quo adiuta illa morbi

uictrix

uictrix euadit. Sin autem prostrata iam penitus natura seu uirtus fuerit aegroti, & cum morbo praelium inire nequeat, frustra medicus praesidia adfert, frustra subsidio uenit. Haec si multis cognita & perspecta essent, minus profecto iniqui in medicos essent, iudices, minusq; calumniarentur artem, ubi desperata salute mors hominem occupauerit. Intelligerent enim in natura aegri salutem, et mortem, imò uerò in Deo Opt. Max. positam esse. Medici tamen non contemnendum ministerium, nec uulgare uideri debere officium, ut qui naturam cum morbo depugnantem strenuè iuuat. Proinde in morborum curatione hunc ordinem obseruari operae precium est, ut in ea aliquid sit primum, aliquid secundum, aliquid item tertium. Primas enim Deo, naturae parenti, merito tribuimus, secundas naturae, medico pulchrum est in tertijs consistere. At uerò homines quidam obesi animo, & stupidi, nihil horum intelligentes, à medico plusquam ab homine requiri debet, exigunt: nec satis habent, si is operam fidemq; praestiterit, quin etiam euentum morbi, & periculum praestari ab eodem uolunt, crassa quadam, ne dicam impia, Dei & naturae obliuione capti.

Quartus error & abusus. Iam uerò nec illud silentio est praetereundum, quòd praecelaram Medicinae artem, cui perdiscendae ne totius quidem humanae uitae curriculum sufficere potest, homines nonnulli esse artem non intelligunt. Si enim artem esse crederent, minimè à mulierculis, Iudaeis aut alijs indoctis impostoribus pharmaca peterent, quos constat in arte medica neq; praecceptores unquam habuisse, neq; praeccepta ulla dedicisse, neq; laborem, neq; sumptum, neq; tempus impendisse. Nam cum nulla ars sine interprete & doctore, & sine aliqua exercitatione percipi possit, medicinam autem profiteantur circumforanei, uagiq; nebulones, & aquarum, ut uulgo loquimur, distillatores, qui neq; prima eius rudimenta calleant, neq; theorema ullam cognouerint, sed qui edocta tantum, quae uulgo electuaria dicuntur, pillulas & sirupos, aliaq; composita medicamenta in Pharmacopolijs exposita, nominare, ex eisq; receptulas, ut uocant, quasdam fabricare nouerint. Quis non uidet eos medendi rationem artem non esse iudicare? qui eiusmodi artifices & ferunt libenter, & pro medicis habent. Quae enim usitata sunt in Pharmacopolijs medicamenta, eorum nomenclatura ad faciendas receptas tribus mensibus facillimè edisci potest, quam nonnulli assecuti intra paucorum mensium spacium de repente medici prodeunt, nimirum Thessali illius, quem Galenus libro primo methodi insectatur, discipuli. Itaq; eò res adducta est, ut Thessalijs impostoribus, artem breuibus terminis circumscribentibus, re autem uera miserè infamantibus constuprantibusq; omnia sint referta, ne quicquam Hippocrate uitam breuem, artem uerò longam esse clamitante. Istorum insciam non medio ceteris etiam confirmarunt, qui practicas, ut uulgo uocant, Latinas in Germanicam linguam conuerterunt. Pleriq; enim eas legentes remedijs, quae scripta inuenerint, & credunt & utuntur, rati ex ingenuis fontibus se bibere natiuū liquorem, quum interim è limolis riuulis, im purissimisq; lacunis cenū hauriant, errorisq; ac dementiae compleantur. Verum esto (quod tamen minimè concedi potest) falsi nihil contineant Germanici illi centones, facile tamen ex eis plus haurire mali quàm fructus decerpere est, propterea quod Galeno primo libro & sexto de compositione medicamentorum secundum locos, teste, etiam optimorum pharmacorum citra methodum usus non solum non prodest, sed frequenter etiam obsit, saepeq; non minoris periculi sit, bona remedia indoctis tradere, quàm infano gladium.

Quintus error & abusus. Porrò serò uocari ad aegrotos medicum, ex eorum quoq; numero est, qui arti ignominiae notam inurunt. Est enim quibusdam in more positum, non antea uocare medicum, nisi aeger animam agere incipiat, & postquam morbus ad statum perueniat, in quo tandem accitus medicus ea auxilia quae in principio & augmento morbi afferri debebant, non potest adiungere, aegrotum iam debiliore facto, quàm ut maiora remedia tolerare possit, tum praeterea Hippocrate medicorum principe in ipso morbi uigore quietem praecipiente. Quo fit ut medicus frustra, tum aduocatus uideatur, ut qui ipse aegrotum, dum in statu est morbus, nullo neq; praesidio neq; usui esse potest, adstans spectator potius & cō

miserator, quàm subleuator. Vbi igitur uiderint ægroti amici medicum ad consiliij inopiam redactum, industriamq; ei omnem ac facultatem congelatasse, in quo uno artem spei collocauerant, quemq; miraculum aliquod subito æditurum esse existimauerant, de uniuersa arte malè sentire, ac medicum ipsum contemnere, et contumelijs lacerare incipiunt. Qui suam ipsorum iustius damnarent fœcordiam, accersentes medicum, ubi iam extrema intentatur pestis, atq; adeò tum, quàm moriendi, non medicandi tempus instat. Non enim intelligunt quanti referat, principijs obstitisse, ac uenienti occurrisse morbo.

Sextus error & abusus. Quin etiam omnia rectè ac ordine agenti Medico ægroti quidam minimè parent, propriaq; consilia sequuntur, quòd perniciosissimū esse Hippocrates primo sanè aphorismo libri primi testificatur, inquit: Nec solum seipsum præstare oportet opportuna facientē, sed & ægrū, & adfidentes, et exteriora. Quum enim in tribus tota ars consistat, ut & Hippocrates libro primo epidimiorum docet, in morbo, ægrotò, & medico, aduersari morbo ægrotum unà cum medico oportet. Si enim æger à morbo stans, medico aduersetur, actum est, uincitur medicus duorum impetu hostium oppressus. At si morbo relicto ægrotus medico συμμαχῶν se coniunxerit, uictoria, triumphus, ac salus expectantur. Verum ut ab ægrotorum delictis ad astantium φιλοπραγμοσύνην ueniamus, tantum abest ut ægrotorum quorundam amici, cognati, cognatæue, medici consilijs stare soleant, ut ijs etiam omnino posthabitis reiectisq; suas cœrattim nugæ, suaq; tantum experimenta ægrotò obrudant, medicorum non solum inceptæ simiæ, sed etiam eius, quæ ex recuperata salute accedit, gloriæ æmuli, quam & plerumq; in se transmouent atq; præripiunt. Si enim æger reualuerit, medici operam uerbis extenuantes, aut callidè dissimulantes, suæ industriæ, suisq; remedijs id adscribunt. Sin autem mortem ille cum uita commutauerit, id medico acceptum referunt. Ita fit, ut neq; auctoritatem sibi, neq; fidem, neq; rem, neq; locum medici facere possint. Quæ etiam causa est, cur apud eiusmodi homines doctorum ac peritorum medicorum, aut nulli prorsus, aut paucissimi, reperiantur.

Septimus error, & abusus. Cæterum quid de promittendi leuitate dicam? quæ ad extremam impietatem quàm proxime accedit. Promitti enim quidam ægroti sibi salutem uolunt, ac certum contrà precium paciscuntur. Quibus non desunt, qui de sanitate prolixè promittere audeant, modò pacta pecunia numeretur. Neutri istorum naturam ueram esse morborum medicatricem, de qua in tertio abusu ordine diximus, intelligunt. Naturam autem? Imò ne Deum quidem Opt. Max. principem medicum esse credunt, qui ab homuncione misero certam salutem certa pacta mercede redimunt, non impij modò, sed etiam planè cœci brutiq; homines, qui neq; humanæ naturæ imbecillitatem uident, neq; maiorem, quàm equus & mulus cognitionem Dei habent. Cuius cum in rebus cunctis omnipotentia ac misericordia longè maior est, quàm ut humanæ mentis captu cõprehendi, humanæq; uocis præcõlo ebuccinari possit, tum uerò in ægrotū angoribus, & morbis depellendis, ita illustribus, itaq; manifesta est, ut modò non oculis ac manib; tenent, posse uideatur. Et tamen nò cõtenti sunt quidam, si prudens medicus operam ac fidem suam pollicitus sit, aut auxilio Dei se curaturum promiserit, exigunt certam salutis promissionem. Dei mentione suppressa. Quòd si supremum, qui in cœlis est, medicum reueritus, sub hac conditione promittas, εἰ ἀπὸ θεοῦ εἰ δὲ λη, Obscurum tibi uultum ostendit æger, atq; uoce absterritus aliū quærit medicum. Neq; tum ilicò non adest promissor ille, ac depeculator gloriæ Dei, qui recipiat sese omnes sine exceptione morbos percuraturū, atq; adeò etiā incurabiles, quos in Euangelicis libris ab uno Christo seruatore nostro diuina uirtute curatos fuisse legimus. Quare Christianorū quidam cum gentibus conferri nò mererentur, quibus, ut Plato in Alcibiade præcipit, disciplinæ erat, omnib; rebus agentis, τὸ εἶναι θεοῦ εἰδένου, præfari. Octauus error, & abusus. Accedit eò dē impietatis, incantamentorū persuasio. Quoties siquidem difficilior cognitu, & curatu ratione morbus inciderit, cõfestim clamitant se non morbo, sed incantamentis uexari, idcircoq; libenter incantatorem aliquem accersunt, qui tanquam clauo clauum trahens, artem repellat arte. Hoc impio errore nullus est alius usitator, magisue quotidianus.

Nonus error & abusus. Superest & *ἰκνοπία*, peculiare nonnullis hominibus uitiū, apud quos cum primum nouitatis gratiā exueris, nulla eruditione, nulla fide, nullaq; artis peritia te ita commendabilem reddes, quin nouos identidem medicos, quamuis rudes, & indoctos quærant, eosque præcipuè admirentur, qui quàm maximè ignoti sint ac peregrini, quiq; ob aliqua flagitia capitalia profugerint, aut æris alieni causa solum uerterint, nihil artis habentes, præter pauca experimenta, quibus dum penitus confidunt, multas sæpè fortes animas orco demittunt. Experimentum enim & periculosum & fallax est, ut Hippocrates primo Aphorismo libri primi præmonuit. Periculosum quidem propter materiæ præstantiam. Neq; enim sicut artium mechanicarum, ita & medicinæ materia sunt, lateres, lutum, rudera, ligna, lapides, tegulæ & coria, quæ si experiundo etiã planè cōfregieris, ad nihilumq; redegeris, error minimè grauis censetur, cum in corpore humano periculum non fiat sine periculo malaq; experientia totius animalis interueniunda sit. Fallax uerò est, cum propter alia, tum maximè propter *ἰσοσυγκρασίαν* Hippocrati & Galeno, proprietatem indiuidualem recentioribus medicis appellatam. Cum enim duo homines non reperiantur, qui eiusdè per omnia sint temperamenti, qui fieri potest, ut eadem omnibus uictus ratio conueniat: idemq; experimentum omnes iuuet: Hinc profectò & tritum illud imperitorum lemma, quàm stultum & fallum sit, qui dicitant profuisse experimentum Petro, profuturum igitur esse & Paulo, non intelligentes uariari remedia oportere, nō solūm pro nouè temperamentorū diuersitate, proq; ætatis, sexus, regionis, consuetudinis, temporis, & æris ratione, sed etiam pro eo, quod cuiq; mortalium proprium inest, temperamento, quod *ἰσοσυγκρασίαν* appellari Græcis diximus. Decimus error & abusus. Ad extremum, nec canonica medicandi ratio obseruari potest apud nonnullos, qui cum purgari postulant, siropo *ἰσχυρῶς* uocamus, aut aliorum eiusmodi pharmacorum, quæ humores extenuant & incidunt, atq; ad expulsionem præparant, uiasq; aperiant, usum planè abhorrent, unicusq; haustu defungi uolūt, quasi uerò uniuersa morbi materia, quæ interdū & multa est, & longo tēpore contracta, unica portione subito ac uiolenter expelli debeat. Ita fit ut plerunq; materias crudas expurgare cogamur, eaq; non raro incommoda sequantur, quæ crudorum humorum cōmotionem comitari solent, præceptaq; Hippocratis negligantur, qui in 22. Aphorismo libri primi, concocta tantūm purganda, cruda uerò minimè esse mouenda. Et Aphorismo 9. libri 2. Corpora cum quispiam purgare uoluerit, fluida prius esse facienda, sapienter docuit. Horum præceptorum cum nulla ratio habeatur, eò res rediit, ut sirupi uel pauci parentur, uel parati in Pharmacopolijs corrūpantur, in quibus et ipsi *ἄτακτα, ἀόριστα, ἀδιόρθωτα ἅπαντα*. Quā rem cum meū in animo cogito, ne queo satis demirari tā miserabilē humani iudicij cæcitātē, adeoq; crassa obductas caligine hominū mentes esse posse, ut cum fortunæ bona, diuitias, & facultates summa ope & studio quærere & conseruare uigilent, penèq; finem bonorum statuunt, de corporis bonis adeò nihil laborent, nihilq; sollicitudinis habeant, ut in pharmacopolijs instruendis, ubi iam nō aguntur pecuniæ, aut fortunæ, sed ubi corporis salus, uitaq; ipsa agitur, planè dormire, nullamq; seriam uideantur operam collocare. Quali morte obita opes secum in Charontis cymbā deportaturi, eisq; Cerberum sint placaturi. Sed hic est fatius receptui canere, quàm huic ulceri unguem admouere. Iustus enim dolor fortasse me transuersum raperet, neque diutius pateretur intra modestiæ limites teneri orationem. τέλος.

LAVRENTIUS MOLLERVS CAN-

dido lectori.

Qui cupis ingenuè uarias cognoscere causas,

Cur medica ars passim turpè relicta iacet:

Et quibus eueniat causis, releuetur ut æger,

Hæc lege iudicio, dogmata culta, pio.

Quod referunt etenim spaciosa uolumina multis,

Hoc breuiter mira dexteritate monent.

In Cap. 34. pol. Imp. Annot. D. Iustini Gobleri.

IMPERATOR hoc capite, quemadmodum alibi contra iniurias, & famosos libellos agit ac prohibet: nec tolerat, famosas picturas & facturas, quin eas reprehendit & abrogat, ceu iam pridē in ff. de re iudic. & Codicis constitutionibus factitatum est. Quæ enim ad non delinquentis uel promerentis infamiam tendunt, nec per calumniam patrantur aduersus infontem, ignominiosa haud fore existimantur. Eum uerò, qui nocentem infamauit, ut Iulius Paulus inquit, nō esse bonum & æquum, ob eam rem condemnari. Peccata enim nocentium nota esse & oportere & expedire. Tum & qui prouocat uerbo uel scripto, occasionem defendendi offerre uidetur. Est enim suus cuiq; honos & fama contra iniquos calumniatores tuenda. Nec est iniusta nominis defensio, si iure ac ordine fiat contra criminofum. Expedi enim ac interest Reipublicæ, ne crimina cuiuslibet generis maneant prorsus impunita. l. si longius. §. i. ff. ubi quis agere uel conueniri debeat. l. si ita uulneratus. in fin. ff. ad Leg. Aquil. l. in delictis. §. cum dominus. ff. de noxalib. actionib. l. Stichum aut Pamphilum, in princ. ff. de solutionib. Et iste est effectus pœnæ, scilicet, ut coërceat delinquendi audaciam, ne Respublica paulatim corrumpatur malis hominibus. Ideoq; Caius in l. si à reo. §. fin. ff. de fideiussor. & mandato. Pœnas (inquit) ob maleficia solui magna ratio suadet. Et Triphonius in l. bona fides, in princ. ff. de pos. nam malè meritis publicè (ait) ut alijs exemplo ad deterrenda maleficia sit, etiam ægestate laborare debet. Adde l. i. §. hæc autē separatio. ff. eod. tit. l. capitaliū. §. famofos. l. per omnes. ff. de defensorib. ciuitatū. l. si quis seruo. in fin. C. de furt. l. diuus Hadrianus. ff. de custod. & exhibit. reor. Sunt autem pleriq; homines, quos nec pietas nec amor Dei à fraude proximi reuocat, dicunt enim in corde suo semper impio & incredulo: Non est Deus, quibus utique obijcienda est puniendi seueritas. l. i. C. de emenda. propinquor. cap. ut clericorum, de uita & honest. cleric. cap. ut in cunctis. §. clericifanè, de electio. Cum igitur tanti intersit totius humanæ societatis, non ali per impunitatem malitiam prauorum hominum, legislatores sollicitè perpendentes, quomodo perueniri posset ad detegenda malorum crimina, ut puniantur, quosdam introduxerunt modos seu formulas, ad id pertinentes, utpote accusationem, exceptionem, nunciationem, inquisitionem, postulationem suspecti &c. de quibus omnibus pertractatur in legibus & constitutionibus, tam iure ciuili, quàm Canonico. Quum igitur tanti intersit totius humanæ societatis, non ali per impunitatem malitiam prauorum hominum, legislatores sollicitè perpendentes, quomodo perueniri posset ad detegenda malorum crimina, quæ puniantur, aliquot formulas & leges, eò pertinentes, introduxerunt. Sunt enim pleriq; imò maior hominum pars, quos nec pietas nec religio, nec amor Dei à fraude proximi & criminibus abstinentis reuocat. Dicunt enim in corde suo semper incredulo: Non est Deus. His itaq; obtrudenda est puniendi seueritas. l. i. C. de emendatione seruorum, item l. i. C. de emendatione propinquorum, capit. ut clericorum, de uita & honestate clericorum, cap. ut in cunctis. §. clerici fanè, de electio. Scribit enim Imper. Constantinus dicto titulo: Si uirgis aut loris dominus seruum afflixerit, aut custodia causa in uincula coniecerit, diuerum distinctione siue interpretatione depulsa, nullum criminis metum seruo mortuo sustineat. Nec uerò immoderatè suo iure utatur, sed tunc reus homicidij sit, si uoluntate cum ictu fustis, aut lapidis occiderit, uel certè telo usus letale uulnus inflixerit, aut suspendi laqueo præceperit, uel iussione tetra præcipitandum esse mandauerit, aut ueni uirus infuderit, uel dilaniauerit pœnis publicis corpus ferarum unguibus latera persecando, uel exurendo oblati ignibus membra, aut tabescentes artus atro sanguine permista sanie defluentes, propè in ipsis adegerit cruciatibus uitæ relinquere sauitia immanium barbarorum. Dies, Idus Mart. Romæ Constantino Augusto, & Licinio consulibus. Porrò Imperatores Valentinianus & Valens Augusti ad Senatum scripserunt in hæc uerba: In corrigendis minoribus pro qualitate delicti, senioribus propinquis tribuimus potestatem, ut quos ad

uitæ decora domesticæ laudis exempla non prouocant, saltem correctionis medicina compellat. Neq; tamen nos in puniendis minorum uitij potestatem in im-
 mensum extendi uolumus, sed iure patrio autoritas corrigat propinqui iuuenis
 erratum, & priuata anima diuersione compescat: quod si atrocitatis facti ius dome-
 sticæ emendationis excedat, placet enormis delicti reos dedi iudicum notioni.
 Die Idibus Aprilis, Valentiniano & Valente Augustis consulibus. Neq; enim,
 ut inquit Iulianus l. C. impunita maleficia esse oportet. Et dicit Papinianus, ad-
 missa non debere esse impunita: quæ gnomæ sunt eiusdem significationis, & uir-
 tutis. Pœnas enim ob maleficia solui, magna ratio suadet, ut Caius ait in l. si à reo.
 Parag. fin. ff. de fideiuss. & mandat. Sunt autem omnes ferè omnium criminum
 accusationes sic unius propemodum generis, ut ex qualitate rerum & persona-
 rum dependeant, in quibus multum præstat Martiani lex à Iudice bene perpen-
 sa & intellecta, quæ refertur undecima in Pandectis de pœnis, in hunc modum:
 Respicendum est, inquit Martianus, ne quid, durius aut remissius constituitur,
 quam causa deposcit: nec enim aut scueritatis aut dementiæ gratia affectanda est,
 sed perpenso iudicio, prout quæq; res postulat, statuendum est. Planè in leuiori-
 bus causis proniores ad lenitatem iudices esse debent, in grauioribus pœnis sæ-
 ueritatem legum, cum aliquo temperamento benignitatis subsequi. Furta dome-
 stica si leuiora, publicè uindictanda non sunt, nec admittenda est huiusmodi accu-
 satio, cum seruus à domino, uel libertus à patrono, in cuius domo moratur: uel
 mercenarius ab eo, cui operas suas locauerit, offeratur quæstioni. Nam domesti-
 ca furta uocantur, quæ serui dominis, uel liberti patronis, uel mercenarij, apud
 quos degunt, surripiunt Delinquant autem aut proposito, aut impetu, aut casu.
 Proposito delinquant latrones, qui factionem habent: impetu autem, cum per
 ebrietatem ad manus uel ad ferrum uenitur: casu uerò, cum in uenando telum in
 feram missum, hominem interficit. Capitis pœna est, bestijs obijci, uel alias simi-
 les pœnas pati. Hanc pulchram legem pro nostro modulo succinctè quondam
 ad inclytum ac ferèntissimum Casarem Ferdinandum, Germaniæ ac Bohemiæ re-
 gem & Imperatorem Augustum, explanauimus, ab hinc annis plus minus uigin-
 ti. Sequitur l. 12. Marco dicente, Quod ad statum (inquit) damnatorum perti-
 net, nihil interest, iudicium publicum fuerit, nec ne, nam sola sententia, nō genus
 criminis spectatur. Itaq; hi, in quos anima diuerti iubetur, quiue ad bestias dantur,
 confestim serui pœnæ fiunt. Ulpianus l. 13. Hodie, inquit, licet ei, qui extra ordi-
 nem de crimine cognoscit, quam uult sententiam ferre, uel grauiorem, uel leui-
 orem, ita tamen, ut in utroq; modo rationem non excedat. Quædam autem deli-
 cta pagano aut nullam, aut leuiorem pœnam irrogant, militi uerò grauiorem, ita
 tamen, ut si miles artem ludicram fecerit, uel in seruitutem se uenire passus sit, ca-
 pite puniendum Menander scribat. Diuus Hadrianus uerò eos, qui in numero
 decurionum essent, capite puniri prohibuit, nisi si quis parentem occidisset. Ve-
 rùm pœna legis Corneliæ puniendos, mandatis plenissimè cautum est. Clau-
 dius Saturninus l. 16. disertè ait, Aut facta puniuntur, ut furta cæcesq;: aut dicta,
 ut conuicia, & infidæ aduocationes: aut scripta, ut falsa, & famosi libelli: aut consi-
 lia, ut coniurationes, & latronum conscientia, quosq; alios suadendo iuuisse, sce-
 leris est instar. Sed hæc quatuor genera consideranda sunt septem modis, cau-
 sa, persona, loco, tempore, qualitate, quantitate, euentu. Causa, ut in uerberibus,
 quæ impunita sunt à magistro allata uel parente: quoniam emendationes non
 iniuriæ gratia uidentur adhiberi, puniuntur, cum quis per iram ab extraneo pul-
 satus est. Persona dupliciter spectatur, eius qui fecit, & eius qui passus est: aliter e-
 nim puniuntur ex iisdem facinoribus serui quàm liberi: & aliter, qui quidquam in
 dominū parente uel ausus est, quàm qui in extraneū, in magistratū, uel in priuatū:
 huius rei cōsideratione, etatis quoq; ratio habeatur. Locus facit, ut idē uel fortū,
 uel sacrilegiū sit, & capite luendū, uel minore supplicio. Tēpus discernit emanso-
 rem à fugiuiuo, et effractorem uel furem diurnū à nocturno. Qualitate, cum factū
 uel atrocius uel leuius est, ut furta manifesta à nec manifestis discerni solent: rixæ

POLITIAE IMPERIALIS CONSTITVTIO,

à grassaturis, expilationes à furtis, à uiolentia petulantia: qua de re maximus apud Græcos Orator Demosthenes sic ait: Οὐ γὰρ ἡ πληγὴ παρῆκε τε τῶν ὀργῶν, ἀλλ' ἡ ἀτιμία, οὐδὲ τὸ τυπῆσθαι τοῖς ἐλευθέροις ἐστὶ δεινόν (καίπερ οὐ δεινόν) ἀλλὰ τὸ ἔφο ὕβρις. πολλὰ γὰρ αὐτῶν οἰσεῖν τὸ τυπῆσθαι, ὡς αὐτοὶ εἰς Ἀθηναίους, ἄρ' ἐνταῦθα παθόντων αὐτῶν ἀπαγγέλλαι δ' ὕβρις ἑτέρω, ἢ σχήματι, τῶν βλέμματι, τῆ φωνῇ, ὅταν ὡς ὕβριζον, ὅταν ὡς ἐχθρὸς ὑπάρχωμεν, ὅταν κινδύλους, ὅταν ἐπὶ κόρου, ταῦτα κινῶν, ταῦτα ἐξίσχυον αὐθρόπους ἀνδρῶν ὄντας τοῦ πρᾶξι κακίσειν. Hoc est, non enim plaga iram concitauit, sed ipsa facti mali-gnitas: neq; tam ingenuis graue est cædi (quanquam graue sit) quam per contumeliam cædi. Si quidem multa is, qui alium cædit, admittere potest, quorum magnam partem is, qui uerberibus affectus est, habitu corporis, uultu, uociferatione, nunc ut contumeliam inferens, nunc ut inimicum se gerens, nunc pugnum du-cens, nunc in malam cædens, alteri renunciare ac representare nequit: hæc ipsa mo-uent, hæc de statu mentis deturbant homines propudij ac fugillationis non assue-tos. Quantitas discernit furem ab abigeo: nam qui unum suum surripuerit, ut fur coërcebitur: qui gregem, ut abigeus. Euentus spectetur, ut à clementissimo quo-que facta: quam non minus lex eum qui occidendi hominis causa cum telo ferit, (aliàs fuerit) quam eum qui occidit, puniat, & ideo apud Græcos exilio uolunta-rio fortuiti casus luebantur, ut apud præcipuum poetarum scriptum est.

Ἐντ' ἐμὲ τυπῆσθαι ἐόντα μενόντι, ἐξ ὀπόμενος
 ἡγάμα μὲν ὑμέτερον δ' αὐθροκτασίης ὑπὸ λυγρῆς,
 ἡμάτι (ἢ) ὅτε παῖδα κατέκτανον Ἀμφιδάμαντος
 νύπτιος οὐκ ἐθέλων, ἀμφ' ἀσφαγέλοισι χολοιδέις.

Hoc est:

Quo puerum me tempore uestras duxit ad ædes
 Ex Opoente pater, dira pro cæde patrata,
 Ob talos nemp e ira percitus Amphidamantis,
 Cùm gnatum imprudens simul intuitusq; peremi.

Euenit, ut eadē scelera in quibusdā prouincijs grauius plectantur, ut in Africa mes-siū incisores, in Misia uitium, ubi metalla sunt, adulteratores monetæ. Nonnunquā euenit, ut aliquorum maleficiorum supplicia exacerbentur, quoties nimium mul-tis personis grassantibus, exemplo opus sit. Quidam sunt, ut Martianus lib. 17. in-quit, serui pœnæ, ut sunt in metallum dati, & in opus metalli: & si quid eis testa-mento datum fuerit, pro non scripto est, quasi non Cæsaris seruo datum, sed pœ-næ. Item quidam ἀπόλιδες, id est, extorres ciuitate, sunt: ut sunt in opus publicum perpetuò dati, & in insulam deportati, ut ea quidem quæ iuris ciuilibus sunt, nō ha-beant: quæ uerò sunt iuris gentium, habeant. Capitalium pœnarum, ut scribit Callistratus li. 28. ferè isti gradus sunt. Summum supplicium esse uidetur ad furcā damnatio, item uiui crematio: quod quanquam summi supplicij appellatio e me-ritò continetur, tamen eo quòd postea id genus pœnæ adiuuentū est, posterius primo uisum est. Item capitis amputatio. Deinde proxima morti pœna, metalli cohercitiò, deinde in insulā deportatio: cæteræ pœnæ ad existimationem, nō ad capitis periculum pertinent, ueluti relegatio ad tempus, uel in perpetuum, uel in insulam, uel cùm in opus quis publicum datur ad tempus, uel cùm fustium ictui subijcitur. Non omnes fustibus cædi solent, sed hi duntaxat, qui liberi sunt, & qui dem tenuiores homines, honestiores uerò fustibus non subijciuntur, idq; princi-palibus rescriptis specialiter exprimitur.

Solent quidam, qui uulgò se iuuenes appellant, in quibusdam ciuitatibus tur-bulentis se acclamationibus popularium accommo dare, qui si amplius nihil ad-miserint, nec antè sint à præside admoniti, fustibus cæsi dimittuntur, aut etiā spe-caculis eis interdicitur: quòd si ita correcti, in eisdem deprehendantur, exilio pu-niendi sunt: nonnunquam capite plectendi, scilicet cùm sæpius se ditiosè & turbu-lenter se gesserint, & aliquoties adprehensi tractati clementius in eadem temerita-te propoli persequerint. Serui cæsi solent dominis reddi, & ut generaliter di-xerim, omnes qui fustibus cædi prohibentur, eandem habere honoris reuerentiā debent, quam decuriones habent. Est enim inconstans dicere, eū quem princi-pales constitutiones fustibus subijci prohibuerunt, in metallum dari posse. Diuus Hadrianus in hæc uerba rescripsit: In opus metalli ad tempus nemo damnari de-
bet.

bet, sed quid ad tempus damnatus est, etiam si faciat metallicum opus, non in metallum damnatus esse intelligi debet. Huius enim libertas manet, quemadmodum etiam his, qui non in perpetuum opus damnantur. Proinde & mulieres hoc modo damnatae liberos pariunt. Ad statuas confugere, uel imagines Principum in iniuriam alterius, prohibitum est. Cum enim leges omnibus hominibus aequaliter securitatem tribuant, merito uisum est in iniuriam potius alterius, quam sui defensionis gratia ad statuas uel imagines Principum confugere, nisi si quis ex uinculis uel custodia detentus a potentioribus ad huiusmodi praesidium confugerit: his enim uenia tribuenda est. Ne autem ad statuas uel imagines quis confugiat, senatus censuit: eumque qui imaginem Caesaris in inuidiam alterius praetulisset, in uincula publica coerceri, diuus Pius rescripsit. Omnia admissa in patronum, patroniue filium, patrem, propinquum, maritum, uxorem, ceterasque necessitudines, grauius uindicanda sunt, quam in extraneos. Venenarii capite puniendi sunt, aut si dignitatis respectu agi oportuerit, deportandi. Grassatores qui praedae causa id faciunt, proximi latronibus habentur: & si cum ferro aggredi & spoliare instituerint, capite puniuntur: utique si saepius, atque in itineribus hoc admiserunt, ceteri in metallum dantur, uel in insulas relegantur. Igne cremantur plerumque serui, qui saluti dominorum suorum insidiati erunt: nonnunquam etiam liberi plebei & humiles personae. Incendiarum capite puniuntur, qui ob inimicitias, uel praedae causa incenderint intra oppidum, plerumque & uiui exuruntur: qui uero casam aut uillam, aliquo leuius. Nam fortuita incendia, si cum euitari possent, per negligentiam eorum, apud quos orta sunt, damno uicinis fuerunt, ciuilibus exercetur, ut qui iactura affectus est, damni disceptet, uel modice uindicetur. In exulibus gradus poenarum constituit edictum diui Traiani, ut qui ad tempus relegatus sit, si redeat, in insulam relegatur, &c. Sequitur *περι χειροποιων*, de aurificibus seu fabris aurariis, quorum in eodem opificio dolos malos & technas hic taxat Caesar, capiteque cuius rei inspectionem argentariis & Magistratui committit.

In Cap. 36. pol. Imp. Annot. D. Iust. Gobleri.

Prohibet Imp. Carolus hoc capite collusionem *τῶν δημιουργῶν*, seu artificum seu opificum, qui inter se de operarum mercede & precio pacta ineunt, & salaria constituunt, quo carius illa ceu per monopolia uendant: quod cum plerumque per dolum malum fraudemque contra emptores seu mercatores fieri soleat, praecipitur Magistratui, ne in ciuitatibus & oppidis talis collusio patiat, sed omnino prohibeatur & puniatur, praesertim cum tendat in publicum detrimentum. Est autem eiusmodi collusio inter artifices & opifices latens quaedam & fraudulenta conuentio & ceu pactio, ne quis eorum artificum seu opificum minore precio res aut operas suas quam alter uendat, uel elocet, constituta inter se certa mercede ac precio. Quod quid aliud est, quam quoddam quasi monopolium contra Reipublicam utilitatem constituere: Hanc iniquitatem & fraudulentam machinationem prudenter ac necessarium uetat Imp. noster, ut si comperiat, tale per collusionem opificum uel artificum quicquam factum, Magistratus cuiusque loci corrigat, & in delinquentes grauius iuxta rerum & personarum conditionem & qualitatem animaduertat, quando quidem interest Reipublicae eiusmodi opificum & artificum collusiones, dolos & fraudes detegere, reuelare, & abolere. Plura dicunt leges & constitutiones Iuriconsultorum & Pontificum, de collusionibus detegendis, quae per oculos lectoris uideri poteris: me iam breuitati studere cogit necessitas.

In Cap. 37. pol. Imp. Annot. D. Iust. Gobleri Goa.

Uti apud Ciceronem artifices, tabernarii, coqui, opificesque omnes, & operarii in sordida arte uersari dicuntur, quale hoc capite Caesar commemorat, alibi etiam Cicero faciem ciuitatum appellat in oratione pro Flacco: tamen apud Plutarchum ex sententia Heracliti, *ἡδὸς ἀνθρώπων δ' αἰμαῖον*, dicitur fortuna fingi cuique suis moribus: illamque esse *δυστυχίας, κατὰ τὸν, καὶ προνοίας*, uidelicet, aeternae institutionis, persuationis, & prouidentiae, ut Aleman dixit sororem. Ideo imperator noster ab honestis ordinibus, gradibus, officiis, ac ministeriis illorum liberos nequaquam uult repellere aut excludi, & maxime quidem tyrone admitti ac recipi. Relinquens tamen singulis ciuitatibus & Magistratibus sua Regalia & Præuilegia.

1810244

INTRODUCTION

The first part of the work is devoted to a general survey of the subject matter. It is divided into three main sections: the first dealing with the history of the subject, the second with its present state, and the third with its future prospects. The author has endeavored to present a clear and concise account of the progress of the science, and to point out the most important discoveries and theories which have been made. The second part of the work is devoted to a more detailed examination of the subject matter, and is divided into several chapters, each dealing with a particular branch of the science. The author has endeavored to present a clear and concise account of the progress of the science, and to point out the most important discoveries and theories which have been made.

CHAPTER I

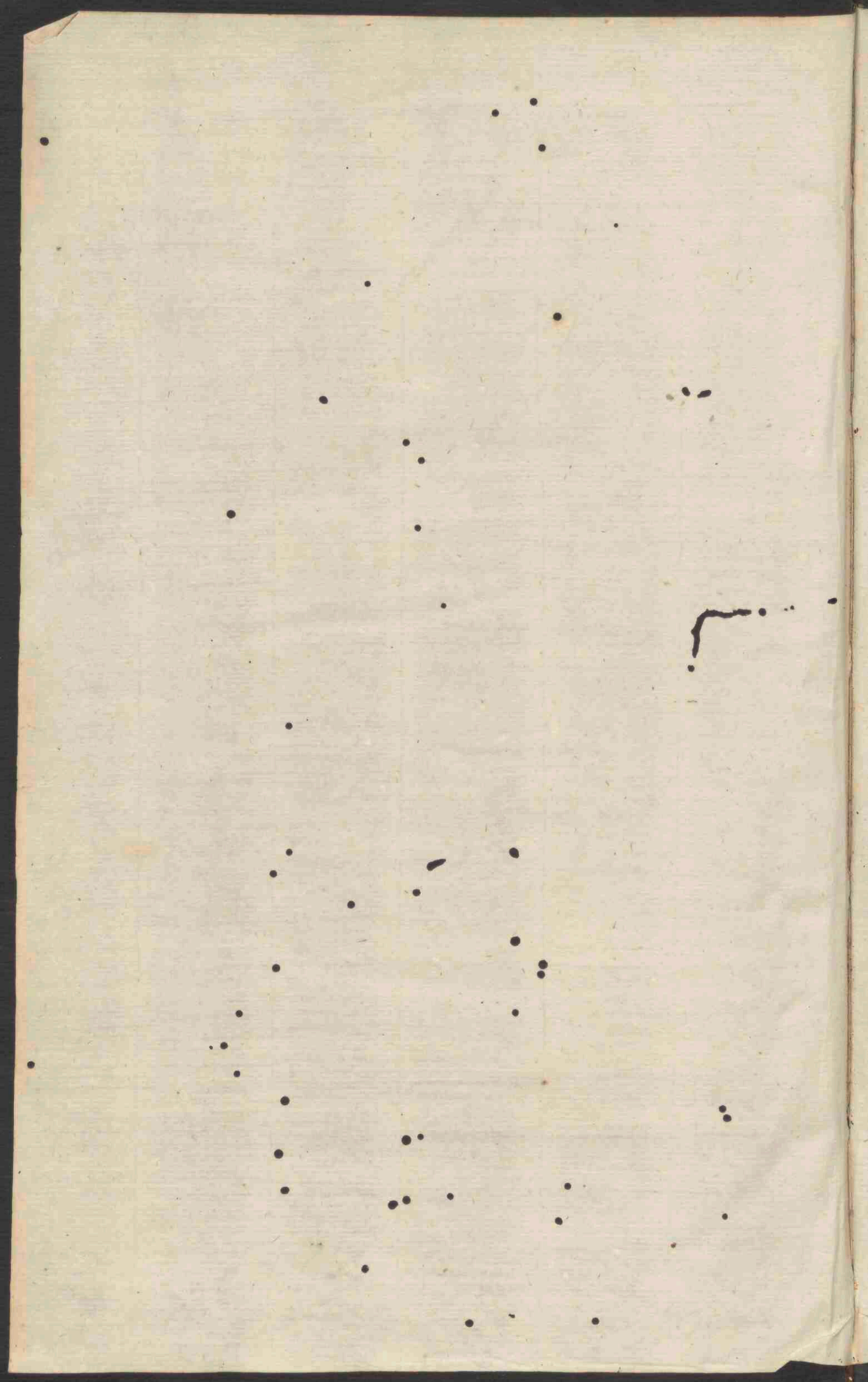
The first chapter of the work is devoted to a general survey of the subject matter. It is divided into three main sections: the first dealing with the history of the subject, the second with its present state, and the third with its future prospects. The author has endeavored to present a clear and concise account of the progress of the science, and to point out the most important discoveries and theories which have been made. The second part of the work is devoted to a more detailed examination of the subject matter, and is divided into several chapters, each dealing with a particular branch of the science. The author has endeavored to present a clear and concise account of the progress of the science, and to point out the most important discoveries and theories which have been made.

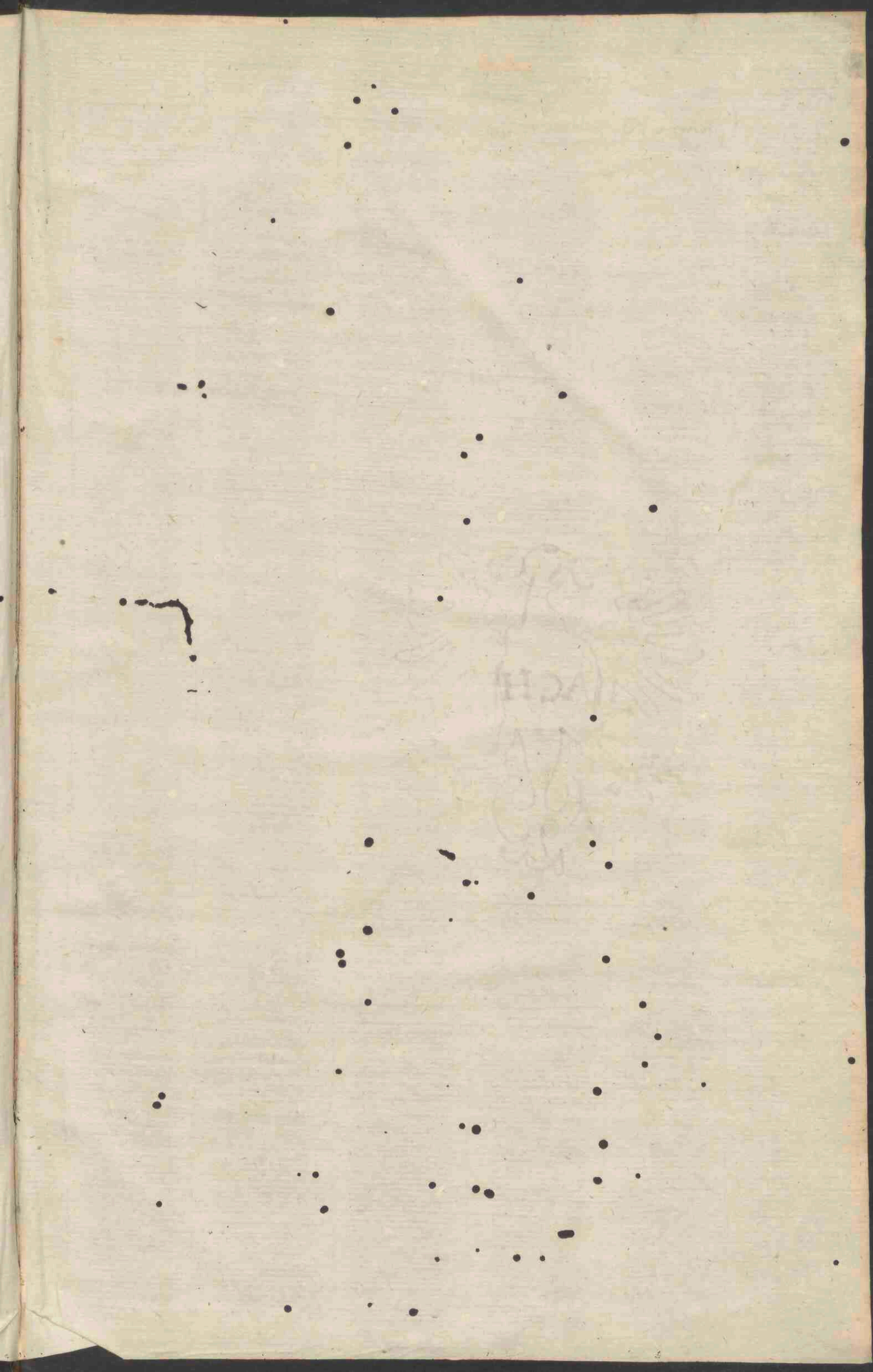
CHAPTER II

The second chapter of the work is devoted to a more detailed examination of the subject matter. It is divided into several sections, each dealing with a particular branch of the science. The author has endeavored to present a clear and concise account of the progress of the science, and to point out the most important discoveries and theories which have been made. The second part of the work is devoted to a more detailed examination of the subject matter, and is divided into several chapters, each dealing with a particular branch of the science. The author has endeavored to present a clear and concise account of the progress of the science, and to point out the most important discoveries and theories which have been made.

CHAPTER III

The third chapter of the work is devoted to a more detailed examination of the subject matter. It is divided into several sections, each dealing with a particular branch of the science. The author has endeavored to present a clear and concise account of the progress of the science, and to point out the most important discoveries and theories which have been made. The second part of the work is devoted to a more detailed examination of the subject matter, and is divided into several chapters, each dealing with a particular branch of the science. The author has endeavored to present a clear and concise account of the progress of the science, and to point out the most important discoveries and theories which have been made.

lyabura 14 att hromby 90

Et accedens dicit
S. rogabat deum dicit
nunc ei. quia clamat
S. Ipsi. tunc responde
n. tu missus nisi ad
perierit domus israel
et adoravit eu
ne adiuua me.
ponces ait. Non est
mire pane filioru
ere canibz. At illa
nam dicit. nam et
vinit de micis que
e mensa dominoru
Tunc respondes ihu
O mulier. magna
s tua. fiat tibi sicut
sanata est filia il
e ulla hora. **Off.**
no angliis dñi in carui
hau eum et eripiet eos
ta uidete qm suavis e
sacrificia. **Beate.** dñs.
is dicit ista nos sal
que medicinalis st
uta ieiunij. **P. Co.**
us que ego dedito caro
st pro seculi uita. **Com**
tor nos dñe **plenda**
laritate donoz a te
b. attolle pñidus et
ua sempiternus. **P. sup**
qs dñe plis **iplm**
is et que profitent
ari. et celeste mun
e qd frequerant. **P.**

De necessitate **Ps. 137.**
meis. **Ps. 137.**
humilitate meam et lacrimas
et dimitte oia peccata mea. **Ps.**
Ad te dñe leuaui animam meam
ds ms in te confido no confundar.
Dñs uob. **Orn. Hectam. ge. u.**

Esto dñe propicius **coll.**
plebi tue. et qua tabu
facias esse deuotam. benigno
refoue miseratus auribus.
P. Ezechielis. pphete.

Dicit dñs ds. Anima
q peccauerit. ipsa mor
ietur. filius no portabit i
iquitate patris. et pater no por
tabit iniquitatem filij. Ius
ticia iusti sup eu erit. et im
pietas impij erit sup eum.
Si autem impius egerit peni
tencia ab omibz peccatis suis
q opatus est. et custodierit
precepta mea. et fecerit iudi
ciu et iusticia. uita uiuet
et no morietur. Omnia in
iquitatu eius quas opatus
est non recordator. i iusticia
sua qua opatus est uiuet.
Niquid uoluntas mee est
mors impij dicit dñs ds. et
no ut conuertatur a uis suis
et uiuat. Si autem conuertit
se iustis a iusticia sua. et
fecerit iniquitate sedm omnes
abominaciones quas opat
ri solet impius. numquam

